

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

MİTHRADATES HANEDANLIĞI'NDA I. PHARNAKES DÖNEMİ

Doktora Tezi

Mesut KINACI

ANKARA-2016

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

MİTHRADATES HANEDANLIĞI'NDA I. PHARNAKES DÖNEMİ

Doktora Tezi

Mesut KINACI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hülya BOYANA - Prof. Dr. Murat ARSLAN

ANKARA-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MİTHRADATES HANEDANLIĞI'NDA I. PHARNAKES DÖNEMİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : *Doc. Dr. Hülya BOYANA*

Tez Jürisi Üyeleri Adı ve Soyadı	İmzası
..... <i>Doc. Dr. Hülya BOYANA</i>	..... <i>Hülya</i> .....
<i>Prof. Dr. Saniye FAZLİ TEZEL</i>	..... <i>Saniye</i> .....
<i>Prof. Dr. İlhami DURMUŞ</i>	..... <i>İlhami</i> .....
<i>Doc. Dr. Ayşe Gül Akalın Arbay</i>	..... <i>Ayşe</i> .....
<i>Doc. Dr. Ayşe Fatma FİROL</i>	..... <i>Ayşe</i> .....

Tez Sınavı Tarihi .....13.07.2016.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

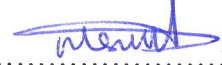
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.13../07./2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mesut KIVACI

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	VIII
TEKNİK NOKTALAR.....	X
METİNDE KULLANILAN TERİMLERE İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	XI
METİNDE KULLANILAN HELLENCE HARFLERE İLİŞKİN TRANSKRİPSİYON LİSTESİ	XI
METİNDE KULLANILAN STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
1 PONTOS BÖLGESİ	1
1.1 PONTOS KELİMESİNİN KÖKENİ VE SEMANTİĞİ	1
1.2 TARİHSEL COĞRAFYA	9
1.2.1 Yerleşim Tarihi: Genel Bakış	10
1.2.2 Oroğrafya.....	21
1.2.3 Hidroğrafya	25
1.2.4 Flora ve Fauna	33
1.2.5 Kentler/Urbanizasyon	48
1.2.6 Dini Yerleşimler	58
1.2.7 Demografik Yapı.....	69
2 TARİHSEL GELİŞİM.....	86
2.1 III. ALEKSANDROS'UN HALEFLERİ (DİADOKHOİ) ARASINDAKİ MÜCADELE	87

2.2	HANEDANLIĞIN KÖKENİ VE KURULUŞU.....	102
3	I. PHARNAKES DÖNEMİ.....	122
3.1	KRALİÇE NYSA İLE EVLİLİĞİ	122
3.2	I. PHARNAKES ZAMANINDA GENEL SİYASİ DURUM .	131
3.3	SİNOPE KENTİNİN ELE GEÇİRİLMESİ.....	161
3.4	PERGAMON KRALLIĞI'NA KARŞI SAVAŞ.....	168
3.5	SAVAŞ SONRASINDAKİ GELİŞMELER	178
3.6	KARADENİZ POLİTİKASI	189
3.7	DİN POLİTİKASI	193
3.8	DÖNEMİN SONU	197
	SONUÇ	199
	EKLER	203
	EK 1 III. ALEKSANDROS'UN DOĞU SEFERİ	203
	EK 2 HELLENİSTİK KRAL LİSTELERİ	210
	EK 3 FİGÜRLER LİSTESİ	213
	KAYNAKÇA	214
	ANTİK KAYNAKLAR	214
	MODERN KAYNAKLAR	237
	ÖZET	271
	ABSTRACT	273

ÖNSÖZ

Göreve başladığım zaman ilk kez gelmiş olduğum Karadeniz Bölgesi'nin coğrafyası oldukça ilgimi çekmişti. Doktora derslerine gitmek için Rize-Ankara arasında her hafta yaptığım uzun yolculuklar esnasında bu coğrafyanın tarihi üzerine düşünmeye başladım. Nitekim yaptığım araştırmalar neticesinde bu bölgede filizlenmiş Mithradates Hanedanlığı'yla tanıştım, bu hanedanlığa mensup krallardan, kazanma arzusu ve sınırsız bir ihtirasa sahip olan I. Pharnakes'e karşı duyduğum merak bir hayli arttı. Bu merak doğrultusunda söz konusu alanda çalışmalarını bulunan Prof. Dr. Murat Arslan ile tanıştım ve onun da teşvikiyle "*Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*"ni tez konusu olarak belirledim.

Tez konumun belirlenmesi, araştırılması ve yazılması esnasında birçok kişiden yardım gördüm. Bu kişilerin başında danışmanlarım Doç. Dr. Hülya BOYANA ve Prof. Dr. Murat ARSLAN gelmektedir. Uzun ve meşakkatli olan tez dönemim, onların özverisi sayesinde heyecanlı ve zevkli bir sürece dönüştü. Her aşamasında tezimi defaatle okuyup eklemeler (*addenda*) ve düzeltmeler (*corrigenda*) yaptıklarından dolayı onlara teşekkür borçluyum. Ayrıca müdürü olduğu Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'nün olanaklarından faydalanmamı sağladığı için Prof. Dr. Murat ARSLAN'a müteşekkirim. Bunun yanında Latince derslerine katılmama izin veren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Ü. Fafı TELATAR'a, Hellençe ve Latince derslerinden istifade etmeme izin veren Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü öğretim üyelerine şükranlarımı sunarım. Çevirilerimi kontrol edip, gerekli yerlerde düzeltmeler yapan, metnin şekillenmesiyle ilgili yardımlarını gördüğüm ve kısa bir süre mesai arkadaşlarım olan Tarihçi Özlem PESEN'e, Arş. Gör. Fatih YILMAZ'a,

Arş. Gör. Erkan KURUL'a, Özge ACAR'a (MA) ve Mahmut DEMİR'e (MA) özverilerinden dolayı teşekkür ederim.

Bu güne kadar maddi ve manevi her türlü yükümü taşıyan, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen -annem ve babam- Melek ile Mehmet KINACI'ya fedakârlıklarından ve sabırlarından dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Zira onların desteği ve teşviki olmaksızın yoluma devam etmem imkânsızdı.

Haziran 2016/Antalya

Mesut KINACI

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Pontos Bölgesi'nde hüküm süren Mithradates Hanedanlığı'na mensup I. Pharnakes'in faaliyetlerini dönemin siyasi konjonktürü dahilinde kaleme almaktır. Pontos Bölgesi veya Mithradates VI Eupator üzerine birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen Pontos Bölgesi'nin stratejik, ekonomik ve askeri potansiyelini etkin bir şekilde kullanarak hanedanlığın mantalitesinin değişmesini sağlayan ve haleflerinin yayılcı politikalarının esin kaynağı olan I. Pharnakes hakkında detaylı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma I. Pharnakes dönemiyle ilgili eksiklikleri gidermeyi amaçlamaktadır. Öncelikle tarihi coğrafya irdelenerek bölgenin sınırları, demografik yapısı, ekonomik potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmış ardından I. Pharnakes'in kısa sürede nasıl güç kazandığı açıklanmıştır. Mithradates'lerin Küçük Asya'ya yerleştikleri ve burada hanedanlık kurdukları tarihsel süreç dönemin genel siyasi durumu göz önünde bulundurularak anlatılmış, böylelikle I. Pharnakes Dönemi'ne kadar olan gelişmeler ana hatlarıyla betimlenmiştir. Daha sonra I. Pharnakes'in hüküm sürdüğü yıllardaki siyasi olaylar kronolojik olarak anlatılarak, I. Pharnakes zamanındaki siyasi konjonktür ortaya konulmuştur.

Bu çalışma I. Pharnakes'in biyografisi değildir. Zira Roma'nın çıkarlarının aksine hareket etmiş olması nedeniyle Mithradates VI Eupator'un *damnatio memoriae*'a uğratılması, ona ve hanedanlığa ait nesnelerin ortadan kaldırılması, I. Pharnakes'in yaşamı ve kişiliğine dair bilgilerin yok olması anlamına da gelmektedir. I. Pharnakes zamanına ilişkin verilerin yok denecek kadar az olması ise biyografik bir çalışmayı olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle hanedanlığın kökeni, kuruluşu, yöneticileri,

kısacası I. Pharnakes'in yaşadığı zamanın öncesi, yaşadığı yıllar ve sonrasındaki gelişmeler birincil kaynaklardan elde edilen bilgilerle sentezlenerek sunulmuştur. Söz konusu süreç üzerine yapılan araştırmalar da incelenerek dönemin siyasi konjonktürü ana hatlarıyla çizilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında birincil kaynaklarla modern çalışmaların sentezlenmesi sayesinde betimlenen mevcut siyasi durum içinde ve Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların arasında I. Pharnakes'in nasıl bir öneme sahip olduğu, faaliyetlerinin ne tür amaçlar doğrultusunda şekillendiği ve de nasıl bir karaktere sahip olduğu gibi sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır. Araştırmalarım sonucu oluşan görüşlerimle söz konusu sorunsallara, kanıtlara dayanan cevaplar bulmaya çalıştım. Metni yazarken üslup açısından "*iyi yazı zarif ve kendinden emindir*" (Zinsser 2014, 86.) ilkesinden yola çıkarak, dolaylı anlatıma başvurmadan, kısa ve anlaşılır cümleler kurmaya özen gösterdim.

Teknik Noktalar

Metinde kullanılan yer ve kişi adları Hellence ve Latince asıllarına uygun olarak verilmiştir. Metinde kullanılan standart, süreli yayınlar ve terimlere ilişkin kısaltmalar ile Hellence'lerin transkripsiyon listeleri çalışmanın başında; metinde kullanılan antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve kaynakça ise, çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda, *L'année philologique (Revue des publications épigraphiques relatives a l'antiquité romaine. Paris)*'in LXIV. cildinin (1996) 17-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak burada bulunmayan bazı periyodikler için başka kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında, Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutularak, *Lexikon der Antike (Hrsg. von J. Irmscher'in Zusammenarbeit mit R. Johne. Berlin-Leipzig 1971, 1987, 9. Aufl. Taschenbuchsg: J. Irmscher, Das Grosse Lexikon der Antike. München 1987, 1990)* adlı eserin I. cildinin (1971) 20-41. sayfalarındaki ilgili kısaltmalar; fakat söz konusu eserde bulunmayan kaynaklar *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World. Antiquity.* (Eds. H. Cancik, H. Schneider, C. F. Salazar – D. E. Orton. Leiden; Boston – Brill 2002-2010)'de yer alan kısaltma listesi esas alınmış ve eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler ayrıca gösterilmiştir. Kaynakça kısmında ise, metinde geçen tüm monografyalar, makaleler ve tezler yazar soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eserini belirtmek gerektiğinde ise eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) *etc.* şeklinde gösterilmiştir.

Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi

bk.	bakınız	böl.	bölüm
ca.	<i>circa</i>	krş.	karşılaştırınız
Cm	santimetre	n.	not
col.	<i>columna</i>	<i>loc. cit.</i>	<i>locus citatus</i>
Çev.	çeviren	n ⁰	numara
<i>et al.</i>	<i>et alii</i>	<i>pars</i>	kısım, parça
<i>etc.</i>	<i>et cetera</i>	<i>op. cit.</i>	<i>opere citato</i>
<i>fasc.</i>	<i>fasciculus</i>	<i>p.</i>	<i>pagina</i>
Fig.	Figür	har.	harita
<i>frg.</i>	fragman	dn.	dipnot
gr	gram	sa.	sayı
graf.	grafik	lev.	levha
Haz.	Hazırlayan	Ed.	Editör
<i>ibid.</i>	<i>ibidem</i>	vol.	<i>volumen</i>
km	kilometre	km ²	kilometrekare
m	metre	m ²	metrekare
MÖ	Milattan Önce	MS	Milattan Sonra
<i>str.</i>	satır	<i>lib.</i>	<i>liber</i>
vd.	ve devamı	vdd.	ve devamının devamı

Metinde Kullanılan Hellenic Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi

A, α = a	E, ε = e	M, μ = m	Σ, σ, ς = s
Αι = ai	ει = ei	N, ν = n	T, τ = t
Αυ = au	ευ = eu	Ξ, ξ = ks	Υ, υ = y
B, β = b	Z, ζ = z	O, ο = o	Φ, φ = ph
Γ, γ = g	H, η = e	οι = oi	X, χ = kh
Γγ = ng	Θ, θ = th	ου = u	Ψ, ψ = ps
Γκ = nk	I, ι = i	Π, π = p	Ω, ω = o
Γχ = nkh	K, κ = k	P, ρ, ϱ = rh	' = h
Δ, δ = d	Λ, λ = l		

Metinde Kullanılan Standart ve Süreli Yayınlarla İlişkin Kısaltmalar Listesi

<i>AI</i>	<i>Analytica Iranica</i> . Paris.
<i>AJA</i>	<i>American Journal of Archaeology</i> . New York.
<i>AJAH</i>	<i>American Journal of Ancient History</i> . Cambridge – Massachusetts.
<i>AJPh</i>	<i>The American Journal of Philology</i> . Baltimore – Maryland.
<i>AJSLL</i>	<i>The American Journal of Semitic Languages and Literatures</i> . Chicago.
<i>ANRW</i>	<i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung</i> . Hrsg. von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
<i>AWE</i>	<i>Ancient West & East</i> . Leuven-Paris-Bristol 2000-2015.
<i>Babyl. Chron.</i>	<i>Babylonian Chronicle</i> . Şurada: http://www.livius.org/didn/diadochi/diadochi_t23.html .
<i>BASOR</i>	<i>Bulletin of the American Schools of Oriental Research</i> . Boston 1919-.
<i>BCHP</i>	<i>Babylonian Chronicles of Hellenistic Period</i> . Ed. I. Finkel – R. J. van der Spek. Şurada: http://www.livius.org/cgcm/chronicles/bchp-diadochi/diadochi_06.html
<i>Belleten</i>	<i>Belleten</i> . Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
<i>BM</i>	<i>British Museum</i> . London.
<i>BMC Pontus</i>	<i>A Catalogue of the Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphoros</i> . By W. Wroth. London 1889.

- BNP* *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of Ancient World*. Leiden-Boston 2002-2011.
- CAH* *Cambridge Ancient History*. Cambridge.
- CDE* *Chronique d'Egypte: Bulletin périodique de la Fondation Egyptologique Reine Elisabeth*. Bruxelles 1925-.
- Cedrus* *Cedrus. Akdeniz Uygarlıkları Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mediterranean Civilisations Studies*. Antalya.
- CHI* *Cambridge History of Iran*. Cambridge.
- CIL* *Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum. I-XVI*. Leipzig, Berlin 1826-1843. Ed. Altera: Leipzig, Berlin 1893-.
- CJ* *The Classical Journal*. Monmouth.
- CM* *Cairo Museum*. Cairo.
- CP* *Classical Philology*. Chicago.
- CQ* *Classical Quarterly*. Oxford.
- CR* *The Classical Review*. Cambridge.
- CRAI* *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*. Paris 1857-2013.
- DTCFD* *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Ankara.
- EA* *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens*. Bonn.
- EAJEM* *Eurasian Journal of Emergency Medicine*. Ankara.
- FGrHist* *Die fragmente der griechischen Historiker. Die fragmente der*

- griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- G&R* *Greece & Rome*. Oxford.
- Hermes* *Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie*. Wiesbaden.
- Hesperia* *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. Athens 1932-.
- Historia* *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Erfurt.
- I. Ephesos* *Die Inschriften von Ephesos*. Ed. H. Wankel, R. Merkelbach *et al.*, Bonn 1979-1984 (IK 11-17).
- I.v.Perg.* *Die Inschriften von Pergamon*. I. Ed. M. Fraenkel. Berlin 1890.
- ID* *Inscriptions de Délos*. Eds. F. Durrbach-P. Roussel-M. Launey. Paris 1911-1972.
- IG* *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV.* Berlin 1873-1939.
- IGBulg I* *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae I*. Ed. G. Mihailov. Serdicae 1956.
- IJMh* *The International Journal of Maritime History*. Hull 1989-.
- IOSPE I²* *Inscriptiones Antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*. I². Ed. B. Latyshev. Petropolis, 1916.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. London.
- JNES* *Journal of Near Eastern Studies*. Chicago.
- JOAI* *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in*

- Wien. Wien.
- JRS* *The Journal of Roman Studies*. London.
- Klio* *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte*. Berlin.
- LIMC* *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*. Zürich-München-Düsseldorf 1981-1999.
- Marm. Par.* *Marmor Parium. The Parian Marble. Translation B. The Paros Fragments*. Translated by. G. Newing. Ashmolean Museum, Oxford University.
- MDAI* *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische*.
- MJH* *Mediterranean Journal of Humanities*. Antalya.
- OGIS* *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*. I-II. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1903-1905.
- Olba* *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*. Mersin.
- POxy* *The Oxyrhynchus Papyri*. I. Eds. B. P. Grenfell - A. S. Hunt. London 1898.
- RE* *Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart (München).
- RhM* *Rheinisches Museum für Philologie*. Frankfurt am Main.
- RPh* *Revue de philologie, de littérature et d'Histoire Anciennes*. Paris-Klincksieck.
- SEG* *Supplementum Epigraphicum Graecum*. XLVIII. Eds. A. Chainotis – H. W. Pleket – R. S. Stroud *et al.*, Amsterdam 2001.

<i>SIG</i> ³	<i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> . III. Ed. G. Dittenberger. Leipzig 1917.
<i>SNG</i>	<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> . London.
<i>SNGAul</i>	<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> . Sammlung H. Von Aulock. Pontus-Paphlagonien-Bithynien. 1. Heft. Nr. 1-332. Berlin 1957.
<i>Stor. d. Rom.</i>	<i>Storia dei Romani</i> . Torino.
<i>TAD</i>	<i>Türk Arkeoloji Dergisi</i> . Ankara 1933-1997.
<i>TAM</i>	<i>Tutuli Asiae Minoris</i> . Vindobonae 1901-1989.
<i>TİD</i>	<i>Tarih İncelemeleri Dergisi</i> . İzmir 1983-.
<i>VDI</i>	<i>Vestnik Drevnej Istorii</i> .
<i>ZPE</i>	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> . Bonn 1967-.

1 PONTOS BÖLGESİ

1.1 Pontos Kelimesinin Kökeni ve Semantiği

Etimolojik açıdan bakıldığında Pontos (πόντος) kelimesinin Hellenice olmadığı, *pont* veya *bent* kökünden türeyerek Karadeniz havzasında yaşayan Thraklar ya da Armanialıların dilinden Hellenlerin kelime dağarcığına girmiş olabileceği düşünülmektedir. Önce yol ya da geçiş yeri manasında kullanılmış daha sonra ise deniz üzerindeki yol veya deniz anlamını kazanmış olduğu varsayılmaktadır¹.

Semantik perspektiften bakıldığında ise pontos (πόντος) kelimesi birbirinden farklı anlamları içinde barındırmıştır. İlk olarak Homeros²'un eserlerinde karşımıza çıkan kelime bazen açık deniz ve okyanusu ima etmek için bazen sadece deniz kelimesinin karşılığı olarak³, bazen de Ikarios Denizi (= ὁ πόντος Ἰκάριος)⁴ ve Ege

---

¹ Moorhouse 1940, 123 vdd.; 1948, 59; Mitchell 2002, 38 dn. 11; West 2003, 157 vd.; Arslan 2006, 78; Kınacı 2015, 181 vd.

² Hom. *Il.* I. 350; II. 145; 210; 613; 665; IV. 276; 278; V. 771; VI. 219; VII. 6 *etc.*; *Od.* I. 173; II. 263; 370; 421; III. 15 *etc.*

³ θάλαττα/θάλασσα için bk. Hom. *Il.* I. 34; 157; II. 294; XIII. 29; XIV. 392; XVI. 34 *etc.*; *Od.* I. 12; 50; 52; II. 260; 407; III. 5; 142; IV. 313 *etc.*; ἄλς için bk. Hom. *Il.* I. 316; 327; 350; 358; 359; 565; 626 *etc.*; *Od.* I. 72; II. 261; IV. 401 *etc.*. Πέλαγος için bk. *Il.* IV. 295; V. 695; XIV. 16 *etc.*; *Od.* III. 174; 179 *etc.* Ayrıca bk. Arslan 2006, 77 vd. dn. 7; 2007, 2 dn. 7; De Blois 2007, 3; Olshausen 2014, 39.

Denizi (ὁ Αἰγαῖος πόντος = Aigaios Pontos)⁵ örneklerinde olduğu gibi okyanusun bir kısmını ya da belirli bir denizi ifade etmek için kullanılmıştır. Bunun yanında bir isimle birleşerek Hellespontos⁶ (= Ἑλλήσποντος) ve Propontis (= Προποντίς)⁷ gibi birleşik isimler oluşturulurken de kullanılmıştır⁸.

En eski dönemlerinde bile Karadeniz ve kıyıları, yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitliliği ve bolluğuyla, egzotik *florasıyla*, maden ocaklarından çıkarılan cevherlerin kalitesiyle ve iyi işlenmesiyle, kıyılarındaki balık endüstrisiyle ve sözü edilen ürünlerin dış piyasaya açılmasını sağlayan limanlarıyla antik dünyanın ticari pazarında başat konuma erişmiştir. Fakat bölge yalnızca ekonomik avantajlarıyla anılmamış aynı zamanda denizin ters akıntılarıyla, fırtınalarıyla, kayalık ve demirlemeye imkân vermeyen kıyılarıyla, sözü edilen kıyılarda yaşayan sert mizaçlı ve alışılmadık geleneklere sahip halklarıyla da kötü bir ün kazanmıştır⁹.

Akdeniz havzasında yaşayan halklar coğrafyalarının doğası gereği eski dönemlerden itibaren denizcilikte ilerlemiş, sosyal ve ekonomik uğraşlarının genelinde deniz ile ilgili faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sözü edilen halklardan biri olan Mykenlerin Geç Bronz Çağı'ndan itibaren Karadeniz'le ilişki kurdukları

---

⁴ Hom. *Il.* II. 144-5.

⁵ Hdt. II. 97.

⁶ Hom. *Il.* II. 845; *Od.* XXIV. 82.

⁷ Hdt. IV. 85; V. 122.

⁸ Olshausen 2014, 39.

⁹ Hdt. IV. 62; 103; Ksen. *Anab.* V. 4. 1-34 *etc.*; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1015-1029; 1117; Strab. XII. 3. 18; Diod. XIV. 30. 5-7; ayrıca bk. Minns 1913, 437.

bilinmektedir¹⁰. Bu dönemde siyasi ve ekonomik arayışlar doğrultusunda Propontis (Marmara Denizi) ve Bosporos (İstanbul Boğazı) aşılmış Pontos'a (Karadeniz) yelken açılmıştır¹¹. Hellenler muhtemelen bölgedeki zenginlikleri *hazine* olarak algılamışlar, yörenin olumsuz koşullarının ve yöre halkının vahşiliklerinin etkisi altında kalmışlardır. Yurtlarına geri döndüklerinde ise bölge hakkındaki izlenimlerini abartılı bir şekilde anlatmışlardır. Bu anlatılar yerini zamanla sözlü gelenek içindeki efsanelere bırakmıştır¹². Öyle ki E. H. Minns'in tabiriyle o dönemde Hellas'ta sıradan birisine Karadeniz sorulunca, alınacak cevap: -“ἄξενοϋ/ἄξενοϋ (= *misafir sevmez*)”- orası karanlık, tuhaf ve tehlikelerle dolu sıfatıyla anılan bir yer olurdu¹³. Troia Savaşı'nın sonrasında Ion kolonizasyon hareketi sırasında¹⁴ Karadeniz ile doğrudan tanışan Hellenler için bu denizde seyahat etmeye uygun gemilerinin olmaması¹⁵, sözü edilen denizin dev dalgaları, kayalık kıyıları, ansızın oluşan

---

¹⁰ Minns 1913, 437 vd.; Carpenter 1948, 1; Petropoulos 2005, 14-24; Arslan 2006, 78.

¹¹ Tsetskhladze 1994, 114; 2002, 81.

¹² Diod. IV. 47. 1-6; ayrıca bk. Minns 1913, 438; Koromila 1991, 75; Arslan 2006, 79.

¹³ Minns 1913, 438.

¹⁴ De Angelis 2010, 252. Ion göçleri ve Ionia hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Boyana 2011, 35 vdd.

¹⁵ Strabon (I. 2. 10) Homeros'un yaşadığı dönemde büyüklüğünden dolayı Pontos'un ikinci tür Okyanus olarak tasavvur edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bk. Dan 2013, 39 vdd.

fırtınaları¹⁶, adalarının ya da demirleyecek limanlarının azlığı¹⁷ ve kıyılarda yaşayan halkların düşmanca tavırları¹⁸ nedeniyle bu metaforun doğruluk payı bulunmaktaydı. Sözü edilen nedenlerden dolayı Hellenler Pontos'tan korkmuş ve onu ἄξεινος/ἄξενοç = *misafir sevmez* olarak adlandırmışlardır¹⁹. Böylelikle bu denizin adı Ἄξεινος Πόντος (Aksenos Pontos) = *Misafir Sevmez Deniz* olarak anılmaya başlanmıştır. Bazı araştırmacılara göre²⁰ Hellen dilinde “konuk sevmez” anlamını veren “*aksenos*” sıfatı

---

¹⁶ Arr. *periplus* III. 2; IV. 4.

¹⁷ Ovid. *Tris.* IV. 4. 55 vdd.; Strab. VII. 3. 6; ayrıca bk. Arslan 2006, 79 vd. dn. 17.

¹⁸ Herodotos bölgede yaşayan İskitlerin ve Tauris halkının insan kurban ettiklerini (IV. 62; 103), İskitlerin düşmanlarının derilerini yüzüp teşhir ettiklerini ve onların kafataslarından yaptıkları kupayla şarap içtiklerini ifade etmiştir (IV. 64-65). Strabon (VII. 3. 6) da Herodotos'un İskitler hakkında anlattıklarına benzer tanımlamalar yapmıştır. Eur. *IT.* 35-42; 335-345; 380-394; Diod. IV. 40. 3-4; 47. 2; Arr. *periplus* IV. 4; V. 3; ayrıca bk. Carpenter 1948, 1; Danoff 1962, 1055; Koromila 1991, 75; Işık 2001, 1; West 2003, 152 dn. 4; 157.

¹⁹ Pind. *Pyth.* IV. 203; Eur. *Andr.* 793; *IT.* 253; 341; *Anonym. periplus.* 86 str. 4; Ps.-Scymnos (735-737); ayrıca bk. Diod. IV. 40. 3-4; Ovid. *Tris.* IV. 4. 55 vdd.; Apoll. Rhod. *argon.* II. 983; Strab. VII. 3. 6; Mela I. 102; Plin. *nat.* IV. 12. 76 a; VI. 1. 1; ayrıca bk. Arslan 2006, 80; De Blois 2007, 1.

²⁰ Moorhouse 1940, 125; 1948, 59; Allen 1947, 87; Mitchell 2002, 37 dn. 10; ayrıca bk. Avram *et al.* 2004, 924; Arslan 2006, 80; De Blois 2007, 1 vdd. dn.

eski Pers dilinde kara/siyah manasına gelen *axšaena* sıfatından türemiştir. Bunun yanında MÖ 485/480-MÖ 406 yılları arasında yaşamış olan tragedya yazarı Euripides (*IT.* 107) Karadeniz'i belirtmek için *πόντος μέλας*= *kara/siyah denizi* kullanmıştır. Dionysios ise (*Perieges.* 150-170) Pontos'u şiirsel bir dille *κυανωγέος ἀμφιπέριτης*= *siyah parıltılı deniz* diye tanımlamıştır²¹. Karadeniz'e yüklenen bu kötü imgelem, gemi inşa teknolojisinde gelişmelerin yaşandığı MÖ VIII. yüzyıla kadar devam etmiştir²².

MÖ VIII. yüzyılda ve VII. yüzyılın başlarında sınırlı imkânlarla sahip bir coğrafyada yaşamaları, nüfus artışına paralel olarak işsizliğin artması, teknolojiye yaşanan gelişmelerle endüstriyel üretimin artması, üretimin artmasıyla hammadde ve pazar ihtiyacının doğması *etc.* gibi nedenlerle Hellas ile Küçük Asya'da yaşayan Hellenler koloni kurma girişimlerine sürüklenmiştir²³. Bu amaç doğrultusunda uzak coğrafyalara gidebilmek, büyük denizlerin dev dalgalarına ve sert akıntılarına karşı koyabilmek için gücünü içinde barındırdığı elli kürekçisinden alan *pentēkontoros* adlı gemileri inşa etmişlerdir²⁴. Bu gemilerin inşasıyla birlikte bir zamanlar olanaksız

---

2 vdd.; King 2008, 32.

²¹ Ayrıca bk. Lightfoot 2014, 137 dn. 3; Kurul 2016, 103.

²² Carpenter 1948, 2 vdd.; Labaree 1957, 29.

²³ Sen. *ad. Helv.* VII; ayrıca bk. Greaves 2002, 104 vdd.; 2007, 9 vdd.; De Angelis 2010, 252-254. Buna karşı bk. Tsetschladze 2010, 56 vdd.

²⁴ Carpenter 1948, 7 vd.; Labaree 1957, 1; Casson 1986², 43; 77; Boardman 1999⁴, 239. *Pentēkontoros* olarak adlandırılan gemiler, otuz kürekli *triakontoros* adlı gemilerin geliştirilmesiyle ve hacminin büyütülmesiyle inşa

olduğuna inanılan Bosporos'un akıntularına karşı ilerleyebilmek, dev dalgalarına ve sert iklimine rağmen Karadeniz'de rahatça seyahat edebilmek mümkün olmuştur. Ayrıca Karadeniz ve kıyılarındaki zenginlikler hakkında abartılı duyuları da Hellenlerin sözü edilen bölgede koloni kurma isteğini tetiklemiştir. Böylelikle başta Miletoslular²⁵ olmak üzere, Megaralılar, Khioslular ve Phokialılar Karadeniz kıyılarında koloniler kurmuşlardır²⁶. Tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı kurulan Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasus (Giresun), Trapezus (Trabzon) *etc.* gibi koloniler genellikle

---

edilmiştir. 30 metreyi aşan bir uzunluğa sahip olan bu gemiler her iki tarafında da yirmi beş kürekçinin rahat bir şekilde kürek çekmesine imkân veriyordu. Sözü edilen geminin yapılmasıyla birlikte geminin seyri için uygun rüzgârları beklemeye gerek kalmamış, kürek çeken mürettebatın artırılmasıyla ters akıntılara karşı koyabilecek hıza ulaşılmıştır. Kürekçilerin senkronize hareket edebilmesini sağlamak sabit bir seyir hızı yakalamak için zaman zaman müzisyenlerin dahi gemi tayfasına dâhil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Kınacı 2012, 18).

²⁵ Karadeniz kıyılarına koloni kuranlar arasında Miletosluların başat bir konumda oldukları görülmektedir. Öyle ki Yaşlı Plinius (*nat.* V. 21. 122) Karadeniz kıyısında 90 tane Miletos kolonisi olduğunu belirtmektedir.

²⁶ Boardman 1999⁴, 241 vdd.; Greaves 2007, 9 vdd. Platon (*Phaid.* 109b), Hellenlerin bu faaliyetlerini “*havuz kıyısında yaşayan kurbağalara ve karıncalara*” benzetmiştir.

bir limana sahiplerdi²⁷. Bu sayede bölgeden elde edilen zenginlikler, limanlar vasıtasıyla Akdeniz ve Hellen coğrafyasına taşınmış, bu ticari sistem ilerleyen süreçte hem ana şehrin hem de kolonilerin müreffeh olmasını sağlamış ve Hellenler için hayati önem arz etmiştir²⁸. Böylelikle onların zihninde tezahür eden “*misafir sevmeyen ve korkunç*” imgelemi son bulmuş, Karadeniz artık εὐξεινος (eukseinos) = *misafirperver/konuksever* sıfatıyla tasavvur edilmeye ve böyle anılmaya başlamıştır²⁹. Hellenler Karadeniz’i *konuksever deniz* (= eukseinos pontos [εὐξεινος πόντος]) şeklinde adlandırarak, söz konusu denizi ve tanrıları teskin etmeyi amaçlamışlar, cesaret kırıcı *misafir sevmeyen* (= ἄξεινος/ἄξενος) sıfatını kullanmaktansa *misafirperver*’i (= εὐξεινος) yeğlemişlerdir³⁰.

Antikçağda Hellen yazarlar tarafından *aksenos* ve *eukseinos* sıfatlarıyla birlikte Karadeniz’i karşılamak için kullanılan *pontos* kelimesi sonraki süreçte tek başına Karadeniz’i ifade etmek için kullanılmıştır. Öyle ki Strabon (I. 2.10) bu büyüklükte bir denizin sadece *Pontos* diye anılmasının Homeros’tan bahsederken şair demek

---

²⁷ Drews 1976, 18 vdd.; Tsetschladze 1994, 78 vdd. Karadeniz kıyılarındaki Hellen kentlerinin listesi ve bu kentlerin kuruluş tarihleri için bk. Atasoy 1997, 9-11.

²⁸ Minns 1913, 439 vdd.; Işık 2001, 6; King 2008, 29.

²⁹ Pind. *Nem.* IV. 48-50; ayrıca bk. *FGrHist* “Hekataios” (1.) 18a; b; Hdt. I. 6; IV. 86 *etc.*; Eur. *Rhes.* 428; *IT.* 125 *etc.*; Strab. I. 3. 4; 5; II. 5. 22; VII. 3. 6; XI. 8. 4; Mela I. 102 *etc.*

³⁰ Işık 2001, 2; Avram *et al.* 2004, 924; Arslan 2006, 82; De Blois 2007, 1 vdd.; King 2008, 33.

kadar normal olduğunu söyler. *Pontos* kelimesi daha sonraki süreçte anlam genişlemesi yaşayarak sadece sözü edilen denizi adlandırmak için değil; aynı zamanda o denizin kıyılarını ifade etmek için coğrafi bir bölge adı olarak da kullanılmıştır. Herodotos eserinde *pontos* terimini οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες = *Pontos'u iskan edenler*³¹ ve οἱ ἐκ τοῦ Πόντου στρατευόμενοι = *Pontos'tan sefere çıkanlar*³² etc.; Ksenophon da ἐν τῷ πόντῳ = *Pontos'ta*³³ ve τοὺς περιοικοῦντας τὸν πόντον = *Pontos civarını iskan edenler*³⁴ etc. gibi belirli bir coğrafyayı ifade etmek için kullanmıştır. Amaseialı (Amasya) coğrafyacı Strabon da bölgenin Persler tarafından iki satraplığa ayrıldığını, satraplıklardan birine *asıl Kappadokia; Tauros yakınındaki Kappadokia* veya *büyük Kappadokia* diğerine ise *Kappadokia Pontika* adının verildiğini belirtir. Bölge, Makedonyalılar tarafından ele geçirildiğinde ise sözü edilen iki satraplığın krallığa dönüştürüldüğünü ve Makedonyalıların Kappadokia Pontika'yı *Pontos* şeklinde adlandırdıklarını ifade etmiştir³⁵. Buna göre *Pontos*, coğrafi bir isim olarak Küçük Asya'nın kuzeydoğu kesimini ve Karadeniz'in güneydoğu kıyılarını belirtmek için kullanılmış olsa da sözü edilen coğrafyayı ifade etmek için ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία = *Pontos önündeki Kappadokia*³⁶ ya da

---

³¹ Hdt. IV. 8; 10.

³² Hdt. VII. 95.

³³ Ksen. *Anab.* V. 2. 2; V. 6. 15; 19 etc.

³⁴ Ksen. *Anab.* V. 6. 16.

³⁵ Strab. XII. 1. 4.

³⁶ Strab. XII. 1. 4. Strabon yörede ikamet eden halktan, bazen *Pontos'lular* (XII. 3. 33) bazen *Pontos Eukseinos çevresinde yaşayan yöre halkı* (XI. 8. 4) ve

Καππαδοκία ἢ περὶ τὸν Εὐξενον = *Euksenos çevresindeki Kappadokia*³⁷ terimleri de kullanılmıştır.

1.2 Tarihsel Coğrafya

Asya ve Avrupa'nın arasında yer alan Küçük Asya'nın kuzeyinde Karadeniz, batısında Ege Denizi güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır. Bölgenin topografik özelliklerine bakıldığında, kuzey ve güney kısmında denize paralel uzanan büyük sıra dağlar göze çarpmaktadır³⁸. Dağların yüksek zirvelerinin ardında, uzun ve geniş nehirler tarafından bölünen derin vadiler yer alırken, kıyı kesiminden iç bölgelere geçiş sadece dar geçitlerle sağlanabilmektedir. Pontos Bölgesi'nin doğusu Küçük Armenia (Armenia Minor) ve Trapezus'un doğusunda yer alan Kolkhis ile sınırlanırken³⁹; batısında bulunan Paphlagonia adlı bölgeden Halys (Kızılırmak) Nehri ile ayrılmıştır⁴⁰. Güneybatı sınırı ise Galatların Trokhmoi kavminin yaşadığı yöreyle Halys Havzası ve Halys Nehri'nin kollarından olan Kappadoks (Deliceçay) ile Skylaks (Çekerek) Irmağı'nın kuzey kıyılarından oluşmuştur⁴¹. Pontos Bölgesi'nin güney sınırında ise Kappadokia Bölgesi bulunmaktaydı. Kappadokia'nın

---

Pontos halkı (XII. 3. 33) bazen de *Pontos Kappadokialıları* diye bahsetmiştir (XII. 3. 2). Ayrıca bk. Arslan 2006, 85.

³⁷ Polyb. V. 43. 1; ayrıca bk. Olshausen 2014, 40.

³⁸ Strab. XII. 2. 10.

³⁹ Strab. XII. 3. 17-18.

⁴⁰ Hdt. I. 6; 72; Strab. XII. 1. 1; 3. 1-2; 9; 12.

⁴¹ Strab. XII. 3. 39; ayrıca bk. Arslan 2007, 16.

kuzey batısında bulunan Khamanene Dağları'nın en batı ucundan başlayan sınırlar, sarp bir bölgeye tahkim edilmiş olan Dasmende'ye varır, buradan ise Laviansene'nin en doğu ucuna kadar uzanırdı⁴². Pontos Bölgesi'nin coğrafi sınırları genel hatlarıyla bu şekilde betimlenebilir.

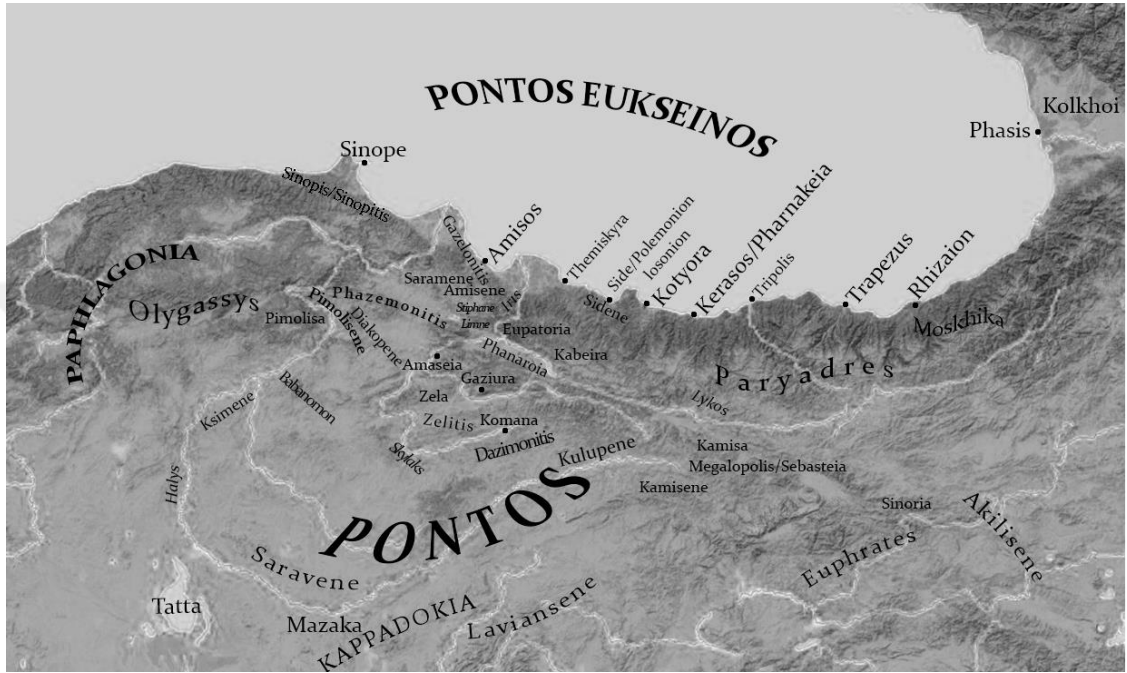

Fig. 1 Pontos Bölgesi

1.2.1 Yerleşim Tarihi: Genel Bakış

Pontos Bölgesi derinlemesine incelendiğinde her biri kendine özgü coğrafi karakteristiğe sahip dört yöreye ayrılabilir. Bu bölgeler: Halys'ün kuzey kısmında yer alan yüksek bölge; İris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit Çayı) vadileri ve bu nehirlerin yan kolları tarafından oluşturulan çekirdek bölge; Halys ve İris vadileriyle bölünmüş Kuzey Anadolu Dağlık Bölgesi ile Halys'ün ağzından Trapezus'un doğusuna ve Apsarros (Çoruh) Nehri'ne kadar olan kıyı bölgeler şeklinde

⁴² Strab. XII. 1. 1; 2. 10.

sıralanabilir⁴³.

Sözü edilen bölgelerden ilkinde, Lykos ve İris vadileri ve onların yan kolları tarafından meydana getirilen alüvyonlu bölgede; bu araziye boydan boya geçen nehirlerin iki tarafında da verimli topraklar bulunmaktaydı. Bölgeye dair engin bilgilerine istinaden Strabon bu yöreyi birçok kesime ayırmıştı. Bunlardan ilki adını civardaki Phazemon (Vezirköprü) yerleşiminden alan Phazemonitis kesimiydi⁴⁴. Phazemonitis'in kuzeyi Gazelonitis (Bafra Ovası) ve Amisosluların topraklarıyla sınırlanmıştı. Yörenin doğusu İris Nehri ve Phanaroia (Taş Ova) yöresiyle; batısı Halys Nehri ile çevrelenirken; güney kısmında Strabon'un da memleketi olan Amaseia bulunmaktaydı⁴⁵. Phazemonitis'in güney doğusunda ise Stiphane (Ladik) Gölü yer almaktaydı. Gölün kenarında Laodikeia kenti⁴⁶, İkizari kalesi ve Mithradates Hanedanlığı'na ait bir saray vardı. Strabon (XII. 3. 38), bölgenin güneyinde, Amaseialıların teritoryumu civarında sağlığa yararlı olan Phazemonitis sıcak su kaynaklarının bulunduğunu ifade etmiştir⁴⁷. Ayrıca burada sarp ve yüksek bir dağa konuşlandırılmış olan Sagyion Kalesi'ne de değinilmektedir. Su sarnıçları bakımından zengin olan bu kale savaş dönemlerinde Mithradates Hanedanlığı'na

---

⁴³ Olshausen 1978, 438; Arslan 2007, 16; Kınacı 2015, 185 vdd.

⁴⁴ Strab. XII. 3. 38; ayrıca bk. Olshausen 2014, 43.

⁴⁵ Strab. XII. 3. 38.

⁴⁶ Magie 1950, 178 dn. 6; Arslan 2007, 19 dn. 68.

⁴⁷ Phazemonitis sıcak su kaynakları Havza'ya lokalize edilmektedir (Magie 1950, 1068 dn. 6); ayrıca bk. Wilson 1960, 187-192; Olshausen – Biller 1984, 15 vdd.

birçok avantaj sağlamıştı⁴⁸.

İris Nehri'nin aşağı havzasında yer alan Gazakene kesiminin kuzeyinde Phazemonitis bulunmaktaydı. Mithradates Hanedanlığı'nın eski yönetim merkezi olan Amaseia kenti de bölgenin sınırları dâhilindeydi. Strabon (XII. 3. 15; 39), bölgenin en önemli kenti aynı zamanda doğduğu yer olan Amaseia'dan övgüyle bahsetmektedir. İris Nehri'nin ikiye böldüğü bir vadinin üzerine kurulmuş kent, etrafını çevreleyen dağlarla ve surlarla adeta bir kaleyi anımsatmaktaydı.

Amaseia'nın kuzey batısında; Tavşanlı dağlarının güneyinde ise giderek genişleyen bir vadi üzerinde Khiliokomon (Binköy)⁴⁹ Ovası bulunmaktaydı⁵⁰. Ardından sınırları Halys'e kadar uzanan, oldukça verimli ve 500 *stadia* (ca. 90 km)

---

⁴⁸ Strab. XII. 3. 38; ayrıca bk. Olshausen – Biller 1984, 14-21.

⁴⁹ Khiliokomon ismi Hellençe'de bin anlamına gelen $\chi\acute{\iota}\lambda\iota\alpha$ ve köy manasına gelen $\kappa\acute{\omega}\mu\eta$ sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Köy, Pers idaresinin yönetsel açıdan ana unsurlarından biri olarak görülmektedir (Strab. XI. 9. 1; ayrıca bk. Radista 2006⁴, 110). Vergilendirme ve güvenlik amaçlı kurulan bu köyler bir araya toplanmaktaydı, aynı zamanda birer ön karakol konumundaydı (Radista 2006⁴, 106-107).

⁵⁰ Strab. XII. 3. 39. Khiliokomon Ovası günümüzde Sulu Ova olarak anılan yöreye eşitlenmektedir. Yörenin lokasyonu ile ilgili tartışmalar için bk. Magie 1950, 1067 dn. 5.

genişliğinde topraklara sahip Diakopene ve Pimolisene⁵¹ yörelerine ulaşılmaktaydı. Pimolisene arazilerinin bir kısmının Halys'ün batısında bulunması nedeniyle bu yörenin bir kısmı Paphlagonia arazileri içinde yer almaktaydı⁵². Babanomon ve Ksimene yöreleri ise Amaseia'nın batı sınırını belirlerken, Ksimene Halys'e kadar uzanmaktaydı⁵³.

Skylaks ve İris nehirlerinin sularıyla çevrelenmiş olan Zelitis yöresi; Amaseia'nın güneyinde; Ksimene'nin doğusunda; Dazimonitis (Kaz Ova) yöresinin ise batı kısmında yer alırdı. Yaşamaya elverişli görünen yörenin adı, sınırları dâhilinde bulunan tapınak kenti Zela'dan (Zile) gelmekteydi⁵⁴. Semiramis Tepesi üzerine kurulu olan Zela, etrafını çevreleyen tepeler sayesinde oldukça korunaklıydı. Burası bir kent olmaktan ziyade Pers tanrılarının kutsal alanı olarak görülmekteydi⁵⁵.

Dazimonitis yöresi de İris'in orta akış alanında tarıma oldukça uygun bir ovaydı. Ovanın kuzeybatısında Amaseia; kuzeydoğusunda ise Komana (Gümenek) kenti bulunmaktaydı. Strabon (XII. 3. 15), kendi döneminde terkedilmiş olan Gaziura

---

⁵¹ Anderson'a (1903, 99 vdd.) göre yörenin adı, burada bulunan ve Strabon (XII. 3. 40) döneminde harabe haline gelmiş olan Pimolisa (Osmancık) kalesinden gelmektedir.

⁵² Strab. XII. 3. 25; 39-40; ayrıca bk. Ruge 1950, 1386 vd.

⁵³ Strab. XII. 3. 39.

⁵⁴ Strab. XII. 3. 37; ayrıca bk. Arslan 2007, 22.

⁵⁵ *Caes. Bell. Alex.* 72; Strab. XII. 3. 37; Plin. *nat.* VI. 3. 10. Pompeius, MÖ 64 yılında yaptığı düzenlemeyle Zelitis yöresinin arazilerini genişletmiş, Zela'yı ise, kent statüsüne taşımıştır (Strab. XI. 8. 4; XII. 3. 37).

(Turhal) adlı bir kalenin bölgedeki varlığından bahsetmektedir. Hem Dazimonitis hem de Zelitis yörelerini kontrol altında tutan etrafı surlarla çevrili kale Mithradates Hanedanlığı'na birçok fayda sağlamıştı⁵⁶.

Dazimonitis ovasının birkaç km kuzeyinde; Tokat İli'nin yaklaşık 10 km kuzeydoğusunda; Phanaroia'nın üst tarafında; İris Nehri'nin kenarındaki bir tepe üzerine kurulmuş Komana kenti yer almaktaydı. Thermodon Nehri (Terme) kentin ortasından geçerek, yörenin su ihtiyacının giderilmesini sağlamaktaydı⁵⁷. Amaseia'nın doğusunda tarım ve hayvancılık için oldukça elverişli Ebemi (Yassıçal) Kasabası bulunmaktaydı⁵⁸.

Strabon (XII. 3. 30) tarafından Pontos'un en iyi kısmı olarak addedilen Phanaroia ca. 215 m rakımlıdır⁵⁹. Amaseia'nın doğusunda yer alan Phanaroia'nın batısında Lithros (Baraklı) Dağı, güneyinde Ophlimos (Bel/Buyhale) Dağı bulunmaktaydı. Bölgenin doğusu ise Paryadres (Parkhal/Parkhar) dağ silsilesiyle kuşatılmıştı⁶⁰. Kaynağı Armenia'da olan Lykos Nehri ile Amaseia dolaylarındaki dar geçitlerden geçen İris Nehri yöreyi boydan boya ikiye ayırdıktan sonra vadinin orta kısmında birleşmekteydi⁶¹. Phanaroia yöresinde bulunan Kabeira (Niksar) ise Paryadres

---

⁵⁶ Ayrıca bk. Anderson 1903, 69; Magie 1950, 180 dn. 11; Cramer 1971, 306.

⁵⁷ Strab. XII. 3. 15; 32.

⁵⁸ Arslan 2007, 27.

⁵⁹ Magie 1950, 178.

⁶⁰ Strab. XII. 3. 30; ayrıca bk. Şaroğlu 2010, 38.

⁶¹ App. *Mithr.* 115; Strab. XII. 3. 15; 30; ayrıca bk. Olshausen – Biller 1984, 27 vdd.; Arslan 2005, 121; 2007, 28. Strabon'un (XII. 3. 30) anlatılarına göre: söz

Dağları'nın eteklerinde ve Eupatoria kentinin 150 *stadia* güneyinde yer almaktaydı⁶². Burada VI. Mithradates'in sarayı, av sahaları, madenleri ve su değirmeni vardı⁶³. Bu değirmen muhtemelen civar yerleşimlerdeki tahılı öğütmek için de kullanılmıştır⁶⁴. Kabeira civarında *ca.* 200 *stadiadan* daha az bir mesafede “yeni yer” manasına gelen Kainon Khorion adlı yerleşim bulunmaktaydı. Strabon bu yörenin sarp ve mahfuz kayalıklardan ibaret olduğunu belirtmektedir. Üst tarafta bulunan kaya ise oldukça yüksek olmasına rağmen görkemli surlarla çevrelenmişti. Hem etrafının devasa duvarlarla çevrili olması hem de çevresinin ormanlarla kaplı, dağlık ve susuz olmasından dolayı buraya erişmek neredeyse imkânsızdı. Öyle ki 120 *stadialık* bir alan içinde düşmanın kamp kurmasına olanak sağlayacak nimetlerden mahrumdu. Fakat etrafının aksine surlarla çevrili olan müstahkem mevkinin iç kısmı oldukça zengin pınarlara sahipti. Bu nedenle Mithradates VI Eupator'un en kıymetli hazineleri burada muhafaza edilmişti⁶⁵. Yakınlara konuşlanmış olan ve Ameria

---

konusu nehirlerin birleştiği yerde Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallardan Mithradates VI Eupator kendi adına izafeten Eupatoria adlı bir kent kurmuştur. Pompeius buraya geldiğinde kent inşasının yarıda kaldığını görmüş, bu nedenle kent arazisini genişletmiş ve buraya adını bahşederek Magnopolis'i inşa etmiştir.

⁶² Strab. XII. 3. 30; 31.

⁶³ Strab. XII. 3. 30.

⁶⁴ Magie 1950, 180 dn. 11.

⁶⁵ Strab. XII. 3. 31.

olarak adlandırılan mevkide Pharnakes'in *Mēn* tapınağı yer almaktaydı⁶⁶.

Pontos Bölgesi'nin diğer bir kesimi ise Küçük Armenia ile Pontos'un güneydoğu sınırını; Kappadokia'nın kuzeyinde bulunan Laviansene yöresiyle güney sınırını oluşturan Yukarı Halys bölgesiydi. Kuzeyinde Zela ve Komana tapınak kentleri bulunmaktaydı. Bölge Strabon tarafından Kamisene (Kemiş) ve Kulupene olmak üzere iki yöreye ayrılmıştır. Kamisene yöresinin adını burada bulunan ve Strabon zamanında harabe halinde olan Kamisa Kalesi'nden almış olması muhtemeldir. Kulupene yöresi ise, Akdağlar Bölgesi'nde yer almaktaydı. Eskiden Megalopolis olarak adlandırılmış olan Sebasteia (Sivas) ve önceden Karana ismiyle anılmış olan Sebastopolis (Sulusaray) yörenin en önemli yerleşimlerini oluşturmuştu⁶⁷. Artova kısmı ise, Sebastopolis'in doğusunda; Skylaks Irmağı'nın kuzey kesimi boyunca uzanan bir konuma sahipti. Burada eskiçağa ait birkaç küçük yerleşimin yanı sıra Bedir Kale'de konuşlandırılmış olan bir garnizon ile eskiden Boryza denilen Verisa

---

⁶⁶ Strab. XII. 3. 31.

⁶⁷ Strab. XII. 3. 37; Plin. *nat.* VI. 3. 8; Ptol. *geogr.* V. 6. Strabon'a (*ibid.*) göre Pompeius MÖ 64 yılında Megalopolis, Kamisene ve Kulupene yörelerini birleştirmek suretiyle bir eyalet oluşturmuştur. Fakat daha sonraki Roma valileri tarafından bu eyaletin bir kısmı Komana rahiplerine, bir kısmı Zela rahibine, bir kısmı da Galatia *tetrarkhesi* Ateporiks'e verilmiştir. Ateporiks öldüğünde ise, bu yöre Romalılara ait bir eyalet haline getirilmiştir. Buradaki halk ise özel bir siyasi organizasyona sahip Karana'ya tabi kılınmış, yöre de Karanitis olarak anılmaya başlamıştır. Geri kalan kısım ise Pontos kraliçesi Pythodoris ve Komana başrahibi Dyteutos'a bırakılmıştır.

(Balus) adlı yerleşim bulunmaktaydı. Phiara/Siara (Yenihan/Yıldızeli) ise Boryza'nın güneyinde olup Sebasteia yolu üzerinde yer alan küçük bir yerleşimdi⁶⁸.

Kuzey Anadolu dağlık bölgesi Pontos'un üçüncü coğrafi kesimini oluştururdu. Karadeniz kıyısındaki Themiskyra (Çarşamba Ovası) yöresinden kıyı şeridi boyunca, Pontos'un doğu sınırını oluşturan Paryadres Dağları'nı da içine alarak, Küçük Armenia'ya kadar uzanırdı. Karadeniz sahili boyunca birbirinin ardı sıra uzanan dağlarda, nehirler tarafından bölünen vadiler bulunmaktaydı⁶⁹. Bu dağlık bölgeden bahsedilirken genellikle bölgenin yer şekilleri, *flora* ve *faunası* üzerinde durulmuştur. Pharnakeia ve Trapezusia civarında bulunan Paryadres ve onun uzantısı olarak görülen Moskhika dağları doğal zenginlikleriyle Pontos Bölgesi'nin önemli yörelerindedir. Küçük Armenia'dan başlayan yöre Paryadres dağ silsilesiyle Kerasus ve Kotyora kentlerinin hinterlandını (güney kısmı) da kapsamaktadır⁷⁰.

Pontos Bölgesi'nin son ve belki de en önemli kesimi Halys Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerden Trapezus'un doğusuna; Apsarros Irmağı'na kadar ulaşan kıyılarıydı⁷¹. MÖ ca. 750 yılında başlayan kolonizasyon hareketiyle birlikte sözü edilen kesime birçok Hellen kolonisi kurulmuştur. Böylelikle kıyı kesimindeki kent ve kasabalarda Hellenlerin, sahil şeridinin güneyindeki dağlık kesimde ise otokton halkların yaşadığı söylenebilir. Strabon (XII. 3. 28), yöre hakkındaki engin

---

⁶⁸ Ptol. *geogr.* V. 6; ayrıca bk. Anderson 1903, 37 vdd.; Wilson 1960, 272 dn. 112; Arslan 2007, 31.

⁶⁹ Strab. XII. 3. 18.

⁷⁰ Strab. XII. 3. 28.

⁷¹ Arslan 2000, 26 vdd.

bilgilerine dayanarak, Pontos Bölgesi'nin bu kısmını da kendi içinde beş farklı yöreye ayırmıştı. Bu yörelerden ilki olan Gazelonitis, Halys'ün denize döküldüğü yerde oluşan alüvyonlu ovanın doğusundan başlayarak, Saramene yöresine kadar uzanmaktaydı. Gazelonitis yöresi düzlük olmasının yanı sıra her şeyin yetişebileceği oldukça verimli topraklara sahipti. Yörenin bir kısmı Amisoslular tarafından işgal edilmiş, geriye kalan kısmı ile Pharnakeia, Trapezus, Küçük Armenia ve Kolkhis'e kadar olan topraklar Pompeius tarafından Galat *tetrarkhes*'i Deïotaros'a verilmişti⁷².

Gazelonitis yöresinden sonra Strabon'un anlatmaya değer bir yer olarak görmediği Saramene yöresine gelinmekteydi. Burası Amisene arazilerine kadar uzanmaktaydı. Adını Amisos kentinden almış olan Amisene ise Sidene ve Themiskyra yörelerini de kapsamaktaydı. Amisos kenti ise Sinope'nin *ca. 900 stadia* doğusunda, Saravene ve Themiskyra ovalarının arasında yer almaktaydı. Kentin kuzeyi Karadeniz'in kıyısında bulunan bir koyu da kapsamakta ve Karadeniz ile sınırlanmaktaydı⁷³. Amisos kenti verimli topraklarının yanı sıra, Amazonların ve Sidenelilerin ülkesi olan Themiskyra'yı da kapsamaktaydı. Burası Amisos'un doğusunda yer almakla birlikte sözü edilen kente takriben 60 *stadia* uzaklıktaydı⁷⁴. Themiskyra, bir tarafında deniz, bir tarafında sık ormanlar, diğer bir tarafında da dağlık bir araziyle çevrelenmiş, içinden nehirler geçen oldukça verimli bir ovaydı⁷⁵.

---

⁷² Strab. XII. 3. 13.

⁷³ Strab. XII. 3. 14; Plin. *nat.* VI. 2. 7.

⁷⁴ Skylaks *Periplous* 89; Apoll. Rhod. *argon.* II. 101; Plin. *nat.* VI. 4; Ptol. *geogr.* V. 6; ayrıca bk. Olshausen – Biller 1984, 171.

⁷⁵ Strab. XII. 3. 15.

Themiskyra yöresinden sonra, burası gibi iyi sulanmadığı halde verimli bir ova olan Sidene'ye gelinirdi. Burası Themiskyra'nın doğusunda yer almakla birlikte aynı sözü edilen yöre gibi Amisos kentinin teritoryumu içinde yer alırdı. Yörede deniz tarafına konuşlandırılmış Khabaka (Kaleköy/Ünye), Phadisene (Fatsa) ve Side (Bolaman) kaleleri bulunmaktaydı. Sidene yöresi ismini Side Kalesi'nden almıştır. Yöre verimli olmanın ve bol hasat vermenin yanında değerli şahsiyetler de yetiştirmişti. Bunlardan biri Strabon'a da hocalık yapmış olan gramerci Tyrannion'du⁷⁶.

Sidene yöresinin doğusunda Sinopeliler tarafından kurulmuş koloni kenti Kotyora yer almaktaydı⁷⁷. Kotyora'nın doğusunda ise Sinope'nin kolonisi olan ve iyi tahkim edilmiş Kerasus kenti bulunmaktaydı⁷⁸. Mithradates Hanedanlığı'ndan I. Pharnakes MÖ 183 yılında Sinope kentini ve onun Sinopitis diye adlandırılan teritoryumunu ele

---

⁷⁶ Strab. XII. 3. 16. Strabon (*ibid.*) yörenin diğer önemli şahsiyetlerinin Rhathenos'un oğlu Demetrius ve matematikçi Dionysodoros olduğunu ifade eder.

⁷⁷ Ksen. *Anab.* V. 5. 3 vdd.; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *periplus* XVI. 3. Ksenophon (*ibid.*) batıya doğru denize açılmadan önce askerlerle birlikte burada kırk beş gün kalmış ve burada bulunduğu dönemde kentin Sinopelilere vergi verdiğini gözlemlemiştir.

⁷⁸ Ksen. *Anab.* V. 3. 2-3; Strab. XII. 3. 17; Arr. *periplus* XVI. 4; ayrıca bk. Hamilton 2013, 202.

geçirdikten hemen sonra Kotyora ve Kerasus kentlerini de hâkimiyeti altına almıştı⁷⁹. Ardından Kotyora sakinlerini Kerasus kentine taşımak suretiyle (*synoikismos*)⁸⁰ kendi adına izafeten Pharnakeia kentini kurmuştu⁸¹. Dar bir kıyı şeridi boyunca uzanması sebebiyle kent iyi bir şekilde tahkim edilmiştir. Pharnakeia'dan doğuya doğru gidildiğinde Tripolis (Tirebolu) kasabasına ulaşılmaktaydı⁸². Tripolis'in doğusunda ise Argyria yöresi bulunmaktaydı. Tripolis yöresinden sonra ise Sinopeliler tarafından kolonize edilmiş bir Hellen kenti olan Trapezus'a ve onun Trapezusia olarak adlandırılan teritoryumuna gelinmekteydi⁸³. Yöre doğuda Rhizaion (Rize) ile sınırlanmıştı⁸⁴.

⁷⁹ Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Liv. XL. 2. 6; Strab. XII. 3. 11; ayrıca bk. Olshausen 1974, 154; Kınacı 2014, 209.

⁸⁰ *Synoikismos* (= συνοικισμός) kelimesi Hellence *birlikte yaşamak* veya *birlikte hareket etmek* manasına gelmektedir. Yakın coğrafyalarda yaşayan birbirinden farklı küçük toplulukların yerlerinin değiştirilerek, bir araya getirilmesi suretiyle yeni kurulmuş bir kentte iskân ettirilmesini böylelikle yeni bir *polis*/kent oluşturulmasını öngören bir iskân politikasıdır (Liddel – Scott 1996, s.v. συνοικισμός; Hansen – Nielsen 2004, 115 vdd.).

⁸¹ Strab. XII. 3. 17; Arr. *periplus* XVI. 3-4; ayrıca bk. Ballestor-Pastor 2000-2001, 63; Kınacı 2014, 209-210.

⁸² Hamilton (2013, 198) bölge coğrafyasını incelerken Tripolis kentinin Hellenistik Dönemi'ne ait kalıntılara rastlamadığını belirtir.

⁸³ Strab. XII. 3. 17-18; Arr. *periplus* XVI. 6.

⁸⁴ Prokop. *de Bell.* VIII. 2. 3; ayrıca bk. Braund *et al.* 2000, 1226.

1.2.2 Orografya

Pontos Bölgesi'nin coğrafyasında en belirgin unsur kıyıya paralel uzanan ve kıyı bölgeleriyle iç bölgelerin bağlantısını kesen dağlardır. Genel olarak engebeli bir karakteristiğe sahip olduğu gözlemlenen bölgenin en dağlık kısmını doğudaki yöreler oluşturur. Zira iç bölgelerle kıyı yerleşimleri arasında iklim ve bitki örtüsünün yanında sosyo-ekonomik koşullar da farklı bir karakteristik göstermektedir.

Themiskyra Ovası'nın güney sınırı Amazonios Dağı (Mason Dağ) tarafından çizilmekteydi. Armonios Dağı'ndan doğan Thermodon Nehri Amazonios dağının eteklerinde sözü edilen dağdan çıkan kaynak sularıyla birleştikten sonra Themiskyra ovasını boydan boya aşarak Karadeniz'e dökülmekteydi⁸⁵. Koralla (Görel Burnu) ve Kordyle (Akçakale civarı) arasında ise Hieron Dağı (Yoros Burnu) bulunmaktaydı. Burası Sinope'ye üç bin beş yüz; Koralla'ya yüz elli; Kordyle'ye kırk *stadia* uzaklıktaydı⁸⁶.

Lithros⁸⁷ ile Ophlimos⁸⁸ Dağları Phanaroria bölgesinin batısında bulunmaktaydı⁸⁹. Pontos Bölgesi'nin topografyasını şekillendiren Tauros ve Kaukasos dağ

---

⁸⁵ Apoll. Rhod. *argon.* II. 974-983; Strab. XII. 3. 15; Mela I. 105; Plin. *nat.* VI. 3. 10; Amm. Marc. XXII. 8. 17; ayrıca bk. Hirschfeld 1894, 1753.

⁸⁶ Strab. XII. 3. 11; Arr. *periplus* XVII. 5; ayrıca bk. Kınacı 2015, 190 vdd.

⁸⁷ Lithros, Baraklı Dağı'na (Ruge 1926, 776); ya da Akdağ'a eşitlenmektedir (Talbert 2000, 1233).

⁸⁸ Bel/Buyhale'ye lokalize edilmektedir (Arslan 2007, 27).

⁸⁹ Strab. XII. 3. 30.

silsilelerinin bir uzantısı olan Paryadres Dağları⁹⁰, Sidene ve Themiskyra arazilerini boydan boya aşarak Pontos Bölgesi'nin güneydoğu kesiminin yüzey şekillerini oluşturmakta ve bölgenin Armenia Minor (Küçük Armenia) ile olan sınırını çizmekteydi⁹¹. Sarp bir karakteristiğe sahip olan Skydises Dağı, Pharnakeia ve Trapezus'un güney kısmı boyunca uzanmaktaydı⁹². Trapezus civarında yer alan Thekhes Dağı'nın Paryadres ve Skydises Dağları'nın bir uzantısı olduğu

---

⁹⁰ Paryadres Dağları Kuttag/Kara Bel (Smith 1854, 554); Parkhal/Parkhar (Arslan 2007, 27) ve yüksekliği 1500 m ye kadar ulaşan Canik Dağları'yla eşitlenmektedir (Olshausen 2014, 44). Bu dağların Kotyora ve Kerasus kentlerinin güneyinde kalan kısmı *ca.* 3000 m yüksekliğe ulaşmaktadır (Hind 1992, 135).

⁹¹ Strab. XI. 2. 15; 12. 4; 14. 5-6; XII. 3. 18; 28; 30; Plin. *nat.* V. 27; VI. 9. 11; ayrıca bk. Smith 1854, 554.

⁹² Strab. XII. 3. 18; Ptol. *geogr.* V. 6. 8. Dağın konumu kesin olarak belirlenememiştir. Bu nedenle söz konusu dağın lokalizasyonu üzerine çeşitli araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre: Kiepert tarafından Skydises Dağı'nın, Gürlek Dağı'nın güneyinde, Euphrates'in ise kuzeyinde olduğu belirtilmiştir. Bazı araştırmacılar dağın Harşit ve Çoruh nehirleri arasında olduğunu öne sürmektedir (Ruge 1927, 617 vd.). Diğer araştırmacıların bir kısmı dağın lokalizasyonu için Kuzey Anadolu dağ silsilesinden Giresun Dağları'nı önerirken (Olshausen – Biller 1984, 167); öteki kısmı söz konusu dağın Kaçkar Dağları'yla eşitlenebileceği görüşündedir (Talbert 2000, 1236). Ayrıca bk. Arslan 2007, 34 dn. 134.

düşünülmektedir⁹³. Thekhes Dağı'nın zirvesine ulaşan Hellen askerlerinin, burada denizi görünce *deniz, deniz!* (θάλαττα θάλαττα!) diye bağırdıkları Ksenophon (*Anab.* IV. 7. 24) tarafından aktarılmaktaydı⁹⁴.

Paryadres Dağları'nın bir uzantısı sayılan Moskhika Dağları Trapezus ve Rhizaion'un kıyıya yakın kesiminden Kolchis'e doğru uzanmakta, burada Kolchis ve Iberia arasındaki sınırı oluşturmaktaydı⁹⁵. Yüksek kesimleri ormanlarla kaplı olan bu dağın engin kısımlarında üzüm yetiştirilmekteydi⁹⁶.

Antik kaynakların anlatılarından ve sonraki dönem araştırmacılarının tetkiklerinden genel olarak Pontos Bölgesi'nde yer alan dağların zengin maden rezervlerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. En zengin rezervler ise Paryadres Dağları'nda bulunmaktaydı⁹⁷. Sözü edilen dağların Phazimonitis yöresinin

---

⁹³ Ksen. *Anab.* IV. 7. 21. Lokalizasyonu kesinlik kazanmamış olan Thekhes Dağı'nın Trapezus sınırlarında yer alan ve deniz seviyesinden *ca.* 2000 m yükseklikte yer alan Pontos Geçitleri'nin (Zigana) güneybatı kesimi olduğu düşünülmektedir (Ruge 1934, 1600 vd.; Talbert 2000, 1236).

⁹⁴ Sicilyalı Diodoros (XIV. 29) ise dağı *Khenion* adıyla anmaktadır.

⁹⁵ Strab. XI. 2. 15; 12. 4; 14. 1; XII. 3. 18; Mela I. 109; Plin. *nat.* V. 27. 99; Plut. *Pomp.* XXXIV. 1; Ptol. *geogr.* V. 6; 12. Moskhika Dağları'nın Pontos Bölgesi'nin topografyasını şekillendiren Kaçkar Dağları'yla eşitlenebileceği serdedilmektedir (Arslan 2007, 33). Bu dağlar yaklaşık olarak 4000 m yüksekliğe sahiptir (Hind 1992, 135).

⁹⁶ Herrmann 1933, 344; Talbert 2000, 1261.

⁹⁷ Magie 1950, 179; Hind 1992, 135.

güneyinde kalan kesimi gümüş⁹⁸, Dazimonitis civarında uzanan kısmı ise demir⁹⁹ ve bakır yatakları yönünden oldukça zengindi¹⁰⁰. Paryadres Dağları'nın Themiskyra yöresinden Trapezus kentinin hinterlandını içine alan kesimi ise gümüş, demir, bakır¹⁰¹, alum (şap)¹⁰² rezervlerine sahipti¹⁰³. Tripolis'in doğusunda yer alan Argyria, adını yöredeki zengin gümüş yataklarından almaktaydı¹⁰⁴. Bölgede kalay, alüminyum ve gümüş¹⁰⁵ gibi maden cevherlerinin yanı sıra beryll¹⁰⁶, khryselektron¹⁰⁷, panzehir taşı¹⁰⁸, mavi ve yeşil akik¹⁰⁹ gibi değerli taşlar da

---

⁹⁸ Anderson 1903, 100; Magie 1950, 179 dn. *h.*

⁹⁹ Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Strab. XII. 3. 19; ayrıca bk. Rostovtzeff 1932, 212; Peake 1933, 643; Arslan 2007, 34 vd.

¹⁰⁰ Cumont – Cumont 1906, 239 vdd.; Magie 1950, 179 dn. *g.*

¹⁰¹ Aristot. *Mir. Ausc.* 62 (835a str. 9-14); Plin. *nat.* VII. 56. 197; ayrıca bk. Doonan 2003, 195.

¹⁰² Plin. *nat.* XXXV. 42. 183-184. Plinius'a (*ibid.*) göre alum (şap) rengi solmuş ya da matlaşmış yünün ve altının parlatılmasında kullanılmıştır.

¹⁰³ Broughton 1938, 620 vdd.; Magie 1950, 179; 1068 vdd. dn. 8.

¹⁰⁴ Hamilton'a (2013, 199) göre gümüş madeni bu yörenin haricinde Gümüşhane'de bulunmaktadır.

¹⁰⁵ Strab. XII. 3. 19-27; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonym. periplus.* 36 str. 6-10.

¹⁰⁶ Plin. *nat.* XXXVII. 20. 79.

¹⁰⁷ Plin. *nat.* XXXVII. 43. 127.

¹⁰⁸ Plin. *nat.* XXXVII. 22. 84.

bulunmaktaydı. Söz konusu cevherler bölgeye hâkim olan güçlere muazzam bir ekonomik güç sağlama potansiyeline sahipti.

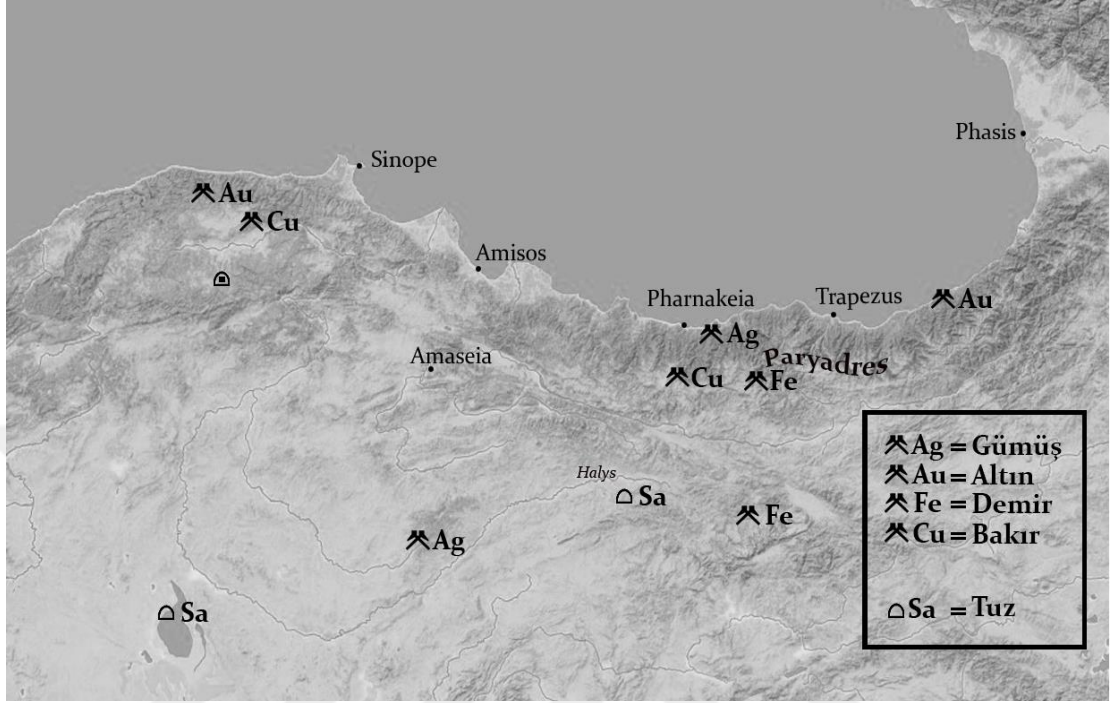

Fig. 2 Bölgedeki Maden Yatakları

1.2.3 Hidrografya

Canlıların suya olan gereksinimlerinden dolayı tarih boyunca beşeri faaliyetlerin tatlı su kaynakları etrafında veya nehirlerin havzalarında meydana geldiği belirgin bir genellemedir. Bunun yanında coğrafyanın şekillenmesinde de akarsuların ve çeşitli su kaynaklarının önemi göz ardı edilmemelidir. Zira nehirlerin oluşturduğu vadiler, taşıdıkları alüvyonlarla oluşan verimli ovalar, havzalarında bulunan arazilerin

¹⁰⁹ Plin. *nat.* XXXVII. 37. 115 dn. *b-c*; ayrıca bk. Hamilton 2013, 205. Trabzon ile İstanbul arasındaki sahil şeridindeki kara taş kayalarının aşınmasıyla oluşmuş bol miktarda akik taşı bulunmaktadır.

sulanması *etc.* gibi sebeplerle akarsular, üzerinde buldukları yöreleri biçimlendirmişlerdir. İrili ufaklı birçok ırmak, dere ve çayı bünyesinde barından Pontos Bölgesi'nin genel coğrafi karakteristiği de söz konusu akarsular tarafından oluşturulmuştur. Bölgede bulunan yüksek debili akarsular yıl boyunca düzenli olarak akarken, özellikle doğu kesimlerde bulunan ve kaynağını yağmur ya da kar sularından alan küçük dereler sadece sonbahar ve kış aylarında şiddetli akım sağlayabilmişlerdir¹¹⁰.

Küçük Asya sınırlarındaki nehirlerin en uzununu olan Halys, kaynağını Kappadokia'da bulunan Kamisene yöresinden almaktaydı¹¹¹. Daha sonra batıya yönelen nehir, Galatia ve Paphlagonia boyunca zikzaklar çizerek uzanmakta, kuzeyde Kulupene, güneyde Laviansene yörelerini baştan uca aşmaktaydı. Nehir, Saravene ve Mazaka yörelerini birbirinden ayırdıktan sonra Tatta Gölü'nün kuzeyinden Pontos Bölgesi'nin istikametine dönmekteydi. Burada Ksimene ve Babanomom yörelerinin tuzlu kayalıkları (tuzlalar [= ἄλας]) arasından akmakta, Pimolisene yöresini geçtikten sonra Olygassys (İlgaz Dağları) eteklerinden doğuya yönelerek sularını Karadeniz'e boşaltmaktaydı. Bu ırmağın denize döküldüğü yerin

---

¹¹⁰ Jaoshvili 2002, 12; Kınacı 2015, 192 vdd.

¹¹¹ Strab. XII. 1. 4; 3. 12. Modern araştırmacılara göre, Kızılırmak (Halys), Sivas'ın doğusundaki Zara-Refahiye arasında bulunan Kızıldağ'dan doğmaktadır ve bu nedenle Kızılırmak olarak anılmaktadır (Efe 1996, 39). Kaynağını Küçük Asya'dan alan ve ülke içinde dolaşarak denize dökülen nehirlerin en uzununu olan Kızılırmak 1355 km uzunluğa sahiptir (Jaoshvili 2002, 12).

doğusunda Amisos kentinin sınırlarında yer alan Gazelonitis (Bafra Ovası) yöresi; batısında ise Sinope kenti yer almaktaydı ve nehir her iki kent arasındaki sınırı oluşturmaktaydı¹¹².

Halys Nehri antikçağda birçok coğrafi bölge arasındaki hudutları çizmenin yanı sıra çeşitli halkların imgeleminde medeniyetler arasındaki duvar olarak da algılanmıştı. Herodotos nehrin önce Lidyalılar ile Medler daha sonra ise Lidyalılar ve Persler arasındaki sınırları belirlediğini ifade etmişti¹¹³. Daha sonraki dönemlerde ise Kappadokia, Phrygia, Paphlagonia ve Pontos bölgeleri arasındaki sınır olarak da kabul edilmişti¹¹⁴. Gemi olmaksızın aşılması oldukça zor olan Halys yer yer iki *stadiadan* (ca. 355 m) daha genişti¹¹⁵.

Kaynağını güneydoğu Pontos'taki Anti Tauros dağlarından alan İris, Pontos Bölgesi'ne hayat veren akarsuların en önemlilerinden biriydi¹¹⁶. Pontos'taki Komana kentinin ortasından ve Dazimonitis yöresinin sonuna kadar kuzeybatı istikametinde ilerleyen nehir, sözü edilen yerleşimlerden sonra batıya yönelmekteydi¹¹⁷. Gaziura

---

¹¹² Hdt. I. 6; Strab. XII. 3. 9; 12-13; 25; 39; Arr. *periplus* XV. 1.

¹¹³ Hdt. I. 6; 28; 72-75; Strab. XII. 1. 3; Arr. *periplus* XV. 1; ayrıca bk. Aiskh. *Per.* 860-870.

¹¹⁴ Hdt. I. 6; 72; V. 52; Strab. XII. 1. 1; 3. 1-2; 9; 40.

¹¹⁵ Ksen. *Anab.* V. 6. 9.

¹¹⁶ Strab. XII. 3. 15; Ptol. *geogr.* V. 6. Strabon (*ibid.*) İris Nehri'nin kaynağı olarak Phanaroia'yı işaret etmiştir. Modern araştırmalar nehrin kaynağı olarak Köse Dağları'nı işaret etmektedir (Soylu – Gönülol 2003, 17).

¹¹⁷ Strab. XII. 3. 15.

kentine doğru kuzeye kıvrıldıktan sonra Amaseia kentini baştanbaşa kesmekte¹¹⁸, Amisos'un güneyinde Skylaks Irmağı'yla birleşmekteydi. Bu birleşmenin ardından nehir, doğuya yönelmekte Ophlimos ve Lithros dağlarının oluşturdukları vadinin ortasında kurulmuş olan Eupatoria/Magnopolis kentinde Lykos Nehri'nin suları İris'e katılmaktaydı¹¹⁹. Bunun akabinde kuzey istikametine dönen İris, Themiskyra arazisini baştan uca sulamaktaydı. Nitekim Themiskyra'dan sonra taşıdığı suları Karadeniz'e boşaltmaktaydı¹²⁰. Ksenophon (*Anab.* V. 6. 9), nehrin genişliğinin yer yer üç *plethron*'a (ca. 90 m) ulaştığını belirtmektedir. Buna göre Halys ile kıyaslandığında daha kısa¹²¹ ve küçük, siyasi bakımdan ise sınırları belirleyen bir nehir olarak görülmemiş olmasına rağmen, oluşturduğu vadiler, ovalar ve suladığı araziler açısından Halys'ten geri kalmamaktaydı.

Phazemonitis yöresinin Phanaroia'ya doğru uzanan tarafında denize benzeyen Stiphane Limne bulunmaktaydı. Sözü edilen göl, balık yönünden oldukça zengin olup, etrafı otlaklarla çevriliydi¹²². Bu gölün yakınlarında, Amaseia'nın kuzeyinde, Phazemonitis'in sıcak su kaynakları (θερμὰ ὕδατα τῶν Φαζημωνιτζῶν)

---

¹¹⁸ Plin. *nat.* VI. 3. 8.

¹¹⁹ Strab. XII. 3. 30; 39; Plin. *nat.* VI. 4. 11.

¹²⁰ Apoll. Rhod. *argon.* II. 365-370; 960-965; Strab. XII. 3. 15; Arr. *periplus* XV. 3; Val. Flac. IV. 600; Amm. Marc. XII. 8. 17. Arrianus (*ibid.*) İris Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde Ankon (Cıva Burnu) Limanı'nın yer aldığını belirtmektedir.

¹²¹ Yeşilırmağın uzunluğu 519 kilometredir (Jaoshvili 2002, 12).

¹²² Strab. XII. 3. 38.

bulunmaktaydı. Söz konusu sıcak su kaynaklarının sağlık açısından oldukça faydalı olduğu ifade edilmekteydi¹²³. Ayrıca her biri gaga şeklinde uzanan sarp bir dağın üzerinde Sagylion Kalesi bulunmaktaydı. Strabon (XII. 3. 38), burada zengin su rezervlerine sahip bir su sarnıcının olduğunu belirtmiştir. Bu sarnıç hem savaş hem de barış dönemlerinde Mithradates Hanedanlığı için oldukça faydalı olmuştu¹²⁴.

Lykos Irmağı kaynağını Küçük Armenia'dan almaktaydı. Batı istikametinde akan ırmak daha sonra kuzeye dönmekte, Nikopolis'i aştıktan sonra Magnopolis'te İris Nehri'ne katılmaktaydı¹²⁵.

Strabon'a (XII. 3. 15) göre kaynağı Phanaroia civarında olan Thermodon, Amazonios Dağı'nın eteklerinde küçük kaynaklarla birleşip Themiskyra Ovası

---

¹²³ Strab. XII. 3. 38. Phazemonitis sıcak su kaynakları Phazemon'un *ca.* 25 km güneydoğusunda yer alan bugünkü Havza'ya eşitlenmektedir. Havza'da bulunan ve MS II. yüzyıla tarihlenen bir yazıttan (CRAI 1925, 35) kentin *astynomosunun* kaplıcanın zemin taşlarını yeniden döşettiği ve su kemerini tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Asklepios ve Nymphe'lere ilişkin adak yazıtları da MS IV. yüzyılda dahi hastaların şifa bulmak amacıyla buraya geldiklerini göstermektedir (Anderson *et al.* 1910, 37 vdd. no: 24-27; ayrıca bk. Anderson 1903; 82 vd.; *et al.* 1910, 43 vdd. n° 28-32 a; Magie 1950, 1068 dn. 6; Arslan 2007, 18 dn. 64.

¹²⁴ Strabon (XII. 3. 38), Pompeius'un MÖ 64 yılında yaptığı düzenlemelerin ardından haydutluk amacıyla yukarı çıkanlara faydası olmasın diye söz konusu su sarnıcının büyük kayalarla doldurulduğunu ifade etmektedir.

¹²⁵ Strab. XII. 3. 30; 39; Plin. *nat.* VI. 4. 11.

boyunca akmaktaydı¹²⁶. Yer yer İris Nehri'yle paralel uzanan nehir, Themiskyra'nın baştan uca sulanmasını olanaklı kılmakta, daha sonra ise sularını Karadeniz'e boşaltmaktaydı¹²⁷. Ksenophon'dan (*Anab.* V. 6. 9) edinilen bilgilere göre geçilmesi oldukça güç olan Thermodon yer yer üç *plethron* (ca. 90 m) genişliğe sahipti. Themiskyra'nın doğusu Beris (Miliç) adlı bir dere ile sınırlanmaktaydı. Bu akarsu Thermodon'un ca. 90 *stadia* doğusunda bulunmaktaydı¹²⁸. Beris Irmağı'nın ca. 60 *stadia* doğusuna gidildiğinde ise Thoaris (Curi Deresi) ile karşılaşılmaktaydı¹²⁹.

---

¹²⁶ Ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 3. 10; Apoll. Rhod. *argon.* II. 970-980. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 17) ise Thermodon Nehri'nin, kaynağını Armonios Dağı'ndan aldığını ileri sürmüştür. Ptolemaios (*geogr.* V. 6) ise nehrin kaynağını Pontos Dağları'nın güney yamaçlarından aldığını savunmuştur. Söz konusu antik yazarlar tarafından Themiskyra yöresiyle eşleştirilmiş olan Thermodon Nehri, Pseudo-Plutarkhos (*de fluv.* XV. 1) tarafından Karadeniz'in kıyey kıyılarında yer alan İskit topraklarına lokalize edilmiştir. İskenderiyeli Dionysios ([MÖ I. ya da II. yüzyıl] *Perieges.* 772-786) ise ırmağı Karadeniz'in güney kıyılarına yerleştirirken İris ve Thermodon nehirlerini karıştırarak Thermodon yerine İris Nehri'ni betimlemiştir (bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Bekker-Nielsen – Jensen 2015, 231-242). Fakat modern araştırmalar nehrin kaynağının Küçük Asya'daki Pontos Dağları'nın kuzey tarafa bakan eteklerinde olduğunu göstermiştir (Poellauer 2000, 3).

¹²⁷ Strab. XII. 3. 15.

¹²⁸ Arr. *periplus* XVI. 1; ayrıca bk. Talbert 2000, 1230.

¹²⁹ Arr. *periplus* XVI. 1.

Phigamos (Ceviz Deresi), Sidene/Polemonium'un *ca.* 160 *stadia* batısından Karadeniz'e dökülmekteydi. Bazı araştırmacılara göre, Oinoe'ye (Ünye); diğer araştırmacılar tarafından ise Oinoe'nin *ca.* 40 *stadia* batısına lokalize edilmektedir¹³⁰. Sidenos (Bolaman Çayı) ise kaynağını Paryadres Dağları'ndan almaktaydı ve Sidene/Polemonium yöresinin topraklarını suladıktan sonra Karadeniz'e dökülmekteydi¹³¹.

Melanthios (Melet Irmağı) Nehri Kotyora'nın yaklaşık olarak 60 *stadia* doğusunda yer almaktaydı. Pontos Polemoniakos ve Pontos Kappadokos arasındaki sınırı oluşturmaktaydı¹³². Pharmatenos (Pazar Suyu) Kotyora'nın *ca.* 210 *stadia* doğusunda yer almaktaydı¹³³. Trapezus'un *ca.* 180 *stadia* doğusunda bulunan Hyssos (Karadere) Deresi'nin Karadeniz'e aktığı yerde, adını söz konusu dereden alan Hyssos Limanı bulunmaktaydı¹³⁴. Hyssos Limanı'nın yaklaşık olarak 90 *stadia* doğusunda Ophis (Istala) Deresi yer almaktaydı. Arrianus'a göre bu dere

---

¹³⁰ Arr. *periplus* XVI. 1; ayrıca bk. Arslan 2005, 122 dn. 126.

¹³¹ Plin. *nat.* VI. 4. 11; Arr. *periplus* XVI. 3.

¹³² Plin. *nat.* VI. 4. 11; Arr. *periplus* XVI. 3.

¹³³ Arr. *periplus* XVI. 3.

¹³⁴ Arr. *periplus* VII. 1. Hyssos Limanı günümüzde Araklıçarşı veya Sürmene Limanı'na eşitlenmektedir. Bahsi geçen limanın yakınlarındaki Canayer Platosu üzerinde -muhtemelen bölgenin ve limanın gözetlenerek güvenliğinin sağlanması amacıyla inşa edilmiş olan- bir kale yer almaktadır (Arslan 2005, 54 vd.).

Kolkhislilerin ülkesiyle Thiannike arasındaki sınırı çizmekteydi¹³⁵. Ophis'in Karadeniz'e boşaldığı ağızda Opious adlı küçük bir yerleşim ve liman bulunmaktaydı. Burası Rhizios (Rize) Deresi'nin 120 *stadia* batısında yer almaktaydı¹³⁶. Psykhros (Baltacı Deresi) ise Ophis'in 30 *stadia* doğusundaydı¹³⁷.

Kalos (İyidere), Psykhros Irmağı'nın *ca.* 30 *stadia* doğusunda, Rhizios Irmağı'nın ise *ca.* 120 *stadia* batısındaydı¹³⁸. Rhizios Irmağı da adını havzasında bulunan Rhizaion yerleşiminden almıştı¹³⁹. Rhizios Irmağı'ndan *ca.* 30 *stadia* sonra Askouros (Taşlıdere), oradan da *ca.* 60 *stadia* sonra Adienos adlı ırmaklara gelinmekteydi. Adienos'un *ca.* 180 *stadia* doğusunda Athenai (Pazar) Irmağı bulunmaktaydı. Athenai Irmağı'nın *ca.* 7 *stadia* batısında ise Zagatis (Hemşimdere) yer almaktaydı¹⁴⁰. Adienos (Kıbledağ Deresi) Deresi Athenai Kenti'nin (Pazar) *ca.* 180 *stadia* batısında akmaktaydı¹⁴¹.

Prytanis (Fırtına Deresi) Moskhika Dağları'nın kuzey yamaçlarından kaynağını almakta, Abgabes yerleşiminin yanından dolanarak Karadeniz'e dökülmekteydi. Athenai ile Prytanis arasında *ca.* 40 *stadia* mesafe vardı. Prytanis'in kıyısındaki

---

¹³⁵ Arr. *periplus* VII. 1.

¹³⁶ Ptol. *geogr.* V. 6.

¹³⁷ Arr. *periplus* VII. 2.

¹³⁸ Arr. *periplus* VII. 2.

¹³⁹ Arslan 2005, 66.

¹⁴⁰ Arr. *periplus* VII. 2-3.

¹⁴¹ Arr. *periplus* VII. 3; ayrıca bk. Bijişkyan 1969, 63.

arazilerde ise Ankhilaos'un sarayı bulunmaktaydı¹⁴². Pyksites (Değirmen Dere) de sularını Karadeniz'e boşaltan derelerden bir diğerydi. Prytanis Irmağı'nın *ca.* 90 *stadia* kuzeydoğusunda yer almaktaydı¹⁴³.

Prokopios'a (*de Bell.* VIII. 2. 1-9) göre, kaynağını Armenia ve Trapezus civarındaki Paryadres Dağları'ndan alan Akampsis (Çoruh) Nehri birçok dağlık ve ormanlık alan boyunca akmaktaydı. Athenai kentinin *ca.* 250 *stadia* ötesinde Apsaros Irmağı'yla birleşmekte, ardından Karadeniz'e dökülmekteydi. Arrianus'un (*periplus* VII. 4-5) anlatılarından, Akampsis Nehri'nin gemilerin yelken açmasına oldukça elverişli olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.4 Flora ve Fauna

Antik kaynaklar ilk başlarda Karadeniz'in ve onun kıyılarının olumsuz hava koşullarını vurgulamışlardır. Fakat söz konusu olumsuz iklim koşulları Karadeniz'in kuzey kıyılarında olduğunun aksine güneydoğu kıyılarında biraz daha ılıman ve elverişlidir. Kıyıya paralel uzanan sıradağlar bölgenin iklimi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Öyle ki hem iç bölgelerden gelebilecek soğuk hava dalgalarının Pontos Bölgesi'ne ulaşmasını engellemiş hem de denizin taşımış olduğu ılıman ve nemli havanın muhafaza edilmesini sağlamıştır. Kıyıda esen rüzgârlar ise nemli havanın yüksek bölgelere taşınmasını sağlarken dik yamaçlardaki soğuk hava kütlesiyle

---

¹⁴² Arr. *periplus* VII. 3.

¹⁴³ Plin. *nat.* VI. 4. 12; Arr. *periplus* VII. 3. Bazı araştırmacılara göre Değirmendere (Talbert 2000, 1235) ile bazılarına göre ise Piskala Deresi'yle eşitlenmektedir (Bryer – Winfield 1985, 336 dn. 9). Ayrıca bk. Arslan 2005, 67.

karşılaşan nemli hava yağmur olarak yöreye dökülmüştür. Sonuç olarak, söz konusu şartlar dâhilinde Pontos Bölgesi, mevsimsel sıcaklık farkının az olduğu, yıl boyunca bol yağış alan, ılıman -yer yer subtropikal- bir iklime sahiptir¹⁴⁴. Bu iklimik özelliklerinin yanı sıra bölgede bulunan irili ufaklı birçok akarsu hem bölge arazilerinin sulanmasını olanaklı kılmış hem de taşıdıkları alüvyonlarla pek çok mahsuldar ova meydana getirmiştir. Söz konusu elverişli iklimsel koşullar sayesinde yöre oldukça zengin ve egzotik *florayı*, dolayısıyla da çeşitli türleri ihtiva eden bir *faunayı* bünyesinde barındırmıştır¹⁴⁵.

Arazileri Lykos ve İris nehirleriyle sulanan Phanaroia, Pontos'un en verimli yöresi olarak görülmekteydi. Zeytin ağaçları ve üzüm yetiştiriciliğiyle ön plana çıkmasının yanında bir bölgede bulunabilecek nimetlerin tümüne sahipti¹⁴⁶. Stiphane Gölü'nün çevresi ise her türden hayvana ev sahipliği yapmaya elverişli otlaklarla kaplıydı. Bunun yanında İkizari Kalesi'nin etrafı genellikle ağaçsız ve ekime elverişli

---

¹⁴⁴ Jaoshvili 2002, 11.

¹⁴⁵ Kınacı 2015, 195 vdd.

¹⁴⁶ Strab. II. 1. 15; XII. 3. 30. Bölgede araştırma yapan yerbilimci Hamilton (2013, 261), söz konusu bölgede hiç zeytin ağacına rastlamadığını, bölgenin konumu ve yüksekliğinden dolayı burada zeytin ağacının yetişmesine uygun ortamın olmadığını ifade etmektedir. Buna karşın bölgede incelemelerde bulunmuş olan gezgin Anderson (1903, 55), Taşova yakınlarında zeytin preslerine rastladığını ifade etmiştir. Ayrıca bk. Munro 1901, 54; Broughton 1938, 607 vdd.; Magie 1950, 178; Arslan 2007, 28 dn. 108; Olshausen 2014, 44.

olarak tasvir edilmişti¹⁴⁷. Strabon (XII. 3. 15; 39), doğduğu yer ve aynı zamanda Mithradates Hanedanlığı'nın eski yönetim merkezi olan Amaseia'dan övgüyle söz etmekteydi. İris Nehri'nin ikiye böldüğü bir vadinin üzerine kurulmuş kentin tarıma elverişli arazilerinin bir kısmı ağaçlarla, diğer kısmı ise atların ve diğer hayvanların yaşamasına elverişli otlaklarla kaplıydı¹⁴⁸.

Halys'ün denize döküldüğü yerin doğusundan Saramene yöresine kadar uzanan Gazelonitis, düzlük olmasının yanı sıra her şeyin yetişebileceği oldukça verimli topraklara sahipti. Otlakların bol olmasıyla birlikte burada, Kappadokia ve Pontos'ta yaygın olmayan küçükbaş hayvancılık gelişmiş, yumuşak yünlü hayvanların bolluğu nedeniyle de koyunyünü endüstrisi oluşmuştu. Ayrıca bu yörede diğer bölgelerde ender rastlanan ceylan da bulunmaktaydı¹⁴⁹.

Bitek arazilere sahip Dazimonitis yöresinde bulunan Komana kentinin her yanı üzüm bağlarıyla doluydu¹⁵⁰. Komana yakınlarında bulunan Nasperkene'de de üzüm yetişmekteydi¹⁵¹ Amisos kenti ise verimli topraklarının yanı sıra, Amazonların ve Sidenelilerin ülkesi olan Themiskyra'yı da kapsamaktaydı. Themiskyra, bir tarafında deniz, bir tarafında sık ormanlar, diğer bir tarafında da dağlık bir araziyle çevrelenmiş, içinden nehirler geçen oldukça verimli bir ovaydı. Bunun sebebi ise, İris ve Thermodon nehirlerinin ovayı boydan boya dolaşmasıydı. Sürekli nemli

---

¹⁴⁷ Strab. XII. 3. 38; ayrıca bk. Magie 1950, 178.

¹⁴⁸ Ayrıca bk. Olshausen – Biller 1984, 21-27.

¹⁴⁹ Strab. XII. 3. 13.

¹⁵⁰ Strab. XII. 3. 36.

¹⁵¹ Plin. *nat.* XIV. 9. 76.

kalan, rahatlıkla sulanabilen arazileriyle ve otlaklarıyla ova, sığır ve at sürülerinin kolaylıkla beslenmesine olanak sağlamaktaydı. Bu kadar çok sulanmasından dolayı burada bir kere dahi kıtlık olmamıştı; akdarı, süpürge otu, ayçiçeği¹⁵², üzüm, armut, elma, ayva¹⁵³, ceviz¹⁵⁴ ve fındık gibi sebzeler-meyveler bol miktarda yetişmekteydi. Öyle ki yılın herhangi bir günü ormana giden bir kimse bol miktarda meyve bulabilirdi. Meyveler bazen ağaçlardan sarkar bazen de dökülen yaprakların altında bulunur ve bu sayede korunmuş olurdu. Otlakların ve meyvelerin bolluğu birçok vahşi hayvanı da bölgeye çekmiş, bu sebeple yöre avcılık için oldukça cazip hale gelmişti¹⁵⁵. Themiskyra yöresinden sonra, Themiskyra gibi iyi sulanmadığı halde oldukça verimli bir ova olan ve bol hasat sağlayan Sidene'ye gelinmekteydi¹⁵⁶.

Dar bir kıyı şeridi boyunca uzanması sebebiyle iyi tahkim edilmiş olan Pharnakeia verimli topraklara sahipti. Yöre, topraklarında yetişen kiraz (= *ceresia*) ile ünlüydü. Bu meyve, Romalı general Lucullus tarafından Kerasus civarından İtalya'ya ithal edilmiş ve Avrupa'ya yayılmıştır¹⁵⁷. Strabon (VII. 6. 2; XII. 3. 11; 19), yörede yaşayan halkların oldukça şanslı olduklarını belirtmektedir. Çünkü karada tarım ve hayvancılık; denizde ise, envai çeşitte balığın bol oluşu burada yaşayanlar için büyük

---

¹⁵² Plin. *nat.* XIV. 102. 165.

¹⁵³ Plin. *nat.* XV. 18. 66.

¹⁵⁴ Plin. *nat.* XV. 24. 88; Ath. *Deip.* II. 54 *b.*

¹⁵⁵ Strab. XII. 3. 15.

¹⁵⁶ Strab. XII. 3. 15.

¹⁵⁷ Plin. *nat.* XV. 30. 102; Ath. *Deip.* II. 51 *a.*; Amm. Marc. XXII. 8. 16; ayrıca bk. Arslan 2005, 128; Hamilton 2013, 195.

bir nimetti.

Trapezus kentini kapsayan Trapezusia teritoryumu ise dağlık olmasına rağmen birçok hayvan türüne ev sahipliği yapmıştı. Yaklaşık olarak otuz günlük bir süre boyunca orduyla birlikte burada ikamet etmiş olan Ksenophon (*Anab.* IV. 8. 23), kendilerine sunulan şaraptan, arpa unundan ve sığırlardan bahsetmektedir. Bunun yanında, civardaki yerleşimlerden erzak temin etmek için yaptıkları yağma girişimleri esnasında yörede domuz ve bol sayıda davarın bulunduğuna şahit olmuřlardı¹⁵⁸.

Antik kaynaklar Pontos Bölgesi'nin verimli topraklarında ve sarp yamaçlarında yetişen birçok bitkiden bahsetmişlerdir. Söz konusu bitkilerden başta sağlık olmak üzere çeşitli alanlarda yararlanılmıřtı¹⁵⁹. Bu bitkilerden biri olan *absinthium* (pelin otu) tatlandırmak amacıyla şaraplara belirli oranlarda karıřtırılmıřtır¹⁶⁰. İnsan sağlığına yararlı etkileri görülen bu bitki mideyi güçlendirmek, Suriye'de yetişen sümbül ile kaynatılarak midenin gazını almak, şarapla karıştırılarak göğüs ağrılarını dindirmek, vücuttaki kaşıntıyı gidermek *etc.* gibi amaçlarla da kullanılmıştır. Cato (*agr.* CLIX) seyahat esnasında oluşan kaşıntının önlenmesi için *absinthium* bitkisinin kk yapraklarının anüsün altına serilmesini tavsiye etmiřtir¹⁶¹. Bunun yanında tahıl tüccarları veya tahıl üreticileri, tahıllarını muhafaza ettikleri ambarlara *absinthium* serpmişlerdir. Acımsı bir tadı bulunan bitki fareleri ve diğer haşereleri tahıllardan

---

¹⁵⁸ Ksen. *Anab.* V. 2. 4.

¹⁵⁹ Broughton 1938, 614 vd.

¹⁶⁰ Plin. *nat.* XI. 75. 194; XIV. 19. 109; XXVI. 58. 91; XXVII. 28. 45-46.

¹⁶¹ Ayrıca bk. Dioscor. I. 8. 3; 16. 2 vdd.

uzak tutmanın yanı sıra tahılların diri kalmasını da sağlamıştır¹⁶².

Genellikle Mısır'da yaygın olan ve oldukça hızlı büyüyen *acacia* (akasya) antikçağda oldukça ünlüydü. Pontos'ta yetiştirilen *acacia* da Mısır'daki ile aynı türdeydi fakat daha geç büyümekteydi¹⁶³. Mısırlılar yeterli uzunluğa erişen *acacia* ağaçlarını keserek 2 *cubit*¹⁶⁴ boyunda tomruklar haline getirirlerdi. Dayanıklı olması sebebiyle bu tomruklar, iskeleti ve direği oluşturmak için gemi yapımında kullanılırdı. Ağacın özünden elde edilen zamk ise, mumyalama dâhil birçok alanda, özellikle de göz kapağı ve cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılırdı¹⁶⁵.

Kekremsi bir tada sahip olan *acorusun* (sazlık) köklerinin keskin bir kokusu vardı. Genellikle sulak alanlarda yetişmesi sebebiyle Galatia, Phasis, Krete (Girit) ve Pontos'ta bol miktarda bulunurdu. Göz rahatsızlıklarının giderilmesi amacıyla kullanılan bitkinin suyu içildiğinde yılan ısırığına karşı iyi geldiğine inanılırdı. İdrar yolları ve böbrek rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılan bitki, ağrı kesici ve antidot olarak da işlev görürdü¹⁶⁶.

Diğer bir adı da *kardamum/kardamomom* (bir tür baharat bitkisi) olan *amomum* bazıları tarafından Hintlilerin yabancı asmağı olarak tanımlanırken; bazıları da onu bir el boyunda, buruşuk bir ağaççık olarak betimlemekteydi. India, Media, Arabia ve Bosporos (İstanbul Boğazı) civarında da yetişen bitkinin en iyi türleri Kommagene,

---

¹⁶² Varro *rust.* LVII. 2.

¹⁶³ Hdt. II. 96; Dioscor. I. 101. 1-4.

¹⁶⁴ Eski bir ölçü birimi olan *cubit ca.* 6 karış/46 cm uzunluktadır (Hdt. II. 149).

¹⁶⁵ Hdt. II. 86; 96; Dioscor. I. 101. 4.

¹⁶⁶ Plin. *nat.* XXV. 100. 157-158; Dioscor. I. 2. 1-2; 18.

Armenia ve Pontos bölgelerinde üretilmekteydi. Plinius'a (*nat.* XII. 28. 48-49; 48-50) göre çeşitli türleri olan bu bitkinin bir destesinin fiyatı kalitesine göre 3 ile 60 *denarii* arasında değişmekteydi. Güzel kokusundan dolayı parfüm karışımlarında, kekremsi ve kendine has acı tadıyla ise şarabı aromalandırmak için kullanılmaktaydı. Tıpta ise uyuz gibi ağır cilt hastalıklarının tedavisinden panzehir yapımına kadar birçok alanda değerlendirilirdi¹⁶⁷.

Plinius'a (*nat.* XXV. 54. 95-97) göre Hellen yazarlar tarafından "*lohusa kadınlar için ideal* (= ἀρίστη λεχούσαις)" olarak adlandırılan *aristolochia*'ya (lohusa otu) Latin yazarlar "*yer elması* (= malum terrae)" demişlerdir. Bitkinin en önemli kısmı köküydü ve en değerli kökler Pontos'tan gelmekteydi. Theophrastos (*hist. plant.* IX. 13. 4) dağlık yörelerde yetişen bitkinin çok güzel koktuğunu, fakat tadının oldukça acı olduğunu belirtmektedir. Bitki çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılırdı. Hippokrates'in (*Nous.* III. 16. 148; *Ent. Path.* VII. 23. 227) tedavi kürlerinde yer alan *aristolochia*, doğumu kolaylaştırmakta, rahim hastalıklarına, açık yaralara, sürüngenlerin ısırıklarına, titremeye *etc.* iyi gelmekteydi¹⁶⁸.

Glykyrrhiza (meyan kökü) ise köklerinin oldukça tatlı olmasından dolayı *tatlı kök* (= γλυκύρριζα/liquorice) olarak anılmaktaydı¹⁶⁹. Yaklaşık olarak 2 *cubit* uzunluğa ulaşabilen bitki dikenliydi ve yaprakları yapışkandı. Bitkinin en iyileri Kilikia'da, biraz daha düşük kalitede olanları ise Pontos'ta yetişmekteydi. Sadece kökünden

---

¹⁶⁷ Ayrıca bk. Theophr. *hist. plant.* IX. 7. 2; Dioscor. I. 6; 15. 1-2.

¹⁶⁸ Ayrıca bk. Theophr. *hist. plant.* IX. 13. 4; Dioscor. III. 4. 1-5; Gal. *Terap. Meth.* III. 2. 163K; 3. 177-178K.

¹⁶⁹ Theophr. *hist. plant.* IX. 13. 2 dn. 2.

faydalanılan bitkinin kökleri *pleiades* (= Kasım) ayında toprağın kazılmasıyla elde edilmekteydi¹⁷⁰. Söz konusu kökler astıma, her türden göğüs hastalıklarına, genital rahatsızlıklara, soğuk algınlığına ve susuzluğa iyi gelmekteydi¹⁷¹.

Plinius (*nat. XIX. 16. 82*), *armoracianın* (bayır turpu) Pontos'ta yetişen türünün yapraklarının dikenli, buruşuk ve kökünden daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Acı bir tada sahip olmasına rağmen bitki oldukça değerliydi. Mide için faydalı değildi; fakat kaynatılıp suyu içildiğinde kronik öksürüğü kesmekteydi. Bunun yanında gıda zehirlenmesinin tedavisinde de kullanılmaktaydı¹⁷².

Birçok türü olan *melampodion*'un (siyah çöpleme) en önemli iki türü siyah ve beyaz olanıydı. Siyah türünün en kalitelisi Pontos'ta yetişmekteydi ve *melampodion* olarak anılmaktaydı. İçinde zehirli bir madde barındırması nedeniyle at, öküz ve domuz gibi hayvanların zehirlenerek ölmesine sebep olmaktaydı. Buna rağmen insanların çeşitli rahatsızlıklarına şifa olmaktaydı. Zihinsel rahatsızlıkların -özellikle deliliğin- tedavisindeki olumlu etkileri nedeniyle antik dünyada oldukça ün kazanmıştı. Bunun yanında melankoli, diş ağrısı ve cüzam gibi hastalıkların iyileştirilmesinde faydaları görülmüştü¹⁷³.

Köküyle ün salmış, kokusuz ve acı bir bitki olan *rhecoma* (çobandeğneği) ise

---

¹⁷⁰ Plin. *nat. XXII. 11. 24-26 dn. b.*

¹⁷¹ Theophr. *hist. plant. IX. 13. 2*; Plin. *nat. XXII. 11. 24-26*; Dioscor. V. 63.

¹⁷² Dioscor. II. 112. 1-2; ayrıca bk. Theophr. *hist. plant. VII. 4. 2.*

¹⁷³ Theophr. *hist. plant. IX. 10. 1-4*; Plin. *nat. XXV. 21. 47-53*; 22. 54-55; 23. 56-58; 24. 59-60 *etc.*; Dioscor. IV. 162. 1-4.

Pontos Bölgesi'nin önemli ihraç ürünlerindendi¹⁷⁴.

Scordotis/scordion (yerpalamudu/meşecik) bir *cubit* boyunda, dört köşeli olan bir köke, dallı gövdeye ve tüylü yapraklara sahipti. Pontos'ta ve bunun gibi dağlık, nemli ortamlarda bol miktarda bulunurdu. Göğüs ve cilt hastalıkları üzerinde olumlu etkileri olan bitki daha çok antidot yapımında kullanılmaktaydı¹⁷⁵. *Asarum* (yabani zencefil) ise yaprakları fildişine benzemesine rağmen oldukça yumuşak ve narin bir bitkiydi. Çiçekleri mor olan bitki çok güzel bir kokuya ve hafif acı bir tada sahipti. Solunum rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılan bitkinin sindirimi kolaylaştıran bir etkisi de vardı¹⁷⁶.

Pontos Bölgesi ihtiva ettiği bitkilerin yanı sıra önemli doğal ürünlere de sahipti. Bunların başında bal -özellikle de Moskhika Dağları'ndaki deli bal- ve balmumu gibi mamuller gelmekteydi. Pontos'ta evcil arıların tüylü, eşek arısına benzeyen ve oldukça tehlikeli olan bir türü yaşamaktaydı. Beyaz renkli olan bu arılar ayda iki kez bal yapmaktaydı. Thermodon Nehri kıyısında ise iki tür arı yaşamaktaydı bunlardan biri ağaçların kovuklarına, diğeri ise çamurdan inşa etmiş olduğu üç katlı peteklere bal yapardı¹⁷⁷. Antik yazarlar genellikle dağlık kesimlerde görülen arı kovanlarından ve arıların yaptığı balın etkilerinden bahsetmişlerdir. Ksenophon (*Anab.* IV. 8. 19-21) sözü edilen baldan yiyenlerin kendinden geçtiğini, kusup ishal olduğunu, az yiyenlerin sarhoş gibi hareket ettiklerini, çok yiyenlerin ise bazılarının aklını

---

¹⁷⁴ Plin. *nat.* XXVII. 105. 128; Amm Marc. XII. 8. 28.

¹⁷⁵ Plin. *nat.* XXV. 27. 63; Dioscor. III. 111. 1-2.

¹⁷⁶ Plin. *nat.* XII. 47; Dioscor. I. 10. 1-2; Gal. *de san. tuend.* VI. 12. 4.

¹⁷⁷ Plin. *nat.* XI. 19. 59; XV. 18. 65; XXVII. 5. 18.

yitirmişe benzediğini bazılarının da can çekişen insanlara benzediğini ifade etmiştir. Fakat bu durum hasta ölmezse üç-dört gün sonra normale dönerdi. Strabon (XII. 3. 18) da benzer ifadeler kullanarak sözü edilen balın adının *deli bal* olduğunu ve bu balı yiyenlerin bilinçlerini kaybettiklerini ifade etmiştir¹⁷⁸. Plinius (*nat.* XXI. 45. 77; 49. 83; XXVII. 5. 18) da söz konusu bala *mainomenon* (çıldıtan/delirten) denildiğini, arılar tarafından zakkum çiçeğinin zehirli özünden çıkarılan madde ile yapıldığını belirtmiştir. Ormanlık alanlarda bol miktarda bulunan bu balın ölümcül doğasından ötürü rağbet görmediği anlaşılmaktadır¹⁷⁹. Pontos'ta üretilen balmumu ise antik dünyanın aranan ürünlerindendi. Öyle ki antik dünyada kalitesiyle ün yapmış, en iyi balmumu Kartaca'da üretilirken, Pontos ikinci sırada gelmekteydi. Bu balmumu oldukça sarı olmakla birlikte bal gibi kokmaktaydı¹⁸⁰. Bütün bu ürünlerin dışında *amomum*/balsam (parfümler)¹⁸¹ ve *mastix* (türlü sakızlar)¹⁸² Pontos'ta bol miktarda bulunmaktaydı.

Pontos Bölgesi bol yağış alan nemli iklimi sayesinde ağaç türleri yönünden de zengindi. Bölgenin kıyıları ve dağlık kesimleri ormanlarla kaplıydı. Genellikle meşe,

---

¹⁷⁸ Ayrıca bk. Aristot. *Mir. Ausc.* 18 (831b. str. 20-25).

¹⁷⁹ Ayrıca bk. Aristoteles (*Mir. Ausc.* 831b. str. 18) ve Aelian (*Anim.* V. 42) ise deli balın şimşir ağacından çıkarılan özle yapıldığını belirtmiştir. Modern araştırmalar neticesinde deli balın içindeki zehirin *grayanotoxin* denilen madde olduğu ileri sürülmüştür (Gündüz *et. al.* 2011, 95 vd.).

¹⁸⁰ Plin. *nat.* XXI. 49. 83.

¹⁸¹ Plin. *nat.* XII. 28. 48-49 c; Dioscor. I. 15. 1.

¹⁸² Plin. *nat.* XII. 36. 72; XIV. 25. 128.

kayın, karaağaç, dişbudak, köknar, akçam, kestane, ıhlamur, çam, çınar *etc.* gibi türler yörenin iklimine uyum sağlayarak bölgenin gür ormanlarını meydana getirmişlerdi¹⁸³. Bu ormanlardan elde edilen kereste hem bölgesel olarak gemi ve donanma inşasında kullanılmış hem de Akdeniz'in ağaçtan yoksun bölgelerine ihraç edilmiştir¹⁸⁴. Fakat Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların söz konusu kaynaklarla yetinmedikleri görülmektedir. Zira I. Pharnakes'in Sinope kentini ele geçirmesinin hemen ardından Kolkhisliler¹⁸⁵ ile Mithradates Hanedanlığı arasında ticari bağların kurulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle I. Pharnakes Dönemi'nde Kolkhis'in, Amisos ve Sinope kentlerinin ticari partneri olduğu, Kolkhislilerin meşhur kereste ve ketenlerinin bu ticari bağ sayesinde hanedanlığın hüküm sürdüğü

---

¹⁸³ Theophr. *hist. plant.* IV. 5. 1-6; ayrıca bk. Cumont – Cumont 1906, 237 vdd.; Magie 1950, 179; Meiggs 1982, 353; Hannestad 2007, 86 vd.

¹⁸⁴ Plin. *nat.* XVI. 76. 197; Hor. *Odes* I. 14. 11; ayrıca bk. Magie 1950, 1068 dn. 7.

¹⁸⁵ Zengin bir *floraya* sahip olan Kolkhis gemi yapımı için uygun kerestenin sağlanabileceği ormanlarıyla ünlüdür. Özellikle Kaukasos (Kafkas) Dağları filo inşa etmek için zaruri gereçlerin temin edilebileceği önemli bir merkezdir (Strab. XI. 2. 15-17; Verg. *georg.* II. c. 440; Amm. Marc. XXVII. 12. 11; ayrıca bk. Magie 1950, 196; Braund 1994, 53 vd.; 198). Bölgede çam, servi ve sedir ağaçlarının bol miktarda bulunması kereste ticareti yapılmasını da olanaklı kılmıştır (Strab. XI. 2. 17; Plin. *nat.* VI. 4. 16; Arr. *periplus* V. 2; ayrıca bk. Arslan 2000a, 32).

topraklara getirildiği görülmektedir¹⁸⁶. Mithradates VI Eupator ise, Kolchis Bölgesi'ni ele geçirmesinin¹⁸⁷ ardından burayı donanma inşa merkezi haline getirmişti¹⁸⁸. Bu durum genel itibariyle sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda politik açıdan da önemlidir. Mithradates Hanedanlığı'nın kereste ticareti yapmanın yanı sıra güçlü bir donanmaya sahip olduğunu da göstermektedir. Özellikle I. Pharnakes zamanında izlenmiş olan rafine yayılma politikasının denizaşırı boyutlara ulaşmasının temel dinamiğini de teşkil etmiştir.

Zengin bitki örtüsü ve ılıman ikliminden dolayı bölge, çeşitli hayvanlar için barınma ve beslenme bakımından cazibe merkezi haline gelmiştir. Özellikle Paryadres dağlarındaki ormanlar birçok türde av hayvanına ev sahipliği yapmıştı¹⁸⁹. Genel olarak Pontos Bölgesi'nde besi hayvanlarının yanı sıra katır¹⁹⁰, öküz¹⁹¹, at¹⁹²,

---

¹⁸⁶ Lordkipanidze 1983, 131; 141; 2003, 9; Todua 1990, 45 vdd.

¹⁸⁷ Strab. I. 2. 1; XI. 2. 18; XII. 3. 1; Memnon XXX. 2; App. *Mithr.* 15. Mithradates VI Eupator MÖ 111 yılının kışında Kolchis Bölgesini ele geçirmiştir. Fakat Iustinus (XXXVIII. 7. 10), Pompeius Trogus'tan (*prolog.* 37) aktardığı bilgilere istinaden Mithradates VI Eupator'un bölgeyi miras yoluyla elde ettiğini belirtmiştir.

¹⁸⁸ Strab. XI. 2. 18.

¹⁸⁹ Strab. XII. 3. 30.

¹⁹⁰ Plut. *Luc.* XVII. 4-6.

¹⁹¹ Plut. *Luc.* XIV. 1; App. *Mithr.* 78.

¹⁹² Strab. XII. 3. 15; 39.

yaban domuzu¹⁹³, ceylan¹⁹⁴, ayı¹⁹⁵, kunduz¹⁹⁶, ördek¹⁹⁷, turna¹⁹⁸ *etc.* gibi hayvanlar yaşamıştı.

Antik kaynaklara göre irili ufaklı birçok ırmağın Karadeniz'e dökülmesi, bu denizin suyunun diğer denizlerinkinden daha tatlı olmasını sağlamıştı¹⁹⁹. Bu sayede her türden balık burada kolaylıkla beslenebilmekte ve hızlıca büyümektedir. Plinius'a (*nat. IX. 18. 47*) göre buradaki balıklar, bir günde gözle görülebilecek derecede irileşmekteydi. Palamutun yanı sıra orkinos (ton balığı)²⁰⁰ adlı balık türü de Karadeniz'de yoğun şekilde yakalanmaktaydı²⁰¹. Orkinos sürüleri ilkbaharda Karadeniz'e girer ve her yere yumurtlardı. Plinius'a (*nat. IX. 6-7. 18-20*) göre orkinoslar sağ gözleriyle daha iyi görmekteydiler, bu sebeple sağ kıyılardan sol

---

¹⁹³ Ksen. *Anab.* V. 2. 3.

¹⁹⁴ Strab. XII. 3. 13.

¹⁹⁵ App. *Mithr.* 78.

¹⁹⁶ Plin. *nat.* VIII. 47. 109; XXXII. 36. 110; ayrıca bk. Verg. *georg.* I. c. 59.

¹⁹⁷ Varro *rust.* III. 6. 1-6; Plin. *nat.* XXV. 3. 6; XXIX. 33. 104; Gell. XVII. 16. 1-3.

¹⁹⁸ Plin. *nat.* X. 30. 60.

¹⁹⁹ Aristot. *hist. an.* VII(VIII). 13; Sallust. *Hist.* III. 65; Plin. *nat.* IX. 6-7. 19-20; Val. Flac. IV. 717-725 dn. 3; Arr. *periplus* VIII. 3-4; Opp. *hal.* I. 590-610; Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-7; Amm. Marc. XXII. 8. 46.

²⁰⁰ Ayrıca bk. Aristot. *hist. an.* VII(VIII). 13; Ael. *Anim.* IX. 42; Philostr. *de Imag.* I. 13. 7.

²⁰¹ Broughton 1938, 626; Magie 1950, 1075 vd. dn. 20.

kıyılara doğru hareket ederlerdi ve erkek orkinosların karınlarının altında yüzgeçleri yoktu²⁰². Trapezus ve Pharnakeia sahillerinde yapılan palamut ve yunus avı ise doğanın bir lütfü olarak görülmüştü. Palamut sürüleri Maiotis bataklıklarına yumurtalarını bıraktıktan sonra Karadeniz'in güney kıyılarında -doğudan batı istikametine doğru- göç ederdi. Dolayısıyla ilk olarak Trapezus ve Pharnakeia ahalisi tarafından yakalanırdı. Fakat balıklar burada avlandıklarında henüz tamamen olgunlaşmamış durumda olurlardı²⁰³. Yunus balıkları ise, aynı cinsten olan kordyles, orkinos ve palamutu kovaladığından dolayı bunları yiyerek şişmanlardı. Aynı zamanda karaya yaklaşmaktan çekinmedikleri için kolaylıkla yakalanırlardı²⁰⁴.

²⁰² Ayrıca bk. Aristot. *hist. an.* VII(VIII). 12. 597a; 13. 598a; Ath. *Deip.* VII. 301 e; 303 c; d. dn. 7 g; Opp. *hal.* I. 590-610; ayrıca bk. Arslan 2010, 407 vdd.

²⁰³ Strabon'a (VII. 6. 2; XII. 3. 11; 19; ayrıca bk. Ath. *Deip.* III. 118 c; VII. 307 b; Opp. *hal.* IV. 505-515) göre özellikle palamut avıyla ün kazanmış olan Sinope sözü edilen balığın yakalanmasında ikinci sırada yer almıştır. Strabon (*ibid.*) palamut sürülerinin Sinope'den sonra Byzantion'a hareket ettiğini, bu balık türünün üçüncü kez fakat en yoğun şekilde avlandığı yerin burası olduğunu ifade etmiştir. Yolda avlanması nedeniyle sayılarının giderek azalmış olması gereken palamutlar elle bile yakalanabilirdi, yakalamak için girişimde bulunulmamasına karşın karaya vururlardı (Dion. Chr. *Orat.* XXXIII. 24). Sinope kentinde yapılan balıkçılık hakkında bilgi için bk. Doonan 2003, 187 vdd.

²⁰⁴ Strab. XII. 3. 19. Strabon (*ibid.*) yunus balıklarının oltayla dahi tutulabildiğini ve bu balıkların yağlarının her türlü maksat için kullanıldığını belirtir. Ayrıca

Orkinos, palamut ve yunusun haricinde kalkan, tekir²⁰⁵, mersin²⁰⁶, torik, dilbalığı, mürekkep balığı, kaya balığı, lapina (çırçır balığı), sardalya ve istiridye *etc.* gibi deniz canlıları Karadeniz’de yaşamışlardır. Küçük yunusların ve fokların dışında balıklar için tehlike oluşturabilecek deniz canlıları ise Karadeniz’e girmezlerdi²⁰⁷.

Farklı balık türlerinin Karadeniz’de bolca bulunması, Pontos Bölgesi’nde balık endüstrisinin de oluşmasını sağlamıştı. Öyle ki burada işlenen balıkların bir kısmı salamura yapılmış, bir kısmı kurutulmuş, hem yerel pazarlarda satılmış hem de Hellen coğrafyasına ihraç edilmiştir²⁰⁸.

---

bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 28. Antikçağda Pontos Bölgesi’ndeki balıkçıların avlanma teknikleri ve avlanırken kullandıkları araç-gereçler için bk. Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-8; Ael. *Anim.* XV. 5; ayrıca bk. Bursa 2007, 78 vd.

²⁰⁵ Ath. *Deip.* III. 87; VII. 77. Tekir, balık salamurası endüstrisinde oldukça rağbet gören bir tür olarak ön plana çıkmakta ve Karadeniz’in aranan mahsulleri arasında yer almaktadır (Curtis 2001, 317 vdd.; Wilkins 2005, 24 vdd.).

²⁰⁶ Hdt. IV. 53.

²⁰⁷ Aristot. *hist. an.* VII(VIII) 13. 24-33 598a; 1-5 598b; Polyb. IV. 50. 3; Plin. *nat.* IX. 18-20; Ael. *Anim.* IX. 42; Opp. *hal.* I. 590-610; Amm. Marc. XXII. 8. 47; Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-10; ayrıca bk. Broughton 1938, 626; Magie 1950, 1075 vd. dn. 20; King 2008, 38; Arslan 2010, 412 vdd; Kınacı 2015, 201 vdd.

²⁰⁸ Diodoros (XXXI. 24. 1) Pontos balığı salamurasının bir kavanozunun Roma’da 300 *drahmai* civarında bir fiyata alıcı bulduğunu ifade eder. Balık işleme endüstrisini, balıkçılık ekipmanlarını, salamura sanayisini ve balık ticaretinin canlılığını belgeleyen arkeolojik materyallere de sıkça rastlanmaktadır (Højte

1.2.5 Kentler/Urbanizasyon

Denize paralel olarak -doğu-batı istikametinde- uzanan dağlar nedeniyle kentleşme açısından Pontos Bölgesi iç ve kıyı olmak üzere iki kesime ayrılabilir. Bölgedeki akarsuların taşıdığı alüvyonlarla oluşan birçok delta ovasının ve kıyılarda bulunan burunların doğal korunaklı liman özelliklerine sahip olması kıyı kesimlerini kentleşme açısından daha cazip hale getirmiştir. Aksine iç kesimlerin de dağlık ve sarp bir karakteristikte olması bu kesimdeki kent sayısının kıyıya nazaran daha az olmasına neden olmuştur. Bunun yanında bölgenin antikçağdaki ticari potansiyeli nedeniyle de büyük kolonizasyon döneminden itibaren kıyı kesimlerinde -özellikle de bir limana sahip arazilerde- Hellenlerin kentler kurduğu, ya da hâlihazırdaki otokton kentlere kolonistler gönderdiği düşünülür. Bu kentlerin başında Miletoslular tarafından Paphlagonia topraklarında kurulan Sinope gelmektedir. Daha sonra kurulan kentlerin de Sinope'ye bağlı koloni kentler olarak teşekkül ettiği söylenebilir.

Pontos Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Amisos, doğuda İris; batıda ise Halys nehirleri tarafından oluşturulmuş iki bitek ovanın arasında kurulmuş olan liman kentidir. Kent Sinope'den yaklaşık olarak 900 *stadia* uzaklıktadır. Amisos Limanı kuzeybatıdan esen sert rüzgârlara karşı korunaksız olmasına ve yeterince büyük olmamasına rağmen kente büyük avantaj sağlamakta, kentin gelişmesine katkıda bulunurken aynı zamanda Pontos Bölgesi'ne ve Karadeniz'e ait ürünlerin dış

2005, 135 vdd.; Bursa 2007, 73 vdd.; Lund – Gabrielsen 2007, 164; Opait 2007, 106 vdd.; ayrıca bk. Curtis 2001, 317 vdd.; Ghita 2010, 44).

pazarlara açılmasını sağlamaktaydı²⁰⁹.

Kentin kuruluşu ve adıyla ilgili birçok görüş antik yazar tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre Ps.-Scymnos (915-920), Beyaz Suriyelilerin arazilerinde uzanan Amisos'un Herakleia'nın kurulmasından dört yıl önce Phokaiialılar tarafından kurulduğunu belirtmiştir. Strabon (XII. 3. 8; 14) önce Zenodotos'un, Homeros'tan alıntılıyarak ifade ettiği kentin adının "Enete" olduğu ve burada "Enetler"²¹⁰'in

---

²⁰⁹ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμισός=Amisos; ayrıca bk. Olshausen 2014, 45.

²¹⁰ Enetler hakkındaki bilgiler Homeros'a değin uzanmaktadır. Homeros (*Il.* II. 850-853; *V.* 576-588) Troialıların tarafında savaşan mert Paphlagonialılara Pylaimenes'in komuta ettiğini aktarmaktadır. Ona göre Paphlagonialıların gelmiş oldukları Kytoros ve Sesamos adlı yerleşimler Enetlerin vatanıdır. Strabon (XII. 3. 8-10) da Homeros'un bu ifadelerine istinaden kendi dönemindeki yazarların bir kısmının Enetlerin artık Paphlagonia'da yaşamadığını; diğerlerinin ise Aigialos yerleşiminde bulunan bir köyün adının Eneti/Enete olduğunu iddia ettiklerini söylemektedir. Anlatılarına devam eden Strabon, Zenodotos'tan alıntılıdığı bilgilere dayanarak, Homeros'un Eneti/Enete olarak işaret ettiği yerin Amisos olduğunu belirtmektedir. Bazı yazarlar da Kappadokia sınırında Eneti adlı bir kabilenin yaşadığını ve bunların Kimmerialılarla bir sefer düzenledikten sonra Adriyatik Denizi'ne neyfedildiklerini ortaya atmıştır. Fakat Pylaimenes komutasında savaşa giden Enet kabilesinin Paphlagonia'daki en saygın kavim olduğu, Troia'nın ele geçirilmesinin hemen ardından Thrakia'ya geçip şimdi Enet Ülkesi (Strab. III. 2. 13; *V.* 1. 4) olarak anılan yere ulaşmış oldukları iddiası genel olarak kabul

yaşadığı görüşünü aktarır²¹¹. Daha sonra ise Theopompos'tan alıntılacağı bilgilere göre kentin ilk defa Miletoslular²¹², daha sonra Kappadokialı bir lider tarafından, üçüncü kez ise Athenokles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek adının Peiraius olarak değiştirilmiş olduğunu söyler²¹³. MÖ V. yüzyılda Amisos'ta darbedilmiş sikkelerin ön yüzünde taç takmış Hera görülürken; arka yüzünde bir kalkanın üzerinde kanatlarını açmış vaziyette duran baykuş ve ΠΕΙΡΑ lejanı bulunmaktadır²¹⁴. Söz konusu sikkelerin ikonografisi Amisos'un MÖ V. yüzyılda

---

görmüştür. Bir kısım yazar da çocuklarıyla birlikte Antenor'un da bu sefere katıldığını, Strabon'un (V. I. 4) Italia hakkındaki ifadelerinde olduğu gibi Adriyatik kıyılarına yerleştiklerini öne sürmüştür. Bu doğrultuda Enetlerin artık Paphlagonia'da görünmediği fikri oldukça makuldür. Cornelius Nepos'un bu konudaki görüşünü aktaran Plinius (*nat.* VI. 2. 5) ise, Kromna yakınlarında yaşayan Enet kavmi ile İtalya'da bulunan Veneti kabilesi arasındaki isim benzerliğinin kanıt olarak gösterildiğini ve sözü edilen kavmin Venetilerin atası olduğuna inanıldığını ifade etmiştir (Ayrıca bk. Liv. I. 1. 1-3; Curt. III. 1. 22).

²¹¹ Ayrıca bk. Hom. *Il.* II. 852; Amisos için ayrıca bk. Atasoy 1997, 34.

²¹² Strab. XII. 3. 14; ayrıca bk. *FGrHist* "Theopompos" (115.) 389.

²¹³ Strab. XII. 3. 14; kentin Atinalılar tarafından kurulduğuna ilişkin ayrıca bk. Plut. *Luc.* XIX. 6; App. *Mithr.* 8; Arr. *periplus* XV. 3.

²¹⁴ *SNG* IX. 1 Pl. XL no: 1053-1055.

Atina'nın *klerukhiasi* (= κληρουχία/κληροῦχοι)²¹⁵ olabileceğine işaret etmektedir²¹⁶.

MÖ V. yüzyılda Atina *klerukhiasi* olarak görülen Amisos, MÖ IV. yüzyılın birinci yarısında Pers hâkimiyetine geçmiştir²¹⁷. Perslere karşı doğu seferine girişmiş olan III. Aleksandros (Büyük İskender) tarafından MÖ ca. 333 yılında Pers boyunduruğundan kurtarılmış ve özgür bir kent statüsüne kavuşturulmuştur²¹⁸. Daha sonra Mithradates Hanedanlığı'nın yöneticilerinden Ariobarzanes (MÖ ca. 266/5-ca. 250) kenti ele geçirmiştir. Mithradates VI Eupator döneminde kentte birçok yeni yapı inşa edilmiş ve kent sınırları genişletilmiştir²¹⁹. Fakat Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı esnasında MÖ 72/71 yılında Romalı komutan Lucullus tarafından kuşatılıp ve ele geçirildiğinde kent büyük ölçüde tahribata uğramış, vatandaşlarının çoğu öldürülmüştür²²⁰. Daha sonra Lucullus bu katliama son vererek, kentin yeniden inşa edilmesi için çabalamış ve kent sınırlarını 120 *stadia* genişletmiştir²²¹. MÖ 48 yılına

---

²¹⁵ Artan nüfusu düzenleyebilmek, ele geçirilen yerleri bağımlı kılabilmek gibi amaçlarla Atinalılar tarafından kurulan ve askeri garnizonla desteklenen kolonilerdir.

²¹⁶ Erciyas 2001, 145 vd.

²¹⁷ Polyain *Strat.* VII. 21. 1 “*Datames*”; Aristot. *Oecon.* 1350b str. 16-33; ayrıca bk. Arslan 2007, 39 dn. 159.

²¹⁸ App. *Mithr.* 8.

²¹⁹ Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Strab. XII. 3. 14; Plin. *nat.* VI. 2. 7; App. *Mithr.* 78.

²²⁰ Strab. XII. 3. 14; Memnon XLV. 3; Plut. *Luc.* XIX. 1-5; Eutr. VI. 8. 2.

²²¹ Memnon XLV. 3; Plut. *Luc.* XIX. 5-7; XXXII. 4-5; App. *Mithr.* 83. Lucullus tarafından Amisos kentine sağlanan haklar değiştirilmemiş ve Pompeius

gelindiğinde ise Mithradates VI Eupator'un oğlu II. Pharnakes tarafından kuşatılmış ve tahrip edilmiştir²²². MÖ 47 yılında Caesar tarafından bağımsız ilan edilen kent, Antonius zamanında tiran Strato'nun hâkimiyetine verilmiş ve kötü duruma düşürülmüştür. MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra Octavianus sözü edilen kente özgürlüğünü yeniden bahşedip, kenti tekrardan bayındır hale getirmiştir²²³.

Sahip olduğu verimli ovalarla ve işlek limanıyla Amisos giderek büyümüş Pontos Bölgesi'nin önemli limanlarından biri haline gelmiştir. Pontos Bölgesi'nde üretilen malların dış dünyaya açılması kentin gelişimini hızlandırırken bölgenin zenginleşmesine de vesile olmuştur.

Sidene yöresinin doğusunda Sinopeliler tarafından kurulmuş koloni kenti Kotyora yer almaktaydı. Genellikle engebeli bir yapıya sahip olmasına rağmen toprakları özenle işlenmiş olan kentte Tibarenoi kavmi ikamet etmiştir. Ksenophon batıya doğru denize açılmadan önce askerlerle birlikte burada kırk beş gün kalmış ve burada bulunduğu dönemde kentin Sinopelilere vergi verdiğini gözlemlemiştir. Bunun yanında Kotyora'dan oldukça etkilenen Ksenophon burada yeni bir kent kurmayı düşünmüştür²²⁴. I. Pharnakes MÖ 183 yılında Sinope kentini ele geçirdikten hemen

---

tarafından da korunmuştur. Lucullus ve Pompeius'un Pontos Bölgesi'nde yaptığı düzenlemelere ilişkin bk. Oktan 2008, 48 vdd.

²²² Strab. XII. 3. 14; Cass. Dio XLII. 46. 2-4.

²²³ Strab. XII. 3. 14; ayrıca bk. Arslan 2007, 39 dn. 159.

²²⁴ Ksen. *Anab.* V. 5. 3 vdd.; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *periplus* XVI. 3; Steph. Byz.

Ethnika s.v. Κοτύωρα=Kotyora.

sonra Kotyora'yı da Mithradates Hanedanlığı'nın sınırlarına eklemiştir²²⁵. Kral bunun akabinde Kotyora sakinlerini Kerasus'a taşımak suretiyle kendi adına izafeten Pharnakeia'yı kurmuştu²²⁶. Bu tarihten sonra Kotyora kentinin giderek zayıfladığı ve önemini yitirdiği görülmüştür. Öyle ki Arrianus (*periplus* XVI. 3) kendi zamanında (MS ca. 131) kentin küçük bir köy olduğunu belirtmiştir.

Kotyora'nın doğusunda, Trapezus'un ise üç günlük yürüme mesafesi batısında yer alan Kerasus kentinin Khalybes kavminin yaşadığı coğrafyada Sinope kolonisi olarak kurulduğu düşünülür²²⁷. Skylaks (*Periplous* 89), kenti bölgedeki Hellen kentleri arasında sayarken Strabon yerleşimin orta büyüklükte olduğunu ifade etmektedir²²⁸. MÖ 183 yılında Kotyora sakinlerinin Kerasus topraklarına taşınmasıyla Pharnakeia adlı kent kurulmuştu. MS 64 yılından sonra ise kent tekrardan Kerasus adıyla anılmaya başlanmıştı²²⁹.

Pharnakeia kenti'nin doğusunda yer alan Trapezus, MÖ VIII. yüzyılda Sinopeliler

---

²²⁵ Olshausen 1974, 154.

²²⁶ Strab. XII. 3. 17; Arr. *periplus* XVI. 3-4; ayrıca bk. Magie 1950, 193; Kınacı 2014, 209.

²²⁷ Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Ps.-Scymnos 911-913; Arr. *periplus* XVI. 4; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Κερασσοῦς=Kerasus. ayrıca bk. Hamilton 2013, 202.

²²⁸ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 17.

²²⁹ Jones 1971², 170.

tarafından olduça stratejik bir bölgede kurulmuştu²³⁰. Ksenophon (*Anab.* IV. 8. 1-24; V. 5. 10), Trapezus'a geldiğinde kentte Trapezusluların yanı sıra Kolkhoi ve Makronlar adlı kavimlerin Sinopelilere vergi vererek yaşadıklarına tanık olmuştu. Mithradates VI Eupator döneminde Mithradates Hanedanlığı'nın topraklarına katılan Trapezus²³¹, MÖ 64 yılından itibaren Romalıların hâkimiyetine girmiştir.

Üst kesimleri sıra dağlarla çevrili olan kent²³², önemli bir limana sahipti. Söz konusu limanın, kuzeybatı istikametinden esen sert rüzgârlara karşı korunaksız olması nedeniyle genellikle yaz aylarında kullanıldığı zannedilmektedir. Kentin, sarp dağ kütleleri arasında yer alan dar geçitler sayesinde iç bölgelerle ticari bir yol ağı bulunmaktaydı. Böylelikle kentten ve hinterlandından elde edilen ürünlerin yanı sıra iç bölgelerden gelen malların dış pazarlara gönderilmesi Trapezus Limanı sayesinde gerçekleşmekteydi²³³.

Pontos Bölgesi'nin iç kesimlerine konuşlanmış küçük bir köy olan Phazemon, Phazemonitis yöresinde yer alırdı. Verimli ve geniş ovaların yanında bulunuyor olmasına rağmen gelişmemişti. Pompeius, MÖ 64 yılında Phazemon yerleşimini genişleterek, burada Neapolis adlı bir kent kurmuştur, böylelikle yörenin adı

---

²³⁰ Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; Skylaks *Periplous* 85; Diod. XIV. 30. 3; Tac. *hist.* III. 47; Arr. *periplus* I. 1; Euseb. *chron.* II. 80; Prokop. *Aed.* III. 7. 1. Eusebios (*ibid.*) Trapezus'un MÖ 756 yılında kurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bk. Curtis 1911, 29 vd.

²³¹ Strab. XII. 3. 1.

²³² Plin. *nat.* VI. 4. 11.

²³³ Olshausen 2014, 45.

Neapolitis olmuştur²³⁴.

Pontos Bölgesi'nde bulunan Amaseia, İris Nehri'nin havzasında bulunan Phazemonitis yöresinin sınırlarına dâhildir²³⁵. Strabon (XII. 3. 39), bölgenin en önemli kenti aynı zamanda doğduğu yer olan Amaseia'dan şöyle bahsetmektedir:

“Benim kentim içinden İris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası çok yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdırlar ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler”.

Mithradates Hanedanlığı'nın kurucusu addedilen Mithradates I Ktistes (MÖ ca. 301-266) zamanında ele geçirilen Amaseia, Sinope kentinin alınmasına kadar hanedanlığın başkenti olmuştur. Bu nedenle Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların sarayları ve mezarları Sinope'nin başkent ilan edilmesinden önce Amaseia'da yer almaktaydı²³⁶. Bunun yanında kentte kanallar, biri kentten varoşlara diğeri de varoşlardan kent dışına olmak üzere iki köprü bulunmaktaydı. Surlarla çevrili müstahkem bir mevki ve başkent olmasının yanı sıra kent sınırlarında bulunan

---

²³⁴ Strab. XII. 3. 38. Olshausen (2014, 43) sözü edilen yörenin yaklaşık olarak 1000 km²'lik bir alanı kapsadığını belirtmiştir.

²³⁵ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμάσεια=Amaseia.

²³⁶ Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların Amaseia'da bulunan kaya mezarlarına ilişkin olarak bk. Fleischer 2009, 109 vdd.

Fig. 3. Amaseia Kenti'nde yer alan Mithradates hanedanlarına ait kaya mezarları. Sağdan sola doğru 1, 2, 3, 4, 5 olarak numaralandırılan mezarlardan 1.sinin Mithradates I Ktistes'e; 2.sinin Ariobarzanes'e; 3.sünün Mithradates II'ye; 4.sünün Mithradates III'e; 5.sinin I. Pharnakes'e ait olduğu düşünülmektedir (Fleischer 2009, 109-119).

verimli araziler de kentin yaşamaya elverişli bir merkez olmasını sağlamıştı²³⁷. Amaseia, Sinope'nin başkent olmasından sonra bile önemini yitirmemiştir. Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında MÖ 70 yılında Lucullus önderliğindeki Romalılar tarafından kuşatılmış, bir süre direndikten sonra ele geçirilmiştir²³⁸.

Özellikle sınırları dâhilinde yer alan verimli araziler sayesinde yöre ekonomisinde başat rol oynayan Amaseia, ticari güzergâhlar üzerinde bulunması nedeniyle de

²³⁷ Strab. XII. 3. 15; 39; ayrıca bk. Lindsay 2005, 180 vdd.

²³⁸ Memnon LIV. 3.

bölgenin önemli kentleri arasında sayılmıştı. Stratejik konumu ve merkezi bir lokasyona sahip olması Amaseia'yı hem idari hem de askeri açıdan ön plana çıkarmış, kent bu sayede yıllarca Mithradates Hanedanlığı'nın başkentliğini yapmıştı.

Mithradates VI Eupator tarafından kendi adına izafeten kurulmuş olan Eupatoria kenti Pontos Bölgesi'nin iç kesiminde, İris ve Lykos nehirlerinin birleştiği noktada yer almaktaydı. Eupatoria kentinin inşası VI. Mithradates zamanında tamamlanamamış ve kent sikke basmamıştı. Kral bu yerleşimi kent statüsüne eriştirerek Pontos'un iç kesimlerinde kentleşme sürecini hızlandırmaya çalışmış olabilir²³⁹. Fakat Eupatoria kenti MÖ 71 yılında -Üçüncü Mithradates-Roma Savaşları sırasında- Romalılara karşı savaşmadan teslim olmuş, bu nedenle dört yıl sonra Mithradates Eupator tarafından tekrar ele geçirilince tahrip edilmişti. MÖ 65 yılında Pompeius tarafından alınınca kentin adı Magnopolis olarak değiştirilmiş ve teritoryumu genişletilmişti²⁴⁰.

Kabeira kenti ise, Paryadres Dağları'nın güney yamaçlarında yer almaktaydı. Burada Mithradates'in sarayı, av sahaları, madenleri ve su değirmeni bulunmaktaydı. Bu değirmen muhtemelen civar yerleşimlerdeki tahılı öğütmek için de kullanılmıştı²⁴¹. Önemli geçiş güzergâhları üzerinde yer alması Kabeira'nın önemini artırmıştı. Kabeira Pompeius'un yaptığı düzenlemelerle kent haline getirilerek *Zeus'un kenti* anlamında kullanılan Diospolis adını almıştı. Daha sonra ise, Pontos

---

²³⁹ Erciyas 2001, 137 vd.

²⁴⁰ Strab. XII. 3. 30; Plin. *nat.* VI. 2. 7; App. *Mithr.* 78 dn. 1; 115.

²⁴¹ Magie 1950, 180 dn. 11.

kraliçesi Pythodoris sözü edilen kenti bayındırlaştırarak kentin adını Sebaste olarak değiştirmiştir. Ardından burasını kraliçe ikametgâhı olarak kullanmıştır²⁴².

Kulupene yöresinde Skylaks Nehri'nin kenarında önceden Karana ismiyle anılmış olan Sebastopolis kenti bulunmaktaydı²⁴³ ve eskiden Megalopolis diye adlandırılan Sebasteia ile birlikte yörenin en önemli yerleşimlerini oluşturmuşlardı²⁴⁴.

1.2.6 Dini Yerleşimler

Hellenistik Dönem'de Pers (Doğu) ve Hellen (Batı) tanrıları arasındaki benzerliklerden dolayı söz konusu tanrıların birbirine eşitlenmesi ve mevcut tanrılara yeni bir karakter yüklenmesi gibi dinsel mefhumların ortaya çıktığı görülmektedir. Pontos Bölgesi'nde de Küçük Asya'ya özgü yerel dini unsurların (Hitit, Paphlagonia, Kappadokia, Phrygia) yanında diğer kültürlere (Pers ve Hellen) ait dini motiflerin

²⁴² Strab. XII. 3. 30; 31; ayrıca bk. Magie 1950, 180; Arslan 2007, 28; Şaroğlu 2010, 39.

²⁴³ Strab. XII. 3. 37; ayrıca bk. Marek 1993, 54 vdd.

²⁴⁴ Strab. XII. 3. 37. Strabon'a (*ibid.*) göre, Pompeius MÖ 64 yılında Megalopolis, Kamisene ve Kulupene yörelerini birleştirmek suretiyle bir eyalet oluşturmuştu. Fakat daha sonraki Roma valileri tarafından bu eyaletin bir kısmı Komana rahiplerine, bir kısmı Zela rahibine, bir kısmı da Galatia *tetrarkhesi* Ateporiks'e verilmiştir. Ateporiks öldüğünde ise bu yöre Romalılara ait bir eyalet haline getirilmiştir. Buradaki halk ise özel bir siyasi organizasyona sahip Karana'ya tabi kılınmış, yöre de Karanitis olarak anılmaya başlamıştır. Geri kalan kısım ise Pontos Kraliçesi Pythodoris ve Komana başrahibi Dyteutos'a bırakılmıştır. Ayrıca bk. Oktan 2008, 71.

kaynaştığı ve tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Böylece bölgenin, farklı etnik grupları ve farklı kültürleri içinde barındıran demografik yapısının ayrımlarını hafifletmek ve birliği sağlamak amaçlanmıştır. Mithradates Hanedanlığı'nın yöneticilerinin de soylarını bir taraftan Perslere diğer taraftan Hellenlere dayandırıyor olması, söz konusu kralların da kendilerini tanrısal bir karaktere büründüren bu dinsel mefhumu siyasi propaganda aracı olarak kullanarak insanların dini inançları üzerinden siyasi erklerini kuvvetlendirmeye çabaladıklarına işaret etmekteydi. Özellikle tapınak kentlerinde ikâmet eden rahiplerin krallarla olan kan bağı bu görüşü güçlü kılmaktadır²⁴⁵. Genel olarak Pontos Bölgesi'nde diğer Panhellenik tanrılarla birlikte karakteristik olarak Zeus Stratios, Anaïtis, Men Pharnakou (Pharnakes'in Men'i) ve Ma kültlerinin yaygın bir şekilde tapınım gördüğü anlaşılmaktadır²⁴⁶.

Birçok inancın yaşandığı Pontos Bölgesi'nde genel olarak büyük tapınak kentleri dini yerleşimin temel unsuru olarak ön plana çıkmaktaydı. Söz konusu kentlerden ilki Zelitis yöresine adını veren Zela kentiydi²⁴⁷. Semiramis Tepesi üzerine kurulu olan bu kent, etrafındaki tepeler sayesinde oldukça korunaklıydı²⁴⁸. İdari açıdan burası da aynı Komana'da olduğu gibi rahipler tarafından yönetilmekteydi. Mithradates Hanedanlığı'nın bölgeye hâkim olduğu dönemde Pers tanrılarının kutsal alanı olarak görülen yöre, bu dönemde önemli bir yerleşim haline gelmiş olsa da

---

²⁴⁵ Strab. XII. 2. 6; XII. 3. 32; XII. 3. 34.

²⁴⁶ Kınacı 2015, 206 vdd.

²⁴⁷ Strab. XII. 3. 37; ayrıca bk. Arslan 2007, 22.

²⁴⁸ Caes. *Bell. Alex.* 72; Strab. XII. 3. 37.

ancak MÖ 64 yılında Pompeius tarafından kent statüsüne eriştirilmiştir²⁴⁹. Pontos halkı için oldukça önemli olan Zela, Armenialıların da saygı gösterdiği tanrıça Anaïtis (Anahita)²⁵⁰'in Küçük Asya'daki en önemli kült merkezlerinden biriydi²⁵¹.

---

²⁴⁹ Strab. XII. 3. 37. Pompeius, Zelitis'in teritoryumunu oldukça büyük araziler ekleyerek genişletmiştir.

²⁵⁰ Anaïtis ile ilgili bilgi alabildiğimiz en eski kaynaklardan biri Zerdüştlüğe ait olan ve onlar tarafından kutsal kabul edilen *Avesta* (= *Kutsal Yazı*) dır (Wiesehöfer 2003, 148). Pers *pantheon*uyla ilgili geniş bilgiler sunan *Avesta*'nın *Yeşt* (*Avesta*'nın sözü edilen kısmının MÖ 404-359 yılları arasında hüküm süren Artakserkses II Mnemon döneminde oluşturulduğu sanılmaktadır) adlı bölümünde tanrıçayla ilintili şümillü bilgilere ulaşılabilmektedir (*Avesta*'nın çevirisi için bk. Malandra 1983). Tanrıça Küçük Asya'da Anaïtis olarak tanınmış olmasına rağmen, farklı coğrafyalarda değişik isimlerle anılmıştır. Tanrıçanın adı, kültürünün oldukça yaygın olduğu Armenia bölgesinde Anahid/Anahit; Arap kaynaklarında Anahud; Hellen kaynaklarında Anaïtis olarak geçmektedir (Riel 2002, 198; Kellens 2002-2003, 317). *Avesta*'da ise "*arəduuī sūrā anāhitā*" ismiyle tanrıçadan bahsedilmektedir. Epistemolojik açıdan incelendiğinde ise tanrıçanın adı onun çeşitli vasıflarına işaret etmekteydi. Buna göre: *arəduuī* = nemli, ıslak; *sūrā* = güçlü, ulu; *anāhitā* = saf ve lekesiz anlamına gelmekteydi. Böylelikle tanrıçanın doğası nemli güçlü ve saf olarak karakterize edilmektedir (Cumont 1894, 2030; Ghirsman 1951, 103; Malandra 1983, 117; De Jong 1997, 104; Saadi – Nejad 2013, 255-256).

Zela'daki bu yerleşimin Küçük Asya'da tanrıça onuruna inşa edilmiş en eski tapınak olduğu düşünülmektedir²⁵². Burası bir efsaneye göre Semiramis; gerçekte ise MÖ VI. yüzyılın ikinci yarısında, sözü edilen yerde Sakalara karşı zafer kazanan Pers generaller tarafından kurulmuştu. Zaferden sonra Persler ovada gördükleri büyük bir kayanın etrafına toprak yığarak bir tepe oluşturmuşlar ve sözü edilen tepenin üzerine

---

Kökeni tam olarak saptanamayan tanrıçanın, Zerdüştlük öncesinde de bölgede hâkim bir tapınmaya sahip olduğu, Zerdüştlük tarafından bastırılmamış olması nedeniyle Mithra ile birlikte Zerdüştlüğe dâhil olduğu düşünülmektedir (Gray *et al.* 1930, 211; Kellens 2002-2003, 317). Persler, Anaïtis'e su ve ay tanrıçası olarak tapınmanın yanında onun savaş tanrıçası olduğuna inanmışlardır (Plut. *Artax.* X. 130-131; ayrıca bk. Malandra 1983, 120-130; Eliade 2003, 171). Anaïtis sahip olduğu özellikler açısından Hint *Vedalar*ında geçen su tanrıçası Sarasvati'ye ve Mezopotamya'nın savaş ve aşk tanrıçası İştar'a benzetilmiştir (Shepherd 1980, 51; De Jong 1997, 104). Bazı araştırmacılar (Riel 2002, 198.) Anaïtis'in sözü edilen tanrıçaların kompoze edilmiş hali olduğunu ileri sürerken; bazıları (Gray *et al.* 1930, 211) da tanrıçanın Babil kökenli olduğunu ve menşeinin Zerdüştlükten daha erken dönemlere tekabül ettiğini düşünmektedir. Corsten (1991, 163-180) da Herodotos'un *Historiai* (I. 131) adlı eserinden yola çıkarak Anaïtis'in ana tanrıça Kybele ile eşitlenebileceğini ileri sürmüştür. Tanrıçanın ikonografisi için bk. Imhoof-Blumer 1897, 77-78; Shepherd 1980, 47 vdd.; Texiodor 1981, 755.

²⁵¹ Strab. XII. 3. 37.

²⁵² Riel 2002, 203.

tanrıça Anaïtis adına bir tapınak inşa etmişlerdi. Ayrıca tapınağın önüne sadece Anaïtis için değil, aynı zamanda Pers tanrılarında Omanes ve Anadates için de birer sunak kurmuşlardı. Sözü edilen tanrılar için yılda bir kez kutlanan *Sakaia* adlı festivaller düzenlemişlerdi²⁵³. Strabon, Anaïtis ile Omanes için yapılan ritüellerin ve kurban törenlerinin tanığı olduğu için sözü edilen seremonileri detaylı olarak aktarmaktadır. Bu festivallerde yöre halkı Sakalara özgü kıyafetlerden giyinerek, Dionysos ritüellerinde olduğu gibi, içki içip dans ederlerdi²⁵⁴. Ritüelleri, kafasına kulaklarının yanından sarkıp, dudaklarını da örten bir külah (*tiara*) takmış olan rahip yönetmekteydi. Seremoninin başlangıcında rahip sunağın üzerine kuru odun parçalarını istifler, Hellenlerin anlayamayacağı dilden ilahiler söyleyerek, sunaktaki odunları ateş olmaksızın tutuştururdu. Daha sonra ise Anaïtis ve Omanes'in ahşaptan yapılmış kutsal heykelleri gezdirilir, kurban olarak sunulan hayvanlar kesilmeden sopalarla öldürülürdü²⁵⁵. Aynı Pontos Komanasındaki Ma kültüründe olduğu gibi Anaïtis kültüründe de vücutlarını tanrıçaya adayarak kurtesanlık yapan kadınlardan söz edilmekteydi. Strabon (XI. 14. 16), Armenia Krallığı'nın kuzeybatı kısmında bulunan Akilisene'deki Anaïtis tapınağında seçkin ailelerin kızlarının evlenmeden önce tanrıça için kurtesanlık yaptıklarını ifade etmişti²⁵⁶. Bu kutlamalar bölgenin

---

²⁵³ Strab. XI. 8. 4; XII. 3. 37.

²⁵⁴ Strab. XI. 8. 5.

²⁵⁵ Strab. XV. 3. 15; Paus. V. 27, 5-7; ayrıca bk. Cumont 1908, 415; Brosius 1998, 230.

²⁵⁶ Ayrıca bk. Plin. *nat.* XXXIII. 82-83; konuya ilişkin modern araştırmalar için ayrıca bk. De Jong 1997, 282-284; Budin 2008, 199.

Roma hâkimiyetine geçtiği yıllarda dahi aralıksız devam etmiş görünür²⁵⁷.

Mithradates Hanedanlığı'nın yöneticileri Zela'yı kent olarak değil de Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare etmişlerdi. Bölge, krallara bağlı olmasına rağmen rahipler tarafından yönetilmişti. Burada bulunan çok sayıda tapınak hizmetkarı rahibin emrindeydi, kutsal araziler ve toplanan tüm gelirler de rahip tarafından kontrol edilirdi²⁵⁸.

Dazimonitis Ovası'nın birkaç km kuzeyinde; Tokat İli'nin yaklaşık 10 km kuzeydoğusunda; Phanaroia'nın üst tarafında; İris Irmağı'nın kenarındaki bir tepe üzerine kurulmuş Komana kenti yer almaktaydı. Burası Büyük Kappadokia'daki kentle aynı ismi taşıyan ve sözü edilen kentteki gibi Tanrıça Ma kültü ile özdeşleşmiş bir yerdi²⁵⁹. Komana kenti tanrıça için yapılmış büyük bir tapınak ve sözü edilen

---

²⁵⁷ Strab. XI. 8. 4; XII. 3. 37. Günümüzde ise Zela'da henüz tanrıça Anaïtis'e ait tapınak kalıntıları tespit edilememiştir (Anderson 1903, 41 vdd.; Sökmen 2009, 281-282). Yalnızca Roma imparatoru Traianus zamanında (MS 98-117) Zela'da darp edilen sikkeler üzerinde tanrıçaya ait tasvirlerle rastlanmıştır (Waddington *et al.* 1976, 159).

²⁵⁸ Strab. XII. 3. 37.

²⁵⁹ Strab. XII. 3. 32; Caes. *Bell. Alex.* 66; ayrıca bk. Çapar 1995, 583 vdd. Kappadokia'daki Komana (Şar) kentinde yöre halkının Ma dediği Enyo Tapınağı bulunmaktaydı. Strabon (XII. 2. 3) Artemis Tauropolos onuruna yapılan ayinlerin Orestes ve kız kardeşi Iphigenia tarafından Tauros'lar civarındaki İskit topraklarından getirildiğini ve kente adını veren yas saçının (Hellenic "kome (= κόμη)" kelimesi saç anlamına gelmektedir) buraya sözü

tapınağın etrafına konuşlanmış yerleşimlerden oluştuğu için tapınak kenti niteliğindedir²⁶⁰. Kalabalık bir nüfusa sahip olan kentin yerli halkının refah seviyesi yüksekti ve lüks bir yaşam sürmüşlerdi. Strabon (XII. 3. 36), kent sakinlerine ait arazilerin üzüm bağlarıyla dolu olduğunu ifade etmekteydi. Bunun yanında kentin tanrıça Ma kültürünü içinde barındırıyor olması Komana'nın zenginlik sebeplerinden bir diğerydi. Öyle ki zaten Armanialıların *emporiumu* (ticaret merkezi) konumunda olan kent, inanç turizmi açısından da farklı coğrafyalardan birçok insanın uğrak

---

edilen kişiler tarafından getirildiğine inanıldığını ifade eder. Strabon'a (*ibid.*) göre Komana çok önemli bir kent konumundadır. Çoğunluğu dindar kişilerden ve tapınakta yaşayan hizmetkarlardan oluşan kent halkı Kataonialılardır ve krala tâbi olarak sınıflandırılmışlardı. Fakat kent halkı gerçekte, tapınağın ve sayıları yaklaşık altı bin olan kadın ve erkek tapınak hizmetkarlarının ruhani başkanı olan rahibe bağlıydı. Genellikle krallarla aynı soydan olan rahipler, kraldan sonra en yetkili kişilerdir ve tapınağa ait arazilerin gelirleri de onların tasarrufundadır. Sözü edilen tapınak kentlerinde domuz etinin yenilmesi hatta domuzun kente sokulması bile yasaktır (Strab. XII. 8. 9). MÖ 88 yılında Mithradates VI Eupator'a karşı sefere çıkan Sulla tanrıçanın kültürünü Roma'ya taşımıştır. Romalılar tanrıçayı Bellona adıyla anarlardı (Plut. *Sull.* VII. 6).

²⁶⁰ Tapınak ve tapınak kenti arasında üç tane ayırt edici özellik vardı. Buna göre bir yerin tapınak kenti olarak adlandırılabilmesi için rahip olarak adlandırılan bir dini lidere, tapınağın teritoryumunda yaşayan ve tapınağa hizmet eden kölelere (*hierodouloi*) ve tapınak yakınlarında tapınağa gelir getiren arazilere (tapınak arazisi) sahip olması gerekiyordu (Sökmen 2005, 10).

noktası olmuş görünür. Strabon'un (XII. 3. 32; 36) anlatılarına istinaden edindiğimiz bilgilere göre: belirli dönemlerde tanrıça onuruna festivaller düzenlenirdi²⁶¹, değişik yörelerden gelen birçok kadın ve erkek festival zamanlarında kentte toplanırdı. Bunlardan bazıları adak adayarak daima orada yaşamaya ant içerler ve tanrıça için kurban keserlerdi. Bazıları da vücutlarını tanrıçaya vakfedip, bedenlerini pazarlayarak tapınağa gelir kazandırırđı. Bu nedenle Strabon (XII. 3. 36) Komana kentini “*küçük Korinthos*” olarak nitelemiş ve sözü edilen kent için söylenen “*Korinthos'a yolculuk etmek her adamın harcı değildir*” sözünü Pontos'taki Komana'ya uyarlamıştı²⁶². Komana kenti idari olarak Pontos krallarına bağılı olarak görünse de kent halkı aynı Kappadokia Komanasında olduğı gibi -*de facto*- yaşamı boyunca hüküm süren rahiplere bağılıydı. Bunun yanında rahip, tanrıça için düzenlenen kutsal prosesyonlar sırasında kralî soyluluğun temsili olarak taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi. Halk tarafından da rahiplere oldukça çok sayğı gösterilirdi²⁶³.

Amaseia'nın doğusunda tarım ve hayvancılık için oldukça elverişli Ebemi

---

²⁶¹ Strabon (XII. 3. 32), tanrıça için yılda iki kez kutsal prosesyonlar düzenlediğini belirtmektedir.

²⁶² Korinthos'ta kendisini tanrıça Aphrodite'ye adayan birçok hayat kadını bulunmaktaydı. Bu nedenle Korinthos birçok yabancı tüccarın ve askerın uğrak yeri olmuştu ve buraya gelenler genellikle tüm paralarını harcarlardı. Ayrıca bk. Dunbabin 1948, 66; 66 dn. 62. Tanrıça bu özelliğıyle Mezopotamyalı tanrıça İştar'a benzetilmiştir. bk. Marcovich 1996, 49.

²⁶³ Strab. XII. 2. 6; 3. 32.

kasabası bulunmaktaydı. Kasabanın kuzeyinde bulunan bir tepede orduların başarılı olmasını sağlayan ve onları koruyan Zeus Stratios onuruna inşa edilmiş, etrafı duvarlarla çevrelenmiş daire şeklinde bir kült merkezi ve tapınak vardı²⁶⁴. Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallar buraya özen göstermiş ve Zeus Stratios adına kurbanlar sunmuşlardı²⁶⁵.

Phanaroia yöresinin bir diğer kenti Kabeira ise Paryadres Dağı'nın eteğinde ve

---

²⁶⁴ Cumont – Cumont 1906, 172-173; 271; Cook 1914, 641; Kind 1931, 258-259. Zeus Stratios'a ait tapınağın kalıntıları Amaseia kentinin doğusu ve Ebemi kasabanın arasında, günümüzde Büyük Evliya adıyla anılan 1350 m yüksekliğe sahip bir mevkide yer almaktadır.

²⁶⁵ App. *Mithr.* 66; 70; Appianos (*ibid.*), Mithradates VI Eupator'un Romalı general Lucius Licinius Murena'yı savaşta yenilgiye uğratmasının ardından Zeus Stratios'a sunularda bulunduğunu aktarır. Buna istinaden Pers geleneklerine göre tanrının kutsal alanında büyük bir odun yığını oluşturulur. Bu odun yığının yanına ise küçük bir yığın daha oluşturulup ateş yakılır. Yanan küçük yığının üzerine süt, bal, şarap ve yağ dökülür. Daha sonra ise büyük yığın tutuşturulur, alevlerin büyüklüğünden ve etrafa yaydığı ısıdan dolayı birkaç gün hiç kimsenin sununun yapıldığı yere yaklaşmadığı ifade edilir. Ayrıca bk. Cumont – Cumont 1906, 171-182; Cook 1914, 641; French 1996, 75; Şahin 2001, 178 vdd.; tapınakla ilgili detaylı bilgi için bk. Williamson 2014, 175 vdd.; Summerer 2014, 207 vdd.

Eupatoria kentinin güneyinde yer almaktaydı²⁶⁶. Burada Mithradates VI Eupator'un sarayı, av sahaları, madenleri ve su değirmeni vardı²⁶⁷. Yakınlara konuşlanmış olan ve Ameria olarak adlandırılan mevkide Pharnakes'in *Mēn* tapınağı yer almaktaydı²⁶⁸. Pers menşeli²⁶⁹ olan Men kültü buraya I. Pharnakes tarafından getirilmiş ve bu tanrı, Mithradates Hanedanlığı'nın hamisi olarak tapınım görmüştü²⁷⁰. Öyle ki Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallar sözü edilen tanrıya oldukça saygı duymuşlar, bununla birlikte kraliyet yeminini “*Kralın kaderi ve Pharnakes'in Mēn'i* (= Τύχην βασιλέως καὶ Μῆνα Φαρνάκου)” olarak değiştirmişlerdi²⁷¹. I. Pharnakes Men kültünü buraya

²⁶⁶ Strab. XII. 3. 30; ayrıca bk. Magie 1950, 180; Arslan 2007, 28; Şaroğlu 2010, 39.

²⁶⁷ Strab. XII. 3. 30.

²⁶⁸ Strab. XII. 3. 31.

²⁶⁹ Persler arasında ay tanrısı olarak tapınım gören Men (Hardie 1912, 118 vdd.; Lane 1964, 5 vdd.; 1968b, 94 vdd.; 1990, 2170 vd.) kültürünün Küçük Asya'ya Perslerle birlikte girdiği, aynı Anaïtis (Anahita) kültüründe olduğu gibi Artakserkses II Mnemon zamanında yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Fakat bu görüşe karşı tanrının Küçük Asya'ya özgü yerel bir tanrı olduğu ve Perslerin Küçük Asya'ya gelişinden daha önce de tapınım gördüğü ileri sürülmüştür (Drexler 1896, 2688; Perdrizet 1896, 55; Lesky 1931, 91; Erzen 1953, 1 dn. 1).

²⁷⁰ Olshausen 1990, 1888; McGing 2014, 27. Buna karşı olarak Drexler (1896, 2752) II. Kyros'un teyzesi Atossa'nın kocası olan Pharnakes'in kültürün kurucusu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bk. McGing 2014, 27 dn. 66.

²⁷¹ Strab. XII. 3. 31.

taşıyarak hem Perslerin selefi olduklarını göstermeye hem de Komana'daki rahiplerin giderek güçlenen konumunu otorite altına almaya çalışmıştı²⁷². Ameria'daki tanrının kutsal alanı da tıpkı Zela ve Komana tapınaklarında olduğu gibi çok sayıda tapınak hizmetkârı ile kutsal araziye sahipti. Bu arazilerin gelirlerinden ve hizmetkârlarından, atanmış olan bir rahip sorumluydu. Strabon buranın haricinde Albania'nın Iberia sınırı yakınlarında²⁷³, Pamphylia'daki Side'de ve Kilikia'daki Antiokheia'da Mēn²⁷⁴; Phrygia'nın Laodikeia ve Karura yöreleri civarında Mēn Kares²⁷⁵; Pisidia Antiokheia'sında Mēn Askaenos tapınaklarının olduğunu belirtir. Bu tapınaklar aynı zamanda ay tanrıçası Selene'nin de tapınağıydı²⁷⁶.

Pharnakeia kentinin karşısında savaş tanrısı Ares'e adanmış Khalkeritis Adası yer almaktaydı. Adada Ares'e adanmış bir tapınak ve siyah bir kayadan yapılmış bir sunak bulunmaktaydı²⁷⁷. Bu altarda koyun ya da boğaların kurban edilmesi yasaktı. Sadece efsanevi Amazonların en az bir yıl boyunca besledikleri atları Ares için kurban ettikleri, adada yaşayan kuşların ise buraya gelen yabancılara saldırdıkları

---

²⁷² Olshausen 1987, 198 vd.

²⁷³ Strab. XI. 4. 7; XII. 3. 31.

²⁷⁴ Strab. XII. 3. 31.

²⁷⁵ Strab. XII. 3. 31; 8. 20.

²⁷⁶ Strab. XII. 3. 31; ayrıca bk. Hardie 1912, 118 vdd.; Olshausen 1990, 1887 vd.; Lane 1990, 2162 vd. Buraların haricinde Nikomedeia ve Ankyra kentlerindeki Men tapınımı için bk. Boyana 2012, 558 vdd.; 2014, 71 vdd.

²⁷⁷ Apoll. Rhod. *argon.* II. 1165-1174.

tasavvur edilmişti²⁷⁸.

Hanedanlık sınırları dâhilinde tapınım gören tanrı/tanrıçaların yerel unsurlarla kaynaşan dış mefhumların birbirine eşitlenmesi sonucunda synkretistik bir karaktere büründükleri görülmekteydi. Söz konusu tanrıların kültlerinden Zeus Stratios ve Pharnakes'in Men'inin Mithradates Hanedanlığı'nın hamisi ve resmi ritüelleri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Özellikle hanedanlığa ait sikkeler üzerinde bulunan ay ve güneş motiflerini söz konusu kültlerle bağdaştırmak mümkündür²⁷⁹.

1.2.7 Demografik Yapı

Küçük Asya kıtalar arası bir koridor, Pontos Bölgesi ise zengin bir *floraya* ve *faunaya* sahip olması sayesinde birçok etnik grup tarafından yaşamaya elverişli görülmüştür²⁸⁰. Bu nedenle çeşitli halklar tarafından iskân edilmiştir. Fakat coğrafi

²⁷⁸ Skylaks *Periplous* 86; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Plin. *nat.* VI. 13. 32; Arr. *periplus* XVI. 4.

²⁷⁹ Strab. XII. 3. 31-37; App. Mithr. 66; 70; ayrıca bk. Olshausen 1990, 1887 vdd.; Hind 1992, 137; Ghita 2010, 127 vdd.

²⁸⁰ Küçük Asya'nın orta kesimlerinde Hititlerin hakimiyet sürdüğü dönemde (MÖ ca. 1660-1200) Pala Kavminin yaşadığı bölge sonraki süreçte Paphlagonia olarak adlandırılmıştır. Sözü edilen dönemde Orta Karadeniz'de Kaşka kavminin bulunduğu belirtilmektedir. Doğu Karadeniz'de ise Azzi-Hayaşa kavimlerinin yaşadığı ileri sürülse de modern araştırmalar sonucunda söz konusu kavimlerin Kelkit havzası, Erzurum, Van ve Yukarı Fırat havzası civarlarında yaşadığı -*communis opinio*- kabul görmektedir (Yakar 1992, 510; 2007, 374 vd.; Glatz – Matthews 2005, 49 vd.; Alparslan 2010, 88 vdd.

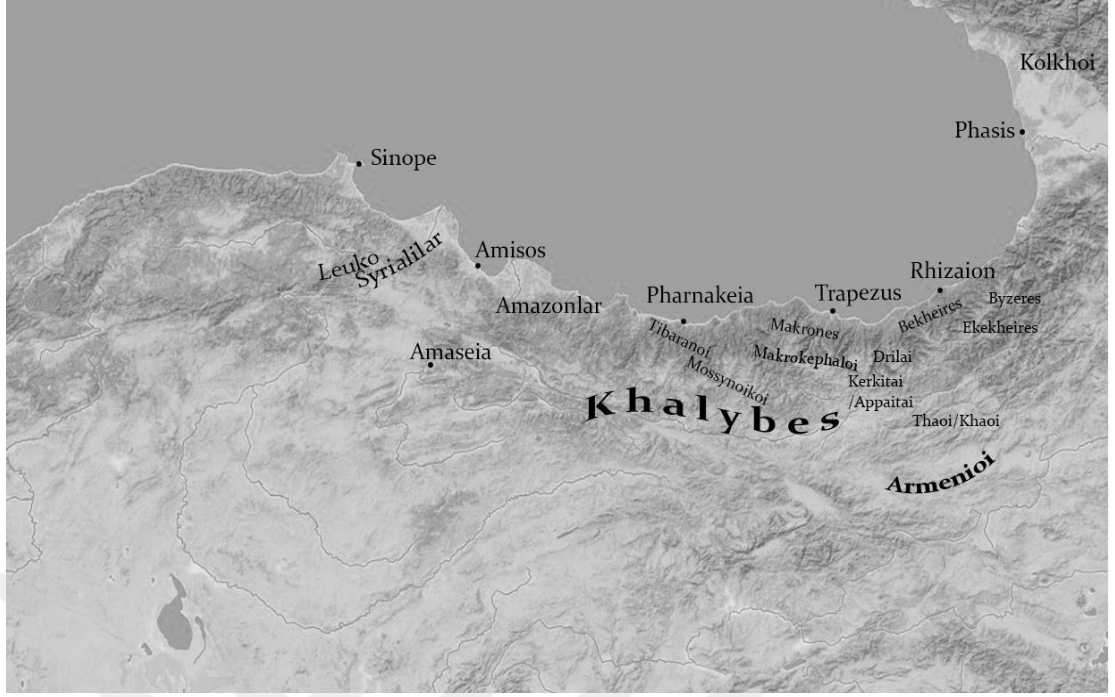

Fig. 4 Bölgede İkamet Eden Otokton Halkların Genel Yayılımı

yapısının engebeli olması ve yöre içerisindeki iletişimin güçlüğüyle sağlanabilmesi, burada yaşayan farklı küçük toplulukların kaynaşmasına engel teşkil etmiş, güçlü bir siyasi oluşumun gerçekleşmesini önlemiştir. Belirtilen sebepler neticesinde güçlü bir siyasi otorite altında dahi söz konusu kavimler doğal yaşamlarına ve kendi aralarındaki mücadelelerine devam ederek otoritesi altında yaşadıkları Perslerin ya da Hellenlerin geleneklerinden uzak, kendi ilkel adetleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle antikçağda yöre, etrafında yaşayan otokton halkların vahşilikleriyle ün kazanmıştır. Antik yazarlar bölgede; Beyaz (Leuko) Syrialılar, efsanevi Amazonlar, Tibaranoi/Tibarenoi, önceleri Makronlar denen Sannos/Sanlar, eski devirlerde Kerkitesler diye anılan Appaitesler, önceden Khalybes olarak adlandırılan Khaldaioi, Mossynoikoi (Heptakometesler), Makrokephaloslar, Bekheires ve Driller

gibi kavimlerin yaşadığından bahsederler²⁸¹.

Paphlagonia’da bulunan Parthenios (Bartın)²⁸² Nehri ile Pontos Bölgesi’nde bulunan Thermodon Nehri arasında Hellenler tarafından Beyaz (Leuko) Syrialılar olarak adlandırılan halkın yaşadığı Assyria yöresi bulunmaktaydı²⁸³. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 946) Sinope’nin ötesinde bulunan kıyıları Assyria sahilleri olarak nitelerken Ps.-Scymnos (915-920), Amisos’un Beyaz Syrialıların

---

²⁸¹ Ksen. *Anab.* IV. 7. 15-17; IV. 8. 1-8; V. 2. 2; V. 4. 1; V. 5. 1-3; Skylaks *Periplous* 86-89; Strab. XII. 3. 18-19; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Amm. Marc. XXII. 8. 21; ayrıca bk. Arslan 2005, 83 vdd.; Kınacı 2015, 210 vdd.

Herodotos (III. 94), sözü edilen otokton halkların Pers kralı Dareios’un on dokuzuncu satraplığını teşkil ettiğini ve bu halkların Persler’e 300 *talanta* vergi verdiklerini ifade etmiştir.

²⁸² Ksenophon (*Anab.* V. 6. 9) Parthenios Nehri’nin taşıtsız geçilemeyeceğini belirtirken Strabon (XII. 3. 8) da nehrin geçtiği arazilerin çiçeklerle kaplı olmasından dolayı bu isimle anıldığını vurgulamaktadır. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 936-939) ise şiirinde tanrıça Artemis’in bu ırmakta yıkanmayı sevdiği dizesine yer vermiştir. Ayrıca bk. Q. Smyrn. VI. 465-470.

²⁸³ *FGrHist* “Hekataios” (1.) 200-201; Hdt. I. 6; 72; Skylaks *Periplous* 89-90; Apoll. Rhod. *argon.* II. 960-964; Diod. II. 43. 6; Strab. XII. 3. 9; App. *Mithr.* 10; Dion. *Perieges.* 772-779. *Assyria* kelimesinin etimolojisine ve kullanımına ilişkin olarak bk. Frye 1992, 281 vdd. krş. Rollinger 2006a, 73 vdd.; 2006b, 283 vdd.

topraklarında yer aldığını belirtmiştir²⁸⁴. Strabon (XII. 3. 9) da Pindaros'tan yaptığı alıntıya istinaden, Amazonların “mızraklarıyla uzaklara erişen bir Syria ordusunu sevk ettiğini”, böylelikle onların Themiskyra yöresinde yaşadıklarını ifade etmiştir²⁸⁵. Beyaz Syrialıların kökenine dair bilgiler veren Herodotos (I. 6; 72), Hellenlerin Kappadokialılara *Syrialılar* dediklerini öne sürmüştür. Ona göre Syrialılar Pers egemenliğine girmeden önce Medlerin hâkimiyetinde Halys Nehri'nin sağ kıyısında ikamet etmekteydiler²⁸⁶. Bu halk sünnet olma âdetini benimsemiş topluluklar arasında gösterilmişti ve bu geleneği Kolkhislilerden öğrenmişlerdi²⁸⁷.

Hellenler tarafından Amazonlar (Ἀμαζόνες)²⁸⁸ olarak adlandırılan, savaş tanrısı Ares ile nympha Harmonia'nın soyundan geldiği varsayılan efsanevi halkın Thermodon Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü Themiskyra yöresinde yaşadığına

---

²⁸⁴ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 9.

²⁸⁵ Ayrıca bk. App. *Mithr.* 10. Miletoslu Hekataios'a (*FGrHist* “Hekataios” (1.) 200-201) göre Beyaz Syrialıların ülkesinde Khadisia ve Teiria adlı kentler bulunmaktaydı.

²⁸⁶ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 9.

²⁸⁷ Hdt. II. 104-105.

²⁸⁸ “Meme (= μαζός/μαστός)” sözcüğünün noksanlık ön eki olan “ᾶ” ile birleşmesi sonucunda “memesi olmayan” anlamına gelen Amazon (= Ἀμαζών) kelimesi türemiştir (Liddell – Scott 1996, s.v. “Ἀμαζών”). Amazonlar daha iyi yay kullanabilmek amacıyla sağ memelerini kesmelerinden ötürü bu isimle anılmışlardır (Diod. II. 45. 3).

inanılmaktaydı²⁸⁹. Antik yazarların Amazonlarla ilgili anlatılarının farklı versiyonları bulunmaktadır. Bu anlatıların birinde Herakles'in ve Theseus'un Amazonlara karşı bir sefer düzenlediği²⁹⁰; bir diğerinde ise Amazonların Troia Savaşı'nda Troialıların safında Akhalara karşı savaştıkları aktarılmıştır²⁹¹. Herodotos'a (IV. 110-117) göre Hellenlerle yaptıkları Thermodon Savaşı'ndan sonra sağ kalan Amazonlar üç gemiye bindirilmiştir. Gemideki erkekleri öldüren Amazonlar gemi kullanmayı bilmediklerinden ötürü İskit topraklarına sürüklenmişlerdir. Burada İskit erkekleriyle evlenmiş daha sonra Palus Maiotis'in (Azov Denizi) kuzeyine yerleşerek Sarmatlar olarak anılmışlardır²⁹². Amazonların ata bindikleri ve at sırtında avlandıkları, çok iyi yay kullanabildikleri, çift ağızlı savaş baltası (*bigennis*) taşıdıkları, hilal şeklinde küçük kalkanlarla savaşlarda kendilerini korudukları, erkekler gibi giyinip, erkekler

---

²⁸⁹ Hom. *Il.* VI. 188-189; Aiskh. *Pr.* 410-420; 720-730; Hdt. IV. 110-117; *FGrHist* "Ephoros" (70.) 114a; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 964-1000; Ps.-Scymnos 882-885; Diod. II. 44. 2-3; IV. 16. 1-2; Strab. XI. 5. 4; Mela I. 105; Arr. *periplus* XV. 3; Amm. Marc. XXII. 8. 17-19; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμαζόνες=Amazones.

²⁹⁰ *FGrHist* "Hellanikos" (4.) 165; 166; 167a-c; ayrıca bk. Plut. *Thes.* XXI-XXVIII; Paus. I. 2. 1.

²⁹¹ Hom. *Il.* VI. 188-189; Aiskh. *Pr.* 410-420; 720-730; Hdt. IV. 110-117; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 964-1000; Diod. II. 44. 2-3; Strab. XI. 5. 4.

²⁹² Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 160a-b; Ps.-Scymnos 878-885; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμαζόνες=Amazones.

gibi savaştıkları rivayet edilirdi²⁹³. Evlenmeyen bu kadınlar doğan çocuklarından erkek olanların kollarını ve bacaklarını sakatlayarak onların savaşma yetilerini ellerinden almış, kız çocuklarının ise daha iyi yay kullanabilmelerini sağlamak için sağ memelerini dağlamışlardı²⁹⁴. Komşu topraklarda bulunan halkları boyundurukları altına alarak Tanais (Don) Nehri'ne kadar ulaşan bölgelere egemen oldukları, hatta Attika'ya bile sefer düzenledikleri düşünülmüştür²⁹⁵. Strabon (XI. 5. 4; XII. 3. 21; XIV. 1. 4), Kymeli tarihçi Ephoros'tan (MÖ ca. 400-330) yaptığı alıntıya istinaden Ephesos, Smyrna, Kyme ve Myrina kentlerinin adının Amazonlardan geldiğini ifade etmekteydi²⁹⁶. Savaşçı yapılarından ve soylarını ona atfetmelerinden dolayı savaş tanrısı Ares'e ve Artemis Tauropolos'a taparlardı²⁹⁷. Pharnakeia'nın karşısında bulunan Ares Adası'nı kutsal addettikleri ve burada en az bir yıl besledikleri atları tanrıları için kurban ettikleri ifade edilirdi²⁹⁸.

Flavius Arrianus (*anab.* VII. 13. 3-5) Amazonların Küçük Asya topraklarında yaşadıkları dönemin sanıldığı kadar uzun sürmediğini ifade eder. Ona göre, Ksenophon'un Kunaksa Savaşı'nın (MÖ ca. 401) ardından Karadeniz sahillerinde rastladığı garip gelenekleri olan otokton halkları anlatırken karşılaşmadığı Amazonlara değinmemiş olması ve güvenilir yazarların onlardan bahsetmemiş

---

²⁹³ Diod. II. 45. 1-3; Arr. *anab.* VII. 13. 1-3.

²⁹⁴ Diod. II. 45. 1-46. 6; Strab. XI. 5. 1; Sen. *Med.* 215-216.

²⁹⁵ Hdt. IX. 27.

²⁹⁶ Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 114a.

²⁹⁷ Diod. II. 46. 1-2.

²⁹⁸ Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Arr. *periplus* XVI. 4.

olması Amazonların bir efsaneden ibaret olduklarını göstermekteydi²⁹⁹.

Tibaranoi/Tibarenoi (= Τίβαρηνοί) kavmi Kotyora'nın doğusunda -güneyinde Khalybes, doğusunda ise Mossynoikoi kavimlerine komşu olan topraklarda- ikamet etmekteydi. Deniz kıyısındaki yöreleri daha az tahkim edilmiş olmakla birlikte bu bölge biraz daha düzlüktü. Bundan dolayı denizcilik, tarım ve hayvancılık -özellikle koyun besiciliği- için oldukça elverişliydi³⁰⁰. Strabon (VII. 4. 3; XII. 3. 18) Tibarenoi kavmine ait verimli arazilere *Tibarania* denildiğini ve söz konusu toprakların Trapezeus'a değin uzandığını belirtmektedir³⁰¹. Sözü edilen halkın, Mossynoikoi kavimlerine göre daha ılımlı, neşeli ve son derece yalancı mizaçlı oldukları anlaşılmaktadır³⁰². Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 1010-1014), eşleri çocuk doğurduğunda bu kavmin erkeklerinin yatağa uzanarak, başlarını örtüp inlediklerini, ancak eşlerinin yemeği ve banyoyu hazırlamalarıyla teskin olduklarını ifade ederdi.

²⁹⁹ Amazonlar ile ilgili yapılan araştırmalar için bk. Bisset 1971, 150 vd.; Hardwick 1990, 14 vdd. Ayrıca bk. Ünal 2013, 21 vdd.; krş. Mayor 2014.

³⁰⁰ *FGrHist* "Hekataios" (1.) 204; Ksen. *Anab.* V. 5. 2-3; Skylaks *Periplous* 87-88; Apoll. Rhod. *argon.* II. 377-379; Diod. XIV. 30. 7; 31. 1; Strab. XII. 3. 28; Dion. *Perieges.* 767; ayrıca bk. Brown 1971, 14.

³⁰¹ Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 43; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Τίβαρηναία=Tibarania.

³⁰² Ksen. *Anab.* V. 5. 2; *FGrHist* "Ephoros" (70.) 43; Ps.-Scymnos 914-916; Mela I. 106. Brown (1971, 15) Tibarenoi kavminin MÖ ca. 721-705 yılları arasında hüküm süren Asur kralı II. Sargon zamanına ait kil tabletlerde geçen Muşki/Muski kavmi olduğunu ileri sürmüştür.

Tibaranoi/Tibarenoi halkı da Perslerin on dokuzuncu satraplığına tabi olup 300 *talanta* vergi vermiş ve Kserkses'in ordusunda görev yapmıştır. Mossynoikoi kavimlerinin kullandıkları savaş aletlerine benzer silahlar kullanmışlardı³⁰³.

Küçük Armenia'nın doğusundan başlayıp Paryadres dağ silsilesini içine alan, Kerasus ile Kotyora kentlerinin hinterlandını da kapsayan ve Themiskyra yöresine kadar uzanan coğrafyada Khalybes (= Χάλυβες/Χάλυβοι)³⁰⁴ kavmi ikamet ederdi³⁰⁵. Sadece bu coğrafyayla sınırlı kalmamış ilerleyen süreçte Karenitis (Erzurum civarı) yöresine kadar yayılmışlardı³⁰⁶. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 373-376), söz konusu bölgeyi oldukça dağlık ve direngen, bahsi geçen insanları da oldukça sefil

---

³⁰³ Hdt. III. 94; VII. 78.

³⁰⁴ Strabon (XII. 3. 20-27) barbar kavimler arasında isimlerin çok çabuk değiştiğini vurgulamaktadır. Homeros'a (*Il.* II. 857) atıfta bulunarak, ozanın kullandığı "Alybe" kelimesinin aslında "Khalybe" olarak anlaşılması gerektiğini, gümüşün çıktığı yerde yaşayan Halizonların aslında Khalybes kavmi olduğunu ve kendisinin (Strab. XII. 3. 19) yaşadığı dönemde bu kavimin *Khaldai* adıyla anıldığını ifade etmiştir.

³⁰⁵ *FGrHist* "Hekataios" (1.) 202-203; Skylaks *Periplous* 88-89; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-376; 995-1005; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χάλυβης=Khalybes; ayrıca bk. Brown 1971, 14 vdd.

³⁰⁶ Ksen. *Anab.* IV. 4. 18; 5. 34; 6. 5-6; 7. 15-18; Strab. XI. 14. 5; XIV. 5. 24.

olarak betimlemekteydi³⁰⁷. Çok kalabalık olmayan bu kavim önceleri Lidya kralı Kroisos'un hâkimiyeti altında³⁰⁸, daha sonraları ise Mossynoikoi kavimlerinin boyunduruğu altında madencilik yaparak hayatlarını idame ettirmişti. Ne tarımsal faaliyetlere girişip tatlı meyveler yetiştirmişler ne de hayvancılıkla uğraşmışlardı. Toprağı kazarak maden çıkarır, elde ettiklerini de ihtiyaçları karşılığında takas ederlerdi. Genellikle erzaklarını da korudukları müstahkem yerlerde yaşayan halk, Ksenophon (*Anab.* IV. 7. 15; V. 5. 1) tarafından göğüs göğüse çarpışmaktan korkmayan, oldukça savaştı bir kavim olarak betimlenmiştir. Savaş zamanlarında kimi zaman oldukça saldırgan tavırlar sergileyerek düşmanlarını tahrik eder, kimi zaman da müstahkem mevzilere gizlenip düşmanlarına arkadan saldırırlardı. Karınlarının altına kadar inen keten zırh, etek yerine ise sık örülmüş ip eteklikler giyerlerdi. Demir rezervlerine yakın olmaları ve sözü edilen cevheri iyi işlemeleri sayesinde miğfer, bacak zırhı, kılıç ve tek taraflı uzun mızraklarla donanmışlardı³⁰⁹. Doğanın kendilerine sunduğu nimetleri iyi değerlendiren Khalybes kavmi yörede zengin rezervleri bulunan demir madeninin kâşifleri olarak ve demir işçiliğindeki üstün meziyetleriyle ün kazanmışlardı³¹⁰. İlerleyen süreçte işledikleri demir cevheri

---

³⁰⁷ Rhodoslu Apollonios'a (*argon.* II. 1000-1009) göre zahmet çekmedikleri tek bir gün olmayan bu insanlar, alevlerin arasında is soluyarak çok ağır işlere katlanmışlardır.

³⁰⁸ Hdt. I. 28.

³⁰⁹ Ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 1000-1009.

³¹⁰ Aiskh. *Pr.* 714-716; *Tr.* 728-734; Hdt. I. 28; Eur. *Alc.* 980; Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Skylaks *Periplous* 88; Apoll. Rhod. *argon.* II. 373-376; Kallim. *Aet.* IV. 48-50;

buradan -özellikle Sinope'den- deniz aşırı coğrafyalara ihraç edilmişti³¹¹. Bu sebeple sertleştirilmiş demir/çelik (= *Khalyps* [χάλυψ]) onların adıyla anılmıştı³¹².

Strabon'a (XII. 3. 18) göre Karadeniz'in güneydoğu kıyılarında yaşayan halklardan en tehlikelisi ağaçlarda ve seyyar ahşap kulelerde yaşayan³¹³, vahşi hayvan eti ve ceviz yiyerek hayatlarını idame ettiren Heptakometes (Mossynoikoi [=

Catull. LXVI. 48; Verg. *Georg.* I. c. 58; *Aen.* VIII. 420-421; X. 174; Strab. XII. 3. 18-19 *Anonym. periplus.* 31 *str.* 1-2; Plin. *nat.* VI. 3. 11; VII. 56. 197; Val. Flac. IV. 610-615; Av. *Or. Ter.* 947; Dion. *Perieges.* 768-769; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χαλύβης=Khalybes; ayrıca bk. Papanghelis 1982, 146-147; Arslan 2007, 35 dn. 146 vd. Khalybes kavminin yaşadığı coğrafyada eskiden gümüş madeni bulunmasına rağmen Strabon'un (*ibid.*) yaşadığı dönemde söz konusu rezervler tükenmiştir.

³¹¹ *FGrHist* "Diomakhos" (65.) 4; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Λακεδαίμων=Lakedaimon; ayrıca bk. Drews 1976, 26. Roebuck (1985, 82) Khalybes kavminin işlemiş olduğu demirin MÖ ca. 550 yılında Ionia Bölgesi'ne ihraç edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bk. Maxwell – Hyslop 1974, 152 dn. 59.

³¹² Peake 1933, 644; Arslan 2007, 35.

³¹³ Strabon'a (XII. 3. 18) göre sözü edilen ahşap kulelere *mossyn* (= μόσσυν) adı verildiğinden ötürü bu halk Mossynoikoi olarak anılmıştır. Kelimenin kökeni ve semantiğine ilişkin bk. Halliday 1923, 105 vdd.

Μοσσύνοικοι]) kavimleriydi³¹⁴. Sözü edilen kavmin bir kısmı da Byzeres olarak anılmıştı³¹⁵. Mossynoikoi kavimleri, Kotyora ile Kerasus dağlarından Tripolis ve Trapezusia teritoryumunun başladığı Philokaleia (Görel) civarındaki dağlara kadar olan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikâmet ederdi³¹⁶. Ormanlarla kaplı olan bu dağların müstahkem mevkiğinde inşa ettikleri kalelerde ve etrafında pastoral bir yaşam sürerlerdi. Kabile reisleri ahşaptan imal edilmiş kulelerde yaşamış, halkı ise kendisine bakmakla yükümlü kılınmıştı. Sözü edilen halkın kadınları ve erkekleri beyaz tenliydi. Vücutlarının ön kısmı çiçek ya da çeşitli motiflerle dövmeli; sırtları ise boyalıydı. Ceviz lapasıyla büyüttükleri için neredeyse enleri ve boyları birbirine eşit gülbüz çocuklara sahiplerdi. Kendileri de kaplıca buğdayı³¹⁷, ceviz, vahşi hayvanların etleri ve salamura yapılmış yunus etleriyle beslenmişlerdi. Bunun yanında yunus yağını da tıpkı Hellenlerin zeytinyağını kullandıkları gibi

³¹⁴ Ayrıca bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 27-29; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μοσσύνοικοι=Mossynoikoi.

³¹⁵ Strab. XII. 3. 18. MÖ ca. 66 yılında Pompeius'un ordusu bölgeden geçerken, Heptakometesler ağaç sürgünlerinden elde ettikleri deli balı kâselerle yol üzerine bırakmış, askerler balı yiyip bilinçlerini kaybettikleri zaman onlara saldırmışlardır. Böylelikle Pompeius'un komutasındaki üç Roma bölüğünü kolaylıkla imha etmişlerdir.

³¹⁶ Ksen. *Anab.* V. 4. 11-13; Skylaks *Periplous* 86; *Anonym. periplus.* 35 str. 1-7.

³¹⁷ Taneleri ufak olan bu buğday türü Yakındoğu ve Küçük Asya'da yetiştirilen en eski buğday çeşitlerindendir. Genellikle *siyez* (*triticum monococcum*) olarak da adlandırılır.

değerlendirirlerdi. Ayrıca sek içildiğinde çok sert ve acı, ancak su ile karıştırıldığında hoş kokulu ve tatlı kıvamlı bir tür şarap içerlerdi. Genellikle tuhaf gelenekleriyle ve savaşçı karakteristikleriyle tanınmış olan bu kavimler kendi aralarında bile sürekli mücadele halindeydiler³¹⁸. Herodotos (VII. 78) Mossynoikoi kavimlerinin savaşta ahşap başlıklar taktıklarını, kalkanlarının küçük olduğunu, kullandıkları mızrakların kısa saplı olup, mızrak uçlarının ise uzun ve sivri olduğunu belirtir³¹⁹. Bahsi geçen insanlar genellikle üzerinde yaşadıkları kulelerden atlayarak yolculara saldırırlardı. Bu kavimlerle karşılaşan Hellenler onları “gördükleri en barbar ve Hellen geleneklerine ters düşen kişiler”³²⁰ olarak nitelmişlerdi. Öyle ki diğer insanların ulu orta yaptıkları işleri onlar evlerinde gizlice yapar; buna karşın mahremiyet içinde yapılması gereken işleri alenen yaparlardı. Evliliğe pek önem vermez, cinselliği ise

---

³¹⁸ Ksen. *Anab.* V. 4. 26-32; Strab. XII. 3. 18; Diod. XIV. 30. 5-7; Plin. *nat.* VI. 4. 11.

³¹⁹ Mossynoikoi kavimleriyle bizzat karşılaşmış olan Ksenophon (*Anab.* V. 4. 12-14) da bahsi geçen kavimlerin kıyafetleriyle ilgili Herodotos ile benzer ifadeler kullanmıştır. Buna göre: Mossynoikoi halkının Paphlagonia miğferini andıran, ortasında tuğ bulunan deri miğferleri, sarmaşık yaprağını anımsatan beyaz tüylü öküz derisiyle kaplı hasır kalkanları, ön tarafında mızrak ucu arka tarafında ise topuz bulunan mızrakları vardır. Bunun yanı sıra demir baltalar taşımışlardır. Genellikle dizlerinin üzerinde kalan, sık örülmüş tunikler giymişlerdir. Tomruktan oymuş oldukları kanolar ile seyahat etmişlerdir (*Anab.* V. 4. 11).

³²⁰ Ksen. *Anab.* V. 4. 34.

utanılacak bir şey olarak görmeyip ulu orta ifşa ederlerdi. Tek başlarına kaldıkları zaman başkalarıyla berabermişçesine hareket ettikleri söylenirdi. Kendi kendilerine konuşup, güler ve sanki başkalarına sergiliyorlarmış gibi durduk yere dans etmeye başlarlardı³²¹.

Makronlar (= Μάκρωνες) olarak anılan kavim de yörenin diğer otokton halkları gibi Perslerin ondokuzuncu satraplığına bağlıydı ve Trapezus'un güney batı kesiminde ikâmet ederdi³²². Bu kavmin insanları sorgun ağacından yapılmış kalkanlar ve mızraklar kullanır, kıldan yapılmış elbiseler giyer ve çocuklarını sünnet ettirirlerdi³²³. Strabon (XII. 3. 18) Makronlara daha sonra Sanniler (= Σάννοι) denildiğini belirtmektedir. Plinius (*nat.* XXI. 45. 77) ise Pontos'ta yaşayan Sannilerin Roma'ya vergi olarak balmumu verdiğini ifade etmiştir. Makronların yaşadığı coğrafyada Makrokephaloi (= Μακροκέφαλοι [= Büyükkafalılar]) adlı vahşi bir

---

³²¹ Ksen. *Anab.* V. 4. 1-34; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1015-1029; 1117; Diod. XIV. 30. 5-7.

³²² *FGrHist* "Hekataios" (1.) 206; Hdt. III. 94; Ksen. *Anab.* IV. 7. 27-8. 1; Plin. *nat.* VI. 11. 29; Amm. Marc. XXII. 8. 21.

³²³ Hdt. II. 104; Ksen. *Anab.* IV. 8. 3. Herodotos (*ibid.*) sünnet geleneğine sahip halkları; Mısırlılar, Kolkhisliler ve Etiyopyalılar olarak sıralar. Fenikeliler ve Suriyeliler bu âdeti Mısırlılardan, Thermodon ve Parthenios (Bartın) Nehirleri kıyısında yaşayan ve Hellenler tarafından Beyaz Suriyeliler olarak adlandırılan Kappadokialılar (I. 72) ile onların komşuları Makronlar ise Kolkhislilerden öğrenmişlerdir.

halktan da bahsedilmiştir³²⁴. Bazı kaynaklarda ise, Makronlar ile Makrokephaloi kavminin aynı halk olduğu belirtilmektedir³²⁵. Ksenophon (*Anab.* V. 2. 1) Makronlara oldukça yakın bir coğrafyada Driller (= Δρῖλαι) adlı son derece cengâver ve Trapezuslulara düşman olan bir kavmin yaşadığını belirtmiştir³²⁶. Arrianus (*periplus* XI. 1-2) ise söz konusu kavmin Sanniler olabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre bu kavim müstahkem mevkiilerde kralsız bir şekilde yaşardı. Önceleri Romalılara vergi vermelerine rağmen Arrianus'un zamanında haydutluk/korsanlık yaparak geçinmekte ve vergi vermeyi reddetmekteydiler. Makronların yaşadığı yörenin güneyinde, Paryadres Dağları ve Küçük Armenia arasındaki kesimde ise önceleri Kerkitesler (= Κερκῖται) olarak adlandırılan Appaïtesler (= Ἀππαῖται) yaşamaktaydı³²⁷. Ksenophon'un (*Anab.* IV. 8. 8; 19-24; V. 2. 1) anlatılarında Trapezuslulara sınır olan Kolkhoi (= Κόλχοι) kavminden söz edilmektedir³²⁸.

Trapezus'un doğusunda Ophis, Psykhros, Kalos, Rhizios ve Askouros derelerinin suladığı arazilerde Bekheires (= Βέχειρες) adlı halk yaşamaktaydı. Söz konusu halkın, Makronların doğusunda, Taoi/Khaoi kavminin kuzeyinde ve Ekekheirieis kavminin batısında yaşadığı aktarılmaktadır. Bunun yanında Skylaks (*Periplous* 84), Bekheires halkının Hellen kenti Bekheirias ve Bekheirikos Limanı'nın yanında

---

³²⁴ Skylaks *Periplous* 85; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μακροκέφαλοι=Makrokephaloi.

³²⁵ Anonym. *periplus*. 37 str. 1-4.

³²⁶ Ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δρῖλαι=Drilai.

³²⁷ Strab. XII. 3. 18.

³²⁸ Ayrıca bk. Arr. *periplus* XI. 1.

yaşadığını belirterek Rhizaion kenti ve kıyılarına işaret etmektedir³²⁹. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 394; 1241) ise söz konusu halkın sayısız kabileden oluştuğunu ve oldukça geniş bir araziye yayılmış olduğunu belirtmektedir. Bekheires halkının hemen doğusunda ise Ekekheirieis (= Ἐκεχειριεῖς) ve Byzeres (= Βύζηρες) kavimleri yaşamaktaydı³³⁰. Strabon (XII. 3. 18) Byzeres kavminin Heptakometes kabilesinin bir kolu olduğunu belirtmektedir. Valerius Flaccus (V. 150-153) da Byzeres kavminin göçebe bir topluluk olduğunu ifade etmektedir.

İç kesimlerde -özellikle tapınak kentlerinde ve teritoryumlarında- Pers tanrılarının kült yerlerinin bulunması, söz konusu yerleşimleri yöneten rahiplerin genellikle Pers kökenli olması ve büyük bir tebaayı yönetiyor olmaları bu kesimlerde yoğun bir Pers nüfusu olabileceğine işaret etmektedir³³¹. Bunun yanında bölgede Pers isimlerinin oldukça yaygın olması da bu görüşü destekler niteliktedir³³².

Sonuç olarak Pontos Bölgesi'nde bulunan Halys, Thermodon, İris, Lykos ve

---

³²⁹ Ayrıca bk. *FGrHist* "Hekataios" (1.) 207; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Dion. *Perieges.* 765.

³³⁰ Skylaks *Periplous* 82-83; Apoll. Rhod. *argon.* II. 396; 1244-1245; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Dion. *Perieges.* 765; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βύζηρες=Byzeres.

³³¹ Strab. XI. 8. 4; XII. 2. 6; 3. 32; 37.

³³² Strab. XI. 2. 18; XII. 3. 33; Val. Max. I. 8 *ext.* 13; Memnon XXXVII. 2; App. *Mithr.* 15; 64; 66; 67; 102; 107-108; 110; 117; Amm. Marc. XVI. 7. 9-10; ayrıca bk. Anderson *et al.* 1910, n° 95a-b; n° 98; n° 113; Robert 1963, 345; 516-517; Harrison 1982, 181-194; Durugönül 1992, 61-70; McGing 2014, 26.

Skylaks gibi akarsular yalnızca tarım arazilerini sulamakla kalmamış aynı zamanda denize döküldükleri yerde oldukça verimli alüvyonal ovalar oluşturmuşlardı. Bölgede yer alan Themiskyra, Khiliokomon, Phanaroia, Gazelonitis, Dazimonitis *etc.* gibi ovalarda her türlü tahıl, meyve-sebze bolca üretilmiş, Hellen perspektifinde medeniyetin işaretleri olan zeytin ve üzüm yörede yetiştirilmiş, bu üzümünden şarap imal edilmişti³³³. Ayrıca bölgedeki zengin otlaklar buranın envai çeşitte hayvana ev sahipliği yapmasını sağlamıştı. Bölgede bulunan dağlar gemi yapımında kullanılan kerestenin üretildiği ormanları ve zengin maden rezervlerini ihtiva etmiş, burada işlenen madenler Hellen coğrafyasında büyük ün kazanmıştı. Farklı balık türlerinin Karadeniz’de bolca bulunması, Pontos Bölgesi’nde balık endüstrisinin de oluşmasını sağlamıştı. Öyle ki burada işlenen balıkların bir kısmı salamura yapılmış, bir kısmı kurutulmuş, hem yerel pazarlarda satılmış hem de Hellen coğrafyasına ihraç edilmişti. Söz konusu ekonomik potansiyeliyle Pontos Bölgesi, erken devirlerde ve Hellenistik dönemde ticari açıdan pivot konumuna gelmişti. Bunun yanında bölge, madenleri işleyebilen ve savaş becerileri gelişmiş kavimleri bünyesinde barındırmaktaydı. Söz konusu özelliklerinden dolayı Karadeniz’in kıyısında yaşayan halkların, köle olarak kullanılmak üzere Hellas’a daha sonraki süreçte ise Roma’ya götürüldüğü ve köle ticareti için önemli kaynak oluşturduğu söylenebilir³³⁴. Bu sebeple *pronoia* (öngörü) sahibi yetenekli yöneticiler, bölgenin iç dinamiklerini etkili

---

³³³ Ksen. *Anab.* IV. 8. 23; V. 4. 26-32; Strab. II. 1. 15; XII. 3. 30; 36; ayrıca bk. Anderson 1903, 55; Hamilton 2013, 261.

³³⁴ Aristoph. *Hipp.* 1; Polyb. IV. 38. 4-6; 50. 3; Cattull. X. 14-16; ayrıca bk. Finley 1962, 51-59; Braund – Tsetskhladze 1989, 111-125; Avram 2007, 239-251.

bir şekilde kullanarak hem ekonomik hem askeri hem de siyasi y6nden yakın coğrafyalardaki gelişmelere tesir edebilecek zenginliğe ve siyasi erke erişebilmişlerdi.

2 TARİHSEL GELİŞİM

Makedonya kralı II. Philippos'un MÖ 336 yılında ölmesi üzerine yerine III. Aleksandros (Megas) geçmiştir. III. Aleksandros, babası tarafından başlatılan Persler üzerine bir öç seferi düzenleme ve Küçük Asya'daki Hellenleri Pers boyunduruğundan kurtararak özgürlüklerine kavuşturma politikasını devam ettirmek amacıyla MÖ 334 yılında Küçük Asya'ya geçmiştir³³⁵. MÖ 334 yılında Granikos Nehri (Biga Çayı) kıyısında³³⁶, MÖ 333 yılında Issos Savaşı'nda³³⁷ ve MÖ 331 yılında Gaugamela Savaşı'nda galip gelerek Pers İmparatorluğu'nu sonlandırmıştır³³⁸. III. Aleksandros, Pers İmparatorluğu'nun topraklarını ele geçirdikten sonra Hindistan içlerine kadar ilerlemiş³³⁹, buradan -Hindistan- Mısır'a³⁴⁰ ve Makedonya'ya değin uzanan imparatorluğunu oluşturmuştur. III. Aleksandros daha sonraki süreçte Babil'e dönerek İran Körfezi ve Arap yarımadasının fethi için ordu ve donanma hazırlama işine koyulmuştur³⁴¹. Fakat onun aniden ölmesi üzerine söz konusu plan hayata geçirilememiştir.

---

³³⁵ Diod. XVII. 17. 1-3; Plut. *Alex.* XV. 3-4.

³³⁶ Diod. XVII. 19. 1-6; Plut. *Alex.* XVI. 1-8; Arr. *anab.* I. 16. 1-2; Memnon IV. 1; *POxy.* I. 12. 4; ayrıca bk. Bosworth 2005, 53.

³³⁷ Diod. XVII. 34. 2-7; Plut. *Alex.* XX. 5-6; Arr. *anab.* II. 11. 4.

³³⁸ Diod. XVII. 60. 1-4; Curt. IV. 15. 32; Arr. *anab.* III. 14. 3.

³³⁹ Diod. XVII. 103. 3; Plut. *Alex.* LVII. 5; LX. 1-8; Curt. IX. 1. 9; Arr. *anab.* V. 19. 3.

³⁴⁰ Diod. XVII. 49. 1-2; Curt. IV. 1. 27-30; Arr. *anab.* III. 1. 2-4.

³⁴¹ Plut. *Alex.* LXVIII. 1; Arr. *anab.* VII. 1. 1; 19. 1-5.

2.1 III. Aleksandros'un Halefleri (Diadokhoi) Arasındaki Mücadele

III. Aleksandros'un MÖ 10 Haziran 323 yılında vakitsiz ve bir halef tayin etmeden ölmesi, imparatorlukta karışıklıkların baş göstermesine vesile olmuştur³⁴². Bunun üzerine Perdikkas kraliyet yüzüğünü alarak en önemli lider olarak ön plana çıkmıştır³⁴³. MÖ 323 yılında Babil'de alınan kararlar gereği Aleksandros'un ölümünden sonra Roksane'den doğan oğlu (Posthumus) IV. Aleksandros ve akli dengesi bozuk olan üvey kardeşi Arrhidaios, III. Philippos adıyla tahta geçirilmiştir³⁴⁴. Fakat III. Aleksandros'un komutanları yönetimi kendi aralarında pay etmişlerdir. Buna göre; Antipatros Makedonya'nın yönetimi; Perdikkas Asya'daki toprakların yönetimi, imparatorluk naipliği ve başkomutanlık; Krateros ise krallığın vasiliği görevlerini üstlenmiştir³⁴⁵. İmparatorlukta bulunan satraplıklar ise komutanlar arasında bölüşülmüştür. Böylelikle Mısır Lagos'un oğlu Ptolemaios'a; Syria Mytileneli Laomedon'a; Kilikia Philotas'a; Media Pithon'a; Paphlagonia, Kappadokia ve civarındaki araziler Eumenes'e; Lykia, Pamphilia ve Büyük Phrygia olarak adlandırılan yerler Antigonos'a; Karia Asandros'a; Lydia Menandros'a; Hellespontos Phrygiası Leonnatos'a; Trakya ve Pontos Denizi'nin civarı

---

³⁴² Anlatıya göre krallığı kime bıraktığı sorulduğunda “en güçlüye/erdemliye (= τῷ ἀρίστῳ)” cevabını vermiştir (Diod. XVIII. 1. 4; Arrianos [*anab.* VII. 26. 3]’ta ise τῷ κρατίστῳ olarak geçmektedir).

³⁴³ Diod. XVIII. 2. 4; ayrıca bk. Bennet – Roberts 2011, 1.

³⁴⁴ Diod. XVIII. 1. 2.

³⁴⁵ Diod. XVIII. 3. 1-2; ayrıca bk. Bennet – Roberts 2011, 8.

Lysimakhos'a ve Makedonya Antipatros'a verilmiştir³⁴⁶. Bu süreçten sonra ardılların kendi aralarında güç mücadelesine giriştikleri görülür. Özellikle Perdikkas kral gibi davranmaya başlamış, bu durum diğer generallerin Perdikkas'a karşı cephe almasına neden olmuştur³⁴⁷. Perdikkas, MÖ 321 yılında Ptolemaios'a karşı Mısır'a bir sefer düzenlemiş, fakat bu sırada bir suikast sonucu öldürülmüştür (Fig. 5)³⁴⁸.

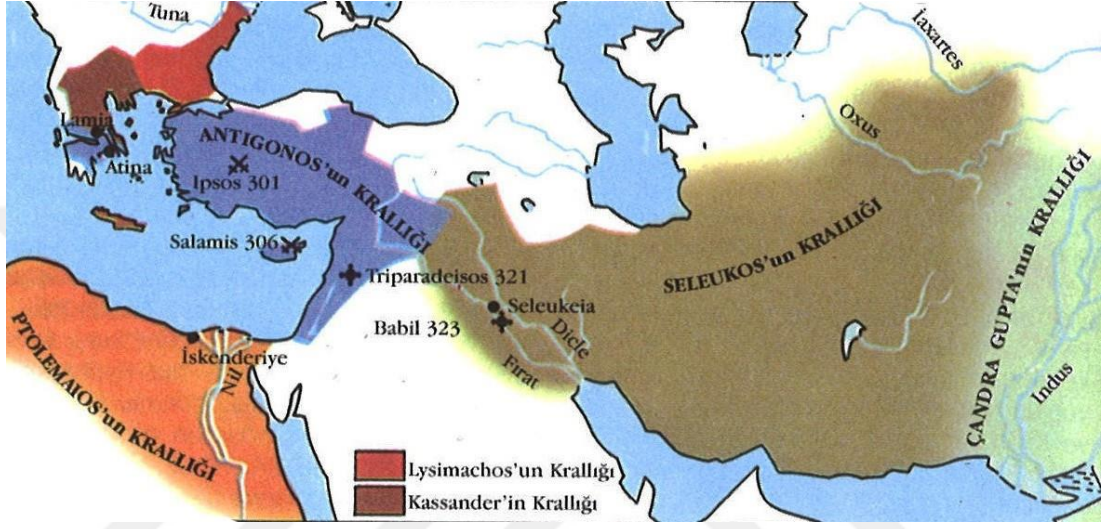

Fig. 5 Hellenistik Krallıklar

Perdikkas'ın ölümüyle birlikte bozulan düzeni temin etmek için aynı yıl Syria'nın üst kısmında bulunan Triparadeisos'ta bir konsey toplanmıştır. Antipatros'un birkaç gün gecikmeli geldiği konseyde satraplıklar komutanlar arasında yeniden bölüştürülmüştür. Yapılan bu yeni dağılıma göre; Mısır Ptolemaios'ta kalmış; Kilikia Philoksenos'a; Babylonia Seleukos'a; Kappadokia Nikanor'a; Hellespontos

³⁴⁶ Polyb. XV.24. 4; Diod. XVIII. 3. 1-3.

³⁴⁷ Diod. XVIII. 26. 6.

³⁴⁸ Diod. XVIII. 36. 7; Corn. Nep. *Eum.* XVIII. 5. 1; Strab. XVII. 1. 8; Plut. *Eum.* VIII. 2; Memnon IV. 3; Arr. *anab.* VII. 18. 5; Iust. XIV. 4. 11; Paus. I. 6. 3. Ayrıca bk. Taylor 2013, 2.

Phrygiası Arrhidaios'a verilmiştir. İmparator vekilliği ve Eumenes ile Alketas'a karşı yürütülen savaşı sona erdirmek üzere Asya ordusu komutanlığı görevlerine Antigonos Monophthalmos getirilmiştir³⁴⁹.

MÖ 320 yılına gelindiğinde Antinogos hazırladığı ordu ile Kappadokia'da bulunan Eumenes'in üzerine yürümüş, nitekim yapılan savaşta Eumenes yenilmiş ve Armenia'ya kaçmıştır³⁵⁰. MÖ 319 yılında Antigonos, Perdikkas'ın kardeşi Alkestas'ı yenmiş³⁵¹, bu sırada Antipatros'un öldüğü haberini almıştır. Antipatros ölünce yerine Polyperkhon geçmiştir³⁵². Küçük Asya'da ise Arrhidaios, satraplığının güvenliğini sağlamak amacıyla Kyzikos'a (Erdek) bir garnizon yerleştirmek istemiş, bu isteği Kyzikoslular tarafından olumsuz karşılanınca kentin teritoryumunu işgal etmiştir³⁵³. Kenti kuşatan Arrhidaios, Byzantionlular ile Antigonos Monophthalmos'tan destek alan Kyzikosluların direncini kıramamış ve bu kuşatmada başarısız olarak satraplığına geri dönmüştür³⁵⁴.

---

³⁴⁹ Diod. XVIII. 39. 1-7; XIX. 91. 1-5; Corn. Nep. *Eum.* XVIII. 5. 1; Plut. *Eum.* III. 3-VIII. 2; Memnon IV. 3; App. *Syr.* 53; *Mithr.* 8; Pomp. Trog. *prolog.* 13=Iust. XV. 1. 1; Ampel. XXXI. 1.

³⁵⁰ Diod. XVIII. 40. 1-7; 50. 1; Corn. Nep. *Eum.* XVIII. 5. 4-7; Plut. *Eum.* IX. 1-5; Pomp. Trog. *prolog.* 14=Iust. XIV. 2. 1-2; Oros. *hist.* III. 23. 24.

³⁵¹ Diod. XVIII. 47. 1-3; 50. 1; Polyain. *Strat.* IV. 6. 7 "Antigonos".

³⁵² *Marm. Par.* B'12 [113]; Diod. XVIII. 48. 4-5; Plut. *Phok.* XXXI. 1; Lucian. *Macr.* 11.

³⁵³ *Marm. Par.* B'12 [113]; Diod. XVIII. 51. 2; 52. I.

³⁵⁴ Diod. XVIII. 51. 6-7; Polyain. *Strat.* IV. 6. 7 "Antigonos"; Ath. *Deip.* XI. 509a.

Polyperkhon'un Antipatros'un yerine geçmesi, Antipatros'un oğlu Kassandros'un ona karşı ayaklanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Kassandros, Ptolemaios, Lysimakhos ve Antigonos Monophthalmos ile ittifak kurmuştur. Polyperkhon ise III. Aleksandros'un annesi Olympias'ı sürgünden geri getirmiş, Eumenes'i orduların komutanı ilan etmiş, Hellas'taki kentlere bağımsızlıklarını bahşetmiş, böylelikle Korinthos Birliği'ni canlandırarak destekçilerini artırmaya çalışmıştır³⁵⁵. Fakat Kassandros'un Pire (Peiraeus [Πειραιεύς]) ve Hellas'taki faaliyetleri ve donanmasının MÖ 318 yılında Antigonos tarafından yenilgiye uğratılması Polyperkhon'un bu planlarının başarısız olmasına neden olmuştur³⁵⁶.

MÖ 317 yılında Kassandros Makedonya'yı ele geçirmiş ve Polyperkhon'u sürgün etmiştir. Kassandros, Arrhidaios'un eşi Eurydike tarafından kral naipliğine atanmıştır³⁵⁷. Fakat aynı yıl Polyperkhon, III. Aleksandros'un annesi Olympias'ın desteğini alarak Makedonya'yı tekrar ele geçirmiştir³⁵⁸. Olympias, otoritesini

---

³⁵⁵ *Marm. Par.* B'12 [113]; *Diod.* XVIII. 47. 1-50. 1; 54. 1-55. 1; 57. 1-4; *Corn. Nep. Eum.* XVIII. 6. 1-5; *Plut. Eum.* XIII. 1-2; ayrıca bk. Bennet – Roberts 2011, 41 vd. Polyperkhon'un Hellas'taki kentlere özgürlük vadetmesi tamamen politik bir manevradır, zira onun asıl düşüncesi söz konusu kentlerin özgürlüğü değil, bu kentlerin Kassandros ile ittifak yapmasını engellemektir (Will 2006⁹, 43).

³⁵⁶ *OGIS* 4; *Marm. Par.* B'13 (114); *Diod.* XVIII. 72. 2-9; *Polyain. Strat.* IV. 6. 8 “Antigonos”; *Pomp. Trog. prolog.* 14

³⁵⁷ *Diod.* XVIII. 75. 1-2; XIV. 35. 7; *Iust.* XIV. 5. 3-4; *Oros. hist.* III. 23. 29.

³⁵⁸ *Diod.* XIX. 11. 2-3; *Paus.* I. 11. 3; *Athen. Deip.* XIII. 560 f; *Iust.* XIV. 5. 9-10;

yeniden sağladıktan sonra Arrhidaios'u ve Eurydike'yi öldürmüştür³⁵⁹. Bunun üzerine MÖ 316 yılının başında Peloponessos'a dönen Kassandros, Polyperkhon yandaşlarına karşı üstünlük elde ettikten sonra Pydna'da Olympias'ı kuşatmış ve öldürmüştür³⁶⁰.

Asya'da Antigonos'un Eumenes'e karşı mücadelesi Küçük Asya'dan Persia kadar uzanan coğrafyada tüm şiddetiyle devam ediyordu. İki komutan son olarak Gabiene'de (?) karşı karşıya gelmiştir³⁶¹. Burada yapılan savaşı kazanan Antigonos, adamları tarafından ihanete uğrayan Eumenes'i ölüme sevk ederek Küçük Asya ve Persia arasındaki toprakları hâkimiyeti altına almıştır³⁶². Bu savaşta Mithradates III (Ktistes) Eumenes'in safında yer alarak Antigonos'a karşı savaşmıştır. Eumenes'in ölümünün ardından Antigonos'un tarafına geçmiş ve bu tarihten itibaren Demetrios'un yakın dostlarından biri olmuştur³⁶³. Antigonos, daha sonra beklenmedik bir şekilde Babil'i hâkimiyeti altına almak istemiş ve bölgeye egemen

---

Oros. *hist.* III. 23. 30.

³⁵⁹ Diod. XIX. 11. 4-7; Paus. I. 11. 4; 25. 6, VIII. 7. 7; Ael. *Var.* XIII. 36; Iust. XIV. 5. 10; Oros. *hist.* III. 23. 30; ayrıca bk. Will 2006⁹, 44.

³⁶⁰ *Marm. Par.* B'14 (115); Diod. XIX. 35. 1-36. 6; Iust. XIV. 6. 2; Oros. *hist.* III. 23. 31.

³⁶¹ Diod XIX. 40. 1-43. 8; Plut. *Eum.* XVI. 6-11; Polyain. *Strat.* IV. 6. 13 "Antigonos"; Iust. XIV.3. 1-3; Oros. *hist.* III. 23. 26.

³⁶² Diod. XIX. 44. 1-3; Corn. Nep. *Eum.* XVIII. 10. 3-13; Plut. *Eum.* XIX. 1; App. *Syr.* 53; Pomp. Trog. *prolog.* 14=Iust. XIV. 4. 21.

³⁶³ Diod. XIX. 40. 2.

olan Seleukos'un topraklarını terk ederek Ptolemaios'a sığınmasına neden olmuştur³⁶⁴. Bu durum Seleukos'un, Antigonos'a karşı koalisyon kurma girişimlerine sebebiyet vermiştir. Antigonos Monophthalmos'un yayılcı politikası ve III. Aleksandros'un kurmuş olduğu imparatorluğa tek başına sahip olma girişimleri diğer satrapların ona karşı önlem almasına neden olmuştur.

Seleukos'un çabalarıyla Lysimakhos, Ptolemaios ve Kassandros MÖ 315 yılında Antigonos'a ultimatö vermişlerdir. Buna göre: Antigonos Babil'i Seleukos'a geri verecek, Syria'da işgal etmiş olduğu toprakları Ptolemaios'a bırakacak, Hellespontos Phrygia'sını Lysimakhos'a, Lykia ve Kappadokia'yı Kassandros'a teslim edecek, Eumenes'ten ele geçirdiği hazineleri diğer komutanlarla paylaşacaktı. Antigonos'un bu şartları kabul etmemesi aksine Syria'nın güney kısımlarını işgal etmesi ve eski düşmanı Polyperkhon ile ittifak yapması diadokhos'lar arasında üçüncü savaşın başlamasına neden olmuştur³⁶⁵. Antigonos, Hellas ve Makedonya'da Kassandros'a karşı Hellen kentlerinin özgürlüğünü savunduğunu belirterek müttefik kazanmaya çalışmış, ardından Tyros'u kuşatmıştır³⁶⁶. MÖ 314 yılında Tyros'u ele geçirerek, işgal ettiği toprakları ve Syria'yı oğlu Demetrios'un sorumluluğuna bırakmış ve Phrygia'daki Kelainai'ye doğru yola çıkmıştır³⁶⁷.

---

³⁶⁴ Diod. XIX. 55. 4-56. 1; 86. 4; App. Syr. 53; Paus. I. 6. 4. Ayrıca bk. Taylor 2013, 2-3.

³⁶⁵ Diod. XIX. 57. 1-5; 60. 1; App. Syr. 53; Iust. XV. 1. 5-1; Oros. *hist.* III. 23. 33-35; ayrıca bk. Will 2006⁹, 46; Champion 2014, 69-77.

³⁶⁶ Diod. XIX. 61. 1-5; 66. 3.

³⁶⁷ Diod. XIX. 69. 1-5; Paus I. 6. 5; ayrıca bk. Champion 2014, 87.

Antigonos'un faaliyetleri devam ederken, Ptolemaios etki alanını Kıbrıs ve Küçük Asya'nın güney kıyılarından Karia'ya kadar genişletmiştir³⁶⁸. Ardından doğuya yönelmiştir. MÖ 312 yılına gelindiğinde Antigonos Monophthalmos'un oğlu Demetrios ile mücadeleye girişmiş ve Gaza Savaşı'nda onu yenilgiye uğratmış böylece Koile Syria ve Fenike'nin büyük bir kısmını ele geçirmiştir³⁶⁹. MÖ 311 yılında Antigonos ve onunla mücadele eden diadokhos'lar arasında antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmanın şartlarına göre: Kassandros, IV. Aleksandros büyüyünceye dek Avrupa ordularının komutanı olarak kalacak, Lysimakhos Trakya'yı yönetecek, Ptolemaios Mısır'ın yanı sıra Libya ve Arabistan topraklarına sahip olacak, Antigonos tüm Asya'nın hâkimi olurken Hellen kentleri de otonom olacaklardı³⁷⁰.

MÖ 311 yılında yapılan barışın diadokhos'lar arasında uzun süren bir düzen sağladığı söylenemez. Demetrios ve Seleukos arasında Syria ve Babylonia için

---

³⁶⁸ Diod. XIX. 79. 5-7; Strab. XIV. 6. 6; XVII. 1. 5; *FGrHist* "Porphyrion" (260.) 42; ayrıca bk. Will 2006⁹, 49.

³⁶⁹ *Marm. Par.* B'16 (117); Diod. XIX. 80. 1-85. 3; Plut. *Dem.* V. 2-6; Ioseph. *Ap.* I. 184; *App. Syr.* 54; *Pomp. Trog. prolog.* 15=Iust. XV. 1. 6-9; *FGrHist* "Porphyrion" (260.) 42; *Oros. hist.* III. 23. 35; ayrıca bk. Bennet – Roberts 2011, 89; Taylor 2013, 3. Gaza Savaşı'nın detaylı tasviri için bk. Champion 2014, 90-97.

³⁷⁰ *OGIS* 5; 6; Diod. XIX. 105. 1; ayrıca bk. Magie 1950, 68. Bu antlaşmada Seleukos'un yer almaması Antigonos ve Seleukos arasındaki mücadelenin devam ettiğini göstermektedir (Will 2006⁹, 50).

mücadeleler yaşanmıştır³⁷¹. Fakat MÖ 310 yılında Kassandros'un III. Aleksandros'un oğlu IV. Aleksandros ve onun annesi Roksane'yi öldürmesi diadokhos'lar arasında yeni bir kaos sürecinin başlamasına neden olmuştur³⁷². MÖ 310 yılında Demetrios'un Babylonia'ya saldırıp burada birkaç kale ele geçirmesi yeni bir mücadelenin başlangıcı olmuştur³⁷³. MÖ 309 yılında ise Antigonos, Babil'i tekrardan ele geçirme girişiminde bulunmuş; fakat Seleukos tarafından geri çekilmeye zorlanmıştır³⁷⁴. Bu sırada komutanlarının Kilikia'daki kontrolü kaybettiğini duyan Ptolemaios, donanmasıyla birlikte Phaselis'e gelmiş burayı kontrol altına aldıktan sonra Lykia'ya geçmiş sözü edilen yerde muhtelif yerleri ele geçirdikten ve buralara garnizon yerleştirdikten sonra Kos'a geçmiştir³⁷⁵. MÖ 308 yılına gelindiğinde Seleukos ve Antigonos arasındaki savaş son bulmuş Antigonos diğer meselelerle ilgilenmek için batıya yönelmiştir. Aynı yıl Ptolemaios ise Hellas'a kadar ilerlemiş ve Korinthos'u ele geçirmiştir, ama Kassandros ile ele geçirdikleri bölgelerin egemeni kalmak şartıyla antlaşma yaparak Mısır'a geri dönmüştür³⁷⁶.

---

³⁷¹ Diod. XIX. 100. 3-7; Plut. *Dem.* VII. 2-4.

³⁷² *Marm.Par.* B'18 (119); *FGrHist* "Anonym. Diadokh." (155.) I. 6; II. 3; Diod. XIX. 105. 2; Paus. IX. 7. 2; Pomp. Trog. *prolog.* 15=Iust. XV. 2. 5; 13-14, XVI. 1. 15.

³⁷³ Diod. XIX. 100. 3-7; Plut. *Dem.* VII. 2-4.

³⁷⁴ *BCHP* III. R *str.*14-31; *Babyl. Chron.* X. 2.

³⁷⁵ Diod. XX. 27. 1-3; Plut. *Dem.* VII. 5; *FGrHist* "Porphyrios" (260.) 42

³⁷⁶ *SIG*³ 390; Diod. XX. 37. 1-2; Polyain. *Strat.* VIII. 58. 1 "Kratesipolis"; ayrıca bk. Austin 2006², 450-452.

MÖ 307 yılında Antigonos'un Hellen kentlerini özgürleştirme politikasını etkinleştirmek için babasından yeterli ordu/donanma ve teçhizatı alan Demetrios Hellas'a geçmiştir. Söz konusu politikanın uygulanması için Hellen demokrasisinin geleneksel kalesi olarak addedilen Atina kenti seçilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilerleyen Demetrios Atina kentinin kilidi sayılabilecek Pire'ye saldırmış ve burayı ele geçirmiştir³⁷⁷. Daha sonra Munykhia Adası'nı kuşatmış ve Atina'da demokrasinin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Atina'da güvenlik sağlandıktan sonra Demetrios Megara'ya gitmiş ve burayı da Kassandros'un garnizonlarından temizlemiştir³⁷⁸.

MÖ 306 yılında Antigonos strateji değiştirerek doğuya yönelmeye karar vermiş ve Demetrios'u Kıbrıs'ın fethiyle görevlendirmiştir. Önemli bir ikmal noktası olması nedeniyle Kıbrıs Akdeniz hâkimiyeti için kilit konumdaydı. Bu nedenle Antigonos hem Mısır'ı ele geçirmek hem de I. Ptolemaios'un Küçük Asya sahillerindeki faaliyetlerini engellemek amacıyla Kıbrıs'ın alınmasını istemiştir. Böylelikle Demetrios, Karpasia'da karaya çıkmış ve Salamis'te bulunan Kıbrıs'ın yöneticisi Menelaos'un ordusuna doğru ilerlemiştir³⁷⁹. Yapılan savaşta Demetrios'un galip geldiğini öğrenen I. Ptolemaios ise hemen Demetrios'a karşı bir harekât düzenlemiştir. Ptolemaios'un bu savaşta mağlup olmasıyla birlikte Kıbrıs

---

³⁷⁷ *Marm. Par.* B'20 (121); *Diod.* XX. 45. 1-5; *Plut. Dem.* VIII. 1-9. 4; *mor.* III. 182e-f; *Paus.* I. 25. 6; *Polyain. Strat.* IV. 7. 6 "Demetrios"; *Ael. Var.* III. 17; ayrıca bk. *Champion* 2014, 108.

³⁷⁸ *Dion. Hal. Din.* 2-3; *Diod.* XX. 46. 3; *Sen. De Cons.* II. 5. 6; *Ep.* IX. 18; *Plut. Dem.* IX. 4-10; *mor.* I. 5f; VI. 475c-d; *Diog. Laert.* II. 11. 115 "Stilpo".

³⁷⁹ *Diod.* XX. 46. 6-48. 8; 82. 1; *Plut. Dem.* XV. 1-2; *Pomp. Trog. prolog.* 15.

Antigonos'un kontrolüne geçmiş ve Antigonos Akdeniz'e hâkim olmuştur³⁸⁰. Kıbrıs'ın alınmasıyla birlikte Antigonos ve oğlu Demetrios kral (βασιλεύς) unvanını almışlardır. Ardından diğer ardıllar da kendilerini bu unvana layık görmüşlerdir³⁸¹. Bu durum esas itibariyle III. Aleksandros'un imparatorluğunun parçalanışını ve Hellenistik krallıkların ortaya çıkışını serimlemektedir.

Kıbrıs'ın alınmasıyla birlikte Antigonos Mısır'a kara ordusuyla Demetrios ise donanmayla çıkarma yapmıştır. Kara ordusu zorlu çölleri aşarken, Demetrios komutasındaki donanma da sert fırtınalar nedeniyle büyük zayıflık vermiştir, bu durum I. Ptolemaios'a karşı planlanan ani saldırının ertelenmesine neden olmuştur³⁸². Antigonos'un Nil Nehri'nin kıyısına kadar ilerlediğini haber alan I. Ptolemaios, Antigonos'a karşı güçlü bir ordu hazırlayarak karşı koymuştur ve onun Syria'ya geri çekilmesini sağlamıştır. Ardından müttefikleri Kassandros, Lysimakhos ve Seleukos'a Antigonos'a karşı kazanmış olduğu savaşın haberini vermiştir³⁸³.

Mısır seferinde umduğunu bulamayan Antigonos, yönünü tekrar batıya çevirmiş ve Rhodos'a saldırılmayı planlamıştır. Pausanias (I. 6. 6) 'a göre Antigonos'un amacı,

---

³⁸⁰ Diod. XX. 49. 1-52. 6; Plut. *Dem.* XV. 3-XVII. 1; App. *Syr.* 54; Paus. I. 6. 6; Polyain. *Strat.* IV. 7. 7 "Demetrios"; Iust. XV. 2. 6; Oros. *hist.* III. 23. 39.

³⁸¹ *FGrHist* "Anonym. Diadokh." (155.) I. 7; *FGrHist* "Zenon" (523.) 1; Diod. XX. 53. 2; Plut. *Dem.* XVII. 2-XVIII. 1; App. *Syr.* 54; Iust. XV. 2. 10; Oros. *hist.* III. 23. 40.

³⁸² Diod. XX. 73. 1-74. 5; Plut. *Dem.* XIX. 1-3.

³⁸³ Diod. XX. 76. 1-7; Plut. *Dem.* XIX. 3; Paus. I. 6. 6; ayrıca bk. Champion 2014, 124-129.

Rhodos'u bir üs olarak kullanıp Mısır'a yeni bir sefer düzenlemektir³⁸⁴. Bu doğrultuda Demetrios büyük bir donanma ile Rhodos'u kuşatmıştır. Rhodoslular ise Kassandros, Lysimakhos ve I. Ptolemaios'tan yardım talep etmişler ve kuşatmaya karşı çeşitli önlemler almışlardır. Rhodos, kent sakinlerinin fedakârlıkları ve Kassandros, Lysimakhos ile Ptolemaios'tan gelen yardımlar sayesinde Demetrios'un hem denizden hem de karadan üstün savaş teçhizatıyla yaptığı kuşatmaya bir yıldan fazla direnmiş ve onu antlaşma yapmaya zorlamıştır³⁸⁵.

Kassandros'un Hellas'ta yeniden yayılcı siyaset izlediğini haber alan Demetrios, babasının Hellen kentlerinin özgürlüğünü öngören politikasını Kassandros'a karşı korumak için Hellas'a gitmiştir. Burada birçok kenti Kassandros'un boyunduruğundan kurtararak yarımada demokrasinin yeniden

---

³⁸⁴ *FGrHist* "Zenon" (523.) 2-3; Diod. XX. 81. 1-82. 3; ayrıca bk. Lehman 1988, 127-128 dn. 16.

³⁸⁵ *Marm. Par.* B'23 (124); Diod. XX. 82. 4-100. 2; Vitruvius *de Arch.* X. 16. 3-6; Plut. *Dem.* XXI. 1-6; XXII. 8; Pomp. Trog. *prolog.* 15; Athen. *Deip.* V. 206 d; Amm. Marc. XXIII. 4. 10; XXIV. 2. 18; ayrıca bk. Champion 2014, 130-142. Rhodos'un kuşatılması Antiogonos'un oğlu Demetrios açısından oldukça önemlidir. Bu kuşatma boyunca kullanılan, Demetrios tarafından geliştirilip, projesi çizilen ve inşa ettirilen devasa kuşatma araçları -özellikle Helepolis (= ἐλέπολις)- nedeniyle Demetrios "πολιορκητής (= kentleri kuşatan/alan) sıfatıyla anılmaya başlanmıştır (Diod. XX. 92. 1-5; Gell. XV. 31. 1; Amm. Marc. XXIII. 4. 10; XXIV. 2. 18).

inşasını sağlamıştır³⁸⁶. Bununla birlikte MÖ 303/302 yılında Korinthos Birliği'ne benzer bir Hellen Birliği oluşturmuştur³⁸⁷. Bu yıllarda Seleukos ise, sınırlarını doğuda Indos Nehri'ne kadar genişletmişti ve karşı kıyıda bulunan halkın kralı Chandragupta Maurya (MÖ 340-298)³⁸⁸ ile savaşmış, savaşın neticesinde yapılan antlaşmayla ordusunda kullanmak üzere beş yüz fil elde etmiştir³⁸⁹. Diğer ardıllar ise Antigonos ve Demetrios'un Hellas ve Makedonya'daki faaliyetlerinden tedirgin olmuş ve Kassandros'un da etkin kulis çalışmalarıyla Antigonos'a karşı bir koalisyon oluşturmuştur³⁹⁰. MÖ 302 yılında Herakleia Pontike'nin kraliçesi Amastris ile

---

³⁸⁶ Diod. XX. 100. 5-7; 102. 3; Strab. VIII. 6. 25; Plut. *Dem.* XXIII. 1-3; XXV. 3; Paus. II. 7. 1; Polyain. *Strat.* IV. 7. 3. “*Demetrios*”.

³⁸⁷ *SIG*³ 374; *SEG* I. 75; II. 56; III.319; XI. 399; XLV. 279; Plut. *Dem.* XXV. 4-9; ayrıca bk. Will 2006⁹, 56. Demetrios Poliorketes'in oluşturduğu Hellen Birliği'ne ilişkin detaylı bilgi için bk. Tarn 1922, 198 vdd.; Ferguson 1948, 112 vdd.

³⁸⁸ Hint kökenli olan Chandragupta, India'da bulunan tüm halkları kendi egemenliği altında toplayan ilk kraldır. MÖ 322 yılında Maurya Hanedanlığı'nın kurucusu olarak addedilen kral, Hellen kaynaklarında Sandrakotta/Andrakotta adıyla anılmaktadır (*FGrHist* “*Megasthenes*” (715.) 2a-c; Strab. XV. 2. 9; Arr. *anab.*V. 6. 2; Plut. *Alex.* LXII. 4; App. *Syr.* 55; Athen. *Deip.* I. 18 e; Iust. XV. 4. 12; 20-21; Oros. *hist.* III. 23. 46).

³⁸⁹ Strab. XV. 2. 9; Plut. *Alex.* LXII. 2-4; App. *Syr.* 55; Athen. *Deip.* I. 18 e; Iust. XV. 4. 21; Oros. *hist.* III. 23. 46. Ayrıca bk. Taylor 2013, 3.

³⁹⁰ Diod. XX. 2. 3; 106. 1-5; XXI. 1. 2; Plut. *Dem.* XXVIII. 2; Pomp. Trog.

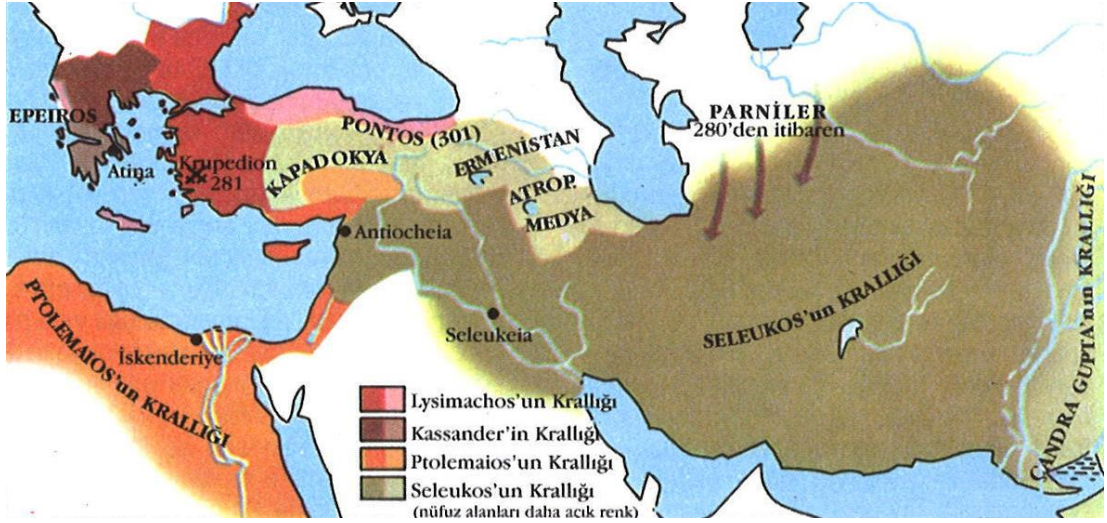

Fig. 6 Ipsos Savaşı'ndan sonra Hellenistik Krallıklar

evlenen Lysimakhos³⁹¹, Demetrios'un Hellas'taki faaliyetlerine karşı yeni bir strateji geliştiren Kassandros ile anlaşmıştır. Buna göre düşmanın kendisine saldırmasını beklemek istemeyen Kassandros, ordusunun bir kısmını Lysimakhos'a vermiş, onu Küçük Asya'yı ele geçirmekle görevlendirirken, kendisi de Demetrios ve onunla ittifak yapan Hellenlere karşı savaşmak için Tessalya'ya geçmiştir. Lysimakhos ise Hellespontos Phrygiasından Sardeis'e kadar uzanan ve içinde Ephesos'un da dâhil olduğu birçok kenti ele geçirmiştir³⁹². Bu sırada Antigonos, Antigoneia kentinde büyük bir festival ve agonlar düzenlemekle meşguldü; bu sebeple dört bir yandan ünlü sanatçı ve sporcuları kente toplamıştı. Fakat Lysimakhos'un işgal haberini alınca oyunları terk ederek Kappadokia üzerinden yukarı Phrygia'ya geçmiş ve

---

prolog. 15=Iust. XV. 2. 15-16; Oros. *hist.* III. 23.41.

³⁹¹ Diod. XX. 109. 7; Memnon IV. 10.

³⁹² *I. Ephesos* V. 1450; *Marm. Par.* B'25 (126); Diod. XX. 107. 1-5; Paus. I. 8. 1; 9. 7; Iust. XV. 2. 17; Oros. *hist.* III. 23. 42.

burada eski müttefikliklerini yenilemiştir. Lysiamakhos ise Antigonos'un yaklaştığını haber alınca savaştan kaçınarak onu oyalamayı tercih etmiştir³⁹³. Bu esnada Kassandros, Lysimakhos, Ptolemaios ve Seleukos'tan oluşan ittifak, Demetrios'un Küçük Asya'ya dönmesini sağlamak amacıyla Antigonos'a baskı yapmıştır. Demetrios'un ordusunu toplayarak olabildiğince hızıyla Küçük Asya'ya geçmesinin ardından³⁹⁴ MÖ 302 yılında Antigonos kendisine karşı oluşturulan ittifaka karşı önlemler almış bu nedenle Mysia'daki Kios kentine ve Myrleia limanına 35 yıldır hâkim olan Mithradates'i Kassandros ile ittifak yaptığı gerekçesiyle öldürtmüştür³⁹⁵. Kassandros ise Demetrios'un geri çekilmesini fırsat bilerek Tessalya'ya yeniden girmiştir. Bu sıralarda Seleukos da Chandragupta Maurya'dan aldığı fillerle birlikte Antigonos'a karşı ilerlemiş ve Kappadokia'ya kadar ulaşmıştır³⁹⁶.

MÖ 302 yılının kışında Antigonos Dorylaion'da (Şarhöyük), Demetrios Bosporos'ta, Seleukos Kappadokia'da, Lysimakhos ise Herakleia Pontike³⁹⁷

---

³⁹³ Diod. XX. 108. 1-6.

³⁹⁴ *Marm. Par.* B'26 (127); Diod. XX. 109. 5-6; 111. 1-3.

³⁹⁵ Diod. XVI. 90. 2; XX. 111. 4; Lucian. *Marc.* 13q; ayrıca bk. McGing 1986a, 15; Billows 1997, 278.

³⁹⁶ Diod. XX. 113. 4

³⁹⁷ Antik yazarlar Herakleia Pontike'nin kurulmasıyla ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre: Ksenophon (*Ksen. Anab.* VI. 2. 1; ayrıca bk. Arr. *periplus.* XIII. 3) burasının Mariandynerin topraklarında kurulmuş Megara kolonisi olduğunu ifade etmektedir. Pausanias (V. 26. 7) da kentin

civarında kışlamışlardır. MÖ 301 yılının bahar mevsiminin başlamasıyla Lysimakhos ve Seleukos birlikleriyle beraber Ankyra yakınlarında birleşmiştir. Antigonos ise bu sırada oğlu Demetrios ile birleşmeyi umut etmekteydi. İki ordu Phrygia'daki Ipsos'ta (Afyonkarahisar civarı) karşılaşmış, savaş boyunca cesur bir şekilde savaştan Antigonos Monophthalmos 81 yaşında ölmüştür³⁹⁸. Bu durum esas itibariyle

---

Megaralıların kolonisi olduğuna değinmiş, ayrıca Boiotia'daki Tanagra'dan da yerleşimcilerin geldiğini söylemiştir. Strabon (Strab. XII. 3. 4) ise kentin Miletoslular tarafından kurulduğunu, Miletosluların yörede yaşayan Mariandynleri köle olarak sattıklarını belirtmiştir. İyi bir limana sahip olan Herakleia Pontike kenti stratejik konumu ve ticari kapasitesinden dolayı güçlenmiş, Khersonesos (Sivastopol) ve Kallatis (Mangalia) kolonilerini kurmuştur (Strab. XII. 3. 4; ayrıca bk. Arslan 2005, 100). Özgür bir kent olan Herakleia Pontike'nin yönetimi, tiran Dionysios'un ölümünün ardından, tiranın eşi Amastris'in eline geçmiştir. Kraliçe Amastris'in III. Aleksandros'un komutanlarından olan Lysimakhos ile evlenmesinden sonra Lysimakhos kentin hâkimi olmuştur (Strab. XIII. 4. 1; App. Syr. 62; Pomp. Trog. *prolog.* 17= Iust. XVII. 21; Polyain. *Strat.* IV. 9. 4 “*Seleukos*”; Euseb. *chron.* I. 234-235; ayrıca bk. Arslan 2005, 100 vd.). MÖ 281 yılındaki Kurupedion Savaşı'nda Lysimakhos öldürülünce kent tekrar özgürlüğüne kavuşmuş ve Hellenistik Dönem boyunca özgürlüğünü sürdürmüştür.

³⁹⁸ Diod. XIX. 55. 7; XXI. 1. 2; Lucian. *Macr.* 11q; Plut. *Pyrrh.* IV. 4; *Dem.* XXIX. 1-8; App. Syr. 55; Paus. I. 6. 7; Arr. *anab.* VII. 18. 5; Iust. XV. 4. 22; Oros. *hist.* III. 23. 47-48. Sözü edilen yıllar hakkında bilgi edinmemizi

diadokhos'lar arasındaki konjonktürün değişmesine sebep olmakla birlikte Küçük Asya'da bazı yeni siyasi gelişmelerin önünü açmıştır.

2.2 Hanedanlığın Kökeni ve Kuruluşu

Temelleri Paphlagonia Bölgesi'nde atılan Mithradates Hanedanlığı'nın yöneticileri, soylarının Perslere kadar uzandığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle Mithradates Hanedanlığı'nın kurucu/yöneticilerinin kökeni, hanedanlığa ilişkin tartışmaların başında gelmektedir. Hanedanlığın kurucularından olan Mariandynia ve Mysia bölgesinin hâkimi Ariobarzanes'in oğlu II. Mithradates (MÖ 337-302), hüküm sürdükleri Mysia Bölgesi'nin I. Dareios tarafından seleflerine bırakıldığını ifade etmiştir. Zira ona göre; atalarının soyu Pers imparatorluğu'nun kurucu yedi soyundan birine dayanmaktaydı³⁹⁹. Ariobarzanes'in oğlu II. Mithradates'in iddiası nedeniyle Perslerin kurucu yedi soyunu irdelemek gerekmektedir.

Kyros'un oğlu II. Kambyzes Mısır'a sefer düzenlemişken (MÖ 522) hazinesini ve işlerini emanet ettiği kardeş olan iki Mag tarafından tahtı ele geçirilmiştir. Bunun hemen akabinde durumu haber alan Kambyzes ülkesine dönmek için ata binerken yaralanmış, öleceğini anlayınca ise ardında herhangi bir varis kalmadığı için hayıflanarak yanındaki Perslere ülkenin yönetimini Medlere kaptırmamalarını

---

sağlayan Sicilyalı Diodoros'un anlatılarının bulunduğu XXI. kitabın fragmanlar halinde elimize ulaşmış olması nedeniyle savaş hakkında kapsamlı bilgiye sahip değiliz.

³⁹⁹ Polyb. V. 43. 2; Diod. XIX. 40. 2. Ayrıca bk. Walbank 1957, 573-574; McGing 1986a, 13; Bosworth – Wheatley 1998, 155; Arslan 2007, 49.

öğütlemiştir. Magların yedi aylık saltanatının ardından bir araya gelmiş olan Otanes, Intaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes ve Hystaspes oğlu Dareios adlı yedi Pers soylusu Magları devirmek için plan yapmıştır. Magları öldüren bu yedi kişiden Dareios Pers tahtını ele geçmiştir⁴⁰⁰. Mithradates Hanedanlığı'nın mensupları da kendi soylarını Pers İmparatorluğu'nun kurucusu sayılan bu yedi kişiden birine dayandırmışlardır⁴⁰¹.

Antik yazarlar hanedanlığın Pers kökenli olduğu konusunda hem fikir olmalarına rağmen soyun başlangıcı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. L. Annaeus Florus (*epit.* I. 40. 1-2) ve Sallustius (*Hist.* II. 85) Mithradates Hanedanlığı'nın kökenini yedi Pers soylusundan gelen Artabazes'e dayandırmıştır. Polybios (V. 43. 2), Aurelius Victor (*de Vir ill.* LXXVI. 1) ve Tacitus (*Ann.* XII. 18. 2) ise isim vermeden Mithradates'lerin soyunun yedi Pers'e değin uzandığını ifade etmiştir. Iustinus'a (XXXVIII. 7. 1) göre ise Mithradates VI Eupator kendi soyunu Kyros ve Dareios'a dayandırmıştır. Fakat söz konusu yazarlardan hiçbiri hanedanlığın şeceresini vermez. Diodoros'un ve Plutharkos'un -bölük pörçük- anlatılarındaki bilgilerden çıkarılabilecek varsayımlara istinaden hanedanlığın soyağacı çizilebilir.

Konuya ilişkin verileri toplayarak bir hipotez ileri süren A. B. Bosworth ve P. V. Wheatley'ye (1998, 155 vdd.) göre; Mithradates soyu, ilk olarak I. Dareios tarafından kendilerine verilen Mariandynia yöresinde hüküm sürmüştür. Daha sonra hâkimiyet alanlarını genişleterek Mysia Bölgesi'ni de yönetmişlerdir. Nitekim

---

⁴⁰⁰ Hdt. III. 61-87; ayrıca bk. Olmstead 1938, 392 vdd. Mag ayaklanmasına ilişkin bilgi için bk. Sarıkaya 2014, 41 vd.

⁴⁰¹ Polyb. V. 43. 2.

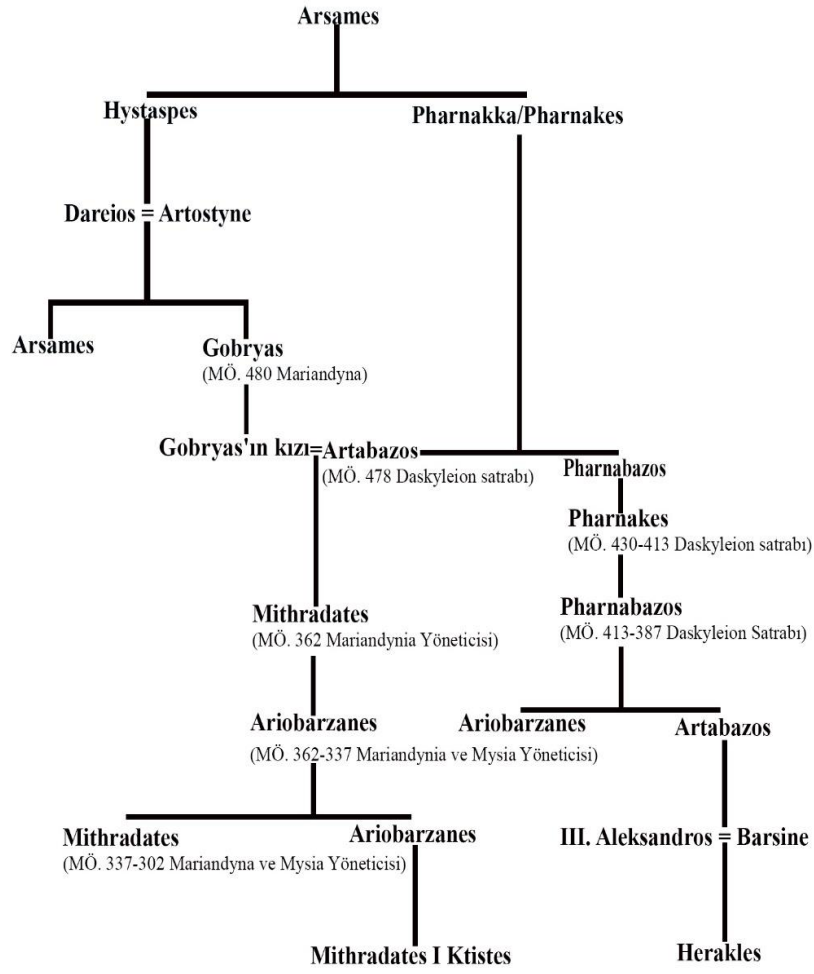

Fig. 7 Mithradates Hanedanlığı'nın Kökenlerine İlişkin Soyağacı

I. Mithradates (Ktistes), Paphlagonia ve Pontos bölgelerinde hanedanlığın temellerini atmıştır. Buna göre Mariandynia yöresinin yönetimi I. Dareios tarafından Artystone'den olma oğlu Gobryas'a verilmiştir⁴⁰². L. Annaeus Florus (*epit.* I. 40. 1-2) ve Sallustius (*Hist.* II. 85) tarafından Mithradates Hanedanlığı'nın kökeninin yedi Pers soylusundan gelen Artabazes'e dayandırılması ise soyağacının farklı bir koluna ışık tutmaktadır. Pers sarayında üst düzey bir konuma sahip olan

⁴⁰² Hdt. VII. 72; ayrıca bk. Bosworth – Wheatley 1998, 159.

Farnakka/Pharnakes'in oğlu Artabazos, Parthlar ile Khorasmialıların şefiydi⁴⁰³ ve muhtemelen Florus ile Sallustius'un bahsettikleri kişiydi. Artabazos, Hellenlere karşı yapılan Plataia (MÖ 480/479) Savaşı'nda ve sonrasında göstermiş olduğu başarılarından dolayı Kserkses'in takdirini kazanarak Hellespontos Phrygiası satraplığına atanmıştır⁴⁰⁴. Sonraki kuşak hakkında bilgi sahibi olunmamasına karşın, bölgeyle ilintili anlatılardan ve Sicilyalı Diodoros'un aktardığı bilgilerden Mithradates Hanedanlığı'nın soyağacı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Daskyleion satrabı Pharnabazos'un oğlu Ariobarzanes⁴⁰⁵, MÖ ca. 387 yılında Propontis Bölgesi'nin satrabı olmuştur. MÖ 367 yılında Büyük Satrap Ayaklanması (MÖ ca. 370-350) olarak adlandırılan ve Pers kralı II. Artakserkses Mnemon'a karşı yapılan isyana katılmıştır⁴⁰⁶. Fakat MÖ 362 yılında oğlu Mithradates tarafından öldürülmüştür. Böylelikle babasını öldüren Mithradates bölgenin hâkimi olmuştur⁴⁰⁷. Ariobarzanes (MÖ ca. 362- 337) ise MÖ 362 yılında Mariandyna Bölgesi'nde hüküm süren Mithradates'in ölümünün ardından yönetimi devralmıştır. Ariobarzanes, Mysia Bölgesi'nde yer alan Kios'ta yirmi altı yıl hüküm sürdükten sonra yerini Kioslu olarak anılan II. Mithradates'e (MÖ 337-302) bırakmıştır⁴⁰⁸.

---

⁴⁰³ Hdt. VII. 66.

⁴⁰⁴ Hdt. VIII. 126-129; IX. 41.

⁴⁰⁵ Weiskopf 1989, 27.

⁴⁰⁶ Diod. XV. 90. 3; Dem. *Or.* XV. 9; Pomp. Trog. *prolog.* 10; ayrıca bk. McGing 1986b, 248 vdd.; Bosworth – Wheatley 1998, 159 vd.

⁴⁰⁷ Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 4; Diod. XVII. 17. 6-7; Aristot. *Pol.* 1312a.

⁴⁰⁸ Diod. XVI. 90. 2; ayrıca bk. McGing 1986b, 248 vdd.; Bosworth – Wheatley

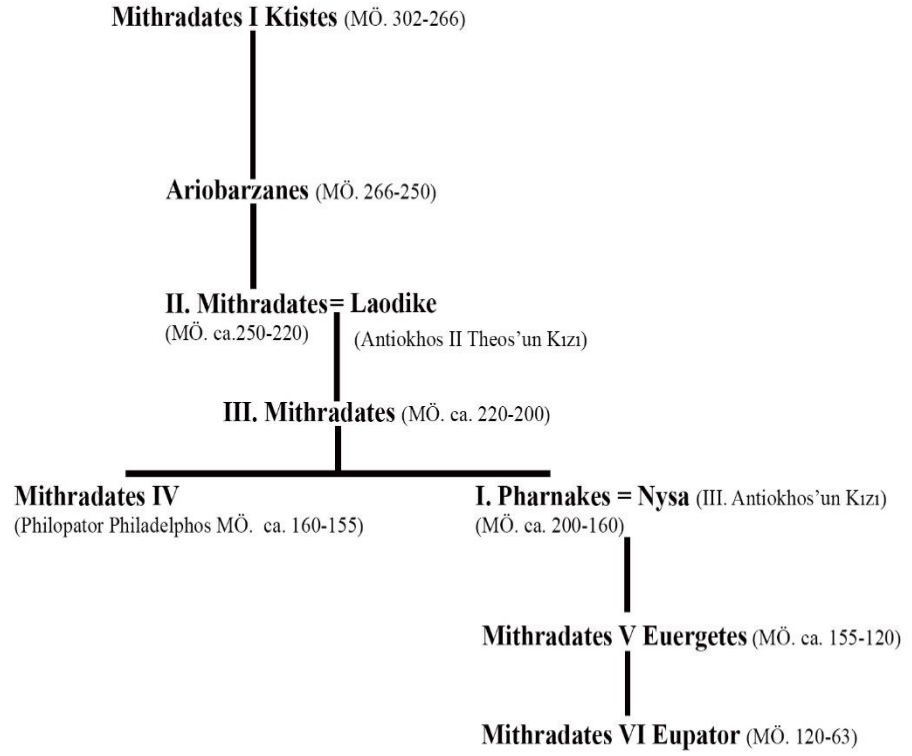

Fig. 8 Pontos Bölgesi'ndeki Mithradates Hanedanlığı'na Mensup Kralların Soyağacı

III. Aleksandros'un ölümünden sonra ardılları arasında çıkan savaşta Antigonos I Monophthalmos'un yanında yer alan II. Mithradates, Kassandros ile müttefik olmasından şüphelenen I. Antigonos tarafından Kios (Gemlik) yakınlarında öldürtülmüştür⁴⁰⁹. Böylelikle hanedanlığın başına Mithradates I Ktistes olarak tanınan III. Mithradates geçmiştir⁴¹⁰. MÖ 317/316 yılında yapılan savaşta

1998, 159 vd.

⁴⁰⁹ Diod. XVI. 90. 2; XX. 111. 4; Lucian. *Marc.* 13q; ayrıca bk. McGing 1986a, 15; 1986b, 249; Billows 1997, 278; Bosworth – Wheatley 1998, 159 vdd.

⁴¹⁰ Diod. XX. 111. 4.

Antigonos'a karşı Eumenes'in yanında yer alan Mithradates III, Eumenes'in ölümünün ardından Antigonos'un saflarına katılmış ve bu tarihten itibaren Demetrios'un yakın arkadaşı olmuştur⁴¹¹. Plutarkhos'un (*Dem.* IV. 1-5; *mor.* III. 183a) anlatılarına istinaden edinilen bilgilere göre; Antigonos Monophthalmos rüyasında geniş ve güzel bir tarlaya altın tozu ekmiş, sonra ektiği tohumun ürün verdiğini görmüştür. Ardından ürünü tekrar görmeye geldiğinde onun kesilerek çalındığını görerek büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Bazı kişilerden hasadı Mithradates'in yaptığını ve onun Pontos Eukseinos kıyılarına doğru gittiğini duymuştur. Gördüğü bu rüyadan rahatsız olan Antigonos söz konusu durumdan oğlu Demetrios'a bahsetmiş ve ona bu olayın gizli kalması için yemin ettirerek Mithradates'i öldürteceğini söylemiştir. Demetrios ise yakın dostunun öldürülmesini istemediğinden, onunla karşılaştığında onu arkadaşlarının yanından uzaklaştırmış, bu konu hakkında konuşmaması için babası tarafından ettirilen yeminden dolayı mızrağının ucuyla toprağa “Φεῦγε, Μιθριδάτα = Kaç, Mithridates” yazmıştır. Mithradates bu sayede adamlarıyla birlikte Paphlagonia'ya kaçarak Antigonos'tan canını kurtarmıştır⁴¹².

Antigonos'un Seleukos I Nikator ve Lysimakhos'a karşı MÖ 301 yılında Ipsos Muharebesi'nde öldürülmesinin ardından, Paphlagonia'daki konumunu güçlendiren Mithradates I Ktistes⁴¹³, Paphlagonia'da bulunan Olgassys (Ilgaz) Dağları'nın Sinope

---

⁴¹¹ Diod. XIX. 40. 2; ayrıca bk. Arslan 2007, 49.

⁴¹² Plut. *Dem.* IV. 2-4; *mor.* III. 183a; App. *Mithr.* 9.

⁴¹³ Diod. XIX. 55. 7; XXI. 1. 2; 4; Plut. *Pyrrh.* IV. 4; *Dem.* XXIX. 1-8; App. *Syr.* 55; Paus. I. 6. 7; Arr. *anab.* VII. 18. 5; Iust. XV. 4. 22; ayrıca bk. Arslan 2007,

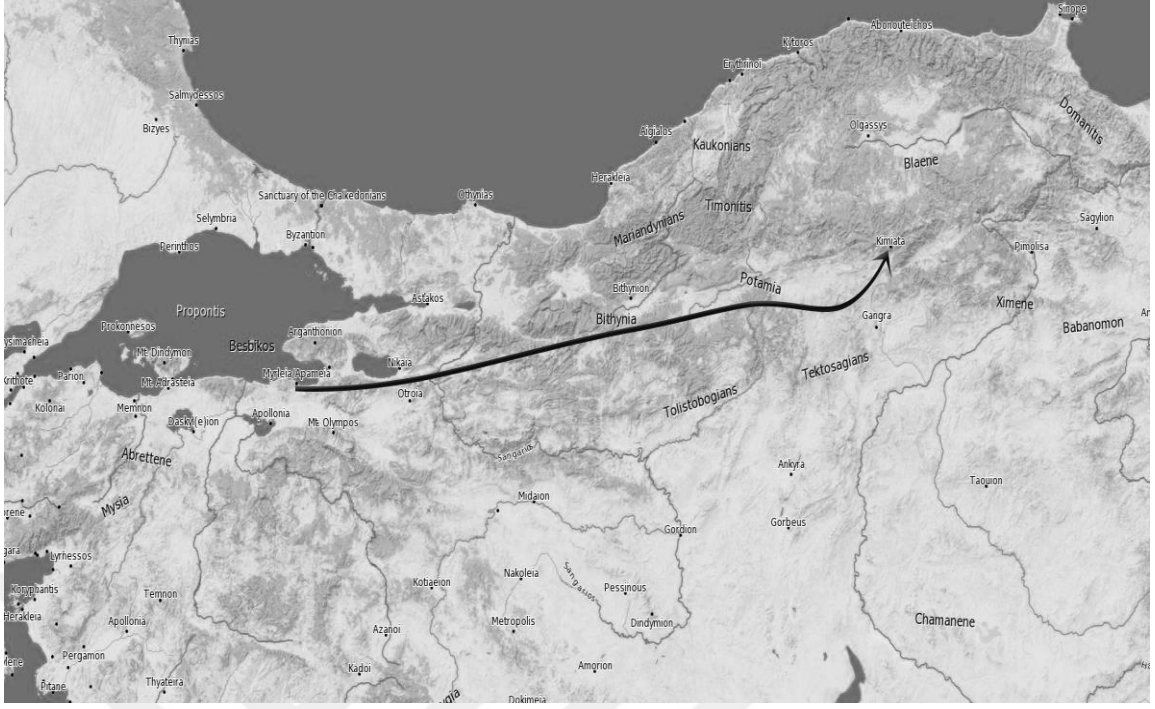

Fig. 9 Mithradates I Ktistes'in Kimiatene Yöresine Kaçışı

arazilerine bakan ormanlık yamaçlarındaki müstahkem Kimiata Kalesi'nde krallığının temellerini atmıştır⁴¹⁴. Mithradates I Ktistes'in Paphlagonia'ya gelme nedeni, bu bölgede azımsanamayacak sayıda Pers nüfusunun olmasıdır. Özellikle Kimiatene yöresinin Küçük Asya'daki Pers hâkimiyeti sırasında Perslere ait bir önkarakol olduğu düşünülebilir. Mithradates bu sayede hem korunaklı bir yerleşime geçmiş, hem asker olarak komuta altına alabileceği birçok adam bulmuş, hem de

51.

⁴¹⁴ Strab. XII. 3. 41. Kimiata Kalesi, Kimiatene yöresinin sınırlarına dahildir. Burası günümüzde Eskipazar (Hadrianopolis) Ovası'ndaki Dereismail Köyü'ne lokalize edilmektedir (Kaygusuz 1983, 111 n° 1; 112 n° 3; 1984, 69 vdd. n° 1; 3=SEG XXXIII 1097; 1099).

maddi açıdan kendisine destek olabilecek dini yerleşimlerdeki Pers rahiplerine yakınlaşmıştır. Bu durum onun dirençle karşılaşmadan bölgeye yerleşmesinin ve kısa sürede kendi bağlaşıklarıyla birlikte yeni fetihler yapmasının nedeni olarak gösterilebilir. Ipsos Savaşı'ndan sonra Trakya'dan Halys Nehri'ne kadar olan bölgeleri ele geçiren Lysimakhos, Mithradates'in egemenliğine karşı bir harekette bulunmamıştır. Böylelikle Kimiatene yöresindeki konumunu güçlendiren Mithradates Kimiata Kalesi'ni harekât üssü olarak kullanmış, Paphlagonia ve Kappadokia'ya doğru hâkimiyet alanını genişletmek için faaliyetlere girişmiştir⁴¹⁵. Ardından Amaseia Kenti'ni alarak burayı hanedanlığın yönetim merkezi yapmıştır. Burası Sinope'nin ele geçirilmesine kadar başkent olarak kalmıştır⁴¹⁶.

Lysimakhos, MÖ 298 yılında evlenmiş olduğu Ptolemaios I Philadelphos'un kızı Arsinoe'nin⁴¹⁷ kıskırtmasıyla, önceki evliliğinden olan, en büyük ve erdemli oğlu Agathokles'i öldürmüştür. Herkes tarafından çok sevilen oğlunu öldürttüğü için kendisine bağlı olanların nefretini kazanmış ve hâkimiyeti altındaki birçok kent ayaklanmıştır⁴¹⁸. Lysimakhos'a isyan eden adamları arasında şüphesiz ki en önemli isim Pergamon'da bulunan 9000 *talanta* değerindeki hazineyi korumakla görevli Tieionlu Philetairos'tur. Philetairos, Arsinoe'nin eşi Lysimakhos'u kendisine karşı kıskırtması, Herakleia, Tieion ve Amastris kentlerinin yönetimi için kardeşi Eumenes

---

⁴¹⁵ App. *Mithr.* 9.

⁴¹⁶ Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Strab. XII. 3. 11.

⁴¹⁷ Memnon IV. 10; ayrıca bk. Carney 2000, 173; 2013, 31-49.

⁴¹⁸ Memnon VIII. 1-2.

Fig. 10 *Amaseia Kenti'ndeki Kral Mezarları*

Fig. 11 *Amaseia Kenti'ndeki Kral Mezarları*

ile çekişmesi nedeniyle isyan etmiş ve Seleukos'a destek olacağını bildirmiřtir⁴¹⁹. Söz konusu durumdan yararlanmak isteyen Seleukos Lysimakhos'a savaş açmıştır. M 281 yılında Kurupedion Ovası'nda yapılan ve aynı isimle anılan savaşta Lysimakhos ldrlmřtir⁴²⁰. Bu tarihten itibaren Lysimakhos'un topraklarına Seleukos'un hâkim olduğu görülmektedir. Fakat Kurupedion Savaşı'yla birlikte bölgede oluşan otorite boşluğu yerel yöneticilerin güçlenerek bağımsızlıklarını ilan edecekleri süreci başlatmıştır.

M 281 yılındaki Kurupedion Savaşı'ndan sonra Lysimakhos'un hâkimiyet bölgesini ele geçiren Seleukos, Phrygia ve Pontos kıyılarını ele geçirmesi için komutanlarını gvlendirmiştir. Bu doğrultuda Seleukos'un komutanı Diodoros'un Kappadokia'ya geldiği bilinmektedir. Popmeius Trogus (*prolog.* 17) Diodoros'un kime karşı savaştığını belirtmeden büyük bir hezimete uğradığını ifade etmektedir⁴²¹. Bu savaşın ve Seleukos'un ölümünün ardından Mithradates I Ktistes'in bağımsızlığın simgesi olarak kabul edilen altın sikkeler⁴²² bastırması modern araştırmacıların

---

⁴¹⁹ Strab. XIII. 4. 1; Paus. I. 8. 1; 10. 4.

⁴²⁰ Polyb. XVIII. 51. 4; Liv. XXXIV. 58. 5; Strab. XIII. 4. 1; Plin. *nat.* VIII. 143; Memnon VIII. 2; Plut. *mor.* XII. 970 c; Ael. *Anim.* VII. 40; App. *Syr.* 62; 64; Paus. I. 10. 5; Corn. Nep. *Kral. st.* XXI. 3. 2; Lucian. *Marc.* 11; Pomp. Trog. *prolog.* 17=Iust. XVII. 1. 7-12; Polyain. *Strat.* IV. 9. 4 “*Seleukos*”; VIII. 57. 1; Oros. *hist.* III. 23. 58-62.

⁴²¹ *FGrHist* “Apollodoros Athen.” (244) 82; *FGrHist* “Dion. Hal.” 255. 5a; ayrıca bk. Reinach 1895, 25 dn. 2; McGing 1986a, 19 dn. 39.

⁴²² Sz edilen sikkelerin n yüzünde tanrıa Athena'nın başı, arka yüzünde ise,

Diodoros'a karşı zafer kazanan kişinin Mithradates I Ktistes olduğunu *-communis opinio-* ileri sürmelerine neden olmuştur⁴²³. Phrygia ve Pontos'un alınmasıyla görevlendirilen Aphrodisios, Phrygia'yı sorunsuz bir şekilde ele geçirmiş olmasına rağmen Herakleialıların direnişiyle karşılaşmıştır. Herakleialılar olası bir Seleukos saldırısına karşı Mithradates I Ktistes'ten yardım talep etmişlerdir. Mithradates I Ktistes, komutan Aphrodisios'un da kışkırtmalarıyla gerilen Seleukos ve Herakleialılar arasındaki ilişkiler nedeniyle Byzantionlular ve Kalkhedonluların yanı sıra kendisinden de yardım talep eden Herakleialılar ile müttefik olmuştur⁴²⁴. Seleukos Krallığı'na karşı oluşturulan bu birlik daha sonraları "*Kuzey İttifakı*" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu birliği oluşturan kentler Herakleia Pontike, Byzantion, Khalkedon, Tieion ve Kieros'tur. Bu sırada I. Mithradates'in, Seleukos komutanı Diodoros'u yenmiş ve kendi krallığını güvenceye almış olmasına rağmen, ele geçirdiği bölgelerdeki hâkimiyetini pekiştirme ve Karadeniz kıyılarındaki Hellen kentlerinin koruyucusu olma fırsatını değerlendirdiği görülmektedir⁴²⁵. I. Mithradates'in söz konusu süreçte *Kuzey İttifakı* kentleriyle müttefik olup, onlara

---

ayakta duran bir Nike figürü ve "Βασιλέως Μιθραδάτου = *Kral Mithradates'in*" lejandı bulunmaktadır (Waddington *et al.* 1925, 10 n° 1; *SNGAul* 1¹ n° 1; krş. Strab. XII. 1. 4; ayrıca bk. Arslan 2007, 55).

⁴²³ Magie 1950, 1087 dn. 36; Burstein 1976, 145 dn. 69; McGing 1986a, 17 dn. 27; ayrıca bk. Arslan 2007, 54.

⁴²⁴ Memnon XI. 1-2.

⁴²⁵ Meyer 1879, 56; Saprykin 1997, 164; Stefanidu 2002, 56; Arslan 2010, 221.

yardım ettiği görülse de onun bu ittifaka dâhil olmadığı anlaşılmaktadır⁴²⁶. Onun, *Kuzey İttifakı* ile yaptığı müttelikliğin, ortak düşmana -Seleukos Krallığı'na- karşı bir reaksiyon olduğu ileri sürülebilir.

MÖ 281 yılında Seleukos I Nikator, Lysimakhos'tan aldığı topraklarda hâkimiyetini güçlendirmek ve vatanı Makedonya'ya dönmek için Trakya'da bulunan Lysimakheia kentine geçmiş fakat burada kendisine eşlik eden Ptolemaios Keraunos tarafından öldürülmüştür⁴²⁷. Seleukos'un ölümünden sonra yerine oğlu I. Antiokhos'un (MÖ 281-261) geçmesi ve onun otoritesini sağlama girişimleri Mithradates'in, hanedanlığını sağlama alması için fırsat doğurmuştur.

Amastris'in (Amasra)⁴²⁸ hem Herakleialıların hem de Mithradates I Ktistes'in

---

⁴²⁶ Memnon XI. 1-2; ayrıca bk. Meyer 1879, 56; Magie 1950, 1087 dn. 36; McGing 1986a, 16; 20; Saprykin 1997, 163; Arslan 2010, 220 vdd.

⁴²⁷ Polyb. II. 41. 1; Corn. Nep. *Kral. Üst.* XXI. 3. 4; Strab. XIII. 4. 1; Memnon XII. 1-3; App. *Syr.* 62-65; Paus. I. 16. 2; Pomp. Trog. *prolog.* 17=Iust. XVII. 2. 4-5; Oros. *hist.* III. 23. 63-68.

⁴²⁸ Amastris Kenti, Herakleia Pontike tiranı Dionysios'un eşi Amastris tarafından MÖ ca. 288 yılında Kytoros, Sesamos, Kromna ve Tieion/Tios kentlerinin birleştirilmesiyle kurulmuştur (Strab XII. 3. 10; Memnon IV. 4; Ps.-Scymnos 962-967). MÖ 284 yılında kraliçe Amastris, Klearkhos II ve Oksathares adlı oğulları tarafından öldürülünce, Lysimakhos suçluları cezalandırarak kentin yönetimini Pergamon bölgesinin hâkimi olan komutanı Philetairos'un kardeşi Eumenes'e (*IG XI 4. 1107*; Hansen 1947, 16 vd.) vermiştir (Pomp. Trog. *prolog.* 16=Iust. XVI. 3. 31; ayrıca bk. Arslan 2005, 108).

etki alanında yer alması, Herakleialılar ve Mithradates arasındaki iyi ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Eumenes tarafından yönetilen kenti ele geçirmek için savaş ve satın alma yöntemlerini deneyen Herakleialılar bu girişimlerinde başarısız olurken, Eumenes kenti Mithradates I Ktistes'in oğlu ve kral naibi olan Ariobarzanes'e bırakmıştır⁴²⁹. Bu sayede Karadeniz kıyısındaki önemli bir liman kenti Mithradates Hanedanlığı'nın sınırlarına eklenmiştir.

MÖ 280 yılında Bithynia kralı Zipoites ölmüş, oğulları I. Nikomedes ve Zipoites arasında taht mücadelesi başlamıştır. I. Nikomedes, bu çekişmeyi bazı Galat kabilelerini Küçük Asya'ya geçirerek ve onların yardımlarıyla kazanmıştır⁴³⁰. MÖ 278 yılında Küçük Asya'ya ayak basan Galatlar, bu tarihten sonra buldukları coğrafyanın kaderinde önemli rol oynamışlardır (Fig. 12). Mithradates I Ktistes'in de Galatları ordusunda paralı asker olarak kullandığı bilinmektedir. Stephanos Byzantios (*Ethnika* sv. Ἄγκυρα=Ankyra) Aphrodisiaslı Apollonios (*FGrHist* "Apollonios" tan [740.] 14) alıntıladığı bilgilere istinaden: Mithradates ile onun oğlu ve kral naibi olan Ariobarzanes'in Galatlarla ittifak yaparak Mısır kralı Ptolemaios II Philadelphos'a üstün geldiklerini aktarmaktadır⁴³¹. Bunun üzerine Mithradates I Ktistes ve I. Nikomedes hem yardımlarından dolayı hem de kendileri için tehlike arz eden Seleukoslar ile aralarında tampon bölge oluşturmak için Galatları Phrygia'ya yerleştirmişlerdir.

---

⁴²⁹ Memnon XVI; ayrıca bk. McGing 1986a, 18 dn. 31-33; Arslan 2007, 56.

⁴³⁰ Memnon XIX. 2-5; XX. 3; Iust. XXV. 2. 11; Strab. XII. 5. 1-3; Liv. XXXVIII. 16. 1-15; Paus. I. 4. 5; X. 23. 14; ayrıca bk. Arslan 2000b, 25.

⁴³¹ Ayrıca bk. Griffith 1935, 184

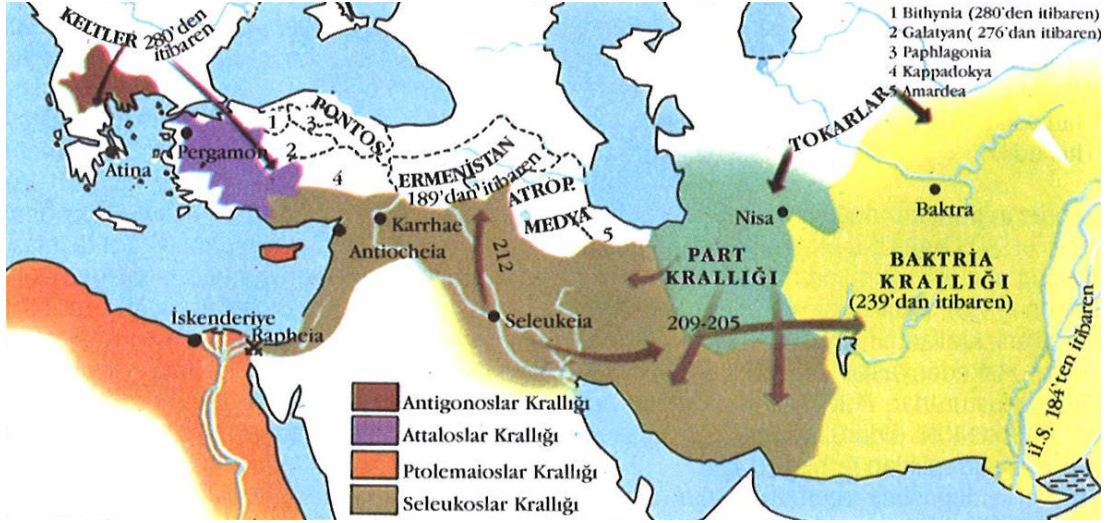

Fig. 12. Kurupedion Savaşı'ndan Sonra Genel Siyasi Durum

Mithradates I Ktistes 36 yıl hanedanlığın başında kaldıktan ve müstahkem Kimiatene yöresinde filizlendirdiği hanedanlığın sınırlarını genişlettikten sonra MÖ ca. 266/265 yılında ölünce yerine oğlu Ariobarzanes geçmiştir⁴³². Ariobarzanes'in faaliyetleriyle ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Hâkimiyeti sırasında Karadeniz kıyısındaki en önemli liman kentlerinden Amisos'u (Samsun) ele geçirmiş ve hanedanlığın sınırlarını genişletmiştir⁴³³. MÖ ca. 250 yılına gelindiğinde ise, Ariobarzanes, Galatlar ile anlaşmazlık halindeyken, beklenmedik bir anda ölmüş, yerine ise henüz çocuk yaşta olan oğlu Mithradates II (MÖ 250-220) geçmiştir. MÖ 249 yılında II. Mithradates, hanedanlığın başına yeni geçmişken Galatların saldırısına uğramıştır. Galatlar, II. Mithradates'in krallığını yağmalamışlar, onu ve uyruklarını Amisos kentinde kuşatmışlardır. Bu sırada Herakleialılar deniz yoluyla Mithradates Hanedanlığı'nın sınırlarında bulunan ve Galatlar tarafından karadan kuşatılmış Amisos kentine hububat yollayarak yardım etmiştir. Bunun üzerine

⁴³² Diod. XX. 111. 4

⁴³³ McGing 1986a, 20; Arslan 2007, 58.

Galatlar, Herakleia üzerine sefere gitmiş, II. Mithradates ise Galat saldırılarından Herakleialılar sayesinde kurtulabilmiştir⁴³⁴. MÖ 227/226 yılında Rhodos'ta şiddetli bir deprem meydana gelmiş, kentteki yapılar büyük hasara uğramıştır⁴³⁵. Bu nedenle Hellenistik dünyanın önemli devletleri ve bağımsız kentleri Rhodos'a yardım etmek için adeta yarışmışlardır. II. Mithradates de söz konusu devletlerden ve kentlerden geri kalmayarak Rhodos'a yardımda bulunmuştur⁴³⁶.

II. Mithradates aktif bir dış politika uygulamanın yanında diplomatik hamleler de gerçekleştirmiş ve Antiokhos II Theos'un kızı Laodike ile evlenmiştir⁴³⁷. Antiokhos bu evlilik sayesinde III. Syria Savaşı esnasında kuzey sınırlarını güvence altına almaya çalışmıştır⁴³⁸. Bunun yanında diğer kızı Stratonike'yi Kappadokia kralı III.

---

⁴³⁴ Memnon XXIV; ayrıca bk. Saprykin 1997, 230-233. II. Mithradates'e yardımda bulunduğu için Herakleia üzerine giden Galatlar kentin teritoryumunu alt üst etmiş, orduya beş bin, her bir lider için ise iki yüz altın verilmesi karşılığında geri çekilmeye ikna edilmişlerdir.

⁴³⁵ *IG* XII. 1. 708; Polyb. V. 88. 1-2; Diod. XXVI. 8. 1; Strab. XIV. 2. 5; Plin. *nat.* XXXIV. 18. 41; Paus. II. 7. 1; Iust. XXX. 4. 3-4; Oros. *hist.* IV. 13. 13.

⁴³⁶ Polyb. V. 90. 1.

⁴³⁷ *FGrHist* "Porphyrios" (260.) 32. 6; Iust. XXXVIII. 5. 3; Euseb. *chron.* I. 251. Laodike'nin Seleukos II'nin kızı olduğu da ileri sürülmektedir (Heinen 1984², 426). Söz konusu evliliğin MÖ ca. 245 yılında gerçekleştiği düşünülmektedir (Petković 2009, 378).

⁴³⁸ Heinen 1984², 426; Petković 2009, 378.

Ariarathes ile evlendirerek Galatları çevrelemeyi amaçlamıştır⁴³⁹. Iustinus (XXXVIII. 5. 3) Antiokhos'un bu evlilik dolayısıyla Büyük Phrygia olarak anılan bölgeyi II. Mithradates'e çeyiz olarak verdiğini ifade etmiştir. Fakat bölgede hâkimiyet kurulmamıştır. Antiokhos II Theos'un ardından Seleukos Krallığı'nın başına geçen Seleukos II Kallinikos'a kardeşi Antiokhos II Hieraks isyan ettiğinde, II. Mithradates ile Antiokhos müttefik olmuş hatta kızını Antiokhos'a vermiştir⁴⁴⁰. MÖ ca. 222 yılında ise Antiokhos III Megas, II. Mithradates'in kızı Laodike ile evlenmiştir. Kraliçe Laodike Mithradates Hanedanlığı'nın o zamanki başkenti Amaseia'dan III. Antiokhos'un amirali olan Pontoslu Diognetos tarafından Euphrates kenarındaki Seleukeia (Zeugma) kentinde ikâmet eden krala getirilmiştir⁴⁴¹. III. Antiokhos'un, kuzeni Akhaios'u Küçük Asya komutanlığına atamasının⁴⁴² ardından, Akhaios, III. Antiokhos'a isyan etmiş ve Phrygia'nın Laodikeia kentinde kendisini kral ilan etmiştir⁴⁴³. İsyancı Akhaios'un da II. Mithradates'in Laodike adlı diğer bir kızıyla evlendiği bilinmektedir⁴⁴⁴. Fakat II. Mithradates'in evlilik yoluyla bağ

---

⁴³⁹ Grainger 1997, 13.

⁴⁴⁰ *OGIS* 237; Polyb. V. 74. 4-5; ayrıca bk. Walbank 1957, 573; Arslan 2007, 59 dn. 268; Petković 2009, 379; Taylor 2013, 8-9. Polybios'un (V. 74. 4-5) kullandığı *ἐν παρακαταθήκη* ifadesinden dolayı II. Mithradates'in kızı Laodike'nin *emanet* olarak verildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴¹ Polyb. V. 43. 1-3; ayrıca bk. Grainger 1997, 15; Taylor 2013, 28-29; 39.

⁴⁴² Polyb. IV. 51. 4; VIII. 20. 11; ayrıca bk. Ma 1999, 54 vd.

⁴⁴³ Polyb. IV. 2. 6; 48. 1-4; 10-11; V. 57-58

⁴⁴⁴ Polyb. V. 74. 5; VIII. 19. 7; 20. 8-12; ayrıca bk. Walbank 1957, 600-601;

kurduğu Seleukoslar ile siyasi anlamda bir ittifakı görülmemektedir. Böylelikle Seleukos Krallığı ile Mithradates Hanedanlığı arasında geleneksel hale gelmiş evlilikler vasıtasıyla yakın ilişkilerin kurulduğu görülmektedir.

Mithradates Hanedanlığı'nın başında bulunan yöneticiler uzun bir süre Pontos Eukseinos'un (Karadeniz) güney kıyılarında bulunan Hellen kentleri üzerinde hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Bu amaçla, hanedanlığın başında bulunan II. Mithradates, Miletoslular tarafından kurulmuş olan⁴⁴⁵ Karadeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri olan Sinope'yi MÖ 220 yılında kuşatmıştır. Hem deniz hem de karadan kuşatılan kent, Rhodoslular ve Koslulardan yardım talebinde bulunmuştur. Böylelikle Rhodoslular görevlendirdikleri üç komişere Sinopelilerin gereksinimlerinin karşılanması için 140.000 *drakhmai* vermişlerdir. Komiserler, 10.000 küp şarap, 300 *talanta* değerinde hazır saç, 1.000 *talanta* tutarında hazır toka ipi, 3.000 altın, 1.000 takım zırh ve 4 adet mancınığı kullanıcılarıyla birlikte yanlarına alarak Sinope'ye getirmişlerdir⁴⁴⁶. Kosluların ise askeri bir yardımda

---

Arslan 2007, 61; Taylor 2013, 69.

⁴⁴⁵ Arr. *Periplus* XXIV. 5; Strab. XII. 3. 11; ayrıca bk. Robinson 1906a, 145-150; Arslan 2005, 114-115.

⁴⁴⁶ Sözü edilen süreçte Hellenistik Dönem'in en güçlü donanmalarından biri olan Rhodos (Berthold 1984, 48-49; Casson 2002, 91), MÖ III. yüzyılın ikinci yarısında giderek zenginleşmiş ve buna paralel olarak donanmasını daha da geliştirmiştir. Bu dönemde Ptolemaiosların deniz gücünün zayıflaması Rhodosluların, Doğu Akdeniz ticaretine hâkim olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Hellen tüccarların, kurutulmuş balık, maden, tahıl ve fındık gibi

buldukları anlaşılmaktadır. Rhodoslular ve Kosluların bu yardımları neticesinde, II. Mithradates'in, krallığının son yılında yaptığı bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁴⁴⁷. Söz konusu kuşatmanın tarihine bakıldığında II. Mithradates'in Rhodos ve Byzantionlular arasındaki savaştan⁴⁴⁸ faydalanarak Rhodos'un Sinope'ye yardım edememe ihtimalini göz önünde bulundurduğu ileri sürülebilir.

II. Mithradates yaklaşık otuz yıl süren hâkimiyeti boyunca kendi adına sikkeler bastırmıştır. Söz konusu sikkelerin ön yüzünde tanrıça Athena'nın başı, miğferli bir şekilde betimlenirken; arka yüzünde ise elinde palmiye yaprağı tutan Nike figürü Μιθραδάτου Βασιλέως = “*Kral Mithradates'in*” lejandı yer almaktadır⁴⁴⁹.

---

birçok ürünü aldığı Karadeniz Bölgesi'ndeki ticarete pivot konumuna gelmiştir (Reger 2007, 274; Arslan 2010, 259). Böylelikle Rhodoslular Karadeniz'de bulunan birçok Hellen kentiyle yakın ilişkiler kurmuş, çoğu kez kendi çıkarlarını korumak ve onların koruyucusu olduğunu göstermek için girişimde bulunmuştur. Bu doğrultuda MÖ 220 yılında Bosporos'tan (İstanbul Boğazı) geçen ticaret gemilerinden vergi isteyen Byzantionlulara karşı savaşmıştır (Polyb. IV. 47. 3- 49. 5; ayrıca bk. Berthold 1984, 94-95; Jefremow 2005, 128 vdd.; Gabrielsen 2007, 288; Arslan 2010, 258-260).

⁴⁴⁷ Polyb. IV. 56. 1-9; 57. 1; Kosluların yardımı için bk. SEG XLVIII. 1097; 1503. MÖ ca. 220 yılında Sinopeliler Koslu Polution oğlu Dionnos'u savaşta gösterdiği yararlılıklardan dolayı onurlandırmıştır. Ayrıca bk. Sherwin-White 1978, 118; Berthold 1984, 93-94; Arslan 2005, 114-115 dn. 114; 2007, 61.

⁴⁴⁸ Polyb. IV. 47. 3-49. 5; ayrıca bk. Jefremow 2005, 128 vdd.

⁴⁴⁹ Head 1911, 500 n° 3; Mørholm 2000, 144 n° 420.

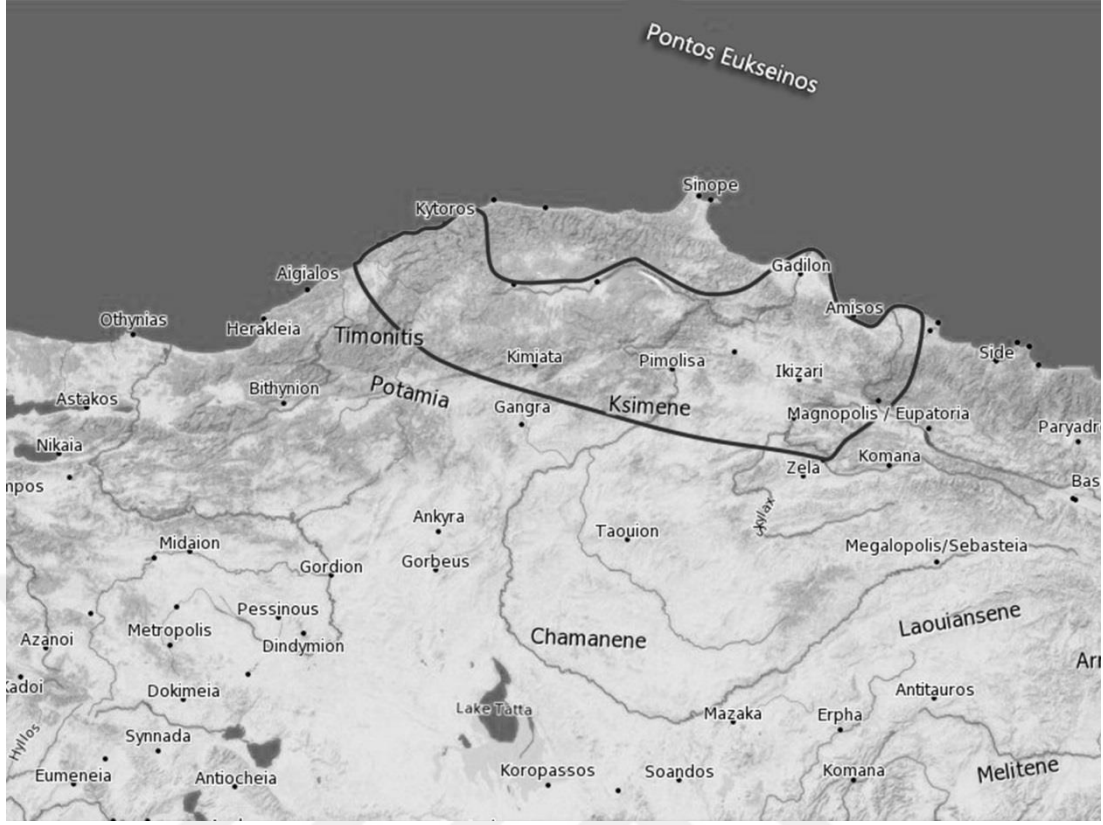

Fig. 13 III. Mithradates'in Hükümdarlığı Sırasında Hanedanlığın Sınırları

II. Mithradates'in ölümünün ardından yerine III. Mithradates geçmiştir. MÖ ca. 220-200/197 yılları arasında hüküm süren III. Mithradates'in faaliyetlerine antik kaynaklarda değinilmemiştir. Fakat onun döneminde darp edilmiş sikkeler mevcuttur. Bu sikkelerin ön yüzünde; sakallı ve alnı kırışık bir şekilde tasvir edilen III. Mithradates'in portresi yer alırken; arka yüzünde Zeus, elinde kartal tutmuş ve oturmuş vaziyette betimlenmiştir. Bunun yanında Mithradates Hanedanlığı'nın sembolü olan ve onların Pers kökenli olduğuna vurgu yapan hilal ve yıldızın yanı sıra Βασιλέως Μιθραδάτου= "Kral Mithradates'in" lejandı yer almaktadır⁴⁵⁰.

Genel olarak hanedanlığın kuruluşundan III. Mithradates'in hüküm sürdüğü

⁴⁵⁰ Head 1911, 500 n° 4; Mørkholm 2000, 144 n° 421; ayrıca bk. Callatay 2009, 66.

yılların sonuna değin toprak kazanma ve mevcut sınırların korunmasına yönelik siyasi manevralarla hanedanlığın bekasını sağlamaya yönelik yerel politikaların izlendiği görülmektedir. Bu nedenle genel siyasi konjonktür dahilinde Mithradates Hanedanlığı'nın bölgesel, küçük ve etkisiz bir g olarak kaldığı böylelikle hanedanlığın geleceğine yönelik büyük hamlelerin hayata geçirilemediği görülmektedir.

3 I. PHARNAKES DÖNEMİ

3.1 Kraliçe Nysa ile Evliliği

Fig. 14 I. Pharnakes

III. Mithradates'in MÖ 200/197 yılında ölmesinin ardından yerine oğlu I. Pharnakes geçmiştir. Pharnakes adının Pers dilinde *şan*, *ihtişam*, *görkem* ve *talih* kavramlarını karşılamak için kullanılan “*Farnah*” kelimesinden türemiş olan *Farnaka/Farnakka* isminin Hellededeki karşılığı olduğu ve *talihli*, *görkemli*, *şanlı* ya da *ihtişamlı kişi* manasına geldiği düşünülmekte-

dir⁴⁵¹. Delos Adası'nda gün yüzüne çıkarılmış olan bir onurlandırma yazıtında I. Pharnakes'in Laodike adlı bir kız ve Mithradates adında bir erkek kardeşe sahip olduğu bilinmektedir⁴⁵²:

Λαοδίκην τὴν βασιλέως Φαρνάκου| καὶ Μιθραδάτου ἀδελφήν, |{...}|

Ἀσκληπιόδωρος καὶ Ἑρμογένη[ς οἱ?] |Ἀσκληπιόδωρου ν |καὶ Ἀγαθάναξ Ἐπιγένεως
Ῥόδι[ος].

“Kral Pharnakes ve Mithradates'in kız kardeşi Laodike'yi (...)

Asklepiodoros'un oğulları Hermogenes ve Asklepiodoros ve de

Epigenes'in oğlu Rhodoslu Agathanaks (onurlandırdı)”.

I. Pharnakes de selefleri gibi Seleukoslar ile evlilik yoluyla bir bağ kurmuştur. I.

⁴⁵¹ S. Saprykin (2009, 260) Pharnakes adının Pers dilindeki *farrukh*'tan geldiğini ve bu kelimenin *mutluluk* anlamını taşıdığını ileri sürmüştür.

⁴⁵² ID 1555. 1

Pharnakes, kral III. Antiokhos ve kraliçe Laodike'nin kızı Nysa⁴⁵³ ile MÖ 196/195 yılında evlenmiş, bu evlilik Delos Adası'nda uzun bir yazıtla kutlanmıştır. Söz konusu dekretten de anlaşıldığına göre bu evlilik I. Pharnakes'in tahta geçişinin kısa bir süre sonrasında yapılmıştır. Bunun yanında hem Deloslulara yapılan ve yapılacak olan ödemeler/bağışlar (?) nedeniyle hem de evliliklerini kutlamak için kral I. Pharnakes ile kraliçe Nysa'nın bronzdan heykellerinin Delos Adası'na dikilmesine karar verilmiştir⁴⁵⁴.

Söz konusu dekretin tarihlendirilmesi I. Pharnakes'in hüküm sürdüğü yıllarla ilgili problematiklerin başında gelmektedir. İlginç bir şekilde I. Pharnakes'in hâkimiyet yıllarının başlarına ya da onun kralığının son yıllarına tarihlendirilebileceği görüşleri ileri sürülmüştür. Bu dekrete göre⁴⁵⁵;

[θε]ο[ί].

[ἐπὶ Τυχάνδρου ἀρχοντ]ος, ἐπὶ τῆς Οἰνεΐδος ἐνάτης {π}

[πρυτανείας ἢ Σωσιγέ]νης Μενεκράτου Μαραθώνιος ἐγραμ-

⁴⁵³ S. V. Tracy'ye (1992, 303 vdd.) göre Kraliçe Nysa, III. Antiokhos'un II. Eumenes ile evlendirmek istediği kızıdır (Ayrıca bk. Polyb. XXI. 20. 8; Liv. XXXVII. 53. 13; App. Syr. 5; Zon. IX. 18). Kraliçe Nysa'nın IV. Antiokhos ve Laodike'nin kızı olduğu, Seleukos Kralı Demetrios I Soter (MÖ ca. 162-150) zamanında diplomatik bir hamle olarak I. Pharnakes ile evlendirildiği de ileri sürülmektedir (Grainger 1997, 52)

⁴⁵⁴ ID 1497bis = IG XI. 4. 1056. Yaşlı Plinius da (*nat.* XXXIII. 54. 152) I. Pharnakes'in gümüş heykelinin MÖ 61 yılında Roma'da Pompeius için düzenlenen zafer töreninde teşhir edildiğini belirtmiştir.

⁴⁵⁵ ID 1497; OGIS 771; Marek 2010, 338.

5 [μάτευεν, Ἐλαφβολιῶνο]ς τετράδι ἰσταμένου, ἐνάτει καὶ
 [δεκάτει τῆς πρυτανείας· ἐκκλησία κυρία ἐν τῷ θεάτρῳ·
 [vac.? τῶν προέδρων] ἐπεψήφισεν Ἀκταῖος Σίμωνος Ἀ-
 [θμονεὺς καὶ συμπρόεδροι· ἔ]δοξεν τεῖ βουλευεῖ καὶ τῷ δήμῳ·
 ————— ν εἶπεν· ἐπειδὴ τῶν προγόνων τ[οῦ]
 10 [βασιλέως Φαρνάκου φίλων] ὑπαρχόντων τοῦ δήμου τοῦ Ἀ[θηναί]-
 [ων —————]ι τὰ προγεγονότα φιλ[άνθρωπα — — —]
 ————— ν τε τὸν βασιλέα I — — — — —
 —
 [— — — — — ψήφ]ισμα ἀπο[δοῦναι — — — — —
 ]

—MB—

Bazı parçalar tamamiyle kayıp

frag. b.1

[οὐ μόνον πάντα τὰ καθυστεροῦντα χρήματα ἐ]πηγγείλατο [ἀποδώ]-
 [σειν, ἀλλὰ τὸ μὲν τρίτον μέρος? παραχρ]ῆμα, ἔδωκεν τοῖς πρεσβευταῖς,
 [τὰ δὲ λοιπὰ κατ'] ὀλίγον ωἰήθη δεῖν παραλαμβάνειν, καὶ πάλιν τ[ἀ]
 5 [γενόμενα? το]ῖς ἔλθοῦσιν συνέθηκεν καίπερ οὐκ εὐκαιρῶν, ἀλλὰ
 [καὶ το]ῦς ἄλλοις παρητημένος διὰ τὸ μήπω καθεστηκέναι τὰ πρά-
 [γμα]τα, ἐπήγγελλται δὲ καὶ εἰς τὸ λοιπὸν ἐξαποστελεῖν κατὰ τὰ ὁμο-
 λογημένα πρότερον· ἀγαθεῖ τύχει· δεδόχθαι τεῖ βουλευεῖ τοὺς λαχόν-
 τας προέδρους ε[ἰς τὴν] ἐπιούσαν ἐκκλησίαν χρηματίσαι περὶ τού-
 10 των, γνώμην δὲ [ξυμβάλ]λεσθαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν δῆμον ὅτι δοκεῖ
 τεῖ βουλευεῖ· ἐπαιν[έσαι μὲν] τὸν βασιλέα Φαρνάκην καὶ στεφανῶσαι χρυ-
 σῶι στεφάνῳ ἀρισ[τε]ρίῳ κατὰ τὸν νόμον καὶ ἀνειπεῖν τὸν στέφα-
 νον τοῦτον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει τραγωιδῶν τῷ καινῷ ἀγῶνι
 καὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ Πτολεμαίων τοῖς γυμνικοῖς
 15 ἀγῶσιν· ἐπεὶ δὲ καὶ προσήγγελλται τὴν βασίλισσαν Νῦσαν βασιλέ-
 ως Ἀντιόχου θυγατέρα συνωικηκέναι τῷ βασιλεῖ Φαρνάκει, καθῆκον
 δ' ἐστὶν Ἀθηναίοις μεμνημένους ἐπ' ἀγαθῶι καὶ τιμῶντας φαίνεσθαι
 τοὺς εὐεργέτας τοῦ δήμου καὶ τοὺς ἐξ εὐεργετῶν γεγονότας· ἐπαινέσαι
 τὴν βασίλισσαν Νῦσαν βασιλέως Ἀντιόχου καὶ βασιλίσης Λαοδί-

20 κης καὶ στεφανῶσαι χρυσῶι στεφάνωι κατὰ τὸν νόμον καὶ ἀναγορεύ-
 σαι καὶ τοῦτον τὸν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει τραγωιδῶν
 τῶι καινῶι ἀγῶνι καὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ Πτολεμαίων
 τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν· στήσαι δὲ τοῦ βασιλέως Φαρνάκου καὶ τῆς βα-
 σιλίσσης Νύσης ἑκατέρου εἰκόνα χαλκῆν καὶ ἀναθεῖναι ἐν Δή-
 25 λωι· τῆς δὲ ἀναγορεύσεως τῶν στεφάνων καὶ τῶν εἰκόνων ἐπιμελη-
 θῆναι τοὺς στρατηγούς καὶ τὸν ταμίαν τῶν στρατιωτικῶν· χειρο-
 τονῆσαι δὲ τὸν δῆμον ἤδη τρεῖς ἄνδρας ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων, οἵτι-
 νες ἐπιμελήσονται τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἀναθέσεως τῶν εἰκό-
 νων· ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα τὸν γραμματέα τὸν κατὰ πρυτα-
 30 νείαν ἐν στήλει λιθίνει καὶ στήσαι παρὰ τὰς εἰκόνας· εἰς δὲ τὴν ἀ[να]-
 γραφὴν καὶ τὴν ἀνάθεσιν τῆς στήλης τὸ γενόμενον ἀνάλωμα μ[ερίσαι]
 τὸν ταμίαν τῶν στρατιωτικῶν· ὅπως δ' ἂν καὶ νῦν καθήκοντος τοῦ καιροῦ
 πενφθεῖ ὁ ἀποκομιῶν τὰ ἐπιβάλλοντα δοθῆναι ἀκολούθως τεῖ [τ]οῦ βασιλέ-
 ως αἰρέσει καὶ τοῖς γεγονόσιν ὑπ' αὐτοῦ προστάγμασιν, χειροτονῆσαι
 35 τὸν δῆμον ἤδη ἓνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων ὅστις ἀφικόμενος
 πρὸς τὸν βασιλέα Φαρνάκην τό τε ψήφισμα ἀποδώσει καὶ προσαγορεύσει
 [καὶ] αὐτὸν καὶ τὴν βασίλισσαν ὑπὲρ τοῦ δήμου καὶ, ἐὰν ἐν δυνατῶι εἴ, πα[ρα]-
 [λ]ήψεται τὰ γινόμενα μέρη τῶι ἐνιαυτῶι· ἀναγγέλλειν δὲ τῶι βασιλεῖ τὸν κ[ε]-
 [χ]ειροτονημένον ὅτι ὁ δῆμ[ος] π[ειρά]σεται μηθενὸς καταδεέστερον πρ[ο]-
 40 [ἀ]γ[ε]σθαι τ[ῶ]ν ἄλλων [β]ασι[λ]έων, ἀλλὰ πάντα τὰ πρὸς δόξαν καὶ μνήμην
 [αὐτῶι ἀνήκο]ντα συνκατασκευάσει καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις εὐεργέταις
 [τῆς πό]λεως· τῶι δὲ χειροτονηθέντι ἀνδρὶ μερίσαι τὸ ἐφόδιον τὸν ταμίαν
 [τῶ]ν στρατιωτικῶν. ὁ ἀποδημήσων πρὸς τὸν βασιλέα Φαρνάκην κατὰ τὸ ψή-
 [φι]σμα κεχειροτόνηται Φιλόξενος Πειραιεύς· οἱ ἐπιμελησόμενοι τῆς κατα-
 45 [σκ]ευῆς καὶ τῆς ἀναθέσεως τῶν εἰκόνων κατὰ τὸ ψήφισμα οἶδε
 κεχειροτόνην-
 ται· Λέων Αἰζωνεύς, Φιλόξενος Πειραιεύς, Διονύσιος ἐγ Μυρρινούττης.

cr 1.46

ἡ βουλή, ὁ δῆμος
 τὸν βασιλέα

46 Φαρνάκην.

ἡ βουλή, ὁ δῆμος
τὴν βασιλίσσαν
Νῦσαν.

Tanrılar.

Tykhandros'un arhonluğu sırasında, Oneis phylesinin dokuzuncu prytanlığı yaptığı sırada, Marathon phylesinden Menekrates'in oğlu Sosigenes yazmanlık yapıyordu. Elaphebolion ayının dördünde, Prytanlığın on dokuzuncu gününde (dikildi); olağan meclis tiyatroda (toplandı). Athmonis phylesinin ileri gelenlerinden Simon'un oğlu Aktaios ve birlikte proedrosluğu paylaştığı mevkidaşları onaya sundular, demos ve boule karar verdi; .....önerdi.

Madem ki kral Pharnakes'in ataları Atina meclisinin dostu olarak [...]daha önce gerçekleşmiş olan iyilikleri [...] ve kralı [...] karar verilmesi.[...]

(Mademki Kral Pharnakes) sadece vadesi geçmiş olan tüm paraları ödeyeceğini açıklamadı aynı zamanda vadesi gelen paranın üçte birini elçilere ödemiş, geri kalanın da kısa süre içinde ödenmesi kararlaştırılmış ve yine kendisi için uygun olmamasına rağmen [elindeki parayı?] huzuruna gelenler için toparlamış ayrıca işlerin henüz yoluna girmemiş olması nedeniyle diğerlerinden talepte bulunarak daha önce kararlaştırılmış hükümler uyarınca daha sonra göndereceğini haber vermiş durumdadır, Hayırlara vesile olması dileğiyle.

Danışma meclisinin bir sonraki ekklesia için kura yoluyla atanmış bulunan proedrosların bu hususları görüşmelerine boulenin kral Pharnakes'i övmek, yasaya göre onu cesaret nişanı olan bir taçla taçlandırmak ve bu tacı hem kentte yapılan Dionysia festivalinin yeni tragedya yazarlarının müsabakasında hem Panathenaia hem Eleusinia hem de Ptolemaia atletik yarışmalarında ilan etmek yönünde almış olduğu kararı halk meclisine iletmelerine ve yine mademki kral Antiokhos'un kızı olan kraliçe Nysa'nın kral Pharnakes ile aynı evi paylaştığı ilan edilmiş olduğuna göre halkın hayırhahları ve onların soyundan gelenleri açık seçik bir şekilde hatırlamak ve onurlandırmak

Atinalılar için onur olacağından kral Antiokhos ve kraliçe Laodike'nin kızı olan kraliçe Nysa'yı yasa uyarınca altın bir taçla taçlandırılması bu tacı hem kentte yapılan Dionysia festivalinin yeni tragedya yazarlarının müsabakasında hem Panathenaia hem Eleusinia hem de Ptolemaia atletik yarışmalarında ilan etmeye kral Pharnakes ile kraliçe Nysa'nın herbirinin bronz heykelini yaptırarak Delos'ta dikmeye, heykellerle taçların ilan edilmesi işiyle Strategoslarla askeri hazineden sorumlu hazinedarının ilgilenmelerine, demosun heykellerin yapılması ve dikilmesiyle üç kişiyi bütün Atinalılar arasında el kaldırarak seçmeye prytnlık sırasındaki yazmanın bu kararnameyi taş bir stel üzerine yazdırarak heykellerin yanına diktirmesine, yazıtın yazdırılması ve stelin dikilmesi için gerekli harcamayı askeri hazineden sorumlu hazinedarın tahsis etmesine, şimdi de yükümlülüklerin kralın tercihine ve onun tarafından yapılmış olan düzenlemelere uygun bir şekilde gönderebilmesi (ödenmesiyle) için görevli olan kişinin bunları gönderebilmesi için demosun bütün Atinalılar arasından kral Pharnakes'in yanına ulaştıktan sonra hem bu kararı krala verecek hemde kendisinin ve kraliçenin demos adına yapmış oldukları iyilikleri ilan edecek olan ve ayrıca eğer mümkün olursa o yılki ödemenin toplanmış olan kısmını teslim alacak bir kişiyi el kaldırarak seçmeye ve seçilmiş bu kişinin krala demosun muhtaç bir şekilde diğer krallardan başka hiçbirini tercih etmeyeceğini tersine (Pharnakes'in) şanına ve anısına yakışır herşeyi tıpkı diğer hayırhahları için yapmış olduğu şekilde yerine getireceğini haber vermesine, seçilmiş olan bu kişiye askeri hazineden sorumlu hazinedarın bir yolluk tahsis etmesine karar vermesi gerekir. Bu yasalar uyarınca kral Pharnakes'in yanına gitmek üzere Peiraios phylesinden Philoksenos el kaldırma yöntemiyle seçilmiş bulunmaktadır. Yine bu karaname uyarınca heykellerin yapılmasıyla ve dikilmesiyle ilgilenmek üzere Aiksoneos phylesinden Leon, Peiraius phylesinden Philoksenos, Myrrinoute'den Dionysios seçilmiş bulunmaktadır.

Danışma ve Halk Meclisi

kral Pharnakes'i (onurlandırır)

Danışma ve Halk Meclisi
kraliçe Nysa'yı (onurlandırır)

Bu dekretin tarihlendirilmesi konusunda ileri sürülen en erken tarih MÖ 196/5 yılıdır. Dekreti yazan taş ustasının yazım tekniği ve yazı stili göz önünde bulundurularak, Tykhandros'un arhonluk yaptığı yıl olarak MÖ 196/5 yılı ileri sürülmüş ve buna göre söz konusu evlilik bu yıla tarihlendirilmiştir⁴⁵⁶. Fakat farklı çalışmaların sonucunda oluşturulmuş arhonluk listelerine dayanarak Tykhandros'un arholuk yapmış olabileceği MÖ 171 yılı⁴⁵⁷ ya da MÖ 160/159 yılı da tarihlendirme için önerilmiştir⁴⁵⁸.

Dekretin içeriği incelendiğinde ve Küçük Asya'nın siyasi konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda Tykhandros'un arhonluk yaptığı yılın kesin olarak saptanamamış olması, tarihlendirme için yazıtın içeriğindeki bilgileri daha önemli kılmıştır. Bu nedenle kraliçe Nysa'nın dekrette adı geçen anne ve baba adından tarihlendirme yapılması düşünülmüştür. Fakat ileri sürülen tarihlerde Seleukos Hanedanlığı'na mensup Antiokhos ve Laodike isimli iki çiftin olması söz konusu bilginin de sorunsalın çözümüne katkı sağlamasına engel olmuştur.

Dekretin içeriği tarihsel konjonktür dikkate alınarak incelendiğinde, bu evliliğin MÖ 196/5 yılına tarihlendirilebilmesi mümkündür. Bu bağlamda MÖ 196/5 yılına yapılan tarihlendirmeyi kabul etmeyen bazı araştırmacıların bu tarihlendirmeye karşı

---

⁴⁵⁶ Tracy 1992, 307 vdd.; Højte 2006, 142 vdd; Lambert 2014, 15 dn. 45.

⁴⁵⁷ *OGIS p.* 529-534; Ferguson 1908, 387.

⁴⁵⁸ Dinsmoor 1931, 260; Dow 1935, 91 vd.; Burstein 1980, 3; Grace 1985, 25 vd.; Habicht 1988, 237; Hind 1992, 130-132; Ghita 2011, 107 vdd.

yönelmiş oldukları sorular⁴⁵⁹ hem tarihsel konjonktür hem de Seleukos ve Mithradates Hanedanlıkları arasındaki ilişkiler incelendiğinde yanıtlanabilmektedir. Buna göre “eğer Nysa ile MÖ 196/5 yılında evlendiyse, I. Pharnakes neden MÖ 190 yılındaki Magnesia Muharebesine katılmamıştır?” sorusu daha önceki evliliklere bakılarak yanıtlanabilir. Önce II. Mithradates, Antiokhos II Theos’un kızı Laodike ile evlenmiştir⁴⁶⁰, sonra Seleukos II Kallinikos’a isyan eden kardeşi Antiokhos Hieraks ile II. Mithradates’in kızı Laodike evlenmiştir⁴⁶¹. Antiokhos Hieraks öldükten sonra eşi Laodike ile Akhaios evlenmiştir⁴⁶². Antiokhos III Megas da II. Mithradates’in aynı adı taşıyan diğer bir kızıyla evlenmiştir⁴⁶³. Mithradates Hanedanlığı ile Seleukos Krallığı arasında geleneksel hale gelmiş olan evliliklerin siyasi müttefik kazanma amacının yanında hüküm sürülen coğrafyada hak iddia etmeye, kralların erkini güçlendirmeye ve soylarını korumaya yönelik bir çaba olarak görülebilir.

Her iki hanedanlığın da söz konusu evlilikleri propaganda amacıyla yaptıkları da ileri sürülebilir. Bunun altında yatan sebeplere bakacak olduğumuzda, Seleukosların hüküm sürdükleri toprakların büyük bir kısmının eskiden Pers İmparatorluğu tarafından yönetildiği görülmektedir. Söz konusu topraklar Perslerden sonra III. Aleksandros’un hâkimiyetine girmiş, onun ölümünden sonra diadokhos’lar arasındaki mücadelelerle Seleukoslar’ın eline geçmiştir. III. Aleksandros MÖ 324

---

⁴⁵⁹ Ghita 2011, 111.

⁴⁶⁰ *FGrHist* “Porphyrios” (260.) 32. 6; Iust. XXXVIII. 5. 3; Euseb. *chron.* I. 251.

⁴⁶¹ Polyb. V. 74. 4-5.

⁴⁶² Polyb. V. 74. 5; VIII. 19. 7; 20. 11.

⁴⁶³ *OGIS* 237; Polyb. V. 43. 1-4.

yılında Susa'da hem kendisi hem de yoldaşları için evlilik töreni düzenleyerek, yoldaşlarını Pers kökenli kızlarla evlendirmiştir. Seleukos Krallığı'nın kurucusu olan Seleukos I'in de Baktrialı Spitamenes'in kızı Apame ile evlendiği bilinmektedir⁴⁶⁴. Böylelikle Seleukos Krallığı Hellen ve Pers kökenli bir soya sahip olmuştur. İlerleyen süreçte ise soylarını ünlü yedi Pers ailesinden birine dayandıran Mithradatesler ile evlilik vasıtasıyla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Böylelikle Seleukoslar tıpkı III. Aleksandros'un daha önce yapmış olduğu gibi *-imitatio Alexandri-* Pers kraliyet soyundan gelen kadınlarla evlenerek hem hüküm sürdükleri Pers coğrafyasındaki hâkimiyetlerini meşrulaştırmaya hem de Hellen-Pers kökenlerini korumaya özen göstermişlerdir. Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallar da kendi soylarını bir yandan Perslere diğer taraftan da Hellenlere dayandırmışlardır. Seleukoslar ile evlilikler vasıtasıyla ilişki kurmaları neticesinde hem soylarının Pers ve Hellenlere dayandığı propagandasını daha etkili hale getirme hem de Hellenistik krallıklar arasında önemli bir yer edinebilme amacı gütmüşlerdir. Sonuç olarak iki hanedanlık arasındaki siyasi ilişkiler iyi analiz edildiğinde söz konusu evliliklerin siyasi müttefik kazanmanın yanında siyasi propaganda amacıyla da yapıldığı söylenebilir. Bu nedenle I. Pharnakes'in, III. Antiokhos'un kızı Nysa ile evlenmesini sadece siyasi bir ittifak olarak görmek yanlıştır.

Yazıtın 1-7 satırlarında belirtilen finansal zorluklar çektiği ve henüz hanedanlıktaki işlerinin yoluna girmemiş olması gibi sebeplerden dolayı kral I. Pharnakes'in hanedanlığın başına yeni geçtiği ve siyasi otoritesini güçlendirmeye

---

⁴⁶⁴ Plut. *Alex.* LXX. 1; *mor.* IV. 329 e-f; Arr. *anab.* VII. 4. 4-8; ayrıca bk. Grainger 1997, 38.

çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında MÖ 183 yılında hem Sinope, Kotyora ve Kerasus gibi Karadeniz ticaretinde önemli ve hanedanlığa ekonomik açıdan büyük gelirler sağlayabilecek kentlerin ele geçirilmesi hem de Pharnakeia kentinin kurulması bu tarihten sonra hanedanlığın zenginleştiğini ve I. Pharnakes'in otoritesini güçlendirdiğini göstermektedir. MÖ 183-179 tarihleri arasında II. Eumenes ve IV. Ariarathes'e karşı giriştiği savaşın neticesinde büyük miktarda savaş tazminatı ödemiş olmasına rağmen Khersonesos ve Odessos gibi kıyı kentlerine yardım edebilecek güçte olması da söz konusu evliliğin erken tarihte yapıldığını göstermektedir.

3.2 I. Pharnakes Zamanında Genel Siyasi Durum

I. Pharnakes'in, hanedanlığın başına geçtiği yıllarda Hellenistik krallıkların mevcut siyasi durumu oldukça karmaşıktır. Söz konusu süreçte Hellenistik krallıkların başında yayılcı politika güden hırslı ve yetenekli kralların, Roma Cumhuriyeti'nde ise güçlü komutanların ve yetenekli devlet adamlarının olduğu görülmektedir. Bu yöneticilerin, sınırlarını genişletme ve egemen güç olma çabaları ekseninde şekillendirdikleri yayılcı politikalar ve siyasi manevralar geniş çaplı çıkar çatışmalarına dönüşmüştür. Bu durum I. Pharnakes'in izlediği politikayı daha iyi kavrayabilmek için mevcut siyasi durumun iyi analiz edilmesini zorunlu kılmaktadır. Zira Karadeniz kralı, zamanın siyasi konjonktürüne uygun hareket ederek, kimi zaman temkinli ve ılımlı bir politika izlemiş, kimi zaman pragmatik bir şekilde ittifaklar kurmuş, kimi zaman da uzlaşmaz bir tutum içerisinde agresif bir tavırla siyasi ve askeri hamlelerini hayata geçirmiştir.

I. Pharnakes, tahta çıktığında hanedanlığın sınırları iç kesimlerde sadece Amaseia

kentini ve Kimiatene yöresini; kıyıda ise Amastris ve Amisos kentlerini kapsamaktaydı. Ekonomik, demografik ve siyasi imkânları kısıtlı bir hanedanlığın başında bulunan I. Pharnakes, kendi zamanında darp edilmiş sikkeler üzerindeki portrelerinde zayıf karakterli olarak betimlenmiş olmasına rağmen, hırslı, stratejik öngörüye ve pratik bir zekâyâ sahipti⁴⁶⁵. Öncelikle mevcut siyasi durum içerisinde Küçük Asya'daki krallıklar arasındaki gelişmeleri takip etmiş, daha sonra Roma'nın Kartaca, Makedonya ve Seleukoslarla olan mücadelelerini analiz ederek, krallığını şekillendirmek üzere siyasi manevralar yapmıştı.

I. Pharnakes'in Mithradates Hanedanlığı'nın başına geçtiği yıllarda, Küçük Asya'da yer alan Hellenistik krallıklardan biri olan Bithynia Krallığı'nın başında Ziaelas'ın oğlu I. Prusias (MÖ 230/229-182) bulunmaktaydı. I. Prusias da çağdaşı olan diğer krallar gibi krallığının sınırlarını genişletme konusunda sınırsız ihtirasa ve bu tutkuyu gerçekleştirmek için büyük bir hırsla ve azme sahip görünür. I. Prusias, MÖ 227/6 yılında meydana gelen yıkıcı depremde büyük hasara uğramış olan Rhodos'a diğer hayırhâh Hellenistik krallar gibi yardım etmiştir⁴⁶⁶. I. Prusias'ın bu vesileyle Rhodoslularla kurmuş olduğu bağ, MÖ 220 yılında Byzantionlular ile yaptıkları savaşın öncesinde Rhodosluların yardım talebinde bulunması üzerine ittifaka dönüşmüştür.

Rhodoslular ile Byzantionlular arasındaki anlaşmazlığın nedeni Trakyalılara ve

---

⁴⁶⁵ Waddington *et al.* 1976, 11 n° 4; Davis – Kraay 1980, 266 vd; Mørkholm 2000, 190 n° 623; Polyb. XXVII. 17; ayrıca bk. Magie 1950, 190 *h-i*; Arslan 2007, 63.

⁴⁶⁶ Polyb. V. 90. 1.

Galatlara ödedikleri *tributum* nedeniyle ekonomik açıdan zor duruma düşmüş olan Byzantionluların İstanbul Boğazı'ndan geçen gemilerden vergi almaya başlamaları nedeniyle Rhodosluların Karadeniz'le olan ticari bağlarının sekteye uğramış olmasıdır⁴⁶⁷. Topraklarını genişletme konusunda oldukça istekli olan I. Prusias ise; kendisini onurlandırmak için kente heykelini dikmeye karar vermiş Byzantion meclisinin bu kararı uygulamada geç kalması ve daha sonra kararın unutulması; kendisinin Bithynia tahtına çıkmasına istinaden kutlanan *Soteria* (= Σωτήρια) festivalini umursamamış olan Byzantionluların, I. Attalos tarafından Athena onuruna tertip edilen *Nikephoria* şenliklerinin kurban törenine katılmış olmaları nedeniyle Rhodoslular tarafından Byzantionlulara karşı savaşmaya kolaylıkla ikna edilmiştir⁴⁶⁸. Byzantionlular ise I. Prusias'ın bu saldırılarına karşı Makedonya'da bulunan Tiboites⁴⁶⁹'i yardıma çağırılmışlardır⁴⁷⁰. I. Prusias'ın üvey amcası olan ve Bithynia Krallığı'nın tahtında gözü olan Tiboites'in çağırılması bile I. Prusias'ı saldırgan

---

⁴⁶⁷ Rhodoslular ile Byzantionlular arasındaki savaşın detaylı tasviri için bk. Polyb. IV. 37. 8-52. 9; ayrıca bk. Arslan 2010, 251-269.

⁴⁶⁸ Polyb. IV. 49. 1-4; ayrıca bk. Walbank 1957, 502-503.

⁴⁶⁹ Tiboites'in, I. Nikomedes'in ikinci eşi Etazeta'dan olan oğlu olduğu düşünülmektedir. I. Nikomedes'in ilk eşinden olan oğlu -I. Prusias'ın babası- Ziaelas'ın Bithynia tahtını ele geçirmesinden sonra Makedonya'ya kaçtığı/sürgün edildiği varsayılmaktadır. Modern tarihçiler Tiboites adının Polybios tarafından yanlış yazıldığını ve muhtemelen Zipoites olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Magie 1950, 1196 dn. 36; Walbank 1957, 504).

⁴⁷⁰ Polyb. IV. 50. 1.

tavrından vazgeçirmemiştir. Zaman kaybetmeden yayılmacı emellerini hayata geçirmeye çalışan I. Prusias, Byzantionluların büyük miktarda para vererek aldıkları ve “kutsal yer” olarak addettikleri Hieron’u (= Ἱερόν)⁴⁷¹ ele geçirmiş daha sonra Byzantionluların uzun bir süredir sahip oldukları Mysia’nın bir kısmını ve Asya’daki topraklarını işgal etmiştir⁴⁷². Tiboites’in kendi kuvvetleriyle birlikte gelirken yolda ölmesi/öldürülmesi? Byzantionlular açısından büyük bir talihsizlik olmuştur⁴⁷³. I. Prusias’ın, Trakları geleneksel düşmanları olan Byzantionlulara saldırmaya teşvik etmesi Byzantionluları batıda oylarken, Bithynia kralı da tüm gücüyle Byzantionluların Küçük Asya’daki topraklarına saldırmıştır⁴⁷⁴. Genel olarak savaşın Byzantionlular açısından kötüye gittiği süreçte, Byzantionlular ve I. Prusias’ın muharebeye başlayacağı sırada Doğu Trakya’daki Tylis/Tyle merkezli Galatların önderi olan Kavaros cesur bir şekilde araya girerek savaşı durdurmayı başarmıştır⁴⁷⁵.

---

⁴⁷¹ Argo Gemicileri’nin lideri Iason’un Kolkhis’ten dönerken burada on iki tanrı için kurban kesmesiyle birlikte Hieron’un kutsiyet kazandığı tasavvur edilmektedir (Polyb. IV. 39. 6). Hieron aynı zamanda stratejik konumu nedeniyle Byzantionlular açısından büyük bir öneme haizdi. Bu sayede Byzantionlular hem Karadeniz’e giriş-çıkışı, köle ticaretini ve balıkçılığı kontrol edebiliyor hem de tüccarları buraya konuşlanabilecek soygunculardan koruyabiliyorlardı (Polyb. IV. 50. 2-3).

⁴⁷² Polyb. IV. 50. 2-4.

⁴⁷³ Polyb. IV. 51. 7-8.

⁴⁷⁴ Polyb. IV. 51. 8-10.

⁴⁷⁵ Polyb. IV. 52. 1-2; VIII. 22. 1-3 ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* sv.

Kavaros'un çabaları ve öğütleri sonucunda Byzantionlular ve I. Prusias arasındaki savaş sona ermiştir. Buna göre: I. Prusias Byzantionlulardan aldığı toprakları geri vermiş, yağma ettiği malları iade etmiştir⁴⁷⁶. I. Prusias MÖ 216 yılında Arisba'yı ve Abydos'un arazilerini işgal eden Galatları büyük bir hezimete uğratmış, onların kamplarındaki kadın ve çocukların neredeyse tamamını öldürtmüştü, böylelikle Hellespontos'taki kentleri barbar olarak addedilen Galatlara karşı korumuştur⁴⁷⁷.

MÖ 221 yılında Antigonos Dason'un ardından Makedonya'nın başına geçen on yedi yaşındaki V. Philippos⁴⁷⁸, Akhaia Birliği'nin yardım talebini kabul ederek Aitolialılara karşı sefer düzenlemiştir⁴⁷⁹ ve yayılcı politikası ekseninde Hellas üzerinde fetihler yapmaya girişmiştir. Pharoslu Demetrios'un görüşlerinden de etkilenen V. Philippos, Roma karşıtı bir politika izleyerek Illyria'nın bazı kısımlarını

Τύλις=Tylis. Polybios (VIII. 22. 1-3), Pontos'a yelken açan tacirlerin güvenli seyahat edebilmeleri için büyük çaba sarfeden Kavaros'u birçok açıdan iyi ve erdemli bir insan olarak överken, Khalkedonlu Sostratos'un onu kötülediğini belirtmektedir (ayrıca bk. Athen. *Deip.* VI. 252d).

⁴⁷⁶ Antlaşma metni için bk. Polyb. IV. 52. 6-9.

⁴⁷⁷ Polyb. V. 111. 1-7.

⁴⁷⁸ Polyb. II. 70. 6-8; 71. 6; IV.87. 6-8; XXXIX. 8. 5-6; Liv. XL. 56. 4; Plut. *Kleom.* XXX. 3-4; Paus. VII. 7. 5; Iust. XXVIII. 4. 16-XXIX. 1. 2; ayrıca bk. Errington 2006⁷a, 94.

⁴⁷⁹ Polyb. I. 1. 5; 3. 1-6; II. 37. 1-11; III. 1. 1-11; IV. 1. 3; 22. 2-26. 8; Plut. *Arat.* XLVII. 6; Iust. XXIX. 10-11;

işgal etmiş⁴⁸⁰ ve Roma'ya karşı savaşan Kartacalı Hannibal ile ittifak kurmuştur⁴⁸¹. Romalılar ise V. Philippos'un bu girişimlerine karşı MÖ 212 yılında Aitolialılarla ve Pergamon kralı I. Attalos (MÖ 241-197) ile ittifak yapmıştır⁴⁸². I. Attalos önceleri askeri yardımda bulunduğu bu ittifaka daha sonraları bizzat katılmış ve Hellas'ta V. Philippos ile müttefiklerinin faaliyetlerine karşı girişimlerde bulunmuştur. Söz konusu girişimler neticesinde Aitolialılar tarafından ele geçirilen Aigina Adası'nı 30 *talanta* karşılığında satın alarak Ege'de stratejik bir deniz üssü elde etmiş ve MÖ 209 yılında Aitolia Birliği'nin *strategos*'u seçilmiştir⁴⁸³. I. Attalos'un Hellas'taki etkili girişimlerini önlemek isteyen V. Philippos ise evlilik vasıtasıyla akrabalık bağı da bulunan müttefiği Bithynia kralı I. Prusias'ı⁴⁸⁴ Pergamon Krallığı'nın topraklarına

---

⁴⁸⁰ Polyb. V. 108. 1-9; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 117; Errington 2006⁷a, 94-95.

⁴⁸¹ Polyb. VII. 9. 1-17; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 2. 1; Liv. XXIII. 33. 1-34. 9; Sil. *Pun.* XV. 289-290; Florus *epit.* I. 23. 4; App. *Mak.* 1; Iust. XXIX. 4. 2-3; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 119 vd.; Walbank 2006⁹, 474-475; Eckstein 2002, 271.

⁴⁸² *IG IX*² 1. 241; Polyb. XXI. 20. 3; XXII. 8. 10; Liv. XXVI. 24. 1-16; XXXVII. 53. 7-8; Sil. *Pun.* XV. 286-290; Pomp. Trog. *prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 5; Iulian. *Caes.* 324 B; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 124 vd.; Hansen 1995, 42; Bagnall – Derow 2004, 68.

⁴⁸³ *OGIS* 281 = *I.v.Perg.* 47; Polyb. XXII. 8. 10; ayrıca bk. Hansen 1947, 46-47.

⁴⁸⁴ Polybios (XV. 22. 1-2) tarafından kullanılan evlilik vasıtasıyla akraba anlamına gelen κηδεστής kelimesi tartışma konusu olmuştur. Buna göre bazı araştırmacılar V. Philippos'un kızı Apamea ile I. Prusias'ın evlendiğini;

saldırması için teşvik etmiştir. I. Prusias'ın Pergamon Krallığı'nın topraklarına yaptığı saldırılar, I. Attalos'un Hellas'taki tüm girişimlerini sekteye uğratmış ve kralın hızlı bir şekilde kendi krallığına dönmesine neden olmuştur⁴⁸⁵. Byzantionlu Stephanos (*Ethnika* sv. βοός κεφαλαί = Boos Kephalai), Kyreneli Eratosthenes'in (*FGrHist* "Eratosthenes" (745.) 5) *Galatika*'sından alıntıladığı bilgilere istinaden I. Prusias'ın Boos Kephalai adlı mevkiye I. Attalos'a karşı savaştığını aktarmıştır⁴⁸⁶. Roma'nın tüm gücünü Kartacalı Hannibal'e karşı yürüttüğü savaşa kaydırmak istemesi, I. Attalos'un Hellas'ı terk edip Küçük Asya'ya geçmesi ve V. Philippos'un Aitolialılar ile anlaşması neticesinde I. Makedonya Savaşı olarak adlandırılan bu mücadeleler MÖ 205 yılında Romalılar ile V. Philippos arasında yapılan Phoinike (Finiq) antlaşmasıyla son bulmuştur⁴⁸⁷.

MÖ 223 yılında Seleukos Krallığı'nın tahtına genç yaşta oturan III. Antiokhos⁴⁸⁸,

---

bazıları da I. Prusias'ın oğlu II. Prusias'ın (MÖ 182-149) evlendiğini ileri sürmüştür. Bu konu hakkındaki tartışmalar için bk. Wilhelm 1908, 79-80; Carney 2000, 187.

⁴⁸⁵ Liv. XXVIII. 7. 1-13; Cass. Dio. XVII. *fr.* 57. 57-58; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 131.

⁴⁸⁶ Ayrıca bk. Hansen 1947, 49.

⁴⁸⁷ Polyb. XVIII. 1. 14; Sall. *Hist.* IV. 67. 6; Liv. XXIX. 12. 8-16; XXXI. 1. 8; 31.19; Sil. *Pun.* XV. 317-319; App. *Mak.* 3-4; Pomp. Trog. *prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 11; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 135-136.

⁴⁸⁸ *Babyl. Chron. BM.* 35603. R. 2-3; Polyb. II. 71. 4; IV. 2. 7; 48. 6-8, V. 40. 6; XXXIX. 8. 5-6; App. *Syr.* 66; Pomp. Trog. *prolog.* 27=Iust. XXIX. 1. 3; ayrıca

MÖ 221 yılında isyan eden Medeia satrabı Molon'a karşı bizzat ordunun başında bulunarak isyanı bastırmıştır⁴⁸⁹. Aynı zamanda Ptolemaioslara karşı Koile Syria'nın egemenliği için IV. Syria Savaşı'nı devam ettirirken, Küçük Asya'da fetihler yapması için gönderdiği komutanı Akhaios'un krallığını ilan ederek merkezi otoriteye karşı isyanıyla uğraşmak zorunda kalmıştır⁴⁹⁰. III. Antiokhos, MÖ 217 yılında IV. Ptolemaios'a (MÖ 222-205) karşı yaptığı Raphia Muharebesi'nde yenilmesi üzerine⁴⁹¹ yapılan antlaşmayla Koile Syria'yı IV. Ptolemaios'a terk etmek zorunda kalmış ve IV. Syria Savaşı'ndan genel olarak yenik bir şekilde ayrılmıştır⁴⁹². III. Antiokhos, Akhaios'u bertaraf edebilmek için Pergamon Kralı I. Attalos ile MÖ 216 yılında anlaşmış⁴⁹³ ve üç yıl süren mücadelelerin sonunda MÖ 213 yılında Akhaios Sardeis'te ele geçirilerek öldürülmüş⁴⁹⁴, böylelikle III. Antiokhos Küçük Asya'daki topraklarında yeniden otoritesini sağlayabilmiştir. Bunun ardından III.

---

bk. Taylor 2013, 16.

⁴⁸⁹ Polyb. V. 52. 4-54. 8; ayrıca bk. Heinen 1984², 434; Taylor 2013, 25 vdd.

⁴⁹⁰ Polyb. IV. 2. 6; 48. 12; V. 57. 2-5; ayrıca bk. Heinen 1984², 434.

⁴⁹¹ *CM.* 31088; Polyb. V. 81. 1-86. 11; Strab. XVI. 2. 31; Ael. *Anim.* VII. 44; Pomp. Trog. *prolog.* 30=*Iust.* XXX. 1. 6; ayrıca bk. Klotz 2013, 45-59; Taylor 2013, 56 vdd.

⁴⁹² *CM.* 31088; Polyb. V. 87. 1-8; XIV. 12. 3; *Iust.* XXX. 1. 7; ayrıca bk. Heinen 1984², 437; Klotz 2013, 45-59.

⁴⁹³ Polyb. V. 107. 4; 109. 5; XX. 17. 6.

⁴⁹⁴ Polyb. VIII. 15. 1-21. 11; Pomp. Trog. *prolog.* 30; Suda b480; ayrıca bk. Errington 2006^{7b}, 248; Taylor 2013, 65 vdd.

Antiokhos, I. Seleukos (MÖ 305-281) tarafından çizilmiş olan ve Hindistan'ın içlerine kadar uzanan Seleukos Krallığı'nın doğu sınırlarını yeniden tesis etmeyi hedefleyerek *-anabasis-* doğu seferine çıkmıştır. Bu amaç doğrultusunda Euphrates (Fırat) Nehri'ni geçerek⁴⁹⁵ MÖ 212 yılında Armenia'yı kendine bağlamıştır⁴⁹⁶. Medeia'ya geçtiğinde ise buradaki Seleukos hâkimiyetini yeniden sağlamış, doğal kaynakları, yoğun nüfusu ve at yetiştiriciliğiyle ünlü bu yörenin kaynaklarıyla, yapacağı Parth seferi için ordusunu kuvvetlendirmiştir⁴⁹⁷. Nitekim Parth kralı II. Arsakes (MÖ 211- 185) ile antlaşma yapmış⁴⁹⁸ ve Baktria'ya doğru ilerlemiştir. Baktria'da cesurca savaşarak⁴⁹⁹, bazı kazanımlarla antlaşma yapmıştır⁵⁰⁰. Daha sonra Kaukasos (Kafkas) Dağları'nı aşarak Hindistan'a girmiş, burada selefleri tarafından yapılan ittifakları yenilemiş ve aldığı fillerle ordusunu güçlendirmiştir⁵⁰¹. Söz konusu seferinden sonra siyasi yetkesini güçlendirmiş olan III. Antiokhos'un "Büyük (μέγας = Megas)" *epithetonunu* aldığı görülmüştür⁵⁰².

Mısır'da Ptolemaios IV Philopator'un (MÖ 222-205) otuz beş yaşında

---

⁴⁹⁵ Polyb. IX. 43. 1-6.

⁴⁹⁶ Polyb. VIII. 23. 1-5; Strab. XI. 14. 15; ayrıca bk. Taylor 2013, 72 vdd.

⁴⁹⁷ Polyb. X. 27. 1-13; ayrıca bk. Taylor 2013, 74 vdd.

⁴⁹⁸ Polyb. X. 27. 1-31. 13; Iust. XLI. 5. 7.

⁴⁹⁹ Polyb. X. 49. 1-15; ayrıca bk. Errington 2006⁷b, 249. krş. Narain 2006⁷, 397.

⁵⁰⁰ Polyb. XI. 39. 8-10; Pomp. Trog. *prolog.* 30; ayrıca bk. Holleaux 1930b, 141; Taylor 2013, 79 vdd.

⁵⁰¹ Polyb. XI. 39. 10-12; ayrıca bk. Holleaux 1930b, 142; Badian 1959, 81 vd.

⁵⁰² App. Syr. 1; ayrıca bk. Bevan 1902, 241-244.

beklenmedik bir şekilde ölümünden sonra⁵⁰³ yerine altı yaşındaki oğlu Ptolemaios V Epiphanes (MÖ 204-180) geçmiştir⁵⁰⁴. Yeni kralın çocuk yaşta olması bir otorite boşluğu yaratmış, böylece Ptolemaios IV Philopator'un hüküm sürdüğü son yıllarda Mısır'da baş gösteren isyanlar, Ptolemaios V Epiphanes'in tahta çıkışıyla artarak devam etmiştir. Ptolemaios Krallığı'nın içinde bulunduğu mevcut siyasi durum, söz konusu krallıkla uzun süre boyunca muhtelif savaşlar yapan Seleukos Krallığı açısından fırsat oluşturmuştur. Benzer şekilde V. Philippos da yayılmacı emelleri doğrultusunda Ptolemaiosların deniz aşırı topraklarını ele geçirmek için oluşan uygun durumdan yararlanmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda MÖ 202 yılında V. Philippos ile Antiokhos III Megas, V. Ptolemaios'un denizaşırı topraklarını paylaştıkları bir antlaşma yapmışlardır⁵⁰⁵. Söz konusu süreçte III. Antiokhos Koile Syria'nın egemenliğini ele geçirmek için bir dizi savaşımına girerken⁵⁰⁶, V. Philippos da yayılmacı politikası doğrultusunda Trakya ve Küçük Asya sahilindeki bazı kentleri işgal etmiştir⁵⁰⁷.

---

⁵⁰³ Polyb. XV. 20. 1-2; 26. 3; 34. 5-6; Liv. XXXII. 33. 4; Strab. XVII. 1. 11; Pomp. Trog. *prolog.* 30=Iust. XXX. 2. 6.

⁵⁰⁴ Polyb. XV. 25. 3-19; ayrıca bk. Errington 2006⁷b, 251.

⁵⁰⁵ Polyb. III. 2. 8; XV. 20. 1-8; Diod. XXVIII. 2. 1-4. 1; Liv. XXXI. 14. 5; App. *Mak.* 4. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 30; ayrıca bk. Magie 1939, 32-44; Ma 1999, 74 vd.; Eckstein 2005, 228-242; Taylor 2013, 88 vdd.

⁵⁰⁶ Polyb. XVI. 18. 2; 22a. 1-7; ayrıca bk. Magie 1939, 32-44.

⁵⁰⁷ Polyb. XV. 21. 1-24. 6; XVIII. 3. 12; 4. 5-7; 54. 8-10; Liv. XXXI. 31. 4; XXXII. 21. 22; 33. 16; Strab. XII. 4. 3; App. *Mak.* 4. 1; Suda m1204; ayrıca

Kios'u işgal etmesi Rhodosluların ve Aitolialıların V. Philippos'a karşı tavrı almalarına neden olmuştur⁵⁰⁸. Bithynia Kralı I. Prusias, V. Philippos'a destek olmasına rağmen hiçbir kazanım elde etmemiş, aksine Kios'un teritoryumunu terk etmek zorunda kalmıştır⁵⁰⁹. V. Philippos'un Thasos'u (Taşöz) ele geçirmesinin⁵¹⁰ ardından MÖ 201 yılında Rhodosluların himayesinde bulunan Andros, Paros ve Kythnos gibi Kyklad Adalarını da alması Rhodoslular perspektifinden bardağı taşıran son damla olarak görülmüştür⁵¹¹. MÖ 201 yılında V. Philippos'un Khios'u (Sakız Adası) kuşattığı sırada Rhodos, Pergamon ve Byzantionlulardan oluşan donanma Makedonya Kralına karşı iki kez savaşmıştır. Lade önlerinde yapılan ilk savaşı V. Philippos kazanırken, kısa süre sonra yapılan ikinci savaşı müttefikler kazanmıştır⁵¹². MÖ 201 yılında söz konusu deniz savaşlarının öncesi mi; yoksa sonrası mı olduğu

---

bk. Magie 1939, 32-44.

⁵⁰⁸ Polyb. XV. 23. 1-6.

⁵⁰⁹ Polyb. XV. 23. 9-10. Modern tarihçilere göre V. Philippos, Kios'u işgal ettikten sonra kenti tahribata uğratmış daha sonra ise I. Prusias'a vermiştir. Ayrıca bk. Holleaux 1930b, 151; Starr 1938, 63 dn. 1; Magie 1939, 36.

⁵¹⁰ Polyb. XV. 24. 1; ayrıca bk. Meadows 1993, 51.

⁵¹¹ Liv. XXXI. 15. 8; konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Berthold 1975, 150-163.

⁵¹² Polyb. III. 3. 2; XVI. 2. 1-10. 4; 14. 5-15. 8; XVIII. 2. 2; Liv. XXXI. 14. 4; XXXII. 33. 5; XXXIII. 3. 3; Tac. Ann. XII. 62. Söz konusu savaşların kronolojik sırası ve buna ilişkin tartışmalar için bk. Holleaux 1909, 459 vd. krş. De Sanctis 1923, 9 vdd.; ayrıca bk. Magie 1939, 37 vd.; 1950 14 dn. 39; Berthold 1975, 150; Meadows 1993, 51; Arslan 2010, 279.

tam olarak tespit edilemeyen bir zaman diliminde V. Philippos Pergamon'a saldırmıştır. Zaten doğal olarak müstahkem bir mevkide bulunan kent rahatlıkla savunulurken, kent surlarının dışında kalan kutsal alanlar V. Philippos'un ordusu tarafından büyük tahribata uğratılmıştır⁵¹³.

V. Philippos'un yayılımcı siyaseti ekseninde gerçekleştirdiği saldırılar, onun Rhodoslular ve I. Attalos tarafından *Senatus*'a şikâyet edilmesine neden olmuştur⁵¹⁴. Fakat bu durum V. Philippos'u Rhodos Peraiasına saldırmaktan ve Prinassos'u işgal etmekten alıkoymamıştır⁵¹⁵. V. Philippos'un İkinci Kartaca Savaşı sırasında Hannibal ile iletişime geçmiş olmasının, III. Antiokhos ile anlaşarak Ptolemaios topraklarına saldırılar düzenlemesinin, Kyklad ve Hellas üzerindeki yayılımcı emellerinin yanında Rhodoslular ile I. Attalos'un yoğun talepleri Roma'nın V. Philippos'a savaş ilan etmesine neden olmuştur⁵¹⁶. İkinci Makedonya Savaşı olarak

---

⁵¹³ Polyb. XVI. 1. 1-9; XVIII. 6. 2; Diod. XXVIII. 5. 1; Liv. 31. 46. 4; App. *Mak.* 4. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 29-30. Söz konusu saldırıyla ilintili kronolojik tartışmalar için ayrıca bk. Holleaux 1909, 459 vd. krş. De Sanctis 1923, 9 vdd.; Hansen 1947, 54-55; Berthold 1975, 150; Errington 2006^{7b}, 253.

⁵¹⁴ Polyb. XVI. 24. 3; Liv. XXXI. 1. 6-3.6; XLV. 22. 1; App. *Mak.* 4. 2; Iust. XXX. 3. 5.

⁵¹⁵ Polyb. XVI. 11. 1-12. 11; Front. *Str.* III. 8. 1; App. *Mak.* 4. 1; Polyain. *Strat.* IV. 18. 1 "*Philippos*".

⁵¹⁶ Cic. *Leg. Man.* 14; Liv. XXXI. 7. 1-8. 11; XXXVI. 3. 9; Florus *epit.* I. 23. 4-5; App. *Mak.* 2; Paus. I. 36. 6; Ampel. XLIV. 2; Iust. XXX. 3. 6; Fest. *Brev.* VII. 2; Eutr. IV. 1. 1; Oros. *hist.* IV. 20. 1; Zon. IX. 15. Savaşın nedenleri için

adlandırılan bu mücadelelerde Atinalılar⁵¹⁷, Pergamon⁵¹⁸, Rhodos⁵¹⁹ ve Byzantionlular⁵²⁰, Romalıların saflarında V. Philippos'a karşı savaşmışlardır. Aitolia Birliği tarafsızlığını açıklarken⁵²¹, Akhaia Birliği MÖ 198 yılından sonra Roma saflarına dâhil olmuştur⁵²². I. Prusias'ın, İkinci Makedonya Savaşında da V. Philippos'un Küçük Asya'da gerçekleştirdiği saldırılara destek vererek, kendi krallığının sınırlarını genişletmeye yönelik politika izlediği görülmektedir. V. Philippos ile birlikte gerçekleştirdiği istila hareketiyle Küçük Asya'nın kuzeybatı kesimlerinde bulunan kentleri hâkimiyeti altına almıştır. Titus Livius (XXXII. 34. 6) I. Prusias'ın, V. Philippos'tan yardım alarak Kios kentini ele geçirdiğini belirtmektedir⁵²³. MÖ 198 yılında taraflar arasında yapılan görüşmelerin sonuçsuz

---

ayrıca bk. McDonald – Walbank 1937, 180-207.

⁵¹⁷ Polyb. XVI. 25. 1-28. 9; Liv. XXXI. 14. 6-15. 11; Florus *epit.* I. 23. 8; Paus. I. 36. 5, VII. 7. 5-7; Zon. IX. 15.

⁵¹⁸ Polyb. XVIII. 41. 1-10; XXI. 20. 2-4; Liv. XXXI. 44. 1-47. 3; Cass. Dio *fr.* LVIII. 4; Zon. IX. 15.

⁵¹⁹ Liv. XXXIII. 18. 1-22.

⁵²⁰ Tac. *Ann.* XII. 62.

⁵²¹ Polyb. XVI.35. 1-2; Liv. XXXI. 27. 1-32. 5; Zon. IX. 15.

⁵²² Polyb. XVIII. 13. 8-10; 16. 1-4; Liv. XXXII. 19. 1-23. 13; XLI. 24 13-14; Plut. *Flam.* V. 4; App. *Mak.* 7; Paus. VII. 8. 1-3; Zon. IX. 16.

⁵²³ Krş. Polyb. XV. 21. 1-23. 9; ayrıca bk. Saprykin 1997, 233; Arslan 2010, 284-285 dn. 1121.

kalması⁵²⁴ savaşın yeniden başlamasına neden olmuştur. Nitekim MÖ 197 yılında Kynoskephalai'da yapılan savaşta T. Quinctus Flaminius'un komuta ettiği Roma ve müttefiklerinden oluşan ordu V. Philippos'u ağır bir yenilgiye uğratarak savaşı neticelendirmiştir⁵²⁵.

MÖ 198 yılında Koile Syria'yı ve Kilikia'yı ele geçirmiş olan III. Antiokhos⁵²⁶, yüzünü batıya çevirmiş ve yayılcı politikasını Küçük Asya eksenine kaydırmıştır. Bu nedenle Rhodoslular III. Antiokhos Megas'ın batıya doğru ilerleyişini legasyon yoluyla önlemeye çalışmıştır⁵²⁷. Rhodosluların bu girişimleri, III. Antiokhos'un oğlu Mithradates'in Lykia kentlerinin desteğini almasından sonra⁵²⁸ III. Antiokhos'un ilerleyişini hızlandırarak Ephesos'u almasına engel olamamıştır⁵²⁹. Bu süreçte I. Attalos, Birinci ve İkinci Makedonya Savaşı'nda Roma ve müttefiklerinin yanında

---

⁵²⁴ Diod. XXVIII. 11. 1; Liv. XXXII. 10. 1-12; App. *Mak.* 5; *Syr.* 30.

⁵²⁵ Enn. *Ann.* 333-342; Polyb. XVIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20; Plut. *Flam.* VII. 4-IX. 4; XXIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-16; Oros. *hist.* IV. 20. 5-9; Zon. IX. 16; ayrıca bk. Larsen 1936, 342 vdd.

⁵²⁶ Diod. XXX. 2. 1; Liv. XXXIII. 19. 8; Ioseph. *Ant. Iud.* XII. 133-137; App. *Syr.* 1, 38; ayrıca bk. Taylor 2013, 92.

⁵²⁷ Polyb. XXX. 31. 6; Liv. XXXIII. 18. 22; 19. 8-20. 13; App. *Syr.* 1; ayrıca bk. Taylor 2013, 100 vd.

⁵²⁸ TAM II 266=OGIS 746; Liv. XXXIII. 19. 9 vdd.; Ath. *Deip.* XII. 528 a.

⁵²⁹ Polyb. XVIII. 40a. 1; Liban. *Or.* XI. 121; Suda e3529; ayrıca bk. Ma 1999, 82 vdd.

savaşmış ve büyük başarılar kazanmış olarak MÖ 197 yılında ölmüş, yerine II. Eumenes Pergamon Krallığı'nın başına geçmiştir⁵³⁰. Kartaca'da ise Romalıların ve muhaliflerinin baskılarına karşı koyamayan Hannibal, III. Antiokhos ile görüşmek için Ephesos'a gelmiş ve bu süreçte onun yanında yer almıştır⁵³¹. Antiokhos III Megas, ilerleyişine devam ederek MÖ 196 yılında Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) kontrol altına almış ve Trakya'daki Lysimakheia kentine yerleşmiştir⁵³². III. Antiokhos, -Hellas'a geçmeden önce- MÖ 193 yılında arkasını sağlama almak ve müttefik kazanmak amacıyla kızlarını Ptolemaios V Epiphanes ve Kappadokia kralı Ariarathes IV (MÖ 220-162) Eusebes ile evlendirmiştir. Diğer kızını Pergamon kralı II. Eumenes ile evlendirme yoluyla Pergamon'u da yanına çekme girişiminde bulunmuş, fakat bu isteği olumsuz karşılanmıştır⁵³³.

III. Antiokhos'un Aitolia Birliği'nin çağrısıyla Hellas'taki kentleri özgür kılmak amacıyla Hellas'a geçmesi, Romalıları tedirgin etmiş, bunun yanında Rhodoslular ile Pergamonluların abartılı söylemleri ve teşvikiyle Roma MÖ 192 yılında III.

---

⁵³⁰ Polyb. XVIII. 41. 1-10; XXI. 20. 5; XXXII. 8. 3; Liv. XXXIII. 2. 7-9; Strab. XIII. 4. 2.

⁵³¹ Cic. *Sest.* 142; Diod. XXVIII. 10. 1; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 7. 6; Liv. XXXIII. 47. 7-49. 8; Val. Max. IV. 1. 6; V. 3 e'1; Sil. *Pun.* XIII. 878-885; App. *Syr.* 4; Iust. XXXI. 1. 7-2. 8; Eutr. IV. 3. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 13; Zon. IX. 18 i-j.

⁵³² Polyb. XVIII. 50. 3; App. *Syr.* 1; 3.

⁵³³ Polyb. XXI. 20. 8; Liv. XXXVII. 53. 13; App. *Syr.* 5; Zon. IX. 18.

Antiokhos'a savaş ilan etmiştir⁵³⁴. Nitekim Seleukos kralının Hellas'taki ilerleyişini durdurmak isteyen Romalılar MÖ 191 yılında Thermopylai Muharebesi'nde III. Antiokhos'u yenilgiye uğratarak⁵³⁵, Küçük Asya'ya kadar takip etmişlerdir⁵³⁶.

MÖ 190 yılına gelindiğinde ise Hellenistik Dünya'nın siyasi tarih seyrini değiştiren, dönemin iki büyük krallığını ve onların müttefiklerini karşı karşıya getiren, Magnesia Muharebesi meydana gelmiştir. Bu mücadelenin bir tarafında Kartacalıları ve onların ünlü komutanı Hannibal'i yenmiş⁵³⁷, Makedonya kralı V. Philippos'a boyun eğdirmiş⁵³⁸ Roma Cumhuriyeti varken; diğer yanda Ptolemaiosları

---

⁵³⁴ Polyb. XXI. 31. 7; 13; Liv. XXXV. 32. 2-33. 11; XXXVI. 24. 12; Zon. IX. 19; ayrıca bk. Ma 1999, 94 vdd.; Taylor 2013, 110 vdd.

⁵³⁵ Cic. *Sen.* X. 32; Polyb. XXI. 20. 9; Liv. XXXV. 23. 10; 39; 50; XXXVI. 17. 1-19. 12; Val. Max. II. 5. 1; Front. *Str.* II. 4. 4; Plut. *Cato* XIII. 1-XIV. 2; Florus *epit.* I. 24. 11-12; App. *Syr.* 12 vdd.; 18-21; Iust. XXXI. 6. 5; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 47. 3; Eutr. IV. 3. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 20-21; Zon. IX. 19 g-h; ayrıca bk. Taylor 2013, 123 vdd.

⁵³⁶ Enn. *Ann.* 377; Diod. XXIX. 5. 1; Liv. XXXVII. 33. 4; 37. 4; App. *Syr.* 24; 29; Iust. XXXVIII. 6. 3; XXXI. 7. 3; Zon. IX. 20 a.

⁵³⁷ Polyb. XV. 9. 2; XVI. 6; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 6. 3-4; Liv. XXX. 32. 4-35; XXXVIII. 51. 7-9; Front. *Str.* II. 3. 16; Memnon XXV. 4.

⁵³⁸ Polyb. VIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20; Plut. *Flam.* VII. 4-IX. 4; XIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-6; ayrıca bk. Arslan 2010, 284; Demircioğlu 2011⁵, 313-314.

dize getirmiş⁵³⁹, Akhaios ve Molon'un isyanlarını bastırdıktan sonra Küçük Asya'dan Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada nüfuzunu hissettirmiş⁵⁴⁰, Doğu'nun en güçlü krallığı Seleukoslar yer almaktaydı. İki kuvvet Magnesia ad Sipylum'da (Manisa) çarpışmış, bu mücadeleden Roma galip çıkmıştır⁵⁴¹. Savaş sırasında Rhodos ve Pergamon krallıkları Roma'nın tarafında yer almışlardır. Kappadokia Krallığı ve Galatlar⁵⁴² ise III. Antiokhos'un yanında savaşa katılmıştır. Söz konusu savaşta taraf olma konusu I. Prusias için büyük bir ikilem olmuştur. Zira bir tarafta geleneksel düşmanları Seleukoslar bulunurken, diğer tarafta yayılcı politikalarında en büyük rakipleri olan Pergamon'un Roma ile ittifak yapması onun taraf seçmesini zorlaştırmıştır. III. Antiokhos, Bithynia kralını kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Livius (XXXVII. 25. 4-7), III. Antiokhos'un I. Prusias'a Romalıların Küçük Asya'ya geldiğini ve buradaki krallıkları yıkacaklarını V.

---

⁵³⁹ Diod. XXX. 2. 1; Liv. XXXIII. 19. 8; App. Syr. 1-2; 5; 38; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁵⁴⁰ Polyb. XVIII. 50. 3; Liv. XXXIII. 19. 9; 38. 1; 38. 8-41; App. Syr. 1-5; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁵⁴¹ Liv. XXXVII. 38. 1-44; XXXVIII. 48. 7-8; 58. 9-10; App. Syr. 30-37; Iust. XXXI. 8. 8; ayrıca bk. Arslan 2010, 290. Savaşın detaylı tasviri için bk. Taylor 2013, 135 vdd.

⁵⁴² Liv. XXXVIII. 40. 5; App. Syr. 32; Galatların Anadolu'ya geçişi için bk. Memnon XIX. 3; ayrıca bk. Arslan 2000b, 25. MÖ 278 yılında Anadolu'ya ayak basan Galatlar, bu tarihten sonra buldukları coğrafyanın kaderinde önemli rol oynamışlardır.

Philippos ve Nabis'ten sonra sıranın kendisine -III. Antiokhos- geldiğini daha sonra ise Prusias'a geleceğini bildiren bir mektup yazdığını iddia etmektedir. Fakat Lucius ve Publius Scipio'nun ikna çabaları ve Roma donanmasının praetor'u olan Gaius Livius Salinator'un legasyonu sayesinde I. Prusias *amicus populi Romani* (=Roma toplumunun dostu) olarak kendi krallığının sınırlarının korunacağına dair teminat almıştır. Böylece I. Prusias bu muharebede Romalıların etkisiyle tarafsız kalmayı yeğlemiştir⁵⁴³.

Küçük Asya'da bölgenin siyasi konjonktürünü değiştiren bu tür önemli olaylar meydana gelirken, I. Pharnakes'in, ne evlilik vasıtasıyla yakın münasebetlerinin bulunduğu Seleukoslarla, ne de Küçük Asya'da bulunan diğer krallıklarla ilişkilerinin olmadığı, tamamen olayların dışında kaldığı görülmektedir. Karadeniz kralının temkinli davranarak, akrabalık bağıyla münasebetlerinin bulunduğu Seleukos Krallığı'nın yanında Magnesia Muharebesi'ne katılmaması bir bakıma Roma ile ters düşmek istememesi, krallığının ilk yıllarında olmasına rağmen olayları iyi analiz edebildiğini göstermektedir.

Magnesia Savaşı'ndan sonra Sardeis'te taraflar arasında bir ön antlaşma yapılmıştır⁵⁴⁴. Antlaşmaya göre; III. Antiokhos, Toros Dağları'nın batısındaki tüm topraklarından vazgeçerek, geri çekilecek ve 15.000 *talanta* savaş tazminatı

---

⁵⁴³ Polyb. XXI. 11. 1-13; Liv. XXXVII. 25. 1-14; App. Syr. 23; ayrıca bk. Magie 1950, 314.

⁵⁴⁴ Polyb. XXI. 16. 1-17. 12; Diod. XXIX. 10. 1; Liv. XXXVII. 45. 3-21; XXXVIII. 55. 5-7; 59. 1-7; Iust. XXXI. 8. 8; App. Syr. 38-39.

ödemenin yanı sıra Hannibal'i Roma'ya teslim edecektir⁵⁴⁵. Bu antlaşmanın tamamen geçerli olabilmesi için, sözü edilen antlaşmanın maddelerinin Roma *Senatus*'unda görüşülmesi gerekiyordu. Bu sebeple Seleukos elçilerinin yanı sıra Rhodos ve Küçük Asya'nın batısındaki tüm kentler ki, bunların bazıları bağımsızlıklarını korumak ya da kazanmak, çıkarlarını gözetmek ve yeniden şekillendirilecek olan Küçük Asya topraklarından pay kapabilmek için, elçilerini Roma'ya gönderirken, gerek muharebeden önce gerekse muharebe sırasında önemli rol oynayan Pergamon kralı II. Eumenes müzakerelerde bulunmak üzere bizzat Roma'ya gitmiştir⁵⁴⁶.

Magnesia Muharebesi ve sonrasındaki gelişmeler araştırdığımız konuyu anlaşılır kılabilmek için iyi analiz edilmelidir. Zira bir genelleme yapacak olursak her savaşı sonlandıran bir barış antlaşması ve bu antlaşmayla sınırları çizilen siyasi konjonktür, daima yeni çatışmaların sebebini teşkil etmiştir. Magnesia Muharebesi'ne son veren Apameia Antlaşması da Küçük Asya'da bulunan Hellenistik krallıklardan Pergamon'u ön plana çıkarırken; diğer hanedanlıkların ise Pergamon'a karşı tükenmek bilmeyen bir hırsıyla mücadelelerine sahne olmuştur. Sözü edilen antlaşmayla bazı yetkelerini ve hâkimiyet sahalarını yitiren bu hanedanlar ellerine geçen her fırsatta Roma'nın dostu ve müttefiki olarak savaş öncesindeki

---

⁵⁴⁵ Polyb. XXI. 43; Liv. XXXVIII. 38; Diod. XXXIX. 10; Memnon XXI. 3; App. Syr. 38-39; ayrıca bk. Arslan 2010, 290.

⁵⁴⁶ Polyb. XXI. 18. 1-24; Diod. XXIX. 11. 1; Liv. XXXVII. 51-58; XLV. 22. 1-2; Strab. XIII. 4. 2; App. Syr. 39; 44; Iust. XXXI. 8-9.

topraklarının neredeyse on katını elde etmiş olan Pergamon'a saldırmışlardır⁵⁴⁷.

MÖ 189 yılına gelindiğinde ise Magnesia Muharebesi'nde görev yapmış olan *Consul* L. Cornelius Scipio'nun görev süresi dolmuş, Gn. Manlius Vulso ondan bu görevi devralmıştır⁵⁴⁸. M. Vulso, Magnesia Muharebesi'nde Roma ve müttefiklerine karşı savaşmış, buldukları bölgede her zaman bir tehlike yaratabilecek nitelikteki Galatları cezalandırma yoluna gitmiş ve onlar üzerine bir öç seferi düzenlemeye niyetlenmişti. O sırada Roma'da bulunan Pergamon kralı II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos (MÖ 159-139) ve ordusunu da yanına alan M. Vulso, önce III. Antiokhos'u desteklemiş olan Pisidia kentlerine boyun eğdirip, onları haraca bağlamıştır⁵⁴⁹. Daha sonra Galatlar üzerine sefere çıkmış ve hızlı bir şekilde Abbasium'a (Göme) ulaşmış ve burada kamp kurmuştur⁵⁵⁰. Romalı *Consul*, burada ordusunu savaşa hazırlarken⁵⁵¹; Galatlar da bu savaş için çeşitli hazırlıklar yapmışlardır. Romalılara karşı savaşacak olan Tolistobogoi kavmi Olympos (Çile) Dağı'na konuşlanmıştır.

---

⁵⁴⁷ Polyb. XXI. 22. 14-15; XXII. 8. 3; XXIII. 11. 7-8; ayrıca bk. McDonald 1967, 1 vdd.; Gruen 1984, 547-548; Baronowski 1991, 452 vdd.

⁵⁴⁸ Polyb. XXI. 33. 1; Liv. XXXIII. 12. 1; 15. 5; ayrıca bk. Bickerman 1968, 177.

⁵⁴⁹ Liv. XXXVIII. 12-15; ayrıca bk. McDonald 1967, 3; Kaya 2011, 76; Demircioğlu 2011⁵, 340.

⁵⁵⁰ Polyb. XXI. 36. 3; Liv. XXXVIII. 15. 13-15; Abbasium'un lokalizasyonu için Mitchell (1993, 23 dn. 122), Emir Dağı'nın kuzeyini; Pessinus'un ise güneyini önermektedir.

⁵⁵¹ Liv. XXXIII. 17; ayrıca bk. Kaya 2011, 77-79.

Galatların Tektosages ve Trokhmoi boyu Ortiagon⁵⁵² önderliğindeki Tolistobogoi kabilesine yardım etmeye gelmişlerdir. Konuşlandıkları dağın, savaşta kendilerine avantaj sağlayacağını düşünen Galatlar bu amaçlarında başarısız olurken; M. Vulso, savaşın yapılacağı bölgeyi iyi analiz etmiş, emri altındaki orduyu şartlara uygun şekilde komuta ederek, Olympos Dağı Savaşı olarak anılan bu savaşta Galatları bozguna uğratmayı başarmıştır. Bozguna uğrayan Galatlar, Romalılar tarafından kılıçtan geçirilirken; kaçmayı başaranlar ise kadınların ve çocukların da konuşlanmış olduğu Magaba Dağı'ndaki (Elmadağ) kampa sığınmışlardır⁵⁵³.

Romalı *Consul* M. Vulso, Tolistobogoi kavmini Olympos Dağı'nda yendikten sonra Magaba Dağı'na mevzilenmiş olan Galatların üzerine yürümüştür⁵⁵⁴. Olympos Dağı'ndaki bozgunundan kurtulup, kampa varmayı başaranlar ve diğer Galat kabileleri

---

⁵⁵² Polybios'a (XXI. 38; XXII. 21) göre; Küçük Asya'ya yerleşmiş üç Galat kabilesinden Tolistobogoi kavminin şefi olan Ortiagon, doğuştan sahip olduğu birçok yeteneğin yanı sıra savaş sanatında da kendisini geliştirmiştir. Cesur ve cömert bir kişiliğe sahip olan Ortiagon, tüm Galatları birleştirmek, bulunduğu bölgede söz sahibi ve güçlü bir Galat krallığı kurup, ona hükmetmek istemiştir. Olympos ve Magaba dağları savaşlarında yenilmiş olmalarına rağmen, Galat kabilelerini toparlamış ve Pergamon hâkimiyetinde bulunan halkını bağımsızlığına kavuşturmak için mücadele etmiştir. Liv. XXXVIII. 19-24; App. Syr. 42; Plut. *mor.* III. 22. 258-259d-f; ayrıca bk. Stähelin 1973, 55-56; Arslan 2000b, 114-115; Kaya 2011, 90.

⁵⁵³ Liv. XXXVIII. 19-24; App. Syr. 42.

⁵⁵⁴ Liv. XXXVIII. 24. 1; ayrıca bk. Erzen 2010², 46.

Magaba Dağı'na yardıma gelmişlerdir⁵⁵⁵.

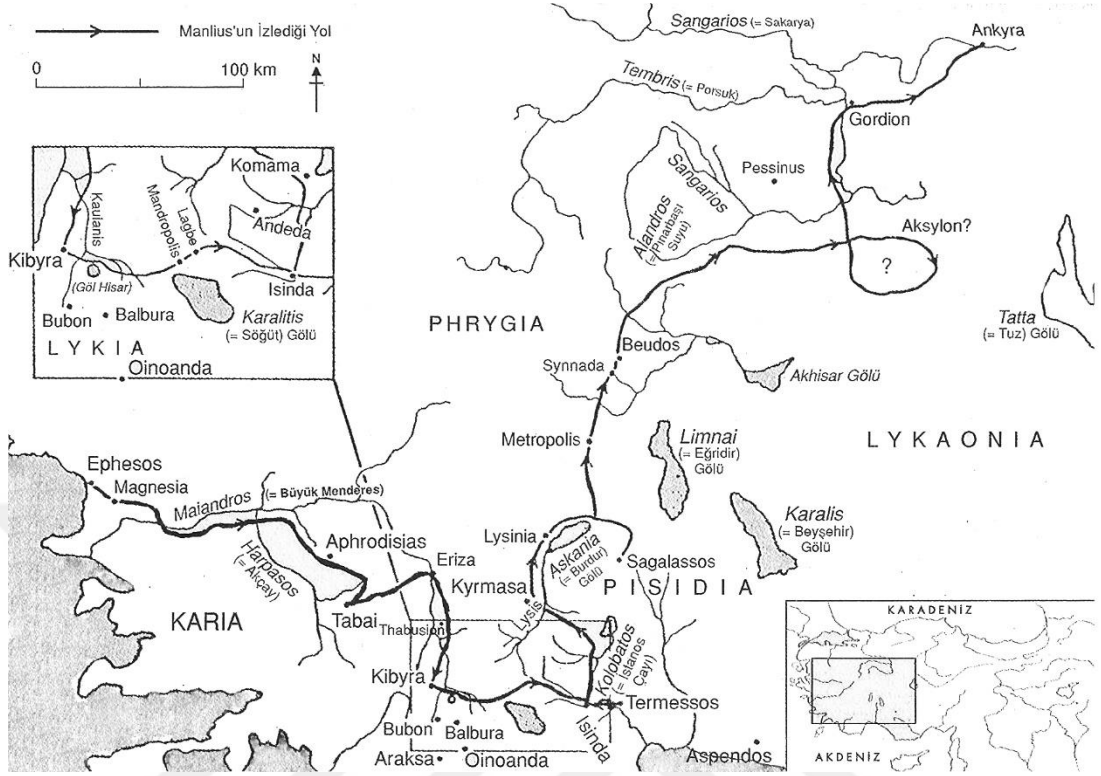

Fig. 15 M. Vulso'nun Galatları Cezalandırma Seferi

Küçük Asya'da bulunan ve Galatlarla sınır komşusu olan bazı hanedanların da bölgelerindeki gelişmelere seyirci kalmadıkları görülmektedir. Paphlagonia hükümdarı Morzios ve Kappadokia kralı IV. Ariarathes birleşerek 4000 kişilik bir orduyla Galatların yardımına koşmuştur⁵⁵⁶. Fakat tüm bu hazırlıklara ve ittifaklara rağmen Galatlar bu savaşta da muvaffak olamamış, sadece Romalılara yenilmek ve tüm varlıklarını kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda özgürlüklerine mal olacak sürece girmişlerdir⁵⁵⁷.

⁵⁵⁵ Liv. XXXVIII. 26. 1.

⁵⁵⁶ Liv. XXXVIII. 26. 3-4; ayrıca bk. Kaya 2011, 85.

⁵⁵⁷ Liv. XXXVIII. 26; XXXVIII. 40. 1-2; ayrıca bk. Magie 1950, 21.

MÖ 188 yılına gelindiğinde, Apameia’da (Dinar) M. Vulso önderliğinde yapılan antlaşmayla daha önce belirlenmiş olan barış şartları kesinleşmiştir. Böylece Seleukosların Küçük Asya’daki hâkimiyeti sona ermiştir. Onların Küçük Asya’da sahip oldukları topraklar, savaşın galibi olan Roma’ya kalmasına rağmen, Roma, elde ettiği bu geniş arazilerden tek karış toprak bile almamış, bu yerleri müttefikleri arasında pay etmiş, sadece savaş ganimetleriyle ve kazandığı büyük saygınlıkla yetinmiştir. III. Antiokhos’tan kazanılan yerlerden aslan payını, Roma’nın sadık dostu ve müttefiki Eumenes almıştır. Böylelikle Pergamon Krallığı’nın sınırları; Bithynia sınırlarından, Maiandros (Menderes) nehrine kadar olan Phrygia, Lykaonia, Pisidia, Milyas bölgelerini ve Telmessos şehrini kapsamaktaydı. Roma’nın diğer bir müttefiki olan Rhodos ise Telmessos ve Phaselis hariç Lykia topraklarına sahip oluyordu⁵⁵⁸. Bunun yanında, IV. Ariarathes krallığının mevcut durumunu korumak adına MÖ 193 yılında III. Antiokhos’un kızı Antiokhis ile evlenmiş⁵⁵⁹ bu sayede III. Antiokhos ile müttefik olmuştu. Magnesia Muharebesi’nde Seleukosların, M. Vulso’nun öç seferi sırasında ise Galatların yanında yer almış olan IV. Ariarathes, aynı yıl içinde kızı ile nişanlandığı II. Eumenes’le ve onun aracılığıyla Roma ile müttefik olmuştur⁵⁶⁰.

Roma ve müttefiklerinin III. Antiokhos’a karşı yürüttükleri savaşta tarafsız

---

⁵⁵⁸ Polyb. XXI. 45. 8-9; XXII. 5. 1-10; Liv. XXXVIII. 39; XXXII. 56. 4-5; ayrıca bk. McDonald 1967, 1 vdd.; Baronowski 1991, 452 vdd.

⁵⁵⁹ App. Syr. 5.

⁵⁶⁰ Polyb. XXI. 40. 1; 41. 5; Liv. XXXVIII. 37; Strab. XII. 2. 11; App. Syr. 42; Zon. IX. 20. 1.

kalması koşuluyla⁵⁶¹ Roma tarafından kendisine vaat edilen Phrygia Epiktetos⁵⁶² bölgesini Apameia Antlaşması'yla Pergamon'a bırakmak zorunda kalan Bithynia, Apameia Antlaşması'yla kurulan düzene karşı çıkmıştır. Böylelikle Bithynia kralı I. Prusias kaybettiği toprakları tekrar kazanabilmek uğruna II. Eumenes'le savaşmayı göze alırken⁵⁶³; Apameia Barışı ile Pergamon'a bırakılması gereken Phrygia Epiktetos topraklarını vermeye yanaşmaması da II. Eumenes'i bu savaşa sürükleyen nedenleri oluşturmuştur⁵⁶⁴.

Savaşın bir cephesinde: Roma'nın desteğine güvenen, Kyzikos (Balkız) ile ittifak yapan Pergamon Krallığı'nın hükümdarı II. Eumenes bulunurken⁵⁶⁵; diğer yanda Bithynia kralı I. Prusias ve onun müttetikleri yer almıştır. Kartacalı komutan Hannibal de I. Prusias'ın safında savaşa katılmıştır. O, Seleukosların yanından Armenia'ya; oradan da Girit'e geçmiş, ardından I. Prusias'a sığınmış⁵⁶⁶ ve

---

⁵⁶¹ Polyb. XXI. 11. 1-13; Liv. XXXVII. 25. 1-14; App. *Syr.* 23.

⁵⁶² Bu bölge Strabon'a (XII. 8. 12) göre; Aizanoi (Çavdarhisar), Kadoi (Gediz civarı), Kotiaieion (Kütahya), Nakoleia (Seyitgazi), Dorylaeion (Eskişehir) ve Midaeion (Karahöyük) şehirlerinden oluşmaktadır; ayrıca bk. Magie 1950, 758-764 dn. 56; Habicht 2006, 3.

⁵⁶³ Polyb. III. 3. 8; ayrıca bk. McShane 1964, 160.

⁵⁶⁴ Memnon XXVII. 1; ayrıca bk. McShane 1964, 160; Jones 1971², 419 dn. 3.

⁵⁶⁵ Memnon XXVII; ayrıca bk. Hansen 1947, 93; Niese 1963, 71; McShane 1964, 160.

⁵⁶⁶ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 9. 1-4; Strab. XI. 14. 6; Plut. *Luc.* XXXI. 4-5; XXXII. 4; Iust. XXII. 4. 3-5.

Pergamon'a karşı yürüttüğü savaşta krala destek olmuştur⁵⁶⁷. I. Prusias, çok değerli bir müttefik olan Ortiagon'u da kazanmıştır⁵⁶⁸. Olympos Dağı Savaşı'nda II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos Galatları bozguna uğrattıktan sonra diğer Galat kabileleri üzerinde hâkimiyet kuran Ortiagon⁵⁶⁹, Pergamon'dan öç alma fırsatını kaçırmayarak, çok istekli bir şekilde I. Prusias'ın yanında yer almıştır⁵⁷⁰. Daha önce Trakya sahilinde yer alan Ainos (Enez) ve Maroneia (Ismaros) kentleri için Pergamon ile çekişme halinde olan V. Philippos da Pergamon'a karşı yapılan bu ittifaka katılmıştır⁵⁷¹. Karadeniz Bölgesi'ne hükmeden Mithradates Hanedanlığı'ndan I. Pharnakes'in de yardımcı birlikler göndererek; II. Eumenes'e karşı oluşturulan bu ittifaka dâhil olduğu anlaşılmaktadır⁵⁷². Pergamon Krallığı'na karşı yapılan bu ittifaka katılmak, I. Pharnakes'in tahta geçtikten sonraki ilk siyasi hamlesi olarak görülmektedir⁵⁷³.

⁵⁶⁷ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Liv. XXXIX. 51. 1; Iust. XXII. 4. 5; Strab. XII. 4. 3; Plut. *Flam.* XX. 4; Cic. *Div.* II. 52; Eutr. IV. 5. 2.

⁵⁶⁸ Liv. XXXIII. 24. 11.

⁵⁶⁹ Polyb. XXII. 21. 1-4; Pomp. Trog. *prolog.* 32.

⁵⁷⁰ *OGIS* 298; Polyb. XXII. 21; Pomp. Trog. *prolog.* 32.

⁵⁷¹ Polyb. XXII. 6. 1; 11. 1-4; XXIII. 1. 4; 3. 1; Liv. XXXIX. 24. 6-7; 27. 1-5; 33. 1-4; 46. 9; ayrıca bk. Gruen 1984, 551.

⁵⁷² Iust. XXXII. 4. 7; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Malay 1992, 64; Arslan 2007, 63.

⁵⁷³ I. Pharnakes'in, Bithynia koalisyonuna katılıp-katılmadığı tartışmalı bir konudur. Pompeius Trogus'un, (*Prolog.* XXII. [In Asia bellum ab rege Eumene

II. Eumenes ve ona karşı güçlü bir ittifak oluşturmuş olan I. Prusias arasındaki savaş MÖ ca.186/5 yılında başlamıştır⁵⁷⁴. Sözü edilen savaşın kara ve deniz olmak

---

gestum adversus Gallum Ortiagontem, Pharnacem Ponticum et Pruisan, adiuvente Prusian Hannibale Poeno=*Asia'daki savaşta Kartacalı Hannibal'in Prusias'a destek verdiği sırada; Galat Ortiagon, Pontoslu Pharnakes ve Prusias, Eumenes Krallığı'nın karşısında yer aldı.*) savaşıla ilgili anlatılarına rağmen; sözü edilen dönemi konu edinmiş antik yazarların I. Pharnakes'ten bahsetmemiş olması ve II. Eumenes'in, I. Prusias'a karşı zaferini kutlayan Telmessos yazıtında: ([ἐπει[δὴ βασι]λεὺς Εὐμένης ὁ σωτὴρ καὶ εὐεργέ[της ἡμ]ῶν ἀναδεξάμενος τὸν πόλεμον οὐ μ[ό]νον ὑπ[ὲρ] τῶν ὑφ' αὐτὸν τασσομένων ἀλλὰ καὶ | [τῶν ἄ]λλων τῶν κατοικούντων τὴν Ἀσίαν ὑ[[πέστ]η τὸν κίνδυνον καὶ παρακαλέσας τοὺς | [θεο]ὺς καὶ διαγωνισάμενος πρὸς τε Προυσίαν |[κα]ὶ Ὀρτιάγοντα καὶ τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς | [συ]μμάχους αὐτῶν ἐνίκησεν ἐνδόξως καὶ |[κ]αλῶς καὶ ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα τοῖς θεοῖς=*Mademki kurtarıcımız ve hayırhahımız olan kral Eumenes, kendisi tarafından tanzim edilen kişileri aynı zamanda Asia'ya yerleşenleri de savaştan korudu. Tehlikeye son verdi ve tanrılara dua ettikten sonra Prusias'a ve Ortiagon'a, Galatlara ve onların mütteliklerine karşı savaştı ve tıpkı bizim tanrılara yalvardığımız gibi ünlü ve güzel bir zafer elde etti.*]) I. Pharnakes'in adının geçmiyor olması tartışmanın sebebi olmuştur. Telmessos'taki yazıt için bk. Segre 1932, 446-452; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Habicht 2006, 325.

⁵⁷⁴ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Iust. XXXII. 4. 2; ayrıca, bu savaşın tarihlendirilmesi için bk. Dmitriev 2007, 136.

üzere iki ayrı cephede cereyan ettiği anlaşılmaktadır⁵⁷⁵. Savaşın ilk evrelerinde Pergamon Krallığı'nın üstün olduğu görülmektedir. Bithynia sınırlarında bulunan Lypedron Dağı yakınlarında yapılan savaşta II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos'un komuta ettiği birlikler, Bithynia ve müttefiklerinden oluşan orduyu bozguna uğratarak büyük bir zafer kazanmışlardır⁵⁷⁶. Karadaki savaşta yenilgiye uğrayan I. Prusias savaşı denize taşıyarak; donanmasının başına Hannibal'i getirmiştir. Hannibal kendi emrindeki donanmadan sayıca çok üstün olan Eumenes komutasındaki filoya karşı zekice bir savaş planı hazırlayarak, bu savaşta zafer kazanırken⁵⁷⁷; Eumenes ise talihinin de yardımıyla kaçarak canını kurtarmıştır.

---

⁵⁷⁵ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 3; 11. 7; Front. *Str.* IV. 7. 10-11; Iust. XXXII. 4. 6-7; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964; 160 dn. 38; Malay 1992, 64-65.

⁵⁷⁶ *I.v.Perg.* 65 [=OGIS 298]; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; Magie 1950, 764 dn. 59; Walbank 1957, 300.

⁵⁷⁷ Corn. Nep. *Hann.* (XXIII. 10; 11) ve Iustinus'un (XXXII. 4) Pompeius Trogus'tan yaptığı özete istinaden; II. Eumenes'in komuta ettiği donanmanın, kendisinininkinden sayıca çok fazla ve daha donanımlı olduğunu fark eden Hannibal, düşmanını yenebilmek için kurnazca bir strateji geliştirmiştir. Buna göre: Hannibal, denizdeki çarpışmadan birkaç gün önce askerlerine zehirli yılanlar toplatmış; toplanan çok sayıdaki yılanı ise sepetlere doldurarak gemilere yükletmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte askerlerine içinde Eumenes'in bulunduğu gemiye saldırarak, bu sepetleri onun gemisine atmalarını emretmiştir. Eumenes'in mürettebatı ve askerleri ilk başta ne

İlerleyen süreçte savaşın tekrardan karaya taşındığı ve Hannibal'in, Eumenes komutasındaki ordular karşında üstün geldiği⁵⁷⁸ vurgulansa da; I. Prusias ve II. Eumenes'in Roma *Senatus*'una müracaat etmeleri ve Telmessos'ta (Fethiye) ortaya çıkarılan yazıt, Pergamon'un bu savaştan zaferle ayrıldığı anlamını taşımaktadır⁵⁷⁹. Bu zaferden sonra II. Eumenes'in soter (Σωτήρ = *Kurtarıcı*) unvanı aldığı görülmektedir⁵⁸⁰. Roma'nın meseleye dâhil olmasıyla birlikte savaş, 184 yılında

---

olduğunu anlayamamış ve Bithynialıları aşağılayarak gülmüşlerdir; fakat hemen sonra yılanları fark ederek kaçmaya başlamışlardır. Kaçamayanlar yılanlar tarafından ısırılmış ya da esir alınmışlardır. Eumenes kaçarak canını kurtarırken; Hannibal, kazanmasının neredeyse imkânsız gibi görüldüğü bu savaştan zaferle ayrılmasını bilmiştir. Front. *Str.* IV. 7. 10-11; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964, 160 dn. 38; Dawson 1967, 124; Malay 1992, 64-65.

⁵⁷⁸ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 11. 7.

⁵⁷⁹ Eumenes, elçilerin yanında kardeşi Athenaios'u da *Senatus*'a göndermiştir. Athenaios, *Senatus*'ta Makedonya kralı V. Philippos'u, hem I. Prusias'a yardım ettiği için hem de Trakya'da bulunan Ainos ve Maroneia kentlerini işgal ettiği için suçlamıştır. Athenaios kendi lehlerine karar verilmesi için *Senatus*'a 15.000 altın *stateres* değerinde bir taç hediye etmiştir. Polyb. XXII. II. 1-6; XXIII. 1. 4-13; ayrıca bk. Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 325.

⁵⁸⁰ Robert 1934, 284 n. 1; Magie 1950, 764 dn. 59.

Pergamon lehine sonuçlanmıştır⁵⁸¹. I. Prusias'ın, Phrygia Epiktetos üzerinde hak iddia etmeyi bırakması ve Hannibal'i kendilerine teslim etmesi için Roma, Titus Quinctius Flaminius'u görevlendirmiştir. Hannibal, ihanete uğradığını ve kaçmanın mümkün olmadığını anlayınca, Romalılara teslim edilmektense ölmeyi yeğlemiş ve intihar etmiştir⁵⁸². Taraflar arasında yapılan antlaşmaya göre; I. Prusias Phrygia Epiktetos'tan çekilecek; Attalosların ata toprağı olan Tieion, Pergamon'a bırakılacaktı⁵⁸³. Strabon'a (XII. 3. 8) göre Tieion, genel olarak çok önemli bir kent olmamasına rağmen, Attaloslar için manevi açıdan oldukça değerlidir. Çünkü hanedanlığın kurucusu olarak addedilen I. Philetairos buralıdır⁵⁸⁴. Ayrıca Apameia Antlaşması uyarınca; Pergamon'un Galatlar üzerinde kurduğu hâkimiyet devam

---

⁵⁸¹ Polyb. XXII. 20. 8; Strab. XII. 4. 3.

⁵⁸² Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 12. 3; 13. 1; Liv. XXXIX. 50. 10; 51. 12; 56. 7; Plut. *Flam.* XX. 1; XXI. 1-9; App. *Syr.* 11; Paus. VIII. 11. 10-11; Iust. XXXII. 4. 8-12; Eutr. IV. 5. 2; ayrıca bk. Hansen 1947, 95. Plutarkhos'un (*Cato* IX. 1) anlatılarına göre Romalılar, Bithynia'ya biri damla (gut) hastası, diğeri kafası delinmiş, üçüncüsü de aptal olduğu düşünülen üç elçi yollamıştır. Bunun üzerine Marcus Porcius Cato sözü edilen durumla alay ederek "*Romalılar ayağı, başı ve yüreği olmayan elçiler gönderdiler*" demiştir.

⁵⁸³ Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 176; Marek, 2010, 296.

⁵⁸⁴ Paus. I. 8. 1; 10. 4; ayrıca bk. Radt 2001, 25.

Athenaios (*Deip.* XIII. 577b) Philetairos'un annesinin Boa adlı Paphlagonialı bir *hetaera* (kurtesan) ve *auletrides* (aulos çalgıcısı) olduğunu belirtmiştir.

etmiştir⁵⁸⁵. Böylece Pergamon Krallığı'nın sınırları Mithradates Hanedanlığı'nın hâkimiyetinde olan Pontos Bölgesi'ne kadar uzanmıştır⁵⁸⁶.

II. Eumenes'e karşı yaptığı savaşta umduğunu bulamayan Bithynia kralı I. Prusias MÖ 184/183 yılından itibaren yayılcı politikasını krallığının kuzeydoğu istikametinde uygulamaya girişmiştir. Bu politika doğrultusunda Herakleia Pontike'ye saldırı düzenlemiştir⁵⁸⁷. Öncelikle Herakleia Pontike teritoryumunda bulunan Kieiros'u (Konuralp) daha sonra ise Tieion kentini ele geçirmiştir. Ardından Herakleia Pontike'yi denizden ve karadan kuşatmıştır. Fakat söz konusu kuşatma sırasında I. Prusias merdivene tırmanırken surların üzerinde bulunan mazgallı siperden atılan bir taşla vurulmuş ve böylelikle kuşatma kaldırılmıştır⁵⁸⁸. Memnon'a (XXII. 2) göre I. Prusias ayağına aldığı bu darbeye total (χολός) kalmış ve bu lakapla anılarak kısa bir süre içinde ölmüştür. I. Prusias'ın MÖ 182 yılında ölmesinin ardından yerine oğlu II. Prusias (MÖ 182-149) geçmiştir.

Antik yazarların bu süreçte Pontos Bölgesi ya da I. Pharnakes hakkında sessiz kalması nedeniyle I. Pharnakes'in söz konusu süreçteki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Fakat I. Pharnakes'in daha sonraki girişimleri göz önünde bulundurulursa, söz konusu süreçte hanedanlığın sınırları dâhilindeki ekonomik kaynakları etkili bir biçimde kullanarak gelirlerini artırdığını, bir takım ittifaklar

---

⁵⁸⁵ Badian 1984², 294 n. K; Habicht 2006, 328.

⁵⁸⁶ Hansen 1947, 95.

⁵⁸⁷ Memnon XXVII. 1-2. I. Prusias'ın düzenlediği seferin tarihlendirilmesiyle ilgili tartışmalar için bk. Dmitriev 2007, 133 vdd.

⁵⁸⁸ Memnon XXVII. 1-2; ayrıca bk. Dmitriev 2007, 133 vdd.

oluşturduğunu ve hanedanlığın sahip olduğu orduyu güçlendirmeye yönelik çabalarının olduğunu ileri sürebiliriz. Aynı süreçte Küçük Asya'da yer alan Hellenistik krallıklardan Pergamon ise II. Eumenes (MÖ 197-MÖ 159) tarafından yönetiliyordu. Apameia Barışı'ndan sonra Lykaonia, Hellespontos Phrygiası, Mysia, Lydia bölgelerinin yanı sıra Telmessos (Fethiye), Trakya'daki Khersonesos, Lysimakheia ve Bisanthe kentlerinin Roma tarafından verilmesiyle topraklarını neredeyse on katına çıkarmıştı⁵⁸⁹. Öyle ki Polybios (XXXII. 8. 3-5) bile I. Pharnakes ile yaklaşık olarak aynı zamanda hüküm sürmüş olan II. Eumenes'ten övgüyle bahsetmiştir. Ona göre: “*Eumenes... babasından miras aldığı krallık yalnızca son derece basit ve küçük birkaç kentten oluşuyordu, fakat o talihinin yardımı ya da mevcut siyasi durum gereği olmaksızın, zekâsı ve çabası ayrıca da yeteneğiyle krallığını, zamanın en büyük güçlerine rakip olan bir hale getirdi*”. Bu durum Küçük Asya'da benzer emellere sahip, hırslı ve istediğini elde etmek için oldukça saldırgan olabilen iki kralın çıkarlarının çatıştığı her an savaşabilecekleri anlamına gelmekteydi.

3.3 Sinope Kentinin Ele Geçirilmesi

MÖ VII. yüzyılda Miletoslular tarafından kolonize edilerek kurulan Sinope⁵⁹⁰, hem doğa hem de insanlar tarafından güzelce süslenmiştir. Bir yarımada üzerine

---

⁵⁸⁹ Polyb. XXI. 22. 14-15; XXII. 8. 3; XXIII. 11. 7-8; ayrıca bk. Thonemann 2013, 2.

⁵⁹⁰ Kentin kuruluşuyla ilgili söylenceler ve bilimsel veriler için bk. Robinson 1906a, 145-150; 1906b, 245 vdd.; Manoledakis 2010, 563 vdd.

kurulmuş olan kent, gemilerin demirlemesine elverişli iç ve dış limanlara sahiptir. Bu limanlardan biri kentin batısında bulunan Armene'dir (Akliman)⁵⁹¹. Bunun yanında sahillerin diğer kısımlarının kayalıklarla kaplanmış olması, surlarla çevrili kentin kıyılarını korunaklı kılmaktadır⁵⁹². Kentin rutubetli iklime sahip yüksek yamaçlarında meşe, kayın (karaağaç), akağaç ve dişbudak *etc.* gibi ağaçların meydana getirdiği gür ormanlar bulunmaktadır. Buradan elde edilen kereste ise gemi yapımı ve mobilya üretimi için oldukça uygundur⁵⁹³. Diğer bölgelerde imal edilen

---

⁵⁹¹ Armene'nin konumu hakkında antik yazarların birbirinden farklı görüşleri vardır. Arrianus'a (XIV. 4-5) göre, burasının Sinope ile arasındaki mesafe 40 *stadia* iken; Strabon'a (XII. 3. 11) göre ise 50 *stadia*'dır. Burada beş gün boyunca konaklayan Ksenophon (*Anab.* VI. 1. 15-17) sözü edilen yerleşimin Sinope sınırlarına dâhil olduğunu ve Paphlagonia'da yer aldığını belirtir. Plinius (*nat.* VI. 2. 2) kendi zamanında (MS 23-79) bu yerleşimin Sinope'nin kolonisi olduğunu söyler. Pomponius Mela (I. 104) ise burasının Paphlagonia'nın sınırı olduğunu ifade eder. Strabon (XII. 3. 10) “*işi olmayan Armene'nin duvarlarını yapar*” atasözünün bu yöreye ait olduğunu belirtir.

⁵⁹² Strabon (XII. 3. 11) sözü edilen kayalıkların üzerinde *khoinikidas* (= χοινικίδας) adlı oyukların olduğunu belirtmiştir. Bu oyuklar deniz yükseldiğinde suyla dolmaktadır. Hem bu nedenle hem de kayalıkların yüzeyinin dikenli gibi sivri olmasından dolayı burayı aşmak neredeyse imkânsızdır. *Khoinikidas* adlı oyuklar, şiddetli dalgalarla taşınan çakılların kıyıya çarpması sonucu oluşmuştur.

⁵⁹³ Ksen. *Anab.* VI. 4. 4; Theophr. *hist. plant.* IV. 5. 3; 5. krş. Plin. *nat.* XVI. 59.

ürünlerin de dış pazarlara buradan aktarılması sayesinde kentin limanları ticari bir işlerlik kazanmış, Hellenistik Dönem'in önemli ticari merkezleri arasında Sinope kentinin adı da sıkça anılır olmuştur. Öyle ki dünyanın en iyi aşı boyası sayılan *Sinopeli* (Σινωπίς / Σινωπική=*Sinōpis/Sinopike*) Kappadokia'da imal edilmesine rağmen Sinope limanlarından diğer merkezlere taşınması nedeniyle bu isimle anılmıştır⁵⁹⁴.

I. Pharnakes seleflerinin izlediği yayılımcı politikayı devam ettirerek, onlardan daha agresif ve sistematik bir genişleme siyaseti benimsemiştir. Özellikle kendisine stratejik ve ekonomik açıdan fayda sağlayabileceğini düşündüğü yerleri ele geçirme girişimlerinde bulunmuştur. Bu sırada Pergamon Krallığı, Bithynia Krallığı'na karşı

137; ayrıca bk. Magie 1950, 184.

⁵⁹⁴ Strab. III. 2. 6; XII. 2. 10; Theophr. *de lapid.* 52. 1-6; Plin. *nat.* XXXV. 13. 31; 17. 36; 32. 50; Dioscorides V. 96. 1-2; 126. 5; Isidore *Etym.* XIX. 17. Sözü edilen kırmızı renkli aşı boyasının en büyük rakibi ise Iberia'da üretilendir (Strab. XII. 2. 10). Kırmızı renkli boya imalatında kullanılan bu madde aynı zamanda sağlık alanında da kullanılmıştır. Celsus (*Med.* V. 6. 1; 19. 21; VI. 6. 19 *etc.*) açık yaraların ve mantarların tedavisinde kullanılan merhemlerin içeriğinde *sinopsis*'in de olduğunu aktarmıştır. Dioscorides de (V. 96. 1-2) *sinopsis*'in kanı durduran, kurutucu ve yapışkan özelliğine vurgu yaparak plaster olarak kullanıldığını, bunun yanı sıra yutulduğu zaman ishali durduğunu, fazla kullanılması halinde ise kurutucu özelliğinden dolayı kabızlığa neden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bk. Leaf 1916, 1-15; Magie 1950, 184 dn. 22; Arslan 2007, 64 vd. dn. 294.

yaptığı savaştan yeni ayrılmış, Rhodos ise Apameia Antlaması'yla kendisine verilmiş olan Lykia üzerinde tam hâkimiyet kuramamış, hâlâ sözü edilen bölgeyi ele geçirmek için uğraşıyordu⁵⁹⁵. Bu durumu stratejik görüşü sayesinde fırsata çevirmiş olan I. Pharnakes, muhtemelen bazı Galat şefleri ve Küçük Armenia satrabı Mithradates⁵⁹⁶ ile ittifak yapmanın yanı sıra hâkim olduğu bölgelerdeki savaşçı halkları kendi ordusunda kullanarak gerçekleştirdiği ani ve beklenmedik saldırı ile MÖ 183 yılında Sinope kentini ve onun Sinopitis diye adlandırılan teritoryumunu ele geçirmiştir⁵⁹⁷. Fakat kentin surlarla çevrili olması, denizden gelebilecek saldırılara karşı korunaklı olması bunun yanında teritoryuma (Sinopitis) sahip olması *etc.* gibi sebeplerle saldırının Sinopeliler tarafından kolaylıkla haber alınabileceği göz önünde bulundurulursa, kuşatmanın ani olmaktan ziyade oldukça sistematik bir plan perspektifinde uygulandığı düşünülebilir. Ayrıca II. Mithradates zamanında yapılan kuşatmadaki Rhodos ve Kos örneğinde olduğu gibi kente gelebilecek yardımların ekarte edilmiş olması gerekir. Bu sebeple kuşatmanın zamanı muhtemelen Karadeniz'in fırtanalı olduğu ve denizden gelebilecek yardımların sekteye uğrayacağı mevsime denk getirilmiştir. I. Pharnakes'in yörenin savaşçı halklarını düzenli ordusunda istihdam ederek yaşadığı yörenin insan kaynaklarını da etkili bir şekilde kullanmak suretiyle hem kara hem de denizden kuşatarak Sinope kentini

---

⁵⁹⁵ Polyb. XXX. 31. 4; ayrıca bk. Akşit 1971, 60-61; Berthold 1984, 172-173.

⁵⁹⁶ Bazı araştırmacılara göre söz konusu Mithradates I. Pharnakes'in kardeşi Mithradates IV Philadelphos'tur (Niese 1963, 78 dn. 2).

⁵⁹⁷ Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Liv XL. 2. 6; Strab. XII. 3. 11; ayrıca bk. Magie 1950, 184-185; Walbank 1957, 512; 1979, 227; Danov 1979, 95-96.

almış olması muhtemeldir. Bu doğrultuda kent kuşatmalarında kullanılan gelişmiş kuşatma araçlarının hanedanlık ordusunun bünyesinde olduğu düşünülmelidir. Sinope kentinin alınması esas itibariyle I. Pharnakes'in düşmanı ve savaş meydanını analiz ederek hızlı olduğu kadar etkili saldırılar yapabilecek ve elindeki imkânlardan sonuna kadar faydalanabilecek yeteneğe ve tecrübeye sahip bir lider olduğunu göstermektedir.

I. Pharnakes Sinope'yi ele geçirdikten sonra bu kenti kraliyet merkezi yapmış ve burayı tersanelerle donatarak hanedanlığının donanma üssü haline getirmiştir. Ayrıca ticari potansiyeli ve stratejik önemi nedeniyle de kente ihtimam göstermiştir⁵⁹⁸. Kral,

Fig. 16 I. Pharnakes'in Hükümdarlığı Sırasında Hanedanlığın Sınırları

⁵⁹⁸ Bu yüzden Pontos kralları, artık Sinope'de gömülmeye başlamışlardır. (Plut. *Pomp.* XLII. 2-3; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio XXXVII. 14. 1-2. Krallığın başkenti ve kraliyet sarayının bulunduğu mevki için bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Diod. XIV. 31. 2; Memnon XXXVI. 3; ayrıca bk. Arslan 2007, 65.

daha sonra Sinope'nin kolonileri olduğu düşünölen Kotyora⁵⁹⁹ ve Kerasus⁶⁰⁰ kentlerini ele geçirerek krallığın sınırlarını Kolkhis istikametinde genişletmiştir⁶⁰¹. Ardından Kotyora sakinlerini Kerasus kentine taşımak suretiyle -Hellenistik Dönem hanedanları/kralları arasında popüler bir uygulama olan- kendi adına izafeten Pharnakeia kentini kurmuştur⁶⁰².

I. Pharnakes'in ele geçirdiği bu kentler yalnızca stratejik açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da çok önemlidir. Strabon'a (XII. 3. 11) göre Miletoslular tarafından kurulan Sinope dünyanın o tarafındaki kentlerin en önemlisiydi⁶⁰³. Kent, Karadeniz bölgesinin kara ve deniz trafiğinde pivot konumdaydı⁶⁰⁴. Özellikle Kappadokia'dan gelen ticari mallar kentin limanlarından dünyaya pazarlanırdı⁶⁰⁵. Kerasus kenti üzerine kurulan Pharnakeia, geniş bir sahil şeridine sahip olmamasına rağmen tarıma elverişli verimli topraklara sahipti⁶⁰⁶. Bunun yanı sıra kent, sahip olduğu ormanlarla kereste için önemli bir kaynak olurken, balıkçılık ve madencilik

---

⁵⁹⁹ Ksen. *Anab.* V. 5. 3; 10; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *Periplus* XVI. 3.

⁶⁰⁰ Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Arr. *Periplus* XVI. 4.

⁶⁰¹ Olshausen 1974a, 154.

⁶⁰² Arr. *Periplus* XXVII. 3-4; Strab. XII. 3. 17; ayrıca bk. Magie 1950, 193; Ballestor – Pastor 2000-2001, 63.

⁶⁰³ Ksen. *Anab.* VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Arr. *Periplus* Ic.

⁶⁰⁴ Ruscu 2008, 78 vdd.

⁶⁰⁵ Hdt. I. 72; II. 34; Strab. III. 2. 6; XII. 2. 10; XIV. 5. 22.

⁶⁰⁶ Plin. *nat.* XV. 30. 102; Amm. Marc. XXII. 8. 6; Ath. *Deip.* II. 51a; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 571-573; Arslan 2005, 127-128.

açısından Karadeniz'in en zengin kentlerinden biriydi⁶⁰⁷. Sözü edilen kentlerin elverişli limanları bölgede üretilen malların ticaretinin yapılmasını mümkün kılarken, I. Pharnakes'in Karadeniz'in karşı kıyılarındaki kentlerle ilişki kurabilmesini de sağlamıştır. I. Pharnakes, böylelikle ele geçirdiği tüm bu kentlerin hem demografik hem de maddi zenginliklerine sahip olmuş, bu bölgelerden elde ettiği gelirler, ordusunu güçlendirmesine ve paralı askerlere ödeme yapabilmesine olanak sağlamıştır. I. Pharnakes'in hüküm sürdüğü yıllarda basılmış olan çeşitli standartlardaki sikkeler bu görüşü desteklemektedir⁶⁰⁸.

Fig. 17 I. Pharnakes zamanında (MÖ ca. 200-160/59) darp edilmiş tetradrachme

Fig. 18 I. Pharnakes zamanında (MÖ ca. 200-160/59) darp edilmiş drachme

I. Pharnakes'in yaptığı askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel hamleler, yaşadığı coğrafyaya hâkim olmak isteyen bir kralın amacına ulaşma konusundaki stratejik öngörüsünü ortaya koymasından dolayı önemlidir. Zira I. Pharnakes yörenin yeraltı zenginlikleri olan madenler ve yerüstü varlıkları olan ormanların yanı sıra yörenin

⁶⁰⁷ Strab. XII. 3. 19; ayrıca bk. Magie 1950, 193.

⁶⁰⁸ *BMC Pontus* 43 n° 1 lev. VIII/3; *SNG IX*. 1 n° 1025; 1026; Head 1911, 500 n° 5. Ayrıca I. Pharnakes zamanına tarihlenen *stater*'ler, *tetradrachme*'ler ve *drachme*'ler hakkında kapsamlı ve güncel bilgi için bk. Callataÿ 2009, 70-74.

ticari potansiyeli ve insan kaynaklarını da kabiliyetli yöneticiliği sayesinde etkili bir şekilde kullanmıştır⁶⁰⁹. Esas itibarıyla I. Pharnakes zamanında temelleri atılan büyük bir imparatorluk olma fikri onun torunu Mithradates VI. Eupator tarafından da örnek alınıp hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

3.4 Pergamon Krallığı'na Karşı Savaş

Apameia Antlaşması'ndan sonra Küçük Asya, Hellenistik krallıkların çekişme alanı haline gelmiştir. Bu süreçten sonra bölgenin iki yükselen gücü Pergamon Krallığı ve Mithradates Hanedanlığı arasında kaçınılmaz bir çıkar çatışması ortaya çıkmıştır. Sinope'den başlayarak, kısa süre içinde doğuda Trapezus'a (Trabzon) kadar tüm Pontos sahil şeridini ele geçirmiş olan I. Pharnakes, MÖ 183 yılının sonuna doğru yayılma rotasını güneye çevirmiş, müttefiki olan Küçük Armenia satrabı I. Mithradates ile Kappadokia sınırlarını taciz etmeye başlamıştır⁶¹⁰. Daha sonra, ittifak yaptığı Galat şefleri Kassignatos ve Gaizatoriks⁶¹¹ ile birlikte

---

⁶⁰⁹ Herodotos (V. 23) anlatısında Megabazos'un Dareios'a, Histiaios hakkındaki uyarısını şöyle aktarır: "Ey kral, sen ne yapıyorsun? Böyle kurnaz ve becerikli bir Hellen'e Trakya'da kent kurmak için izin verilir mi? Orada orman çok, gemi ve kürek yapmak için istediği kadar ağaç bulabilir, gümüş madenleri ve gerek Hellen, gerek barbar, kalabalık bir halk yığını var ki, eğer başlarına geçecek birisi çıksa, gece demez gündüz demez her dediğini yaparlar..."

⁶¹⁰ Polyb. XXIII. 9. 3; *fr.* 112; ayrıca bk. Walbank 1979, 253.

⁶¹¹ Gaizatoriks, Bithynia sınırına yakın bir yerde olduğu ifade edilen Timonitis yöresinin hakimidir (Strab. XII. 3. 41).

Paphlagonia ve Galatya için tehdit oluşturmaya başlamış, ayrıca onları Pergamon topraklarına saldırmaları için kışkırtmıştır⁶¹². Apameia Barışı'yla birlikte Galatların bölge üzerindeki yağma faaliyetlerini bir nebze olsun durdurabilen ve bu otoritesini Bithynia ile yaptığı savaştan sonra sağlamlaştırmış olan II. Eumenes, I. Pharnakes'in Galat şefleriyle antlaşmasını ve genişleme politikasını, kendisi için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Zaten Galatya savaşın ana sahnesi olmuş, barış yapıldığında ise antlaşmanın en önemli konularından biri olmuştur. I. Pharnakes'in yayılma politikası, bir taraftan Kappadokia Krallığı'na diğer taraftan da Pergamon Krallığı'na ve Paphlagonia Bölgesi'ndeki yerleşimlere savaş ilan etmesi; II. Eumenes'in ise bu saldırgan politika karşısındaki tedirginliği MÖ 183 yılı sonunda sözü edilen krallar arasında patlak veren savaşın nedenini oluşturmuştur. Bu savaş aynı zamanda Küçük Asya'da kurulan küçük Hellenistik krallıklardan en batılılaşmış olanı -Hellenleşmiş- Attaloslar ile sürekli doğulu -Pers- köklerine vurgu yapan Mithradatesleri karşı karşıya getirmiştir. Söz konusu savaşın detaylarına ilişkin kesin veriler yoktur. Olay örgüsü Polybios (MÖ ca. 200-118) ve kısmen Sicilyalı Diodoros (MÖ ca. 80-20) tarafından anlatılmaktadır. Sözü edilen savaş dört yıl sürmüş, giderek şiddetlenmiş ve daha geniş bir alana yayılmıştır. II. Eumenes MÖ 183 yılında 31 Girit kentiyle karşılıklı müttefiklik antlaşması yaparak asker ihtiyacını karşılamayı düşünmüştür⁶¹³. I. Pharnakes'in ise savaşın öncesinde askerlerine yapacağı ödemeleri göz önünde bulundurarak yoğun bir şekilde sikke darp ettirdiği görülmektedir⁶¹⁴.

---

⁶¹² Polyb. XXIV. 14. 6-7; ayrıca bk. Griffith 1935, 184; Walbank 1979, 227.

⁶¹³ *SIG*³ 627; ayrıca bk. Hansen 1947, 96 dn. 83; Magie 1950, 20; 764 dn. 57.

⁶¹⁴ *BMC Pontus* 43 n° 1 lev. VIII/3; *SNG IX*. 1 n° 1025; 1026; Head 1911, 500 n°

Fig. 19 I. Pharnakes Zamanında (MÖ ca. 200-160/59) darp edilmiş stater.

Savaşın tam olarak nasıl başladığı bilinmemekle birlikte, MÖ 183 yılının ilkbaharında her iki tarafın da Roma *Senatus*'una elçiler yolladığı görülmektedir⁶¹⁵. Mithradates Hanedanlığı'ndan bir kral ilk kez *Senatus*'a elçi göndererek Roma ile

münasebet kurmuştur. *Senatus*'ta I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki anlaşmazlığın nedenleri sorgulanmıştır. Roma'ya gelen elçiler arasında Sinope'nin işgal edilmesinden yakınan Rhodoslular da bulunmaktadır⁶¹⁶. *Senatus* elçileri dinledikten sonra Sinope ve savaşan iki kral arasındaki anlaşmazlığı araştırması için bir heyet göndermiştir⁶¹⁷. Bu süreç içerisinde I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki mücadelenin devam ettiği görülmektedir.

MÖ 182 yılında daha önce *Senatus* tarafından görevlendirilen araştırma heyeti görevini tamamlayarak Roma'ya dönmüştür⁶¹⁸. Konu *Senatus*'ta görüşüleceği

---

5; Callataÿ 2009, 70-74.

⁶¹⁵ Polyb. XXIII. 9. 1-3; Liv. XL. 2.

⁶¹⁶ Polyb. XXIII. 9. 2; Liv. XL. 2. Sinope ile yakın ticari ilişkileri bulunan Rhodos, II. Mithradates bu kenti kuşatınca kente yardım etmiştir. Fakat I. Pharnakes'in burayı ele geçirmesine engel olamamış, Roma'dan yardım istemek için konuyu *Senatus*'a taşımıştır.

⁶¹⁷ Polyb. XXIII. 9. 3; Liv. XL. 2.

⁶¹⁸ Polyb. XXIV. 1. 2; Liv. XL. 20. 2.

zaman, II. Eumenes, IV. Ariarathes ve I. Pharnakes'in elçileri de orada bulunmaktaydı⁶¹⁹. Araştırma heyetinin sözü edilen savaşla ilgili hazırladığı raporda: Eumenes'in ılımlı politikasından bahsedilirken; Pharnakes'in ise uzlaşmaz tavırları, ilerleyişi ve açgözlülüğü vurgulanmıştır⁶²⁰. *Senatus*'ta kralların gönderdiği elçiler savunmalarını yaptıktan sonra, bu konunun daha fazla tartışılmasına gerek görülmemiş ve daha kapsamlı bir araştırma yapılması için Küçük Asya'ya ikinci komisyon gönderilmiştir⁶²¹. Roma'nın çoğu zaman uyguladığı gibi araştırma komisyonu gönderme politikası I. Pharnakes'in işine yaramıştır. Bu süreçte I. Pharnakes yeni saldırılar gerçekleştirmiştir. İlk olarak Paphlagonia'yı işgal eden I. Pharnakes, Gangra'ya (Çankırı)⁶²² kadar ilerlemiş, orada yaşayanların büyük bir kısmını esir almış ve mal varlıklarına el koymuştur. Daha sonra komutanı

---

⁶¹⁹ Polyb. XXIV. 1. 1; Liv. XL. 20. 2.

⁶²⁰ Polyb. XXIV. 1. 3-4; Polybios (*loc. cit*), heyetin başında Marcius adlı bir *legatus*'un bulunduğunu belirtmektedir. Söz konusu *legatus*'ların Q. Marcius Philippus ile Ursinus oldukları düşünülmektedir. Ayrıca bk. Walbank 1979, 254.

⁶²¹ Polyb. XXIV. 1. 3-4.

⁶²² Stephanos Byzantios'un Aleksandros Polyhistor'dan alıntıladığı bilgilere istinaden kentin adının *keçi* manasına geldiği ve kaybettiği keçisini burada bulan bir çoban tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır (Steph. Byz. *Ethnika* sv. Γάγγρα=Gangra). Bu yerleşimde, yörenin hâkimi Morzios'un sarayı ve bir kale bulunmaktadır (Liv. XXXVIII. 26; Strab. XII. 3. 41; ayrıca bk. Cramer 1971, 23).

Leokritos'a, II. Eumenes'in I. Prusias'tan aldığı Tieion'u ele geçirmesi için emir vermiştir⁶²³. Bu kent paralı askerler tarafından savunuluyordu. Ama onlar da Leokritos'un sürekli yaptığı şiddetli saldırılara daha fazla dayanamayıp kenti teslim ettiler. Leokritos, teslim olan paralı askerlere kenti güvenli bir şekilde terk edebileceklerini vaat etmiş olmasına rağmen; I. Pharnakes'in emriyle kentten ayrılan askerlerin üzerine saldırarak, onların hepsini katletmiştir⁶²⁴.

I. Pharnakes tarafından gerçekleştirilen bu saldırılar savaşın daha geniş bir alana yayılmasına neden olmuş, her iki taraf yeni müttefikler kazanmıştır. Böylelikle MÖ 182 yılında Paphlagonia'nın güneyinde yer alan Gangra'nın kralı Morzios ve I. Prusias'ın ölümünden sonra Bithynia tahtına geçmiş olan II. Prusias, Pergamon Krallığı'nın yanında savaşa katılmıştır⁶²⁵. I. Pharnakes ise zaten Galat şefleri olan Kassignatos, Gaizatoriks ile ve Küçük Armenia'nın satrabı Mithradates ile ittifak yapmaktaydı. Bunun yanı sıra Pergamon karşısında kesin bir galibiyet almak için, babası III. Antiokhos'un yerine Seleukos Krallığı'nın başına geçen IV. Seleukos'la ittifak yapmak istemiştir. I. Pharnakes, savaşa kendi tarafında katılması karşılığında IV. Seleukos'a 500 *talanta* vaat etmiştir⁶²⁶. Böylelikle IV. Seleukos muazzam

---

⁶²³ Diod. XXIX. 23; Tieion kentinin lokalizasyonu için bk. Arr. *Periplus* XIII. 5. 5; ayrıca bk. Walbank 1979, 227; 272; Marek 1993, 13-36; Öztürk 2012, 161-176.

⁶²⁴ Diod. XXIX. 23. Sözü edilen paralı askerlerin daha önce I. Pharnakes'e zarar verdikleri belirtilmektedir.

⁶²⁵ Polyb. XXV. 2. 9; ayrıca bk. Magie 1950, 192; Niese 1963, 75.

⁶²⁶ Diod. XXIX. 24.

büyükükte bir orduyla Toros Dağları'nı aşarak I. Pharnakes'e yardıma gitmek için hazırlık yapmış, ama Apameia Antlaşması gereğince Torosları geçmesi yasak olduğu için bu isteğinden vazgeçmiştir⁶²⁷.

MÖ 181 yılına gelindiğinde II. Eumenes muhtemelen uzun süren savaşlar nedeniyle yorgun düşerek hastalanmış ve Pergamon'da inzivaya çekilmiştir. Onun yerine ordunun başına geçmiş olan kardeşi II. Attalos, I. Pharnakes'le mütareke yapmış ve kısa süreliğine de olsa barış sağlanmıştır. Fakat bu mutabakat daha sonraki muharebeler için, taraflar kendilerini toparlayana kadar bir soluklanma süreci olmuştur. Eumenes iyileşince hemen kendisi ve I. Pharnakes arasındaki savaşı sonuçlandırması umuduyla Attalos'un önderliğinde tüm kardeşlerini Roma'ya göndermiştir⁶²⁸. II. Eumenes'in savaş devam ederken bir kez kardeşi Attalos'u, ötekinde ise Attalos önderliğinde diğer kardeşleri Athenaios'u ve Philetairos'u yardım istemek amacıyla Roma'ya göndermesi bu savaşın onun açısından oldukça kötü gittiğini ortaya koymaktadır. Eumenes'in kardeşleri Roma'daki bireysel ilişkilerini kullanmış ve oradaki senatörlere pahalı hediyeler vermiş, böylece onları I. Pharnakes'i cezalandırarak savaşı sonlandırmaları için ikna etmeye çalışmışlardır. *Senatus* ise savaşı sonlandırmak amacıyla yeni bir komisyon oluşturup, Küçük

---

⁶²⁷ Diod. XXIX. 24; ayrıca bk. Magie 1950, 192; 1089 dn. 42.

⁶²⁸ Polyb. XXIV. 5. 1-8; XXVIII. 41. 10; Diod. XXIX. 22; II. Eumenes'in Roma'ya gönderdiği kardeşleri daha sonradan Pergamon tahtına çıkacak olan Attalos ile Athenaios ve Philetairos'tur; ayrıca bk. Olshausen 1974b, 238; 240; 244; Walbank 1979, 257.

Asya'ya göndereceklerini belirtmiştir⁶²⁹.

MÖ 181 yılının sonlarında, kış mevsiminde Eumenes'in kardeşleri hâlâ Roma'dayken, I. Pharnakes, Attalos ile yapmış olduğu ateşkesi bozmuştur. I. Pharnakes, komutanı Leokritos'u on bin kişiden oluşan bir orduyla Galatya'yı yağmalamaya göndermiştir⁶³⁰. Kendisi de 180 yılının baharında Kappadokia'yı işgal amacıyla asker toplayarak yeni bir ordu oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur⁶³¹. II. Eumenes ise I. Pharnakes'in antlaşmayı bozduğunu öğrenince çok kızmış, kendisi de derhal güçlü bir ordu oluşturmanın derdine düşmüştür⁶³². II. Eumenes, kardeşleri Roma'dan dönünceye kadar ordusunu toparlamayı başarmıştır. Attalos ve diğer kardeşleri Roma'dan dönünce, Attalos'un komutasına bir birlik bırakmış ve kendi ordusunu ayırarak Galatya'da bulunan Leokritos'un üzerine doğru ilerlemiştir⁶³³. II. Eumenes Galatya'ya vardığında Leokritos'un geri çekildiğini öğrenmiştir. Fakat orada daha önce kendisine karşı I. Pharnakes'in saflarında yer almış olan Galat şeflerinden Kassignatos ve Gaizatoriks'le karşılaşmıştır. Bu Galat şefleri taraf

---

⁶²⁹ Polyb. XXIV. 5. 1-8; Diod. XXIX. 22; ayrıca bk. Hansen 1947, 97; Habicht 2006, 177.

⁶³⁰ Polyb. XXIV. 14. 1= Const. Porph. *de legat.* 47. 8-11; ayrıca bk. Habicht 2006, 177.

⁶³¹ Polyb. XXIV. 14. 2= Const. Porph. *de legat.* 47. 11-12; ayrıca bk. Walbank 1979, 267.

⁶³² Polyb. XXIV. 14. 3-4.

⁶³³ Polyb. XXIV. 14. 4-5= Const. Porph. *de legat.* 47. 13-19; ayrıca bk. Meyer 1879, 74; Magie 1950, 192; Niese 1963, 76.

değiştirerek II. Eumenes'in emri altına girmek istemişse de kral bu isteği geri çevirmiştir⁶³⁴. Tieion'un alınması esnasında muhtemelen Galatyalı olan paralı askerlere yapılan muamele, I. Pharnakes'in güneye doğru yaptığı akınlar ve elde edilen ganimetin bölüşülmesi konusundaki anlaşmazlıklar bu Galat şeflerinin taraf değiştirme nedeni olabilir. II. Eumenes ise sürekli mücadele durumunda olduğu Galat şeflerini kendi yanına alması halinde, sözü edilen şeflerin Pergamon ordusunun zaaflarını öğrenip daha sonra kendisine saldırılarından korkmuş olabilir. Daha sonra II. Eumenes Halys nehrine doğru ilerleyişine devam etmiştir⁶³⁵. Kalpitos'tan⁶³⁶ hareket eden kral, dört günlük ilerleyişin ardından Halys Nehri'ne, oradan da bir günde Kappadokia'nın batısında yer alan Parnassos'a (Parsalan Köyü) varmış⁶³⁷ ve beklemeye koyulmuştur. Burada Kappadokia kralı IV. Ariarathes, kendi ordusuyla birlikte II. Eumenes'e katılmış ve birlikte Mokissos (Viranşehir) topraklarına doğru ilerlemişlerdir. Sözü edilen bölgede kamp kuran müttefikler, savaşı sonlandırmak amacıyla Küçük Asya'ya gelen Roma heyetinin haberini almışlar ve ilerleyişlerine

---

⁶³⁴ Polyb. XXIV. 14. 6-8= Const. Porph. *de legat.* 47. 19-24. Titus Livius (XLII. 57. 7-9) Kassignatos'un MÖ 171 yılında Perseus'a karşı savaşan Roma ve Pergamon ordusunda yer aldığını bildirmektedirler.

⁶³⁵ Polyb. XXIV. 14. 6-8.

⁶³⁶ Bu yerleşimin lokalizasyonu belirlenememiştir.

⁶³⁷ Burada II. Eumenes'in IV. Ariarathes ile buluşmak için Ankyra üzerinden - Kaisareia-Mazaka yolu- Halys Nehri'nin kıyısına gittiği ve güney istikametinde ilerleyerek Parnassos'a ulaştığı düşünülmektedir.

son vermişlerdir⁶³⁸. Bu sırada I. Pharnakes'in tam olarak nerede konuşlandığı belirsizdir. II. Eumenes, gelmekte olan Roma komisyonunu karşılamak üzere kardeşi Attalos'u görevlendirmiş; kendisi de, komutasındaki orduyu uygun bir yere konuşlandırarak, askerlerine talim yaptırmıştır. Böylece hem askerleri için gerekli olan eğitimi yaptırmış oluyordu hem de Romalıların yardımı olmaksızın I. Pharnakes'in üstesinden gelebileceğini kanıtlamaya çalışıyordu⁶³⁹. Roma heyeti kampa geldiğinde IV. Ariarathes ve II. Eumenes'ten savaşı sonlandırmalarını istemiş, bu istek krallar tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca sözü edilen krallar, zalimliğinin hesabını sormak için I. Pharnakes ile yüz yüze görüşmek istediklerini bildirmişlerdir⁶⁴⁰. Romalılar barışın konuşulacağı yerde savaş aletlerinin bulunmamasını istemişlerdir. Böylelikle heyetin isteğiyle savaş durmuş, II. Eumenes ve IV. Ariarathes Galatya'nın içlerine çekilmişlerdir. Hemen sonra ise heyet I. Pharnakes'e doğru yola koyulmuş ve Karadeniz kralını barış görüşmesine katılmak için ikna etmeye çalışmışlardır. Fakat kral I. Pharnakes bu isteği reddederek düşmanlarıyla yüz yüze görüşerek anlaşmaya yanaşmamıştır. Romalıların, barış görüşmeleri için yaptıkları ısrarlara rağmen kral, barış görüşmelerine kendisi katılmamış, yalnızca yetkilendirdiği elçilerini müzakerelere katılması için Pergamon'a göndermiştir. Romalılar ve II. Eumenes, I. Pharnakes'in elçileriyle bir araya gelmiş, üç yıl boyunca giderek şiddetlenen ve yayılan bu savaşı durdurmak için

---

⁶³⁸ Polyb. XXIV. 14. 8-10= Const. Porph. *de legat.* 47. 24-29; ayrıca bk. Beagon 1995, 245 vdd.

⁶³⁹ Polyb. XXIV. 14. 10-11= Const. Porph. *de legat.* 47. 30-34.

⁶⁴⁰ Polyb. XXIV. 15. 1-2= Const. Porph. *de legat.* 48. 1-6.

müzakerelere başlamışlardır. Polybios'un (XXIV. 15. 6-13) anlatılarına göre; II. Eumenes ve müttefikleri barışın sağlanabilmesi için makul davranmışlar, fakat I. Pharnakes'in elçileri uzlaşmacı bir tavır sergilememişlerdir. Sürekli yeni taleplerde bulunarak, taviz vermekten kaçınmışlar, zaman kazanmaya çalışır bir hâl içindeymiş gibi davranmışlardır. Böylelikle Romalılar da savaşın sonlanması için giriştikleri tüm çabaların boşuna olduğunu anlamış ve görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Barışı sağlamak için gelen heyet Roma'ya geri dönerken, I. Pharnakes'in elçileri de ülkelerine dönmek için yola koyulmuşlar, böylece söz yerini yeniden savaşa bırakmıştır.

Barış görüşmeleri sonuçsuz kalınca II. Eumenes tekrar ordusunun başına geçmiş ve savaşı kesin olarak neticelendirebilmek için önlemler almıştır. İlk olarak donanmasını Hellespontos'un girişine konuşlandırmış, böylece I. Pharnakes'e ambargo uygulayarak, kralı zayıflatmaya çalışmıştır. Fakat II. Eumenes'in bu girişimi, Karadeniz'in kıyı kentleriyle yakın ticari ilişkileri olan Rhodosluları ve diğer Hellenleri oldukça etkilemiştir. Rhodoslular kendileri için hayati önem taşıyan bu ticaret güzergâhının açılması için II. Eumenes'e baskı yapmış ve kralı boğazı açmaya zorlamışlardır⁶⁴¹. Denizde istediği etkiyi yaratamayan II. Eumenes, Kappadokia kralı IV. Ariarathes ve Bithynia kralı II. Prusias ile birlikte MÖ 179 yılında saldırıya geçmiştir. Bu duruma daha fazla dayanamayan kral I. Pharnakes barış yapabilmek için düşmanlarına elçiler göndermiştir. Böylelikle dört yıl süren

---

⁶⁴¹ Polyb. XXVII. 7. 5; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 1512-1513 dn. 38; Ma 2013, 54.

savaş son bulmuştur⁶⁴².

3.5 Savaş Sonrasındaki Gelişmeler

MÖ 179 yılında I. Pharnakes için çok ağır bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmanın şartlarına göre: kral işgal ettiği Galatya topraklarından çekilecek, her ne sebeple olursa olsun bir daha müdahale etmeyecek ve Galat şefleriyle yaptığı tüm antlaşmalar geçersiz sayılacaktır. Aynı şekilde Paphlagonia'yı terk edecek, buradan aldığı esirleri, askeri mühimmatı ve malları iade edecektir⁶⁴³. Ayrıca Kappadokia'da istila ettiği yerleri eski haline getirerek, bölgenin kralı IV. Ariarathes'e teslim edecektir. Fakat I. Pharnakes'in kayıpları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Karadeniz'in kralı, kendisine dikte edilen bu şartların haricinde, fethettiği Tieion'u ve bu kentten ele geçirdiği tutsakları fidye almaksızın teslim etmeye zorlanmıştır⁶⁴⁴. Bununla birlikte Morzios ve IV. Ariarathes'in krallıklarından elde ettiği ganimetlere karşılık, sözü edilen krallara 900 *talanta* ve II. Eumenes'e 300 *talanta* savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir⁶⁴⁵. Kralın en önemli müttefiki olan Küçük Armenia'nın kralı

---

⁶⁴² Polyb. XXV. 2. 1-3= Const. Porph. *de legat.* 299. 15-21; ayrıca bk. Magie 1950, 192.

⁶⁴³ Polyb. XXV. 2. 3-6= Const. Porph. *de legat.* 299. 22-27; ayrıca bk. Meyer 1879, 78-79; Walbank 1979, 272.

⁶⁴⁴ Polyb. XXV. 2. 6-8= Const. Porph. *de legat.* 299. 27-300. 2; ayrıca bk. Walbank 1979, 272.

⁶⁴⁵ Polyb. XXV. 2. 9-11= Const. Porph. *de legat.* 300. 3-7; ayrıca bk. Marek 2010, 298.

Mithradates ise; I. Pharnakes'le ittifak yapıp II. Eumenes ve IV. Ariarathes'e karşı davranışlar sergilediği için 300 *talanta* savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır⁶⁴⁶. Yapılan antlaşmaya Büyük Armenia'nın yöneticisi olan Artaksias ve Akusilokhos da dâhil olmuşlardır. Ayrıca Avrupa'dan Sarmatyalı Gatalos, Herakleia Pontike, Karadeniz'in batı kıyısındaki Mesambria (Neşebar), Kyzikos (Erdek) ve Khersonessos (Kırım) gibi otonom şehirler de antlaşmaya katılmıştır⁶⁴⁷.

Antlaşmada adı geçen Armenia kralı I. Artaksias'ın, Pergamon kralı II. Eumenes'in koalisyonuna katılmış olması ya da sözü edilen antlaşmada onu desteklemiş olması muhtemeldir⁶⁴⁸. Akusilokhos'un ise hangi bölgeden olduğu ya da hangi tarafta yer aldığı bilinmemektedir⁶⁴⁹. Antlaşmada yer alan kentler arasında savaş meydanına en yakın olanı Herakleia Pontike'dir. MÖ III. yüzyılda Herakleialılar ve Mithradates Hanedanlığı arasında dostça ilişkilerin olduğu göze çarpmaktadır. Zira MÖ 249 yılında II. Mithradates, hanedanlığın başına yeni geçmişken Galatların saldırısına uğramış, Galatlar, Karadeniz krallığını yağmalamaya çalışmışlardır. Bu sırada Herakleialılar deniz yoluyla Mithradates Hanedanlığı'na hububat yollayarak yardım etmiştir. Bunun üzerine Galatlar

---

⁶⁴⁶ Polyb. XXV. 2. 12= Const. Porph. *de legat.* 300. 7-9; ayrıca bk. Meyer 1879, 78-79; Walbank 1979, 273.

⁶⁴⁷ Polyb. XXV. 2. 12-15= Const. Porph. *de legat.* 300. 10-17; ayrıca bk. Meyer 1879, 78-79; Niese 1963, 78-79; McGing 1986a, 29; Patterson 2001, 157.

⁶⁴⁸ Polyb. XXV. 2. 12; ayrıca bk. Niese 1963, 75; Patterson 2001, 157.

⁶⁴⁹ Walbank 1979, 273. Fakat Meyer (1879, 77 dn. 19), onun Kibyra'dan olabileceği görüşündedir.

ἐπὶ Χερσονήσον ἢ τὴν κρατουμένην ὑπὸ Χερσονησιτῶν
χώραν ἢ ἀδικῶσιν Χερσονησίταις, καὶ ἐπι-
καλῶνται με, βοηθήσω αὐτοῖς, καθὼς ἂν ἦ μοι και-
ρός, καὶ οὐκ ἐπιβουλεύσω Χερσονησίταις κατ' οὐδένα
20 τρόπον, οὐδὲ στρατεύσω ἐπὶ Χερσονήσον, οὐδὲ
ὄπλα ἐναντία θήσομαι Χερσονησίταις, οὐδὲ πράξω
κατὰ Χερσονησιτῶν ὃ μέλλει βλάπτειν
τὸν δῆμον τὸν Χερσονησιτῶν, ἀλλὰ συν-
διαφυλάξω τὴν δημοκρατίαν κατὰ τὸ
25 δυνατόν, ἐμμενόντων ἐν τῇ πρὸς ἐ-
μὲ φιλίαι καὶ τὸν αὐτὸν ὄρκον ὁμοσάντων,
τὴν τε πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν διαφυλασσόν-
των καὶ μηδὲν ἐναντίον αὐτοῖς πρασσόν-
των. εὐορκοῦντι μὲν εὖ εἶη, ἐπιορκοῦντι δὲ τὰ-
30 ναντία. ὁ δὲ ὄρκος οὗτος συνετελέσθη ἐν
τῷ ἑβδόμῳ καὶ πεντηκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ
ἔτει, μηνὸς Δαισίου, καθὼς βασιλεὺς Φαρνάκ[ης]
ἄγει.

Bizlerle dost kaldıkça, Romalılara karşı dostluğunu sürdürdükçe ve onlara karşı hiçbir düşmanca eylemde bulunmadığı sürece, onun krallığını korumasına tüm gücümüzle yardım edeceğiz. Yemine sadık kalmak yararımıza olacak, ihanet ise tam tersi. Bu yemin Herogeitos'un oğlu Apollodoros hüküm sürerken(kralken), Herodotos oğlu Herodotos grammateosluk yaparken Herakleios ayının on beşinde yapıldı.-----

Matrios ve Herakleios'un elçiliği sırasında kral Pharnakes'in ettiği yemin (şöyledir): Zeus, Gaia, Helios, Olympos'un tüm tanrı ve tanrıçalarına yemin ederim. Khersonesoslularla daima dost olacağım, eğer komşu barbarlar Khersonesos'a veya Khersonesoslular tarafından kontrol edilen topraklara karşı sefere girişirlerse ya da Khersonesoslulara karşı adaletsizce davranırlarsa ve onlar beni çağırırlarsa, onlara benim meselemmiş gibi yardım edeceğim ve Khersonesoslulara hiçbir şekilde entrika yapmayacağım, ne onlara karşı sefere çıkacağım ne de Khersonesoslulara karşı silahlanacağım, Khersonesoslulara ve Khersonesoslu vatandaşlara zarar verecek bir şey yapmayacağım. Benimle dost oldukları sürece ve aynı yemini ettikçe, Romalılarla dostluklarını sürdürüp onlara karşı bir şey yapmadıkça tüm gücümle onların demokrasilerini korumalarına yardım edeceğim. Yemine sadık kalmak benim için iyi olsun, kalmamak ise tam tersi. Bu yemin 157 yılının Daisios ayında kral Pharnakes hüküm sürerken yapıldı.

Sözü edilen dekretin tarihlendirilmesiyle ilgili iki görüş vardır. Birinci görüşe göre I. Pharnakes döneminde başlangıcı MÖ 312 yılı olan Seleukos *æra*'sı kullanılmaktadır. Buna göre, sözü edilen yazıtın MÖ 155 yılına tarihlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir⁶⁵². İkinci görüşe göre ise, I. Pharnakes, başlangıcı MÖ 337/336 yılı olan Mithradates Hanedanlığı'nın *æra*'sını kullanmaktadır. Bundan

---

⁶⁵² Burstein 1980, 5-7; McGing 1986a, 31.

dolayı sözü edilen yazıtın MÖ 179 yılına tarihlenmesi gerekmektedir⁶⁵³. Mithradates Hanedanlığı'nın kendi *aera*'sının olması ve Seleukos *aera*'sını kullandıklarını belirtebilecek geçerli bir nedenin olmaması, Pontos krallarının kendi *aera*'larını kullandıklarına işaret etmektedir⁶⁵⁴. Ayrıca Mithradates Hanedanlığı'nın I. Pharnakes'ten sonraki kralları da kendi yerel *aeralarını* kullanmışlardır⁶⁵⁵. Sözü edilen dekretin içeriğiyle, dönemin siyasi konjonktürünün birbiriyle örtüşmesi, I. Pharnakes'in Pontos *aera*'sını kullanmış olduğunu göstermektedir.

Bu antlaşmaya göre I. Pharnakes, Khersonesosluları İskit akınlarına karşı koruyacağı ve onların özgürlüğünü savunacağı teminatında bulunmuştur⁶⁵⁶. Daha önceki dostane ilişkiler anımsandığında, savaş esnasında ise I. Pharnakes tarafından Herakleia'ya karşı gerçekleştirilen bir saldırının olmadığı ve Khersonesoslular ile yapılan ittifak göz önünde bulundurulduğunda Herakleialıların ve onlar tarafından kurulan Khersonesos'un birlikte hareket ettiği ve sözü edilen tarihte I. Pharnakes ile

---

⁶⁵³ Minns 1913, 518 dn. 2; Diehl 1938, 1850; Leschhorn 1993, 78.

⁶⁵⁴ Robert 1937, 231; Diehl 1938, 1850; Magie 1950, 1090 dn. 45; Bickerman 1968, 72. I. Pharnakes MÖ 337 yılı başlangıç kabul edilen Pontos *aerasını* kullanırken, I. Pharnakes'ten sonra gelen krallar, başlangıç olarak MÖ 297/6 yılını esas alan *aerayı* kullanmışlardır.

⁶⁵⁵ Magie 1950, 1087 dn. 35; Robert 1980, 409 dn. 67; Marek 1993, 24, 155; McGing 1986a, 36 dn. 110.

⁶⁵⁶ *IOSPE I² 402*.

müttefik oldukları anlaşılmaktadır⁶⁵⁷.

Antlaşmada adı geçen diğer bir kent ise Marmara'nın güneyinde, Mysia'da yer alan Kyzikos kentidir⁶⁵⁸. Pergamon kralı I. Attalos'un eşi; II. Eumenes'in annesi olan Apollonis Kyzikosludur. Pergamon ve bu kent arasındaki yakın ilişkiler daha sonra da devam etmiş, Pergamon kraliyet ailesi MÖ 184 yılında Bithynia savaşı bittikten sonra kenti ziyaret etmiştir. Sözü edilen kent ve Pergamon arasındaki iyi ilişkiler daha sonraki süreçte de devam etmiştir. Tüm bu yakın ilişkiler dikkate alındığında, Kyzikos'un Pergamon'u desteklediği söylenebilir⁶⁵⁹. Antlaşmada yer alan diğer bir kent ise, Karadeniz'in batı kıyısında konumlanmış Mesambria (Neşebar) kentidir⁶⁶⁰.

---

⁶⁵⁷ Magie 1950, 192; 1090 dn. 45; Saprykin 1997, 238-255. Fakat Burstein (1980, 10 dn. 25) ve McGing'e (1986a, 29-30 dn. 81) göre, I. Pharnakes'in Karadeniz'in kıyısında yer alan kentlere hâkim olmak istemesi ve yayılma politikasını buna göre şekillendiriyor olması, onun Herakleialılar tarafından tehdit olarak algılanmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bk. Magie 1950, 1090 dn.45; Gajdukevič 1971, 312; Sherk 1984, 29-30; Saprykin 1997, 242; Højte 2006, 137-152.

⁶⁵⁸ Strab. XII. 8. 11.

⁶⁵⁹ Polyb. XXII. 20. 1-8; Suda a3415; ayrıca bk. Ruge 1924, 228-233; Polybios'un (XXXIII. 13. 1) anlatılarına göre, Kyzikoslular, MÖ 154 yılında Pergamon kralı II. Attalos, Bithynia kralı II. Prusias'a karşı savaşıırken, II. Attalos'a denizden destek vermişlerdir. Ayrıca bk. Magie 1950, 81; 901 dn. 115-116; Walbank 1979, 274.

⁶⁶⁰ Hdt. VI. 33.

Bu kent Apollonia ve Odessos gibi iki önemli liman kentinin arasında olması sebebiyle kısa sürede gelişmiştir. Diğer Karadeniz kentleriyle sıkı ticari bağları olan Mesambria'nın, bu antlaşmada I. Pharnakes'in müttefiki olarak yer aldığı ileri sürülebilir⁶⁶¹.

Sarmatya prensi Gatalos'un da sözü edilen antlaşmada yer aldığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar Gatalos'un I. Pharnakes'in tarafında yer aldığını ve Karadeniz kralının Khersonesos'u yanına çekebilmek adına Gatalos'u Khersonesos'a saldırması için kışkırttığını ileri sürmektedirler⁶⁶². Fakat I. Pharnakes'in Khersonesoslularla yaptığı müttefiklik antlaşması incelendiğinde bu görüşün geçersiz olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtta, I. Pharnakes'in yemin ettiği kısımda bahsedilen barbar komşuların Sarmatyalılar değil, İskitler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında, Polyainos'un aktarımlarından Khersonesoslular ile Sarmatyalıların müttefik olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶³. Bu nedenle Gatalos'un da Khersonesos'un müttefiği olarak I.

---

⁶⁶¹ Danov 1962, 1073-74; Niese 1963, 75; Walbank 1979, 273; Nawotka 1994, 326.

⁶⁶² Diehl 1938, 1850

⁶⁶³ Polyain. *Strat.* VIII. 56 "Amage", Khersonesoslular, İskit akınlarına karşı Sarmatya kraliçesi Amage'den yardım talep etmişlerdir. Kraliçe Amage de bu isteği ılımlı karşılamış ve Khersonesoslularla müttefik olmuştur. Kraliçe, Khersonesosluları korumak adına İskitler üzerine sefere çıkmış ve onları yenilgiye uğratarak, İskitlerin Khersonesos'a saldırılarını engellemiştir. Ayrıca bk. Minns 1913, 518; McGing 1986a, 30.

Pharnakes'in yanında yer aldığı ileri sürülmektedir⁶⁶⁴.

Sonuç olarak, sözü edilen antlaşmada birçok hanedanlığın, krallığın ve özgür kentin yer alması, bunun yanında Roma *Senatus*'unun da savaşa müdahil olması, bu savaşın şiddetini ve yayılımının ne kadar geniş bir coğrafyayı etkilediğini göstermektedir. I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki savaş süresince Roma *Senatus*'u Küçük Asya'ya üç kez araştırma komisyonu göndermiştir. İlk gönderilen heyet, Sinope meselesi ile I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki anlaşmazlığın nedenlerini araştırmakla; ikincisi krallar arasındaki savaşı daha iyi analiz edebilmek için, üçüncüsü ise savaşı sonlandırmak amacıyla görevlendirilmiştir⁶⁶⁵.

Dekrette I. Pharnakes ile Roma arasındaki dostluktan (φιλία) bahsedilmesi de Romalılar ile kurulan ilişkilerin düzeyi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Khersonesos yazıtıyla I. Pharnakes'in Roma'nın dostu olarak görülmesi hem Mithradates Hanedanlığı'nın artık yerel politikalar üreten basit bir hanedanlık olmadığını hem de Pergamon Krallığı'nın giderek güçlenmesine karşı Roma'nın yeni politikalar geliştirerek, Mithradates Hanedanlığı ile yakın temasa geçtiği söylenebilir. Burada Roma'nın Küçük Asya'daki çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve her iki hanedanlığın da birbirini zayıflatmasını amaçladığı görülmektedir. Öyle ki eski müttefiki Pergamon'u destekleyip, galip gelmesini sağlayabilecek ya da savaşı sonlandırabilecek kudrete sahipken sadece etkin olmayan legasyon ile savaşa

---

⁶⁶⁴ Rostovtseff 1932, 220; Walbank 1979, 272.

⁶⁶⁵ İlk heyet için bk. Polyb. XXIII. 9. 3; Liv. XL. 2; ikinci heyet için bk. Polyb. XXIV. 1. 3-4. Üçüncü heyet için bk. Polyb. XXIV. 5. 1-8; Diod. XXIX. 22; ayrıca bk. Walbank 1979, 267; Badian 1984², 98-99; Habicht 2006, 177 dn. 10.

müdahil olmuştur. Roma'nın nüfuz alanın dışında olmasına rağmen bağımsız hanedanlıkların/krallıkların kendi aralarındaki mücadelelerde dahi bu politikalarını *Senatus* önünde savunma gereği duymaları Roma'nın gücünün de göstergesidir.

Antlaşmaya dâhil olan kentler ve krallıklar daha önceki siyasi ilişkilere ışık tutarken, aynı zamanda dönemin siyasi konjonktürünü de betimlemektedir. I. Pharnakes savaş esnasında krallığının sınırlarını güney ve batı istikametinde oldukça genişletmiştir. Ama savaş sonunda yapılan antlaşmaya göre, I. Pharnakes, savaş esnasında Paphlagonia ve Galatya bölgelerinden ele geçirdiği toprakları geri vermek zorunda kalmıştır.

MÖ 179 yılının sonrasında antik kaynaklarda Mithradates Hanedanlığı'na ilişkin olaylara uzunca bir süre rastlanmaz. Özellikle yazmış olduğu tarih kitabında döneme ilişkin konuları detaylı olarak anlatan Polybios, eserindeki olay örgüsünde hanedanlığa ilişkin gelişmelere yer vermez. Bu nedenle MÖ 179 yılında I. Pharnakes'in, Kappadokia ve Pergamon krallıklarıyla yapmış olduğu antlaşmaya sadık kalıp/kalmadığı ya da yükümlü kılındığı savaş tazminatını ödeyip/ödemediği kesin olarak bilinmemektedir. Bunun yanında I. Pharnakes'in ne tür faaliyetlerde bulunmuş olduğuna dair görüşler ileri sürülebilir.

Devraldığı hanedanlığın sınırlarını genişletmeye yönelik bir takım faaliyetlerde bulunan I. Pharnakes, bazı krallıklarla çıkarlarının çatışması nedeniyle savaşmış ve söz konusu savaştan yenik ayrılmıştır. Buna rağmen Sinope, Kotyora ve Kerasus kentlerini kaybetmeyerek atalarından devraldığı hanedanlığının sınırlarını yaklaşık olarak beş kat genişletmiştir. Özellikle Sinope kentinin ele geçirilmesiyle birlikte hanedanlığın mantalitesi de değişmiştir. Antik dünyanın ekonomik düzenindeki mihenk taşlarından biri olan Sinope gibi önemli bir kentin Mithradates

Hanedanlığı'na katılması, hanedanlık yöneticilerinin yeni stratejik, askeri ve ekonomik politikalar geliştirmesini zaruri kılmıştır. Çünkü daha önceleri yerel küçük bir güç izlenimi veren hanedanlık, Karadeniz ticaretinin merkezinde olan Sinope kentinin alınmasıyla birlikte I. Pharnakes döneminde uluslararası arenada tanınır hale gelmiştir. Bunun yanında Kotyora Kenti sakinlerini Kerasus Kenti'ne taşıyarak Pharnakeia kentini kurmuştur. Bu durum I. Pharnakes'in Karadeniz ticaret rotalarını ele geçirmeye ve ekonomik olarak hanedanlığını daha da güçlendirmeye yönelik hamlelerine örnek teşkil etmektedir. Bu süreçten sonra özellikle ele geçirdiği topraklar üzerindeki yeraltı ve yerüstü kaynaklarını daha etkili bir şekilde kullanarak hanedanlığı zenginleştirmeye çalışmıştır. Bölgede yaşayan otokton halkları da ordusunda kullanarak daha güçlü bir kara ordusu ve donanma oluşturma yoluna gitmiştir.

Apameia Antlaşması'yla Küçük Asya'da oluşturulan yeni düzen, bir dizi savaşıma sebebiyet vermiş olmasına rağmen bölgedeki *status quo* genel olarak değişmemiştir. Apameia Antlaşması'yla sınırlarını oldukça genişletmenin yanında büyük bir siyasi güç elde eden II. Eumenes, önce Bithynia sonra da Mithradates Hanedanlığı'yla savaşmış olmasına rağmen Roma'nın da desteğiyle bu savaşlardan galip ayrılmıştır. Kappadokia Krallığı'yla ittifakına devam eden II. Eumenes, Galatlar üzerinde hâkimiyet kurarak Seleukos Krallığı ve Mithradates Hanedanlığı'yla kendi arasında tampon bölge oluşturmuştur. Böylece Pergamon Krallığı, Roma'nın desteğine bağlı olarak Küçük Asya'da yer alan krallıklardan en güçlüsü olarak ön plana çıkmıştır. MÖ 168 yılında Makedonya kralı V. Philippos'un oğlu Perseus'u (MÖ 179-168)

Pydna Muharebesi'nde yenilgiye uğratan Roma⁶⁶⁶ gücünü giderek artırarak, nüfuzunu Küçük Asya'da da hissettirmeye başlamıştır. Bu süreçte Roma, Küçük Asya'da yer alan Hellenistik krallıklara daha fazla müdahale etmeye başlamıştır. Söz konusu durumu iyi anlamış olan I. Pharnakes hem Küçük Asya'daki hareket alanının daralması hem de Karadeniz'in önemli limanlarından bir kaçını ele geçirmiş olması nedeniyle yayılmacı politikalarını Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve ticari açıdan oldukça önemli Hellen kentleri üzerinde uygulamıştır. I. Pharnakes'in temellerini attığı bu yayılmacı siyasetin V. Mithradates tarafından kısmen uygulandığı onun zehirlenerek öldürülmesinin ardından Mithradates VI Eupator tarafından tamamen hayata geçirildiği anlaşılmaktadır.

3.6 Karadeniz Politikası

Mithradates Hanedanlığı'nın denizle bağlantısı olmayan Kimisene yöresinde filizlenmiş olması ve kısa vadede ele geçirdiği yerlerin de kıyıda yer almaması, hanedanlığın sadece kara ordusuna sahip olduğunu göstermektedir⁶⁶⁷. Daha sonra ele geçirilen Amaseia'nın da denizle doğrudan bir bağlantısı yoktur. Hanedanlığın deniz kıyısında bulunan ilk yerleşimi Amastris kentidir. Fakat bu kent de herhangi bir

---

⁶⁶⁶ Polyb. XXIX. 17. 1-4; Diod. XXX. 22. 1; Liv. XLIV. 37. 10-44. 3; XLV. 37. 9-10; 41. 4-5; Plut. *Cato* XX. 10-11; *Aem.* XVII. 11-XXIII. 8; XXXVI. 4; *mor.* I. 70. a-b; Flor. *epit.* I. 28. 8-9; 14-15; App. *Mak.* XIX. 2; Iust. XXXIII. 2. 1-4; Euseb. *chron.* 239b; Isidore *Etym.* VI. 5. 1; Aur. *Vic. de Vir. Ill.* 58. 1; Eutr. IV. 7. 1; Oros. *hist.* IV. 20. 39; Zon. IX. 23 e-g.

⁶⁶⁷ Strab. XII. 3. 41; Plut. *Dem.* IV. 2-4; *mor.* III. 183a; App. *Mithr.* 9.

mücadeleye girilmeden kentin yöneticisi Eumenes tarafından Mithradates I Ktistes'in oğlu ve aynı zamanda kral naibi olan Ariobarzanes'e hediye edilmiştir⁶⁶⁸. Kytoros, Sesamos, Kromna ve Tiejon kentlerinin birleştirilmesiyle kurulmuş olan Amastris⁶⁶⁹ gemi yapımına uygun olan kerestesiyle ünlüydü. Özellikle Kytoros (Gideros Koyu) şimşir⁶⁷⁰ ağaçlarıyla kaplıydı⁶⁷¹. Öyle ki Catullus (IV. 13. 10-20) dahi kentin yüksek yamaçlarını kaplayan şimşir ağaçlarından bahsettikten sonra burada yetiştirilen şimşirden yapılmış bir kayığı övmektedir. Bir demir kadar dirençli olduğu ifade edilen şimşir ağacının kerestesinden hanedanlık ordusunun ihtiyaç duyduğu kuşatma araçları ve askeri teçhizatların da imal edilmiş olması muhtemeldir. Denizcilik ve gemi yapımı için oldukça uygun olması nedeniyle Amastris'in alınmasından sonra

---

⁶⁶⁸ Memnon XVI.

⁶⁶⁹ Strab. XII. 3. 10; Memnon IV. 4; Ps.-Scymnos 962-967.

⁶⁷⁰ Büyük bir ağaç türü olmayan şimşir, soğuk iklime sahip engebeli yerlerde yetişir. Yaprakları yaban mersinini anımsatan bu ağaç türü sert, pürüzsüz ve solgun renkli kerestesiyle oldukça değerlidir (Theophr. *hist. plant.* III. 15. 3-5; Plin. *nat.* XVI. 28. 70-71). Plinius'a (*ibid.*) göre üç çeşit şimşir ağacı vardır: bunlardan ilki, diğer şimşirlere nazaran daha iri ve uzun olan Galat şimşiridir; ikincisi nahoş bir koku yaymaktadır. Theophrastos (*ibid.*) da bu türün Korsika'da yetiştiğini ve kötü koktuğunu; buradaki balların tadının acı, kokusunun ise şimşir gibi olduğunu belirtmektedir. Üçüncü tür ise Kytoros civarında yetişen yabani şimşirdir. Dayanıklılığıyla ün kazanmış olan bu tür, ateşe karşı bir demir kadar dirençlidir.

⁶⁷¹ Strab XII. 3. 10; Apoll. Rhod. *argon.* II. 942; ayrıca bk. Jones 1971², 148.

hanedanlık yöneticilerinin burada bir donanma oluşturma girişimlerinde bulunmuş olabileceği düşünülse de bu görüşü destekleyebilecek kanıtlara sahip değiliz. Daha sonraki süreçte ise Karadeniz kıyısında yer alan önemli liman kenti Amisos'un hanedanlık sınırlarına katıldığı görülmektedir⁶⁷². İşlek bir limana sahip olması ve karadan hanedanlığın merkezi Amaseia'ya, oradan Kappadokia ve Kilikia'ya kadar ticari bir yol ile bağlanması kentin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Karadeniz kıyısındaki ticari ve stratejik öneme haiz bu kentlerin denizden gelebilecek tehlikelere karşı güvenliğinin sağlanması amacıyla da hanedanlık donanmasının oluşturulması zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir. II. Mithradates döneminde Sinope kentinin kuşatılması ise hanedanlıkta kıyı kentlerini fethetmeye yönelik bir mantalitenin oluştuğunu göstermektedir. Kentin denizden kuşatıldığına dair bir bilgi olmamakla birlikte kuşatma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁶⁷³.

MÖ 183 yılında I. Pharnakes'in Sinope kentini ele geçirmesi, söz konusu kentin son derece korunaklı olması nedeniyle sadece kara harekâtıyla ele geçirilemeyeceğine ve mutlaka denizden de donanmayla abluka altına alındığına işaret etmektedir. Sinope'nin önemli bir ticaret kenti olması hanedanlığın zenginleşmesini sağlarken, stratejik önemi sayesinde Karadeniz'in kuzeyine hâkim olmak gibi yeni bir politika da belirlemiştir. Özellikle Sinope'nin limanları aracılığıyla Karadeniz'in kuzey kıyılarına geçiş daha da kolaylaşmıştır⁶⁷⁴. Nitekim I. Pharnakes, Karadeniz'in

---

⁶⁷² Memnon XXIV.

⁶⁷³ Polyb. IV. 56. 1-9; 57. 1

⁶⁷⁴ Gerek *proksenia* yazıtlarından gerekse de Pontos Eukseinos'un kuzey kıyılarından –özellikle Khersonesos- tahıl taşıyan tacirlerin (ἔμπορος)

Fig. 20 I. Pharnakes'in Yardım Ettiği Kentler

kuzeyinden gelen yardım taleplerini olumlu karşılayarak bu politikayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Önce İskit baskılarından kurtulabilmek için yardım isteyen Khersonesoslularla müttefik olmuş ve onlara yardım edeceğine dair yemin etmiştir⁶⁷⁵. Daha sonra ise Odessos (Varna) kentinden gelen benzer bir isteği değerlendirmiştir⁶⁷⁶.

---

onurlandırma yazıtlarından antikçağda Karadeniz ticaretinin hangi rotalardan sağlandığı belirlenmiştir. Söz konusu rotalar hakkında detaylı bilgi için bk. Saprykin 2014, 354 vdd.

⁶⁷⁵ *IOSPE* I² 402.

⁶⁷⁶ *IGBulg* I 40; Rostovtzeff 1941, 1482 dn. 75a; Hoddinot 1975, 49-56.

Böylelikle I. Pharnakes döneminde Mithradates Hanedanlığı Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Hellen kentlerinin koruyucusu olarak tanınmıştır. Bu durum I. Pharnakes döneminde hanedanlığın denizaşırı seferler düzenleyebilecek kadar güçlü bir donanmaya sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira Karadeniz'in karşı kıyılarına askeri yardım götürmek güçlü bir donanma altyapısı gerektirmektedir.

3.7 Din Politikası

Pontos Bölgesi'nin yerleşimcilerini, farklı kültürlere sahip, keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmış ve antikçağda asla homojen bir bütünlük oluşturarak Pontoslu kimliği altında millet haline gelememiş halklar oluşturmaktaydı. Bu nedenle Pontos Bölgesi genel olarak farklı toplulukları ihtiva eden kozmopolit bir bölge karakteristiği göstermekteydi. Bu durum MÖ IV. yüzyılın sonları ve MÖ III. yüzyılın başlarında Paphlagonia Bölgesi'nde filizlenerek Karadeniz'in güney sahil şeridi boyunca genişleyen Mithradates Hanedanlığı zamanında değişmeye başlamıştır. Hanedanlığın ekonomik, siyasi ve askeri yönden gelişebilmesi için bölgede ikâmet eden toplulukların hanedanlık çatısı altında sorunsuz bir şekilde yaşamaları gerekmektedir. Bu bakımdan söz konusu demografik unsurların ahenkli bir şekilde bir arada tutulması Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların kaderini de belirlemekteydi.

Bölgede yaşayan yerel otokton halkların dışında Persler ve Hellenler tarafından tapınım gören farklı tanrılar nedeniyle Pontos Bölgesi'nin heterojen bir dini yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle mevcut dini unsurların iyi analiz edilerek, birleştirici bir yönetim aracı olarak kullanılması, Mithradates Hanedanlığı'na mensup kralların bölgedeki kudretlerini artırmalarını sağlamıştı.

Genel olarak Pontos Bölgesi'nde Küçük Asya'ya yerleşmiş daha eski topluklardan ve Perslerden kalma bir rahip tarafından yönetilen tapınak kentleri bulunmaktaydı. Ekonomik açıdan oldukça zengin gelir kaynaklarının ve büyük insan gücünün yanında, otoritelerini insanların dini inançlarından alan rahiplerin nüfuzunu bir krallık çatısı altında toplamak oldukça güçlü⁶⁷⁷. Örneğin, Mithradates Hanedanlığı'nın yöneticileri Zela'yı kent olarak değil de Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare etmişlerdi. Sözü edilen yörede, Persler tarafından yaygın bir şekilde tapınım gören Anaïtis, Omanos ve Anadatos kültlerinin yer alması⁶⁷⁸ aynı zamanda yöredeki yoğun Pers nüfusuna da işaret etmekteydi. Yöre, krallara bağlı olmasına rağmen rahipler tarafından yönetilmişti. Benzer şekilde Komana kenti idari olarak Pontos krallarına bağlı olarak görünse de kent halkı aynı Kappadokia Komanasında olduğu gibi *-de facto-* yaşamı boyunca hüküm süren rahiplere bağlıydı. Bunun yanında rahip, tanrıça Ma için düzenlenen kutsal prosesyonlar sırasında kralı soyluluğun temsili olarak taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi. Halk tarafından da rahiplere oldukça çok saygı gösterilirdi⁶⁷⁹. Kralın sınırları içerisinde bu denli etkin nüfuza sahip rahiplerin olması, otorite boşluğu ya da çift başlılık yaratabilirdi. Söz konusu nedenlerden dolayı I. Pharnakes zamanında, hanedanlık sınırları içerisinde yer alan demografik, ekonomik ve siyasi gücün tamamen kralın erki altında toplanabilmesi amacıyla etkin bir din politikası izlenmiştir.

Hanedanlığa mensup kralların, kendi krallıkları dâhilinde yaygın tapınım gören

---

⁶⁷⁷ Strab. XII. 2. 6; 3. 32; 37.

⁶⁷⁸ Strab. XI. 8. 4; XII. 3. 37.

⁶⁷⁹ Strab. XII. 2. 6; 3. 32.

Hellen tanrılarını da benimsedikleri görülmektedir. Söz konusu tanrılardan en yaygın tapınım göreni Zeus olmuştur. III. Mithradates zamanında basılan sikkeler üzerinde Zeus betimlerinin yer alması⁶⁸⁰, tanrının resmi olarak tapınım gördüğüne işaret etmektedir⁶⁸¹. Bu süreçte Zeus -özellikle Stratos *epithetonuyla*-, Pers pantheonunda yer alan Ahura-Mazda ile synkretize edilmiş ve her zaman Pers kökenlerine vurgu yapan kraliyet ailesinin koruyucusu olarak görülmüştür. Bu durum Karadeniz krallarının söz konusu tanrıları ideolojik propaganda aracı olarak kullanarak, bölgedeki Hellen kentlerinde otorite kurmaya yönelik bir girişim olarak görülebilir.

I. Pharnakes bu bağlamda Pers kökenli⁶⁸² olan Men kültünü buraya taşımış ve bu tanrı, Mithradates Hanedanlığı'nın hamisi olarak tapınım görmüştü⁶⁸³. Öyle ki

---

⁶⁸⁰ Head 1911, 500 n° 4; SNG IX. 1 n° 1024; ayrıca bk. Callataÿ 2009, 67 vd.

⁶⁸¹ Saprykin 2009, 251.

⁶⁸² Persler arasında ay tanrısı olarak tapınım gören Men (Hardie 1912, 118 vdd.; Lane 1964, 5 vdd.; 1968a, 13 vdd.; 1968b, 94 vdd.; 1990, 2170 vd.) kültürünün Küçük Asya'ya Perslerle birlikte girdiği, aynı Anaïtis (Anahita) kültüründe olduğu gibi Artakserkses II Mnemon zamanında yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Fakat bu görüşe karşı tanrının Küçük Asya'ya özgü yerel bir tanrı olduğu ve Perslerin Küçük Asya'ya gelişinden daha önce de tapınım gördüğü ileri sürülmüştür (Drexler 1896, 2688; Perdrizet 1896, 55; Lesky 1931, 91; Erzen 1953, 1 dn. 1).

⁶⁸³ Olshausen 1990, 1888; McGing 2014, 27. Buna karşı olarak Drexler (1896, 2752) II. Kyros'un teyzesi Atossa'nın kocası olan Pharnakes'in kültürü

Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallar sözü edilen tanrıya oldukça saygı duymuşlar, bununla birlikte kraliyet yeminini “*Kralın kaderi ve Pharnakes'in Mēn'i* (= Τύχην βασιλείως καὶ Μηνα Φαρνάκου)” olarak değiştirmişlerdi⁶⁸⁴. I. Pharnakes Men kültünü buraya taşıyarak hem Perslerin selefi olduklarını göstermeye hem de Komana'daki rahiplerin giderek güçlenen konumunu otorite altına almaya çalışmıştı⁶⁸⁵. Bu süreçten sonra özellikle tapınak kentlerinde ikâmet eden rahiplerin krallarla olan kan bağı bu görüşü güçlü kılmaktadır⁶⁸⁶. Krallar, kendi soylarından gelen ve kan bağlarının bulunduğu rahipleri söz konusu tapınak kentlerine atayarak bölgedeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlardır. I. Pharnakes'in Men kültünü kendi krallığına taşımış olması, krallığın resmi dini olarak görmesi ve de kültü kendi adıyla -*Pharnakes'in Mēn'i* (= Μηνα Φαρνάκου)- anmış olması imparator/hükümdar kültü ile ilişkilendirebileceğimizi göstermektedir. İmparator/hükümdar kültünün III. Aleksandros ile birlikte yeniden uygulandığı ve onun ölümünden sonra ardılları tarafından taklit edilerek -*imitatio Alexandri*- yaygınlaştığı görülür. Söz konusu uygulama, yeni kurulmuş olan krallıkların yöneticileri tarafından hâkim olmak istedikleri coğrafyada nüfuzlarını artırmak ve de hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bunun yanında imparator/hükümdar kültüründe kralların tek başlarına tanrı olarak addedilmemiş olmaları, genellikle diğer tanrılarla birlikte tanıpınım

---

kurucusu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bk. Saprykin 2009, 259 vd.; McGing 2014, 27 dn. 66.

⁶⁸⁴ Strab. XII. 3. 31.

⁶⁸⁵ Olshausen 1987, 198 vd.

⁶⁸⁶ Strab. XII. 2. 6; 3. 32; 3. 34.

görmeleri⁶⁸⁷ etc. gibi etmenler *Pharnakes'in Mēn'i* nin de imparator/hükümdar kültürünün bir yansıması olabileceğini düşündürmektedir.

Hanedanlık sınırları dâhilinde tapınım gören tanrı/tanrıçaların yerel unsurlarla kaynaşan dış mefhumların birbirine eşitlenmesi sonucunda synkretistik bir karaktere büründükleri görülmekteydi. Söz konusu tanrıların kültlerinden Zeus Stratios ve *Pharnakes'in Men'inin* Mithradates Hanedanlığı'nın hamisi ve resmi ritüelleri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Özellikle hanedanlığa ait sikkeler üzerinde bulunan ay ve güneş motiflerini söz konusu kültürle bağdaştırmak mümkündür⁶⁸⁸.

3.8 Dönemin Sonu

I. Pharnakes'in hanedanlığın başına geçtiği tarih gibi ölüm yılı üzerine de mutlak bir görüş belirtmek, elimizdeki bulguların muğlak olması sebebiyle imkânsız gibi görünmektedir. Bazı araştırmacılar Polybios'un (XXVII. 17), "*Pharnakes yasalara itaatsizliğiyle önceki tüm kralları aştı*" (= "Ὅτι Φαρνάκης πάντων τῶν πρὸ τοῦ βασιλέων ἐγένετο παρανομώτατος.") cümlesinin kralın MÖ 170/169 yılında öldüğünü belirttiğini düşünmektedir⁶⁸⁹. Bazı araştırmacılar da antik yazarların (Polyb. XXXIII. 12. 1) I. Pharnakes'in halefi Mithradates IV Philopator Philadelphos'tan ilk kez MÖ 155/154 yılında bahsettiğini, bu nedenle I. Pharnakes'in MÖ 155 yılına kadar hüküm

⁶⁸⁷ Chaniotis 2003, 438 vdd.; Schwarzer 2014, 404; Noreña 2015, 87 vd.

⁶⁸⁸ Strab. XII. 3. 31-37; App. Mithr. 66; 70; ayrıca bk. Olshausen 1990, 1887 vdd.; Hind 1992, 137; Ghita 2010, 127 vdd.

⁶⁸⁹ Diehl 1938, 1849 vdd.; Walbank 1979, 318.

sürmüş olabileceğini ileri sürmüřlerdir⁶⁹⁰. Mithradates V Euergetes'in de MÖ ca. 150 yılında tahta geçtiği düşünöldüğünde IV. Mithradates'in sadece 5 yıl tahtta kalmış olduğu görölür. Fakat Mithradates IV Philopator Philadelphos'un Roma ile yakın iliřkileri⁶⁹¹, Pergamon kralı II. Attalos ile ittifakı⁶⁹² ve sikke darbı⁶⁹³ gibi faaliyetleri göz önünde bulundurulunca, onun çok kısa bir süre tahtta kalmadığı düşünölebilir. Bu nedenle I. Pharnakes'in ölümünü MÖ ca. 160 yılına tarihlemek daha uygundur.

---

⁶⁹⁰ McGing 1986b, 254 vdd.

⁶⁹¹ *CIL* I² 730; VI 30 922; *OGIS* 375; *SEG* XXVIII 803; ayrıca bk. Magie 1950, 194; McGing 1986a, 34 Arslan 2007, 67 dn. 305.

⁶⁹² Polyb. XXXIII. 12. 1.

⁶⁹³ Callataj 2009, 77 vd.

SONUÇ

Mithradates Hanedanlığı'nın mensuplarının, Pers yönetim organizasyonunun temelini teşkil eden satraplık yönetiminde yer alan bir soydan gelmeleri, yönetici olarak tecrübe edinmiş olduklarını göstermektedir. Bu deneyimler Karadeniz Bölgesi'nde kurdukları hanedanlığın istikrarlı bir politika ekseninde yönetilmesini sağlamıştır. Söz konusu politikalar kuşaktan kuşağa aktarılmış, I. Pharnakes gibi azimli ve yetenekli yöneticiler tarafından geliştirilmiştir. Bu durum genel olarak hem hanedanlığın sınırlarının genişlemesini sağlamış hem de hanedanlığın küçük Hellenistik krallıklar arasında giderek daha saygın bir konuma erişmesine vesile olmuştur. Mithradates I Ktistes ve onun haleflerinin, krallığın sınırlarını genişletme ve kudretini yükseltme güdümlü politika izlemeleri, diplomatik ve askeri öngörüye sahip olmalarının yanında basiretli olmaları ve de hanedanlık içinde taht mücadelelerine dayalı çekişmelerin yaşanmamış olması, zaman zaman duraklamalar olsa dahi hanedanlık sınırlarının giderek genişlemesini ve hanedanlığın kudretinin zamanla yükselen bir grafik çizmesini sağlamıştır.

Her ne kadar Polybios (XXVII. 17) tarafından kibirli, zalim ve son derece kanun tanımaz (= *παρανομώτατος*) birisi olarak tasvir edilmiş olsa da Delos Adası'ndaki, Odessos ve Khersonesos'taki dekretler I. Pharnakes'in dost ve müttefiklerine karşı yardımseverliğini ve hayırhâhlığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Sinope kentini ve ona bağlı koloni kentlerini fethettiğinde kent sakinlerine dokunmamış olması ve Atina'ya yaptığı yardımlar onun *philehellen* olduğunu göstermektedir. Aksine Tieion kenti ele geçirildiği sırada kenti savunan ve daha önce krala zararı dokunmuş olan paralı askerleri katlettirmesi, onun düşmanlarına karşı ne denli acımasız olduğu hakkında fikir vermektedir. Tüm bu örnekler, güçlü bir otoriteye,

stratejik ve sistematik komuta yetisine, siyasi ve diplomatik hamlelerinde öngörüye sahip, hayırhâh (= εὐεργέτης) bir liderin -I. Pharnakes'in- bir hanedanlığın siyasi konjonktürdeki konumunu nasıl üst noktalara taşıdığını ve kendisinden sonraki kuşaklara nasıl rol model olduğunu göstermektedir.

Hanedanlığın sahip olduğu coğrafyanın stratejik, ticari ve siyasi potansiyelini iyi kavramış olan I. Pharnakes, öncelikle yörenin ticaret hacmi yüksek olan kentlerini efektif bir şekilde kullanarak yüksek gelir elde etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Söz konusu zenginleşmeye paralel olarak Pontos'un heterojen yapıdaki savaşçı kabilelerini tek bir potada eritmeyi başararak kuvvetli bir ordu oluşturmuş ve bu orduyu hem paralı askerlerden oluşan birliklerle hem de yaptığı zekice ittifaklarla desteklemiştir. Bunun yanında Pharnakes'in Men'i örneğinde olduğu gibi dini unsurları siyasi otoritesini ve yönetim erkini güçlendirmek amacıyla kullanmıştır. Böylece hanedanlığını büyük bir imparatorluk haline getirebilmek amacıyla tasarladığı fetih politikasını uygun zamanda hayata geçirmeye çalışmıştır. Yaşadığı zamanda Küçük Asya'da bulunan Hellenistik Krallıkların içinde bulunduğu durumu kavramış olan I. Pharnakes, mevcut siyasi yapıyı iyi okuyarak Roma'ya karşı hareket etmemiş pratik zekâsı (= ἀγίνοια) ve çabası (= φιλοπονία) sayesinde kendine politik bir rota çizmiştir. Söz konusu yayılmacı politikası doğrultusunda oldukça etkili bir dış politika izlemiş, elçileri vasıtasıyla, gereğince uzlaşmacı ya da uyuşmaz bir legasyon ile amaçlarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu politikasında kimi zaman başarılı olduğu görülen I. Pharnakes'in, başarısız olduğu durumlarda asla yılmadığı aksine -belki de yaşadığı sarp Karadeniz coğrafyasına özgü- inatla farklı siyasi manevralara başvurarak amacını hayata geçirmeye çabaladığı görülmektedir. I. Pharnakes, yayılmacı politikasını tam olarak hayata geçirememiş olmasına rağmen

Küçük Asya'nın tarihi seyrini değiştirmiştir. Bu durum esas itibariyle I. Pharnakes döneminde izlenen ve rafine siyasi manevralarla desteklenen -adeta geleceği gören *pronoia* sahibi bir hükümdar tarafından şekillendirilen- zamana ve koşullara göre değişen dış politikasının bir hanedanlığın geleceğinin şekillenmesinde ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Günümüzde olduğu gibi antik çağda da büyük güç olmanın yolu denizlerde kurulan hâkimiyete bağlıydı. Antik çağdaki hızlı ulaşım deniz yoluyla sağlanmakta, ticari metaların taşınması, stratejik hamleler denizlerde gerçekleşmekte, sanat ve moda akımları deniz yoluyla taşınmaktaydı. Bu nedenle I. Pharnakes öncelikle deniz kıyısındaki önemli ticaret kentlerini ele geçirerek büyük güç olmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda öncelikle Karadeniz'in güneyinde yer alan en önemli ticaret kentlerinden biri olan Sinope'yi daha sonra önemli limanlara sahip Kotyora ve Kerasus kentlerini ele geçirmiştir. Böylece ekonomik ve stratejik bölgeleri ele geçirerek Küçük Asya'nın yükselen güçlerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçten sonra Kappadokia ve Paphlagonia topraklarına saldırmış Pergamon ve Bithynia krallıklarını tehdit etmeye başlamıştır. Bu durum I. Pharnakes'in yükselen bir güç olarak sözü edilen krallıklara karşı savaşmasına neden olmuştur. Fakat Kappadokia, Pergamon ve Bithynia krallıklarının kendisine karşı birleşmesiyle MÖ 179 yılında söz konusu savaştan yenik ayrılmıştır.

I. Pharnakes'in hükmettiği Mithradates Hanedanlığı'nın hızla genişleyen sınırları ve giderek güçlenen konumu MÖ 179 yılından sonra durma noktasına gelmiştir. Bu süreçte I. Pharnakes söz konusu durağanlığı tersine çevirmek ve büyük güç olabilmek için denizler üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmeye yönelik hamlelerde bulunarak yayılma rotasını Karadeniz'in kuzeyinde yer alan, ticari ve ekonomik

açından önemli Hellen kentleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Khersonesos ve Odesos gibi kentlere askeri yardımlarda bulunarak Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Hellen kentlerinin koruyucusu ve hamisi rolünü üstlenmiştir. Genel olarak I. Pharnakes'in küçük bir kara devleti izlenimi veren krallığın ufkunu geliştirdiği söylenebilir. Yaşadığı süreçte seleflerinden devraldığı küçük bir krallığın sınırlarını yaklaşık olarak beş katı genişletmiş ve krallığın ufkunu genişleterek, Küçük Asya'nın en önemli krallıklarından biri haline getirmiştir.

I. Pharnakes tarafından kurulan yeni ilişkiler ve kralın uyguladığı dış politika, hanedanlığın daha sonraki kralları tarafından da benimsenmiş ve devam ettirilmiştir. I. Pharnakes'ten sonra tahta geçmiş olan kardeşi IV. Mithradates daha ılımlı bir dış politika izlemiş ve ağabeyi Pharnakes döneminde ilk kez diplomatik temas kurulan Roma ile ittifak yapmıştır⁶⁹⁴. IV. Mithradates'ten sonra hanedanlığın başına geçen V. Mithradates ise I. Pharnakes'in Galatya'yı ele geçirme amacını diplomasi yoluyla gerçekleştirmeye çalışmış ve başarılı olmuştur⁶⁹⁵. I. Pharnakes tarafından tahayyül edilen yayılmacı politika ve hanedanlığı içinde bulunduğu konjunktürde söz sahibi bir konuma getirmek ancak Mithradates VI Eupator tarafından hayata geçirilebilmiştir. Mithradates VI Eupator'un Karadeniz'in kuzeyinde izlemiş olduğu yayılmacı politikanın altyapısında bulunan izlerin I. Pharnakes'e dayandığı ileri sürebilir. Öyle ki Iustinus (XXXVIII. 6. 2) Mithradates VI. Eupator'un, I. Pharnakes'in torunu olduğunu vurgulamıştır.

---

⁶⁹⁴ *CIL* I² 730; *OGIS* 375; *SEG* XXVIII 803; ayrıca bk. Magie 1950, 194; McGing 1986a, 34.

⁶⁹⁵ *App. Mithr.* 11-13; 15; 56-57.

EKLER

EK 1 III. Aleksandros'un Doğu Seferi

Perslerin Hellas'ı istila etmesinin (MÖ 480) ardından III. Aleksandros (Megas), babası II. Philippos'un başlatmış olduğu Persler üzerine bir öç seferi düzenlemek ve Küçük Asya'daki Hellenleri Pers boyunduruğundan kurtararak özgürlüklerine kavuşturmak politikasını devam ettirmek amacıyla MÖ 334 yılında Küçük Asya'ya geçmiştir (Fig. 21)⁶⁹⁶. Bu askeri harekât esnasında Kserkses'in Hellas'ı işgal ederken izlemiş olduğu güzergâhı takip ederek, III. Dereios'un komutanlarının yönettiği orduyla Granikos Irmağı (Biga Çayı) yakınlarında savaşmış ve Perslere karşı ilk mutlak zaferini kazanmıştır⁶⁹⁷. III. Aleksandros bu zaferin ardından Hellespontos Phrygiasını ve Daskyleion'u hâkimiyeti altına alarak bölgenin denetimini satrap olarak atadığı Kalas'a bırakmış ve Sardeis'e doğru ilerlemiştir⁶⁹⁸. Sardeis'te bulunan Pers garnizonunun komutanı Mithrenes, III. Aleksandros'un Hermos (Gediz) Nehri vadisine hızlı bir şekilde ulaştığını görünce savaşmadan teslim olmuştur. III. Aleksandros burada Lydialıları Pers boyundurluğundan kurtararak özgür ilan etmiş ve Sardeis'e bir garnizon asker yerleştirmiştir⁶⁹⁹. Daha sonra Ephesos'a doğru yola koyulmuş, o, kente varmadan orada bulunan Pers garnizonu kenti terk etmiştir. Kent

⁶⁹⁶ Diod. XVII. 17. 1-3; Plut. *Alex.* XV. 3-4.

⁶⁹⁷ Diod. XVII. 19. 1-6; Plut. *Alex.* XVI. 1-8; Arr. *anab.* I. 16. 1-2; Memnon IV. 1; *POxy.* I. 12. 4; ayrıca bk. Tarn 1933, 362 vd.; Bosworth 2005, 53.

⁶⁹⁸ Plut. *Alex.* XVII. 1; Arr. *anab.* I. 17. 1-3.

⁶⁹⁹ Arr. *anab.* I. 17. 4-5.

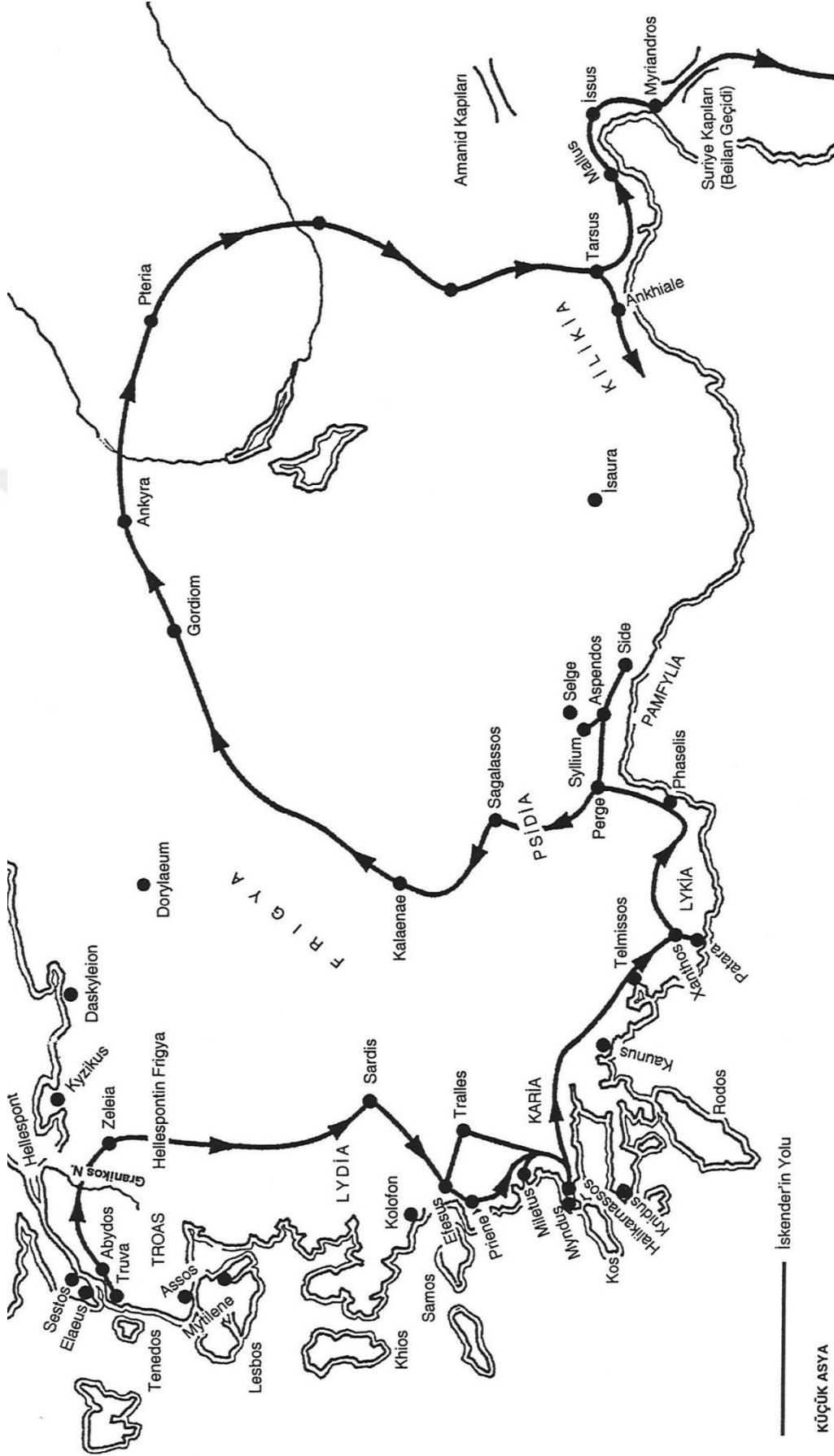

Fig. 21 III. aleksandros 'ın Doğu Seferi

kapılarını III. Aleksandros'a açmış ve böylelikle kentteki oligarşik yönetim yıkılarak yeniden demokratik yönetime geçilmiştir⁷⁰⁰.

III. Aleksandros bir süre Ephesos'ta konakladıktan sonra güneye doğru seferine devam etmiş ve Miletos'u kuşatmıştır. Kent bir süre direnmiş fakat sonunda teslim olmuştur⁷⁰¹. Burasını vergiye bağladıktan ve kente bir garnizon konuşlandırdıktan sonra Karia'nın metropolisi Halikarnassos üzerine yürümüştür⁷⁰². Halikarnassos da krala direndikten sonra ele geçirilmiştir.

Halikarnassos'tan sonra Lykia'ya giden III. Aleksandros Phaselis'e (Tekirova) ulaşmıştır⁷⁰³. Bir süre burada konakladıktan sonra ordusunu Pamphylia'ya götürmüştür. Buradaki Perge kenti kapılarını krala açarken, Aspendos kararsız kalmış ve başarısız bir ayaklanma girişiminden sonra krala ancak yüksek oranda *tributum* vermek zorunda bırakılmıştır⁷⁰⁴. Aleksandros bölgeyi kontrol altında tutması için Nearkhos'u görevlendirerek, Phrygia'ya doğru ilerlemeye başlamıştır⁷⁰⁵.

MÖ 333 yılının ilkbaharında Pisidia'yı egemenliği altına alan⁷⁰⁶ kral, buradan Phrygia'nın başkenti olan Kelainai'ye (Dinar) ulaşmıştır⁷⁰⁷. Kenti kuşatmış ve kent

---

⁷⁰⁰ Arr. *anab.* I. 17. 9-10; ayrıca bk. Bosworth 2005, 64.

⁷⁰¹ Diod. XVII. 22. 1-5; Plut. *Alex.* XVII. 1; Arr. *anab.* I. 18. 1-9; 19. 1-6.

⁷⁰² Diod. XVII. 23. 4; Plut. *Alex.* XVII. 1; Arr. *anab.* I. 20. 2.

⁷⁰³ Plut. *Alex.* XVII. 5; Arr. *anab.* I. 24. 4-6.

⁷⁰⁴ Arr. *anab.* I. 26. 5.

⁷⁰⁵ Curt. III. 1. 1; Arr. *anab.* III. 6. 6; IV. 7. 2.

⁷⁰⁶ Plut. *Alex.* XVIII. 1; Arr. *anab.* I. 28. 1-9.

⁷⁰⁷ Curt. III. 1. 1; Arr. *anab.* I. 29. 1.

sakinleriyle -belirli bir güne kadar yardım gelmezse kentin kendisine teslim edilmesi yönünde- antlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Antigonos Monophthalmos'u buraya satrap olarak atamış ve Gordion'a (Yassihöyük) doğru yola çıkmıştır⁷⁰⁸. Parmenion ve emrindeki ordunun yanı sıra Makedonya'dan gelen askerlerle buluştuktan sonra Gordion'da kısa bir süre konaklamıştır⁷⁰⁹.

III. Aleksandros Gordion'dan Ankyra'ya geçince Paphlagonia Bölgesi'den⁷¹⁰ gelen elçiler, Paphlagonialıların krala boyun eğdiklerini bildirerek, kralın ülkelerine girmemesini rica ettiler. Bunun üzerine Aleksandros Paphlagonialıları Phrygia satrabı Kalas'a tâbi kılarak Kappadokia'ya doğru ilerlemiştir⁷¹¹. Burada da birçok yeri ele geçirdikten sonra bölgenin satraplığına Sabiktas'ı atayarak Kilikia Kapıları'na yönelmiştir⁷¹². Kilikia Kapıları'nı ve Kilikia'da bulunan Tarsus'u kısa

---

⁷⁰⁸ Curt. III. 1. 11; Arr. *anab.* I. 29. 1-3.

⁷⁰⁹ Plut. *Alex.* XVIII. 1; Arr. *anab.* I. 29. 4-6.

⁷¹⁰ Paphlagonia Bölgesi doğusunda yer alan Pontos Bölgesi'nden Halys Nehri ile ayrılmaktadır (Hdt. I. 6; 72; Apoll. Rhod. *argon.* IV. 245; Strab. XII. 1. 1; 3. 1-2; 9; 12; Arr. *periplus* XV. 1). Paphlagonia'nın kuzeyinde Pontos Eukseinos bulunmaktadır. Batıda Bithynialılar ve Mariandyenlerin topraklarıyla olan sınırı ise Parthenios (Bartın) ya da Billaios (Filyos) nehirleri oluşturur. Güneyinde ise Phrygialılar ve Galatların arazileri bulunmaktadır (Strab. XII. 3. 9; 42; 4. 1; 5. 1; Plin. *nat.* VI. 1. 4; Amm. Marc. XII. 8. 16; ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 352; 790-791).

⁷¹¹ Curt. III. 1. 22-24.

⁷¹² Plut. *Alex.* XVIII. 2-3; Curt. III. 4. 1; Arr. *anab.* II. 4. 1-2.

süre içinde ele geçirdikten sonra burayı harekât üssü yapmıştır. Fakat III. Aleksandros'un, yolculukları nedeniyle oluşan yorgunluktan ya da yöredeki Kydnos Irmağı'nın (Tarsus/Berdan Çayı) soğuk sularında yüzdüğünden dolayı hastalamıştır⁷¹³. İyileştikten sonra muhtelif kentlere seferler düzenleyerek Kilikia'yı kontrolü altına almıştır⁷¹⁴. Bu esnada III. Dareios'un büyük bir orduyla Sokhoi'da kamp kurduğu haberini almıştır⁷¹⁵. Dareios ise Amanos Dağları'nı (Nur Dağları) aşarak Issos'a (Dörtyol) geçmiştir⁷¹⁶. Kalabalık Pers ordusunun rahat savaşabilmesine engel olan bu alanda savaşın gerçekleşmesi III. Aleksandros'un lehine olmuştur⁷¹⁷. Savaş esnasında⁷¹⁸ Pers ordusunun sol kanadı bozguna uğrayınca Dareios'un kaçtığı rivayet edilir⁷¹⁹.

Issos Savaşı'ndan sonra III. Aleksandros Suriye kıyılarının fethiyle meşgul olmuştur. Yaklaşık yedi ay süren Tyros kuşatmasından⁷²⁰ sonra Doğu Akdeniz'de

---

⁷¹³ Diod. XVII. 31. 4-6; Plut. *Alex.* XIX. 1-2; Curt. III. 5. 1-10; Arr. *anab.* II. 4. 5-7.

⁷¹⁴ Curt. III. 7. 1-4; Arr. *anab.* II. 5. 1-7.

⁷¹⁵ Arr. *anab.* II. 6. 1.

⁷¹⁶ Arr. *anab.* II. 7. 1.

⁷¹⁷ Plut. *Alex.* XX. 1-7; Curt. III. 7. 8-10 ayrıca bk. Bosworth 2005, 81. Savaşın yapılmış olduğu yer ile ilgili tartışmalar için bk. Bosworth 2005, 81 dn. 109.

⁷¹⁸ Savaşın detaylı tasviri için bk. Arr. *anab.* II. 10. 1- 11. 10.

⁷¹⁹ Diod. XVII. 34. 2-7; Plut. *Alex.* XX. 5-6; Arr. *anab.* II. 11. 4; ayrıca bk. Tarn 1933, 367 vd.

⁷²⁰ Diod. XVII. 40. 2 vdd.; Arr. *anab.* II. 18. 6-24. 7; Athen. *Deip.* IV. 167c.

bulunan ve direnen Gaza (Gazze) kentine sefer düzenlemiş, iki ay süren kuşatmanın ardından kenti ele geçirmiştir⁷²¹. Söz konusu fetihlerin ve verilen gözdağlarının ardından Mısır'da bulunan satraplar da savaşımadan teslim olmuş, böylelikle Mısır da III. Aleksandros'un hâkimiyeti altına girmiştir⁷²². Bu esnada III. Dareios'un barış talebi ve söz konusu barış karşılığında Euphrates (Fırat) Nehri'ne kadar olan toprakları bağışlama teklifi III. Aleksandros tarafından reddedilmiştir⁷²³. Mevcut durum taraflar arasında gerçekleşebilecek yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Nitekim MÖ 331 yılında Babil de ordusunu toplayan III. Dareios, Tigris (Dicle) Nehri'ni aşarak Arbela (Erbil) yakınlarındaki Gaugamela'ya ordusunu konuşlandırmıştır. III. Aleksandros da ordusunu Gaugamela Ovası'nı gören tepelere konuşlandırmıştır⁷²⁴. Savaşın başlamasıyla birlikte taraf krallar ordularını yönlendirmişlerdir. Fakat merkezdeki askerlerin, Makedon askerlerinin baskısıyla kaçması III. Dareios'u zor durumda bırakmış ve onun da kaçmasına neden olmuştur⁷²⁵. III. Aleksandros ise sayıca az olan ordusunu başarılı bir şekilde yöneterek kesin bir zafer elde etmiştir⁷²⁶. Zaferin ardından III. Aleksandros, Pers

---

⁷²¹ Diod. XVII. 48. 7; Arr. *anab.* II. 25. 4-27. 7.

⁷²² Diod. XVII. 49. 1-2; Curt. IV. 1. 27-30; Arr. *anab.* III. 1. 2-4.

⁷²³ Diod. XVII. 39. 1-4; 54. 1; Curt. IV. 5. 1-8.

⁷²⁴ Diod. XVII. 56. 1 vdd; Plut. *Alex.* XXXI. 1-8; Arr. *anab.* III. 8. 7; 9. 3.

⁷²⁵ Diod. XVII. 60. 1-4; Curt. IV. 15. 32; Arr. *anab.* III. 14. 3; ayrıca bk. Tarn 1933, 379 vd.

⁷²⁶ Bosworth 2005, 110.

İmparatorluğu'nun başkenti Persepolis'i ele geçirmiş⁷²⁷, III. Dareios ise Bessos ve Nabarzanes'in azmettirmesiyle öldürülmüştür⁷²⁸. III. Dareios'un ölümüyle birlikte Aleksandros kendisini Asya Kralı ilan etmiş⁷²⁹ ve Perslerin kralı olduğunu iddia eden Bessos'un üzerine sefer düzenlemiştir. Bessos'un Oksos Nehri civarında yakalanmasından ve idam edilmesinden⁷³⁰ sonra Aleksandros'un Hindistan içlerine kadar ilerlediği bilinmektedir⁷³¹. Aleksandros daha sonra Babil'e dönerek İran Körfezi ve Arap yarımadasının fethi için ordu ve donanma hazırlama işine koyulmuştur⁷³². Fakat burada düzenlenen bir şölenden sonra beklenmedik bir zamanda ölmüştür⁷³³.

---

⁷²⁷ Diod. XVII. 70. 1-6; Curt. V. 6. 11-12; Arr. *anab.* III. 18. 10-11.

⁷²⁸ Diod. XVII. 73. 1-3; Plut. *Alex.* XLIII. 3; Curt. V. 13. 23-25; Arr. *anab.* III. 21. 10; Iust. XI. 15. 5.

⁷²⁹ Plut. *Alex.* XXXIV. 1.

⁷³⁰ Curt. VII. 5. 38; Arr. *anab.* III. 30. 1-5.

⁷³¹ Diod. XVII. 103. 3; Plut. *Alex.* LVII. 5; LX. 1-8; Curt. IX. 1. 9; Arr. *anab.* V. 19. 3; ayrıca bk. Hamilton 1956, 26 vdd.; Narain 1965, 157 vdd.

⁷³² Plut. *Alex.* LXVIII. 1; Arr. *anab.* VII. 1. 1; 19. 1-5.

⁷³³ Diod. XVII. 117. 1-4; Plut. *Alex.* LXXVI. 4; Curt. X. 5. 6; Arr. *anab.* VII. 26. 3; Iust. XLI. 4; Athen. *Deip.* V. 217e.

EK 2 Hellenistik Kral Listeleri

Pers Kral Listesi	
Anša kralı Teispes	MÖ ca. 650-620
I. Kyros	MÖ ca. 620-590
I. Kambyses	MÖ ca. 590-559
II. Kyros	MÖ ca. 559-530
II. Kambyses	MÖ ca. 530-522
Gaumata/Smerdis	MÖ ca. 522
Hystaspes oğlu I. Dareios	MÖ ca. 522-486
I. Kserkses	MÖ ca. 486-465
Artakserkses I Longimanos	MÖ ca. 465-425
II. Kserkses	MÖ ca. 425-424
Sogdianos	MÖ ca. 424
Dareios II Nothos	MÖ ca. 424-405
Artakserkses II Mnemon	MÖ ca. 405-359
Artakserkses III Okhos	MÖ ca. 359-338
Arses/Artakserkses IV	MÖ ca. 338-336
Dareios III Kodomannos	MÖ ca. 336-330

Ptolemaios'lar Krallığı	
Ptolemaios I Soter	MÖ 305-282
Ptolemaios II Philadelphos	MÖ 282-246
Ptolemaios III Euergetes	MÖ 246-222
Ptolemaios IV Philopator	MÖ 222-205
Ptolemaios V Epiphanes	MÖ 204-180
Ptolemaios VI Philometor	MÖ 180-145
Ptolemaios VII Neos Philopator	MÖ 145-144
Ptolemaios VIII Euergetes Physkon	MÖ 145-116
Kleopatra III ve Ptolemaios IX Soter II Lathyros	MÖ 116-107
Kleopatra III ve Ptolemaios X Aleksandros	MÖ 107-101
Ptolemaios X Aleksandros ve Kleopatra Berenike	MÖ 101-88
Ptolemaios XI Soter II	MÖ 88-81
Kleopatra Berenike ve Ptolemaios II Aleksandros	MÖ 80
Ptolemaios XII Auletes	MÖ 80-58
IV. Berenike	MÖ 58-55
Ptolemaios XII Auletes	MÖ 55-51
VII. Kleopatra ve XIII. Ptolemaios	MÖ 51-47
VII. Kleopatra ve XIV. Ptolemaios	MÖ 47-44
VII. Kleopatra ve XV. Ptolemaios (Ceasarion)	MÖ 44-30

Seleukos'lar Krallığı	
Seleukos I Nikator	MÖ 305-281
Antiokhos I Soter	MÖ 281-265
Antiokhos II Theos	MÖ 264-246
Seleukos II Kallinikos	MÖ 246-225
Seleukos III Soter	MÖ 225-223
Antiokhos III Megas	MÖ 223-187
Seleukos IV Philopatos	MÖ 187-175
Antiokhos IV Epiphanes	MÖ 175-164
Antiokhos V Eupator	MÖ 164-162
Demetrios I Soter	MÖ 162-150
Aleksandros Balas	MÖ 150-145
Demetrios II Nikator	MÖ 145-141
Antiokhos VI Epiphanes	MÖ 141-139

Antigonos'lar Krallığı	
Antigonos I Monophthalmos	MÖ 306-301
Demetrios I Poliorketes	MÖ 306-283
II. Antigonos Gonatas	MÖ 283-239
II. Demetrios	MÖ 239-229
III. Antigonos Doson	MÖ 229-221
V. Philippos	MÖ 221-179
Perseus	MÖ 179-168

Attaloslar/Pergamon Krallığı	
Philetairos	MÖ 283-263
I. Eumenes	MÖ 263-241
Attalos I Soter	MÖ 241-197
Eumenes II Soter	MÖ 197-159
II. Attalos	MÖ 159-139
III. Attalos	MÖ 139-133
(III. Eumenes - Aristonikos)	MÖ 133-129

Bithynia Krallığı	
Zipoites	MÖ ca. 315-ca.280
I. Nikomedes	MÖ ca. 280-ca.242
Ziaelas	MÖ ca. 250-ca.227
I. Prusias	MÖ ca. 230-182
II. Prusias	MÖ ca. 182-149
Nikomedes II Epiphanes	MÖ 149-ca. 127
Nikomedes III Euergetes	MÖ ca. 127-94
Nikomedes IV Philopator	MÖ ca. 94-ca. 74

Armenia Krallığı	
Zariadris'in oğlu Artaksias	MÖ 189-ca.164
I. Tigranes	MÖ ?
I. Artavasdes	MÖ ? -ca. 95
Tigranes II Megas	MÖ ca. 95-55
II. Artavasdes	MÖ 55-34
Artakses	MÖ 34-20
III. Tigranes	MÖ 20-ca. 8
IV. Tigranes	MÖ ca. 8-MS1
Ariobarzanes	MS 2-4
III. Artavasdes	MS ca. 4-ca. 6

Mithradates Hanedanlığı	
Mithradates I Ktistes	MÖ 302/301-266/265
Ariobarzanes	MÖ 266/265-250
Mithradates II	MÖ 250-220
Mithradates III	MÖ 220-200
I. Pharnakes	MÖ 200-160
Mithradates IV Philopator Philadelphos	MÖ 160-150
Mithradates V Euergetes	MÖ 150-120
Mithradates VI Eupator Dionysos	MÖ 120- 63
II. Pharnakes	MÖ 63-47
Dareios	MÖ 39-37

Kappadokia Krallığı	
Ariarathes III	MÖ 255-220
Ariarathes IV Eusebes	MÖ 220-162
Ariarathes V Eusebes Philopator	MÖ 163-130
Ariarathes VI Epiphanes Philopator	MÖ 130-116
Ariarathes VII Philometor	MÖ 116-100
Ariarathes IX Eusebes Philopator	MÖ 100-97
Ariarathes VIII	MÖ 97-96
Ariobarzanes I Philoromaios	MÖ 95-90
Ariarathes IX Eusebes Philopator	MÖ 89-86
Ariobarzanes I Philoromaios	MÖ 85-63
Ariobarzanes II Philopator	MÖ 62-54
Ariobarzanes III Eusebes Philoromaios	MÖ 54-42
Ariarathes X Philadelphos	MÖ 42-36
Arkheleas	MÖ 36-MS 17

EK 3 Figürler Listesi

Fig. 1 Kınacı 2015, 185.

Fig. 2. Kınacı 2015, 191.

Fig. 3. Fleischer 2009, 109.

Fig. 4. Kınacı 2015, 211.

Fig. 5. Kinder – Hilgemann 2012⁴, 66.

Fig. 6. Kinder – Hilgemann 2012⁴, 66.

Fig. 7. M. Kınacı.

Fig. 8. M. Kınacı.

Fig. 9. M. Kınacı.

Fig. 10. Fleischer 2009, 110.

Fig. 11. Fleischer 2009, 110.

Fig. 12. Kinder – Hilgemann 2012⁴, 66.

Fig. 13. M. Kınacı.

Fig. 14. Callataÿ 2009, 70-74.

Fig. 15. Arslan 2000b, har. V.

Fig. 16. M. Kınacı.

Fig. 17. Callataÿ 2009, 70-74.

Fig. 18. Callataÿ 2009, 70-74.

Fig. 19. Callataÿ 2009, 70-74.

Fig. 20. M. Kınacı.

Fig. 21. M. Mete 2005, 254.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Ael. *Anim.* (= Aelianus, *Peri Zōōn Idiotēros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aelianus, *On the Characteristics of Animals*. Trans.: A. F. Scholfield, vols. I-III. Cambridge – Massachusetts - London 1958 - 1959 (The Loeb Classical Library).
- Ael. *Var* (= Aelianus, *Varia Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aelianus, *Historical Miscellany*. Trans.: N. G. Wilson, Cambridge – Massachusetts - London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Aiskh. *Per.* (= Aiskhylos, *Persai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Aiskhylos, *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. Trans.: H. W. Smyth. Cambridge - Massachusetts - London 1956 (The Loeb Classical Library).
- Aiskh. *Pr.* (= Aiskhylos, *Prometheus Desmotes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. Trans.: H. W. Smyth. Cambridge - Massachusetts - London 1956 (The Loeb Classical Library).
- Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman*

- History*. Trans.: J. C. Rolfe. London 1927. (The Loeb Classical Library).
- Ampel. (= Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Ed. E. Assmann. Leipzig 1935.
- Anonym. periplus* (= Anonymos, *Anonymi [Arriani, ut Fertur] Periplus Ponti Euxini*) Kullanılan Metin: *Anonymi Periplus Ponti Euxini*. Ed. C. Müller, *Geographi Graeci Minores I*. Paris (1990²) 402-423.
- Apoll. Rhod. *argon*. (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Apollonios Rhodios, *The Argonautica*. Trans.: R. C. Seaton. Cambridge - Massachusetts - London 1967 (The Loeb Classical Library).
- App. *Mak*. (= Appianos, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. Trans.: H. White. London 1962. (The Loeb Classical Library).
- App. *Mithr*. (= Appianos, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. Trans.: H. White. London 1962. (The Loeb Classical Library).
- App. *Syr*. (= Appianos, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. Trans.: H. White. London 1962. (The Loeb Classical Library).

- Aristoph. *Hipp.* (= Aristophanes, *Hippeis*) Kullanılan Metin: Aristophanes, *Acharnians. Knights*. Trans.: J. Henderson. Cambridge – Massachusetts 1998. (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *hist. an.* (= Aristoteles, *Historia Animalium*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Aristoteles, *Historia Animalium*. Trans.: A. L. Peck, vols. I-III. Cambridge - Massachusetts - London 1965 (The Loeb Classical Library). Aristotle, *History of Animals*. Trans.: D. M. Balme, vols. VII-X. Cambridge - Massachusetts - London 1991 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *Mir. Ausc.* (= Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*) Kullanılan Metin: Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*. Ed. I. Bekker, *Aristotelis Opera*, vol. II. Berlin (1831) 830a5-847b10.
- Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*) Kullanılan Metin: Aristoteles, *Oeconomica*. Eds. B. A. van Groningen – A. Wartelle, *Aristotle Economique*. Paris (1968) 1-35.
- Aristot. *Pol.* (= Aristoteles, *Politika*) Kullanılan Metin: Aristoteles, *Politics*. Trans.: H. Rackham. Cambridge – Massachusetts 1932. (The Loeb Classical Library).

- Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis of Alexander*. Trans.: P. A. Brunt. London 1976. (The Loeb Classical Library).
Arrian, *İskender'in Seferleri*. Çev.: M. Mete. İstanbul 2005.
- Arr. *periplus* (= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Arrian, *Periplus Ponti Euxini*. Ed. - Trans.: A. Liddle. London 2003. *Arriani Periplus Ponti Euxini. Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. - Yor.: M. Arslan. İstanbul 2005.
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*. Trans.: C. B. Gulick. London 1940. (The Loeb Classical Library).
- Aur. Vic. *de Vir ill.* (= Aurelius Victor, *De Viris Illustribus Urbis Romae*) Kullanılan Metin: Sextus Aurelius Victor, *De Viris Illustribus Urbis Romae*. Ed. F. Pichlmary. Leipzig 1911.
- Av. *Or. Ter.* (= Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*) Kullanılan Metin: Rufus Festus Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*. Ed. C. Müller, *Geography Graeci Minores II* Paris (1990²) 177-199.
- Caes. *Bell. Alex.* (= Caesar, *De Bello Alexandrino*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Caesar, *Alexandrian, African*

- and Spanish Wars.* Trans.: A. G. Way. Cambridge - Massachusetts - London 1955 (The Loeb Classical Library).
- Cass. Dio. (=Cassius Dio, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History.* Trans.: E. Carry. London 1914-1927. (The Loeb Classical Library).
- Cato *agr.* (= Marcus Porcius Cato, *De Agri Cultura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Marcus Porcius Cato, *On Agriculture.* Trans.: W. D. Hooper – A. M. Litt. Cambridge - Massachusetts 1934 (The Loeb Classical Library).
- Catull. (= Catullus) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Catullus.* Trans.: F. W. Cornish. Cambridge - Massachusetts - London 1988 (The Loeb Classical Library).
- Cels. *Med.* Celsus, *De Medicina,* Kullanılan Metin ve Çeviri: Celsus, *De Medicina.* Trans.: W. G. Spencer I-II. London-Cambridge, Mass. 1935-1938 (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Div.* (= Marcius Tullius Cicero, *De Divitatione ad M. Brutum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Trans.: W. A. Falconer. London 1964. (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Leg. Man.* (= Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn.*

Pompei) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. Trans.: H. G. Hodge. London - New York 1927 (The Loeb Classical Library). Marcus Tullius Cicero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*. Çev.: Ü. F. Telatar. İstanbul 2002.

Cic. *Sen.*

(= Cicero, *De Senectute*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Old Age; Divination*. Trans.: W. A. Falconer. Cambridge, Mass.-London 2001¹³ (The Loeb Classical Library).

Cic. *Sest.*

(= Cicero, *Oratio pro P. Sestio*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pro Sestio and in Vatinius*. Trans.: R. Gardner, vol. XII. Cambridge, Mass.-London 19843 (The Loeb Classical Library).

Const. Porph. *de legat.*

(= Constantinus VII Porphyrogenitus, Imperator, *De Legationibus*) Kullanılan Metin: *De Legationibus*. Ed. C. de Boor. *Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*. vol. I: *excerpta de legationibus*. pts. I-II. Berlin: Weidmann, 1903: I:1-227; II:229-599.

Corn. Nep. *Eum.*

(= Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus, Eumenes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nation*. Trans.: J. C. Rolfe. London 1966. (The Loeb Classical

- Library).
- Corn. Nep. *Hann.* (= Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus, Hannibal*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Fereign Nation*. Trans.: J. C. Rolfe. London 1966. (The Loeb Classical Library).
- Corn. Nep. *Kral. Üst.* (= Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus, Krallar Üstüne*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Fereign Nation*. Trans.: J. C. Rolfe. London 1966. (The Loeb Classical Library).
- Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Quintus Curtius Rufus*. Trans.: J. C. Rolfe. Cambridge - Massachusetts - London 1946 (The Loeb Classical Library).
- Dem. *Or.* (= Demosthenes, *Orationes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orationes*, Trans.: J. H. Vince. Cambridge – Massachusetts 1930 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Sicilius, *Bibliotheka Historika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library of History*. Trans.: C. H. Oldfather. London 1957. (The Loeb Classical Library).
- Diog. Laert (= Diogenes Laertios) Kullanılan Metin ve

Çeviri: *Lives of Eminent Philosophers*. Trans.: R. D. Hicks. I-II. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).

Dion. Chr. *Orat.*

(= Dionysos Chrysostomos, *Orationes*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Dio Chrysostom.*

Trans.: W. Cohoon - H. L. Crosby. London - New York 1932 - 1953 (The Loeb Classical Library).

Dion. Hal. *Din.*

(= Dionysios Halikarnassos, *Dinarkhos*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: Dionysius of Halikarnassus, *Critical Essays*. Trans.: S. Usher.

Cambridge - Massachusetts - London vol. I

2000²- vol. II. 1985 (The Loeb Classical Library).

Dion. *Perieges.*

(= Dionysios, (*Oikoumenes Periegesis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dionysii, Orbis Descriptio*. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci*

Minores, vol. II. Paris (1990²) 103-176. *A*

Commentary on Dionysius of Alexandria's Guide

to the Inhabited World 174-382. Trans.: Y. Z. N.

Khan. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University

College London. London 2002.

Dioscor.

(= Pedanius Dioscorides, *De Materia Medica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Pedanius Dioscorides

of Anazarbus, *De Materia Medica*. Trans.: L. Y.

Beck, vols. I-V. Zürich - New York 2005.

- Enn. *Ann.* (= Ennius, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals of Q. Ennius*. Edited with Introduction and Commentary by O. Skutsch. Oxford 1985.
- Eur. *Alc.* (= Euripides, *Alcestis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alcestis*. Ed. – Trans.: D. Kovacs. Cambridge - Massachusetts - London 1994 (The Loeb Classical Library).
- Eur. *Andr.* (= Euripides, *Andromache*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Andromache*. Ed. – Trans.: D. Kovacs. Cambridge - Massachusetts - London 1995 (The Loeb Classical Library).
- Eur. *IT.* (= Euripides, *Iphigenia in Taurica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iphigenia in Taurica*. Trans.: A. S. Way, Cambridge - Massachusetts - London 1978 (The Loeb Classical Library).
- Eur. *Rhes.* (= Euripides, *Rhesos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Rhesus*. Trans.: Cambridge - Massachusetts - London 1966 (The Loeb Classical Library).
- Euseb. *chron.* (= Eusebios, *Chronicorum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebi, *Chronicorum*. Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
- Eutr. (= Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roma Tarihinin Özeti*. Çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul 2007. (Kabalıcı Yayınevi).

Fest. *Brev.*

(= Rufius Festus, *The Breviarium of Festus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

FGrHist

(= *Die Fragmente der Griechischen Historiker*)

Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby, vols. I-XV. Berlin - Leiden 1923 - 1958.

Florus *epit.*

(= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De*

Tito Livia Bello rum Omnium Anno rum DCC Libri II) Kullamlan Metin ve Çeviri: Lucius

Annaeus Florus, *The Two Books of the Epitome,*

Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years. Trans.: E. S. Foster.

London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).

Front. *Str.*

(= Sextus Iulus Frontius, *Strategematon*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*. Trans.: C. E. Ennet

London 1955.

Gal. *Terap. Meth.*

(= Galenos, *Terapeutikes Methodou*) Kullanılan

Metin ve Çeviriler: Galenos, *On Method of Medicine*. Trans.: I. Johnston – G. H. R. Horsley, vols. I-III. London - New York 2011 (The Loeb Classical Library).

Gell.

(= Aulus Gellius, *Noctae Atticae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Attic Nights of Aulus Gellius*. Trans.: J. C. Rolfe, vols. I-III. London - New York 1927 - 1928 (The Loeb Classical Library).

Hdt.

(= Herodotos, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotus, *The Persian Wars*. Trans.: A. D. Godley, vols. I-IV. London - New York 1975 (The Loeb Classical Library). Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen – A. Erhat. İstanbul 1991².

Hippokr. *Ent. Path.*

(= Hippokrates, *Peri ton Entos Pathon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hippocrates*. Trans.: P. Potter, vol. VI. Cambridge - Massachusetts - London 1988 (The Loeb Classical Library).

Hippokr. *Nous.*

(= Hippokrates, *Peri Nouson*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hippocrates*. Trans.: P. Potter, vol. VI. Cambridge - Massachusetts - London 1988 (The Loeb Classical Library).

Hom. *Il.*

(= Homeros, *Ilias*) Kullanılan Metin ve Çeviri:

- Homerus, *İlyada*. Çev. A. Erhat – A. Kadir. İstanbul 1993⁷.
- Hom. *Od.* (= Homerus, *Odyseia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Homerus, *Odyseia*. Çev. A. Erhat – A. Kadir. İstanbul 1988⁶.
- Hor. *Odes* (= Quintus Horatius Flaccus, *Odes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Horace Odes*. Trans.: D. West, vols. I-III. Oxford 1995-2002.
- Ioseph. *Ant. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities*. Trans.: H. St. J. Thackeray IV-IX. London, New York 1930-1939 (The Loeb Classical Library).
- Ioseph. *Ap* (= Flavius Iosephus, *Contra Apionem*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Iosephus, *The Life; Against Apion*. Trans.: H. ST. J. Thackeray. Cambridge 1926 (The Loeb Classical Library).
- Isidore *Etym.* (= Isidori Hispalensis, *Etymologiarum sive Originum*) Kullanılan Metin: Isidore of Seville, *The Etymologies (or Origins)*. Ed. W. M. Lindsay, Oxford 1911.
- Iulian. *Caes.* (= Flavius Claudius Iulianus Augustus, *Caesares*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Julian, *Orations 6-8. Letters to Themistius, To the Senate and People*

of Athens, To a Priest. The Caesars. Misopogon..
Trans.: W. C. Wright. Cambridge 1913 (The
Loeb Classical Library).

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini
Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei
Trogi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the
Philippic History of Pompeius Trogus*. Trans.: Y.
J. Yardley. Atlanta 1994.

Kallim. *Aet.* (= Kallimakhos, *Aetia*) Kullanılan Metin ve
Çeviri: Musaeus Kallimakhos, *Aetia, Iambi,
Hecale and Other Fragments, Hero and Leander*.
Trans.: C. A. Trypanis - T. Gelzer - C. H.
Whitman. Cambridge - Massachusetts 1973 (The
Loeb Classical Library).

Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve
Çeviriler: Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*. Çev.:
T. Gökçöl. İstanbul 1998². Ksenophon, *Anabasis*.
Trans.: C. L. Brownson. vols. I-VII. Cambridge -
Massachusetts - London 1968 (The Loeb
Classical Library).

Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Kyropaideia*) Kullanılan Metin ve
Çeviriler: Ksenophon, *Cyropaideia*. Trans.: W.
Miller. vol. II. Cambridge – Massachusetts 1914
(The Loeb Classical Library).

- Liban. *Or.* (= Libanius, *Orationes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius*. Trans.: A. F. Norman. Liverpool 2000.
- Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *From the Founding of the City*. Trans.: A. C. Schlesinger. London 1967. (The Loeb Classical Library).
- Lucian. *Marc.* (= Lucianus, *Macrobii*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Works of Lucian of Samosata*. Trans.: H. W. Fowler – F. G. Fowler. Oxford 1905. (The Clarendon Press).
- Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. Trans.: F. E. Romer. Ann Arbor 1998.
- Memnon (= Memnon, *Peri Herakleias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi*. Çev. M. Arslan. İstanbul 2007. (Odin Yayıncılık)
- Opp. *hal.* (= Oppianos, *Halieutika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oppian, Collothus, Tryphiodorus*. Trans.: A. W. Mair – D. Litt. London - New York 1928 (The Loeb Classical Library).
- Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiae Adversum Paganos*)

- Kullanılan Metin: *Paulii Orosii Historiae Adversum Paganos*. Ed. C. Zangemeister. Leipzig 1889.
- Ovid. *Tris.* (= Ovidius, *Tristia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Ovidius Naso, *Tristia*. Trans.: A. L. Wheeler, vol. I. Cambridge - Massachusetts - London 1939.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*. Trans.: W. H. S. Jones. London 1918. (The Loeb Classical Library).
- Philostr. *de Imag.* (= Philostratus “Yaşlı”, *Imagines*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Imagines*. Trans.: A. Fairbanks. London - New York 1931 (The Loeb Classical Library).
- Pind. *Nem.* (= Pindaros, *Nemeian*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindaros, *Nemeian Odes*. Trans.: W. H. Race. Cambridge - Massachusetts - London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Pind. *Pyth.* (= Pindaros, *Pythian*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pindaros, *Pythian Odes*. Trans.: W. H. Race. Cambridge – Massachusetts - London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Platon *Phaid.* (= Platon, *Phaidon*) Kullanılan Metin ve Çeviri:

- Platon, *Phaedo*. Trans.: H. N. Fowler. Cambridge – Massachusetts - London 1966 (The Loeb Classical Library).
- Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny, *Natural History*. Trans.: H. R. Rackham – W. H. S. Jones – D. E. Eichholz, vols. I-X. Cambridge - Massachusetts - London 1938 - 1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Aem.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Aemilius*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Al.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Alkibiades*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Alex.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Alexandros*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Arat.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Aratus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1926 (The

- Loeb Classical Library).
- Plut. *Artax.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Artaxerxes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Cato* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Cato*) Kullanılan
Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B.
Perrin. London 1932. (The Loeb Classical
Library).Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarkhos,
Hayatlar: Aristides-Cato Maior. Çev. A. Sina
İstanbul 2014 (Hel Yayıncılık).
- Plut. *Dem.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Demetrios*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin. London 1932. (The Loeb
Classical Library).
- Plut. *Eum.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Eumenes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Flam.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Flaminius*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin. London 1932. (The Loeb
Classical Library).
- Plut. *Kleom.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Kleomenes*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1921 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Luc.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Lucullus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*) Kullanılan Metin ve
Çeviri: *Plutarch's Moralia*. Trans.: F. C. Babbitt-
C. Helmbold. London 1928-1967. (The Loeb
Classical Library).
- Plut. *Phok.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Phokion*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Pomp.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Pompeius*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Plutarch's Lives*.
Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York
1959 (The Loeb Classical Library). Plutarkhos,
Bioi Paralleloi: Agesilaos & Pompeius Giriş,
Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar. Çev.: N.
Tüner Önen. Antalya 2015.
- Plut. *Sull.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Sulla*) Kullanılan
Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B.

- Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Thes.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Theseus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Polyain *Strat.* (= Polyainos, *Strategemata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Polyainos, *Stratagems of War*. Trans.: R. Shepherd. Chicago 1974.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. Vol. I-VI, Trans.: W. R. Paton. London 1992. (The Loeb Classical Library).
- Pomp. Trog. *prolog.* (= Pompeius Trogus, *Prologues*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. Trans.: J. C. Yardley. Intr.: R. Develin. Atlanta 1994.
- Prokop. *Aed.* (= Prokopios, *de Aedificiis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Prokopios, *On Buildings*. Trans.: H. B. Dewing – G. Downey. Cambridge - Massachusetts 1940 (The Loeb Classical Library).
- Prokop. *de Bell.* (= Prokopios, *de Bellis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Prokopios, *History of the Wars*. Trans.: H.

- B. Dewing. London - New York 1928 (The Loeb Classical Library).
- Ps.-Scymnos (= Pseudo-Skymnos, *Fragmenta Periegeseos Ad Nicomedem Regem*) Kullanılan Metinler: *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Ed. A. Diller. Lancaster - Oxford 1952. *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. C. Müller, *Geographi Graeci Minores I*. Paris (1990²) 196-237.
- Ps-Plut. *de fluv.* (= Pseudo-Plutarkhos, *de Fluviis*) Kullanılan Metinler: Pseudo-Plutarchus, *De Fluviis*. Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores II*. Paris (1990²) 637-665.
- Ptol. *geogr.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*) Kullanılan Metin: Claudius Ptolemy, *The Geography*. Trans.: E. L. Stevenson. New York 1991².
- Q. Smyrn. (= Quintius Smyrnaeus, *The Fall of Troy*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Quintius Smyrnaeus, *The Fall of Troy*. Trans.: A. S. Way. London 1984 (The Loeb Classical Library).
- Sallust. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Sallust*. Trans.: J. C. Rolfe. London - New York 1921 (The Loeb Classical Library).
- Sen. *ad Helv.* (= L. Annaeus Seneca, *De Consolatione ad*

- Helviam Matrem*) Kullanılan Metin ve Çeviri: L. Annaeus Seneca, *Annem Helvia'ya Teselli*. Çev.: R. Kayapınar – A. Sönmez. İstanbul 2014.
- Sen. *De Cons.* (= L. Annaeus Seneca, *De Constantia*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: L. Annaeus Seneca, *Moral Essays*, Trans.: J. W. Basore. Cambridge 1928 (The Loeb Classical Library).
- Sen. *Ep.* (= L. Annaeus Seneca, *Epistle*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: L. Annaeus Seneca, *The Epistles of Seneca*, Trans.: R. M. Gummere. Cambridge 1917 (The Loeb Classical Library).
- Sen. *Med.* (= L. Annaeus Seneca, *Medea*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: L. Annaeus Seneca, *Seneca's Tragedies*, Trans.: F. J. Miller. London - New York 1917 (The Loeb Classical Library).
- Sil. *Pun.* (= Silius Italicus, *Punica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*. Trans.: J. D. Duff. Cambridge, Mass.-London vol. I, 1996⁷; vol. II, 2002⁷ (The Loeb Classical Library).
- Skylaks *Periplous* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*) Kullanılan Metin: Skylax, *Periplus Scylacis*. Ed. C. Müller. *Geographi Graeci Minores* I. Paris (1990²) 15-96. Pseudo-Skylaks, *Periplous*. Çev.: M. Arslan. *MJH* II/1 (2012), 239-257.

- Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*) Kullanılan Metin: Stephani Byzantii, *Ethnikon: A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms* Ed. A. Meineke. Chicago 1992.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. Trans.: H. L. Jones. London 1961. (The Loeb Classical Library). Strabon, *Coğrafya*. Çev. A. Pekman. İstanbul 2000. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları).
- Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suidae Lexicon*. Edt. A. Adler. Leipzig-Teubner 1928-1971.
- Tac. *Ann.* (= Tacitus, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Tacitus, *Annals*. Trans.: J. Jackson, Cambridge - Massachusetts 1937 (The Loeb Classical Library).
- Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Tacitus, *The Histories*. Trans.: C. H. Moore – J. Jackson, vols. I-III. Cambridge - Massachusetts - London 1962 (The Loeb Classical Library).
- Theophr. *de lapid.* (= Theophrastos, *De Lapidibus*) Kullanılan Metin: Theophrastus, *De Lapidibus*. Ed. D. E.

- Eichholz. Oxford 1965.
- Theophr. *hist. plant.* (= Theophrastus, *Historia Plantarum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Theophrastus, *Enquiry into Plants*. Trans.: A. Hort. vols. I-II. London - New York 1916 (The Loeb Classical Library).
- Val. Flac. (= C. Valerius Flaccus, *Argonauticon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: C. Valerius Flaccus, *Argonautica*. Trans.: W. J. H. Mozley. Cambridge – Massachusetts - London 1939 (The Loeb Classical Library).
- Val. Max. (= Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*. Trans.: D. R. Shackleton Bailey Cambridge 2000 (The Loeb Classical Library).
- Varro *rust.* (= Marcus Terentius Varro, *Rerum Rusticarum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Marcus Terentius Varro, *On Agriculture*. Trans.: W. D. Hooper – A. M. Litt. Cambridge - Massachusetts 1934 (The Loeb Classical Library).
- Verg. *Aen.* (= Vergilius, *Aeneis*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Virgil, Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems* Trans.: H. Fairclough. vols. I-II. Cambridge - Massachusetts - London 1966 -

1967 (The Loeb Classical Library). Vergilius, *Aeneas*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.

Verg. *Georg.*

(= Vergilius, *Georgica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems* Trans.: H. Fairclough. vols. I-II. Cambridge - Massachusetts - London 1966-1967 (The Loeb Classical Library).

Vitr. *de Arch.*

(= Vitruvius, *De Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. Trans.: F. Granger. vols. I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library). Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev.: S. Güven. İstanbul 1998³.

Zon.

(= Iones Zonaras, *Epitome Historiarum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: <http://www.attalus.org/refs/Zonar.html>.

Modern Kaynaklar

Akşit 1971

O. Akşit, *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul 1971.

Allen 1947

W. S. Allen, "The Name of the Black Sea in Greek". *CQ* XLI (1947) 86-88.

Alparslan 2010

M. Alparslan, "Hitit Tarih Sahnesi". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 15 (2010) 86-95.

- Anderson 1903 J. G. C. Anderson, *Studia Pontica I: A Journal of Exploration in Pontos*. Bruxelles 1903.
- Anderson *et al.* 1910 J. G. C. Anderson – F. Cumont – H. Gregory, *Studia Pontica III: Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie*. Bruxelles 1910.
- Arslan 2000a M. Arslan, “Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar”. *Arkeoloji Sanat* 97 (2000) 26-40.
- Arslan 2000b M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul 2000.
- Arslan 2005 M. Arslan, *Arriani Periplus Ponti Euxini= Arrianus'un Karadaeniz Seyahati*. Çev. - Yor. M. Arslan. İstanbul 2005.
- Arslan 2006 M. Arslan, “Pontos'tan Karadeniz'e Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”. *Olba* XIV (2006) 75-92.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.
- Arslan 2010 M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul 2010.
- Atasoy 1997 S. Atasoy, *Amisos: Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*. Samsun 1997.

- Austin 2006² M. M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*. New York 2006.
- Avram 2007 A. Avram, “Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)”. Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 239-251.
- Avram *et al.* 2004 A. Avram – J. Hind – G. Tsetskhladze, “The Black Sea Area”. Eds. H. M. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford (2004) 924-974.
- Badian 1959 E. Badian, “Rome and Antiochus the Great: A Study in Cold War”. *CP* 54/2 (1959) 81-99.
- Badian 1984² E. Badian, *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*. Oxford 1984².
- Bagnall – Derow 2004 R. S. Bagnall – P. Derow, *The Hellenistic Period Historical Sources in Translation*. Oxford 2014.
- Ballestor-Pastor 2001-2002 L. Ballestor-Pastor, “Pharnaces I. of Pontus and the Kingdom of Pergamum”. *Talanta* XXXII-XXXIII (2000-2001) 61-66.
- Baronowski 1991 D. W. Baronowski, “The Status of the Greek Cities of Asia Minor after 190 B.C.”. *Hermes*

- 119/4 (1991) 450-463.
- Beagon 1995 P. Beagon, "A Note on Polybius 24. 14. 8-9". *CQ* 45/1 (1995) 245-248.
- Bekker-Nielsen – Jensen 2015 T. Bekker-Nielsen – M. Jensen, "Two Pontic Rivers". *Cedrus* III (2015) 231-242.
- Bennet – Roberts 2011 B. Bennet – M. Roberts, *The Wars of Alexander's Successors 323-281 BC I: Commanders & Campaigns*, Croydon 2011.
- Berthold 1975 R. M. Berthold, "Lade, Pergamum and Chios: Operations of Philip V in the Aegean". *Historia* 24/2 (1975) 150-163.
- Berthold 1984 R. M. Berthold, *Rhodos in the Hellenistic Age*. London 1984.
- Bevan 1902 E. R. Bevan, "Antiochus III and His Title 'Great-King'". *JHS* 22 (1902) 241-244.
- Bickerman 1968 E. J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*. London 1968.
- Bijişkyan 1969 P. M. Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*. Çev.: H. D. Andreasyan. İstanbul 1969.
- Billows 1997 R. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*. California 1997.
- Bisset 1971 K. A. Bisset, "Who Were the Amazons?". *G&R* 18/2 (1971) 150-151.

- Boardman 1999⁴ J. Boardman, *The Greeks Overseas*. London 1999⁴.
- Bosworth – Wheatley 1998 A. B. Bosworth – P. V. Wheatley, “The Origins of the Pontic House”. *JHS* 118 (1998) 155-164.
- Bosworth 2005 A. B. Bosworth, *Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri*, Ankara 2005.
- Boyana 2011 H. Boyana, “İonialılar ve İonia’daki Kabile Teşkilatlanması”. *TİD* XXVI/ 1 (2011) 35-49.
- Boyana 2012 H. Boyana, “Antik Dönemde Ankara Tanrıları ve Kültürleri”. Edt. Y. Kurt, *Tarihte Ankara: Uluslararası Sempozyumu Bildiriler II*. 25-26 Ekim 2011. Ankara (2012) 558-575.
- Boyana 2014 H. Boyana, “Nikomedeia Kenti ve Men Kültü”. Eds. H. Selvi – M. B. Çelik, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. 2-5 Mayıs 2014. Kocaeli (2014) 71-82.
- Braund – Braund 2000 D. Braund – D. Braund, “Map 88 Caucasia”. Ed. R. J. A. Talbert, *Barrington Atlas of Greek and Roman World*. New Jersey (2000) 1255-1267.
- Braund – Tsetschladze 1989 D. Braund - G. R. Tsetschladze, “The Export of Slaves from Colchis”. *CQ* 39 (1989) 114-125.
- Braund 1994 D. Braund, *Georgia in Antiquity: A History of*

Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC-AD 562. Oxford 1994.

Braund *et al.* 2000

D. Braund – T. Sinclair – D. Braund, “Map 87 Pontus-Phasis”. Ed. R. J. A. Talbert, *Barrington Atlas of Greek and Roman World*. New Jersey (2000) 1226-1242.

Brosius 1998

M. Brosius, “Artemis Persike and Artemis Anaitis”. Eds. M. Brosius – A. Kuhrt, *Achaemenid History Vol. XI*. Leiden (1998) 226-238.

Broughton 1938

T. R. S. Broughton, *An Economic Survey of Ancient Rome*. Baltimore 1938.

Brown 1971

J. P. Brown, “Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary”. *Vetus Testamentum* 21/1 (1971) 1-23.

Bryer – Winfield 1985

A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I-II*. Washington 1985.

Budin 2008

S. L. Budin, *The Myth of the Sacred Prostitution in Antiquity*. New York 2008.

Bursa 2007

P. Bursa, *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2007.

Burstein 1980

S. Burstein, “The Aftermath of the Peace of

- Apameia. Rome and Pontic War”. *AJAH* 5 (1980). 1-12.
- Callataÿ 2009 F. de Callataÿ, “The First Royal Coinages of Pontos (from Mithridates III to Mirthridates V)”. Ed. J. M. Højte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*. Gylling 2009. 63-94.
- Carney 2000 E. D. Carney, *Woman and Monarchy in Macedonia*. Norman 2000.
- Carney 2013 E. D. Carney, *Arsinoë of Egypt and Macedon: A Royal Life*. Oxford 2013.
- Carpenter 1948 R. Carpenter, “The Greek Penetration of the Black Sea”. *AJA* 52/1 (1948) 1-10.
- Casson 1986² L. Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World*. Princeton 1986².
- Casson 2002 L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev.: G. Ergin. İstanbul 2002.
- Champion 2014 J. Champion, *Antigonus the One-eyed: Greatest of the Successors*. South Yorkshire 2014.
- Chaniotis 2003 A. Chaniotis, “The Divinity of Hellenistic Rulers”. Edt. A. Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*. Oxford (2003) 431-445.
- Cook 1914 A. B. Cook, *Zeus: A Study in Greek Religion I*. Cambridge 1914.
- Corsten 1991 T. Corsten, “Herodot I. 131 und die Einführung

- des Anahita in Lydien”. *IA* 26 (1991) 163-180.
- Cramer 1971 J. A. Cramer, *A Geographical Description of Asia Minor* Vol. I. Amsterdam 1971.
- Cumont – Cumont 1906 F. Cumont – E. Cumont, *Studia Pontica II: Voyage d'exploration Archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*. Bruxelles 1906.
- Cumont 1894 F. Cumont, “Anaitis”. *RE* I (1894) 2030-2031.
- Cumont 1908 F. Cumont, “Anahita”. Ed. J. Hastings, *Encyclopaedia of Religion and Ethics* Vol. I. Edinburgh (1908) 414-415.
- Curtis 1911 W. E. Curtis, *Around the Black Sea*. New York 1911.
- Curtis 2001 R. I. Curtis, *Ancient Food Technology*. Leiden – Boston - Köln 2001.
- Çapar 1995 Ö. Çapar, “Yerli Bir Anadolu Tanrıçası: Ma”. *DTCFD* XXXVII 1/2 (1995) 583-599.
- Dan 2013 A. Dan, “The Black Sea as a Scythian Bow”. Ed. M. Manoledakis, *Exploring the Hospitable Sea: Proceedings of the International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki, 21-23 September 2012*. Oxford 2013.
- Danov 1962 C. M. Danov, “Pontos Euxeinos”. *RE Suppl.* IX (1962) 866-1175.
- Danov 1979 C. M. Danov, “Die Thraker auf dem Ostbalkan

- von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels". *ANRW II* 7. 1 (1979) 21-185.
- Davis – Kraay 1980 N. Davis – C. M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms - Portrait Coins and History*. London 1980.
- Dawson 1967 A. Dawson, "Hannibal and Chemical Warfare". *CJ* 63/3 (1967) 117-125.
- De Angelis 2010 F. De Angelis, "Colonies and Colonization, Greek". *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome II*. Oxford (2010) 251-256.
- De Blois 2007 F. De Blois, "The Name of the Black Sea". Eds. M. Macuch – M. Maggi – W. Sundermann, *Iranica: Iranian Languages and Texts from Iran and Turan*. Wiesbaden (2007) 1-8.
- De Jong 1997 A. De Jong, *Traditions of the Magi: Zoroastrianism in Greek and Latin Literature*. New York 1997.
- De Sanctis 1923 G. De Sanctis, "I Rodi contro Filippo: battaglia di Lade". *Stor. d. Rom.* IV/1 (1923) 9-11.
- Demircioğlu 2011⁵ H. Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cumhuriyet*. Ankara 2011⁵.
- Diehl 1938 E. Diehl, "Pharnakes". *RE* XIX/2 (1938) 1849-1851.
- Dinsmoor 1931 W. B. Dinsmoor, *The Archons of Athens in the*

- Hellenistic Age*. Cambridge – Massachusetts 1931.
- Dmitriev 2007 S. Dmitriev, “Memnon on the Siege of Heraclea Pontica by Prusias and the War between the Kingdoms of Bithynia and Pergamum”. *JHS* 127 (2007) 133-138.
- Doonan 2003 O. Doonan, “Production in a Pontic Landscape: The Hinterland of Greek and Roman Sinope”. Ed. M. Faudot, *Pont-Euxin et Commerce: La genèse de la "Route de soie"*. Besançon (2003) 185-198.
- Dow 1935 S. Dow, “Addendum to Hesperia, III (1934), No. 17”. *Hesperia* 4/1 (1935) 91-92.
- Drews 1976 R. Drews, “The Earliest Greek Settlements on the Black Sea”. *JHS* 96 (1976) 18-31.
- Drexler 1896 W. Drexler, “Men”. Eds. M. L. Roscher – W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie* II/2. Leipzig (1896) 1894-2270.
- Dunbabin 1948 T. J. Dunbabin, “Early History of Corinth”. *JHS* 68 (1948) 59-69.
- Durugönül 1992 S. Durugönül, “Zwei Grabstelen einer Familie aus Amisus (Samsun)”. *EA* 19 (1992) 61-70.
- Eckstein 2002 A. M. Eckstein, “Greek Mediation in the First Macedonian War, 209-205 B.C.”. *Historia* 51/3

- (2002) 268-297.
- Eckstein 2005 A. M. Eckstein, "The Pact Between the Kings, Polybius 15. 20. 6, and Polybius' View of the Outbreak of the Second Macedonian War". *CP* 100/3 (2005) 228-242.
- Efe 1996 R. Efe, "Kızılıрмаğın Akım ve Rejim Özellikleri". *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Öneri* 4/1 (1996) 39-60.
- Eliade 2003 M. Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*. Çev.: L. Arslan. İstanbul 2003.
- Erciyas 2001 D. B. A. Erciyas, *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments and Coinage of Mithradates VI and his Predecessors*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Cincinnati. Cincinnati 2001.
- Errington 2006^{7a} R. M. Errington, "Rome and Greece to 205 B. C.". *CAH*. VIII Cambridge (2006⁷) 81-107.
- Errington 2006^{7b} R. M. Errington, "Rome against Philip and Antiochus". *CAH*. VIII Cambridge (2006⁷) 244-290.
- Erzen 1953 A. Erzen, "Ay Tanrısı Men'in Adı ve Menşei Hakkında". *Belleten* XVII/65 (1953) 1-14.
- Erzen 2010² A. Erzen, *İlkçağda Ankara*. Ankara 2010².

- Ferguson 1908 W. S. Ferguson, "The Athenian Calendar". *CP* 4/3 (1908) 386-398.
- Ferguson 1948 W. S. Ferguson, "Demetrius Poliorcetes and the Hellenic League". *Hesperia* 17/2 (1948) 112-136.
- Finley 1962 M. I. Finley, "The Black Sea and the Danubian regions and the slave trade in antiquity". *Klio* 40 (1962) 51-59.
- Fleischer 2009 R. Fleischer, "The Rock-Tombs of the Pontic Kings in Amaseia (Amasya). Ed. J. M. Højte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*. Gylling (2009) 109-119.
- French 1996 D. H. French, "Amasian Notes 5. The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal". *EA* 27 (1996) 75-191.
- Frye 1992 R. Frye, "Assyria and Syria: Synonyms". *JNES* 51/4 (1992) 281-285.
- Gabrielsen 2007 V. Gabrielsen, "Trade and Tribute: Byzantion and the Black Sea Straits". Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 287-324.
- Gajdukevič 1971 V. F. Gajdukevič, *Das Bosporanische Reich*. Berlin 1971.
- Ghirsman 1951 R. Ghirsman, *Iran, From the Earliest Times to*

- the Islamic Conquest*. Boston 1951.
- Ghita 2010 C. Ghita, *Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritances in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Exeter. Exeter 2010.
- Ghita 2011 C. E. Ghita, “Nysa – A Seleucid Princess in Anatolian Context”. Eds. K. Erickson – G. Ramsey, *Seleucid Dissolution The Sinking of the Anchor*. Wiesbaden (2011) 107-116.
- Glatz – Matthews 2005 C. Glatz – R. Matthews, “Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia”. *BASOR* 339 (2005) 47-65.
- Grace 1985 V. Grace, “The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps”. *Hesperia* 54/1 (1985) 1-54.
- Grainger 1997 J. D. Grainger, *A Seleukid Prosopography and Gazetteer*. Leiden 1997.
- Gray *et al.* 1930 B. Gray – M. Cary – D. Litt, “The Later Influence of the Zoroastranism”. *CAH*. IV. Cambridge (1930) 211-212.
- Greaves 2002 A. M. Greaves, *Miletos: A History*. New York 2002.
- Greaves 2007 A. M. Greaves, “Milesians in the Black Sea: Trade, Settlement and Religion”. Eds. J. Lund –

- V. Gabrielsen, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 9-21.
- Griffith 1935 G. T. Griffith, *The Mercenaries of the Hellenistic World*. London 1935.
- Gruen 1984 E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome: II*. London 1984.
- Gündüz *et. al.* 2011 A. Gündüz, S. Türedi – F. A. Ayaz, “Deli Balın İçindeki Zehir”. *EAJEM* 10 (2011) 95-96.
- Habicht 1988 C. Habicht, “The Eponymous Archons of Athens from 159/8 to 141/0 B. C.”. *Hesperia* 57/3 (1988) 237-247.
- Habicht 2006 C. Habicht, *The Hellenistic Monarchies*. Ann Arbor 2006.
- Halliday 1923 W. R. Halliday, “Mossynos and Mossynokoi”. *CR* 37/5-6 (1923) 105-107.
- Hamilton 1956 J. R. Hamilton, “The Cavalry Battle at the Hydaspes”. *JHS* 76 (1956) 26-31.
- Hamilton 2013 W. J. Hamilton, *Küçük Asya*. Çev.: K. Toraman. Ankara 2013.
- Hannestad 2007 L. Hannestad, “Timber as a Trade Resource of the Black Sea”. Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 85-99.

- Hansen – Nielsen 2004 H. M. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford 2004.
- Hansen 1947 E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. London 1947.
- Hansen 1995 M. H. Hansen, “The Autonomous City-State Ancient Fact or Modern Fiction?”. Eds. M. H. Hansen – K. Raaflaub, *Studies in the Ancient Greek Polis*. Stuttgart 1995.
- Hardie 1912 M. M. Hardie, “The Shrine of Men Askaenos at Psidian Antioch”. *JHS* XXXII (1912) 111-140.
- Hardwick 1990 L. Hardwick, “Ancient Amazons – Heroes, Outsiders or Women?”. *G&R* 37/1 (1990) 14-36.
- Harrison 1982 C. M. Harrison, “Persian Names on Coins of Northern Anatolia”. *JNES* 41/3 (1982) 181-194.
- Head 1911 B. V. Head, *Historia Numorum a Manual of Greek Numismatics*, Oxford 1911.
- Heinen 1984² H. Heinen, “The Syrian-Egyptian Wars and the New Kingdoms of Asia Minor”. *CAH*. VII. 1 Cambridge (1984²) 412-446.
- Herrmann 1933 A. Herrmann, “Μοσχικά ὄρη”. *RE* XVI.1 (1933) 344.
- Hind 1992 J. G. F. Hind, “Mithridates”. *CAH*. IX². (1992) 129-164.
- Hirschfeld 1894 G. Hirschfeld, “Amazoneion”. *RE* I (1894) 1753-

- 1754.
- Hoddinott 1975 R. F. Hoddinot, *Bulgaria in Antiquity: an Archaeological Introduction*. London 1975.
- Højte 2005 J. M. Højte, "The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region". Eds. T. Bekker-Nielsen, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*. Aarhus (2005) 133-161.
- Højte 2006 J. M. Højte, "The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnakes (IOSPE I² 402) and its Implications". Ed. V. Stolba- L. Hannestad. *Chronologies of the Black Sea Area: in the Period c. 400-100 BC*. Oxford 2006. 137-152.
- Holleaux 1909 M. Holleaux, "Études d'histoire hellénistique: L'expédition de Philippe V en Asie mineure. – La bataille de Chios (201 av. J.C.)". *Klio* 9/9 (1909) 450-460.
- Holleaux 1930a M. Holleaux, "Rome and Macedon: Philip Against the Romans". *CAH*. VIII (1930) 116-137.
- Holleaux 1930b M. Holleaux, "Rome and Macedon: The Romans Against Philip". *CAH*. VIII (1930) 138-197.
- Imhoof-Blumer 1897 F. Imhoof-Blumer, *Lydische Stadtmünzen*, Leipzig 1897.
- Işık 2001 A. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*.

- Ankara 2001.
- Jaoshvili 2002 S. Jaoshvili, *The Rivers of the Black Sea*. Copenhagen 2002.
- Jefremow 2005 N. V. Jefremow, "The War of 220 BC Between Rhodes and Byzantion". *VDI 252/1* (2005) 128-153. (Rusça)
- Jones 1971² A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. New York 1971².
- Kaya 2011 M. A. Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya 2011.
- Kaygusuz 1983 I. Kaygusuz, "Kimistene'den Yazıtlar". *TAD XXVI-2* (1983) 111-146.
- Kellens 2002-2003 J. Kellens, "Le problème avec Anāhitā". *Orientalia Suecana LI-LII* (2002-2003) 317-326.
- Kınacı 2012 M. Kınacı, "Eski Yunan Dünyası'nda Müzik ve Müzisyenler". *Doğu Batı* 62 (2012) 11-27.
- Kınacı 2014 M. Kınacı, "I. Pharnakes'in Pergamon Krallığı'na Karşı Savaşı". *Cedrus II* (2014) 203-223.
- Kınacı 2015 M. Kınacı, "Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası". *Cedrus III* (2015) 181-229.
- Kind 1931 E. Kind, "Stratios". *RE IV.1* (1931) 256-263.
- Kinder – Hilgemann 2012⁴ H. Kinder – W. Hilgemann, *Dünya Tarihi Atlası I: Başlangıçtan Fransız Devrimine Kadar*. Çev.: L. Uslu. Ankara 2012.

- King 2008 C. King, *Karadeniz*. Çev.: Z. Kılıç. İstanbul 2008.
- Klotz 2013 D. Klotz, “Who was with Antiochos III at Raphia? Revisiting the Hieroglyphic Versions of the Raphia Decree (CG 31008 and 50048)”. *CDE* 88 (2013) 45-59.
- Koromila 1991 M. Koromila, *The Greeks in the Black Sea: From the Bronz Age to the Early Twentieth Century*. Athens 1991.
- Kurul 2016 E. Kurul, *Periplus, Periegesis ve Denizcilik Yasaları Özelinde Antikçağdan Ortaçağa Akdeniz Denizcilik Yazım Geleneğine Örnekler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2016.
- Labaree 1957 W. B. Labaree, “How the Greeks Sailed into the Black Sea”. *AJA* 61/1 (1957) 29-33.
- Lambert 2014 S. D. Lambert, *Inscribed Athenian Decrees of 229/8-198/7 BC (IG II³ 1, 1135-1255)*. Worcestershire 2014.
- Lane 1964 E. N. Lane, “A Re-Study of the God Men, Part I: The Epigraphic and Sculptural Evidence”. *Berytus* XV (1964) 13-47.
- Lane 1968a E. N. Lane, “A Re-Study of the God Men, Part II: The Numismatic and Allied Evidence”. *Berytus* XVII (1968) 13-47.

- Lane 1968b E. N. Lane, "A Re-Study of the God Men, Part III: Conclusion". *Berytus* XVII (1968) 81-106.
- Lane 1990 E. N. Lane, "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor". *ANRW* II 18/3 (1990) 2161-2174.
- Larsen 1936 J. A. O. Larsen, "The Treaty of Peace at the Conclusion of the Second Macedonian War". *CP* 31/4 (1936) 342-348.
- Leaf 1916 W. Leaf, "The Commerce of Sinope". *JHS* 36 (1916) 1-15.
- Lehman 1988 G. A. Lehman, "Der 'Lamische Krieg' und die 'Freiheit der Hellenen' Überlegungen zur Hieronymianischen Tradition". *ZPE* 73 (1988) 121-149.
- Leschhorn 1993 W. Leschhorn, *Antike Ären: Zeitrechnung, Politik und Geschichte im Schwarzmeerraum und in Kleinasien nördlich des Tauros*. Stuttgart 1993.
- Lesky 1931 A. Lesky, "Men". *RE* XV.1 (1931) 689-697.
- Liddell – Scott 1996 H. G. Liddell – R. Scott, *Greek-English Lexicon, with a Revised Supplement*. Oxford 1996.
- Lightfoot 2014 J. L. Lightfoot, *Dionysius Periegetes, Description of the Known World with Introduction, Text, Translation, and Commentary*. Oxford 2014.
- Lindsay 2005 H. Lindsay, "Amasya and Strabo's Patria in Pontus". Eds. D. Dueck – H. Lindsay – S.

- Pothecary, *Strabo's Cultural Geography*. New York (2005) 180-200.
- Lordkipanidze 1983 O. D. Lordkipanidze, "The Greco-Roman World and Ancient Georgia (Colchis and Iberia)". *de l'École Française de Rome* 67 (1983) 123-144.
- Lordkipanidze 2003 O. D. Lordkipanidze, "Trade on the Black Sea. An historic forerunner of the Great Silk Road". Ed. M. Faudot, *Pont-Euxin et Commerce: La genèse de la "Route de soie*. Besançon (2003) 7-13.
- Lund – Gabrielsen 2007 J. Lund – V. Gabrielsen, "A Fishy Business. Transport Amphorae of the Black Sea Region as a Source for the Trade in Fish and Fish Products in the Classical and Hellenistic Periods". Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 161-169.
- Ma 1999 J. Ma, *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*. Oxford 1999.
- Ma 2013 J. Ma, "The Attalids: a Military History". Ed. P. Thonemann, *Attalid Asia Minor: Money, International Relations and the State*. Oxford (2013) 49-82.
- Magie 1939 D. Magie, "The 'Agreement' between Philip V

- and Antiochus III for the Partition of the Egyptian Empire”. *JRS* 29/1 (1939) 32-44.
- Magie 1950
D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ, Volumes I-II*. Princeton 1950.
- Malandra 1983
W. W. Malandra, *An Introduction to Ancient Iranian Religion*. Minneapolis 1983.
- Malay 1992
H. Malay, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*. İzmir 1992.
- Manoledakis 2010
M. Manoledakis, “On the Cults of Sinope and the Founders of the City”. Eds. E. K. Petropoulos – A. A. Maslennikov, *Ancient Sacral Monuments in the Black Sea*. Thessaloniki (2010) 563-576.
- Marcovich 1996
M. Marcovich, “From Ishtar to Aphrodite”. *Journal of Aesthetic Education* 30/2 (1996) 43-59.
- Marek 1993
C. Marek, *Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*. Tübingen 1993.
- Marek 2010
C. Marek, *Geschichte Kleinasiens in der Antike*. Darmstadt 2010.
- Maxwel-Hyslop 1974
K. R. Maxwel-Hyslop, “Assyrian Sources of Iron. A Preliminary Survey of Historical and Geographical Evidence”. *Iraq* 36 1/2 (1974) 139-154.

- Mayor 2014 A. Mayor, *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Woman across the Ancient World*. Princeton 2014.
- McDonald – Walbank 1937 A. H. McDonald – F. W. Walbank, “The Origins of the Second Macedonian War”. *JRS* 27/2 (1937) 180-207.
- McDonald 1967 A. H. McDonald, “The Treaty of Apamea (188 B.C.)”. *JRS* 57/1-2 (1967) 1-8.
- McGing 1986a B. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden 1986.
- McGing 1986b B. McGing, “The Kings of Pontus: Some Problems on Identity and Date”. *RhM* 129 (1986) 248-259.
- McGing 2014 B. McGing, “Iranian Kings in Greek Dress? Cultural Identity in the Mithradatid Kingdom of Pontus”. Ed. T. Bekker-Nielsen, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*. Stuttgart (2014) 21-38.
- McShane1964 R. B. McShane, *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*. Urbana 1964.
- Meadows 1993 A. R. Meadows, “Greek and Roman Diplomacy on the Eve of the Second Macedonian War”. *Historia* 42/1 (1993) 40-60.

- Meiggs 1982 R. Meiggs, *Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World*. Oxford 1982.
- Meyer 1879 E. Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*. Chicago 1879.
- Minns 1913 E. H. Minns, *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge 1913.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia; Land, Men and Gods in Asia Minor* Vol. I. Oxford 1993.
- Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity". *Proceedings of the British Academy: Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World* 114 (2002) 35-64.
- Moorhouse 1940 A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus". *CQ* XXXIV (1940) 123-128.
- Moorhouse 1948 A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus Again". *CQ* XLII (1948) 59-60.
- Mørkholm 2000 O. Mørkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö. 336-188)*. Çev.: O. Tekin. İstanbul 2000.
- Munro 1901 J. A. R. Munro, "Roads in Pontus, Royal and Roman". *JHS* 21 (1901) 52-66.

- Narain 1965 A. K. Narain, "Alexander and India". *G&R* 12/2 (1965) 155-165.
- Narain 2006⁷ A. K. Narain, "The Greeks of Bactria and India". *CAH*. VIII Cambridge (2006⁷) 388-421.
- Nawotka 1994 K. Nawotka, "Melas, the Founder of Mesambria?" *Hermes* 122-123 (1994) 320-326.
- Niese 1963 B. Niese, *Geschichte der Griechischen und Makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*. I-III. Darmstadt 1963.
- Noreña 2015 C. F. Noreña, "Ritual and Memory: Hellenistic Ruler Cults in the Roman Empire". Eds. K. Galinsky – K. Lapatin, *Cultural Memories in the Roman Empire*. Hong Kong (2015) 86-100.
- Oktan 2008 M. Oktan, "Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler". *Anadolu (Anatolia)* 34 (2008) 47-75.
- Olmstead 1938 A. T. Olmstead, "Darius and His Behistun Inscription". *AJSLL* 55-4 (1938) 392-416.
- Olshausen – Biller 1984 E. Olshausen – J. Biller, *Historisch-Geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil I: Untersuchungen zur Historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatien. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1 Reihe*

- B (Geisteswissenschaften)*. Wiesbaden 1984.
- Olshausen 1974a E. Olshausen, “Zum Hellenisierungsprozess am Pontischen Königshof”. *Ancient Society* 5 (1974) 153-170.
- Olshausen 1974b E. Olshausen, *Prosopographie der Hellenistischen Königsgesandten*. Teil. I, Lovani 1974.
- Olshausen 1978 E. Olshausen, “Pontos (2)”. *RE Suppl.* XV (1978) 396-442.
- Olshausen 1987 E. Olshausen, “Der König und die Priester. Die Mithradatiden im Kampf um die Anerkennung ihrer Herrschaft in Pontos”. Ed. E. Olshausen, *Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 1 (Geographica Historica 4)*. Stuttgart (1987) 187-205.
- Olshausen 1990 E. Olshausen, “Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos: Ein Erster Bericht”. *ANRW* II 18/3 (1990) 1865-1906.
- Olshausen 2014 E. Olshausen, “Pontos: A Profile of a Landscape”. Ed. T. Bekker-Nielsen, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*. Stuttgart (2014) 39-48.
- Opait 2007 A. Opait, “A Weighty Matter: Pontic Fish Amphorae”. Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, *The*

- Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges.* Aarhus (2007) 101-122.
- Öztürk 2012 B. Öztürk, “Seyahatnamelerde ve Modern Literatürde Tios/Tieion ve Territoryumu”. *MJH* II-1, (2012) 161-176.
- Papanghelis 1982 T. D. Papanghelis, “A Note on Catullus 68, 156-157”. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 11 (1982) 139-149.
- Patterson 2001 L. E. Patterson, “Rome’s Relationship with Artaxias I of Armenia”. *The Ancient History Bulletin* 15-4, (2001) 154-162.
- Peake 1933 H. Peake, “The Origin and Early Spread of Ironworking”. *Geographical Review* 23/4 (1933) 639-652.
- Perdrizet 1896 P. Perdrizet, “Men”. *BCH* XX (1896) 55-106.
- Petković 2009 Ž. Petković, “Mithridates II and Antiochos Hierax”. *Klio* 91 (2009) 378-383.
- Petropoulos 2005 E. K. Petropoulos, *Hellenic Colonization in Euxeinos Pontos*. Oxford 2005.
- Poellauer 2000 G. Poellauer, *Latest Investigations in the Homeland of the Amazons at the River Thermodon*. Klagenfurt 2000.
- Radista 2006⁴ L. Radista, “Iranians in Asia Minor”. *CHI* III. 1

- (2006⁴) 110-116.
- Radt 2001 W. Radt, *Pergamon: Antik Bir Kentin Yapıları ve Tarihi*. Çev.: S. Tammer. İstanbul 2001.
- Reger 2007 G. Reger, “Traders and Travellers in the Black and Aegean Seas”. Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 273-285.
- Reinach 1895 T. Reinach, *Mithradates Eupator: König von Pontos*, Leipzig 1895.
- Ricl 2002 M. Ricl, “The Cult of the Iranian Goddess Anahita, Before and After Alexander”. *Antiquite Vivante* 52 (2002) 197-210.
- Robert 1934 L. Robert, “Décret de Tralles”. *RPh* 40 (1934) 179-291.
- Robert 1937 L. Robert, *Etudes anatoliennes*. Paris 1937.
- Robert 1963 L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*. Paris 1963.
- Robert 1980 L. Robert, *A Travers l'Asie Mineure*. Paris 1980.
- Robinson 1906a D. M. Robinson, “Ancient Sinope(First Part)”. *AJPh* 27-2 (1906) 125-153.
- Robinson 1906b D. M. Robinson, “Ancient Sinope(Second Part)”. *AJPh* 27-3 (1906) 245-279.
- Roebuck 1985 C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonisation*. New York 1985.

- Rollinger 2006a R. Rollinger, “Assyrios, Syrios, Syros und Leukosyros”. Eds. H. Halm – W. Röllig, *Die Welts des Orients*. Göttingen (2006) 73-83.
- Rollinger 2006b R. Rollinger, “The Terms Assyria and Syria Again”. *JNES* 51/4 (2006) 281-285.
- Rostovtzeff 1932 M. I. Rostovtzeff, “Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War”. *CAH IX* (1932) 211-236.
- Rostovtzeff 1941 M. I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. I-III. Oxford 1941.
- Ruge 1924 W. Ruge, “Kyzikos”. *RE XII* (1924) 228-233.
- Ruge 1926 W. Ruge, “Lithros”. *RE XIII*. 1 (1926) 776.
- Ruge 1927 W. Ruge, “Skydises”. *RE III*. 1 (1927) 617-618.
- Ruge 1934 W. Ruge, “Theches”. *RE V*. 2 (1934) 1600-1601.
- Ruge 1950 W. Ruge, “Pimolisa”. *RE XX*. 2 (1950) 1386-1387.
- Ruge 1985 W. Ruge, “Appaitai”. *RE II*. 1 (1895) 191.
- Ruscu 2008 L. Ruscu, “Sinopeans Abroad and Foreigners at Sinope”. *AWE* 7 (2008) 79-103.
- Saadi-Nejad 2013 M. Saadi-Nejad, “Arəduuī Sūrā Anāhitā”. *AI IV-V* (2013) 253-274.
- Saprykin 1997 S. J. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus Before Roman Domination (VI-I*

- Centuries B.C.*). Amsterdam 1997.
- Saprykin 2009 S. Saprykin, “The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects”. Ed. J. M. Højte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*. Gylling 2009. 249-275.
- Saprykin 2014 S. Saprykin, “The Pontic Proxemies and the Sea Routes of the Ancient Greeks in the Euxine”. *IJMH* 26/2 (2014) 353-363.
- Sarıkaya 2014 S. Sarıkaya, “Mag Ayaklanması’nın Altında Yatan Nedenler ve Sonuçları”. *Cedrus* II (2014) 41-53.
- Schwarzer 2014 H. Schwarzer, “Attaloslar ve Hükümdar Kültü”. Eds. F. Pirson – A. Scholl, *Pergamon Anadolu’da Hellenistik Bir Başkent*. İstanbul (2014) 404-419.
- Segre 1932 M. Segre, “Due Nuovi Testi Storici”. *Riv. Phil.* 60 (1932) 446-452.
- Shepherd 1980 D. Shepherd, “The Iconography of Anāhitā”. *Berytus* 28 (1980) 47-86.
- Sherk 1984 R. K. Sherk, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus*. New York 1984.
- Sherwin – White 1978 S. M. Sherwin – White, *Ancient Cos: An Historical Study from the Dorian Settlement to the Imperial Period*. Göttingen 1978.
- Smith 1854 W. Smith, *Dictionaary of Greek and Roman*

- Geography I-II*. London 1854.
- Soylu – Gönüloğ 2003 E. N. Soy lu – A. Gönüloğ, “Phytoplankton and Seasonal Variations of the River Yeşilirmak, Amasya, Turkey”. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 3 (2003) 17-24.
- Sökmen 2005 E. Sökmen, *Temple States’ of Pontus: Comana Pontica and Zela*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara 2005.
- Sökmen 2009 E. Sökmen, “Characteristic of the Temple States of Pontos”. Ed. J. M. Højte, *Mithradates VI and Pontic Kingdom*. Gy lling (2009) 273-283.
- Stähelin 1973 F. Stähelin, *Geschichte der Kleinasiatischen Galater*. Osnabrück 1973.
- Starr 1938 C. G. Starr, “Rhodes and Pergamum, 201-200 B.C.”. *CP* 33/1 (1938) 63-68.
- Stefanidu 2002 V. Stefanidu, *Pontus in Antiquity: Aspects of Identity*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Kent. Canterbury 2002.
- Sümmerer 2014 L. Sümmerer, “Topographies of Worship in Northern Anatolia”. Ed. T. Bekker-Nielsen, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*. Stuttgart (2014) 189-214.
- Şahin 2001 N. Şahin, *Zeus’un Anadolu Kültleri*. İstanbul

- 2001.
- Şaroğlu 2010 G. Şaroğlu, *Kappadokia, Pontos, Paphlagonia ve Kilikia Bölgeleri'nin Dağları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2010.
- Talbert 2000 R. J. A. Talbert, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton 2000.
- Tarn 1922 W. W. Tarn, "The Constitutive Act of Demetrius' League of 303". *JHS* 42 (1922) 198-206.
- Tarn 1933 W. W. Tarn, "Alexander: The Conquest of Persia". *CAH*. VI (1933) 352-386.
- Taylor 2013 M. J. Taylor, *Antiochus the Great*. Barnsley 2013.
- Texiodor 1981 J. Texiodor, "Anaeitis". *LIMC* I.1 (1981) 755.
- Thonemann 2013 P. Thonemann, "The Attalid State, 188-133 BC". Ed. P. Thonemann, *Attalid Asia Minor: Money International Relations and the State*. Oxford 2013.
- Todua 1990 T. Todua, *Colchis in the System of the Kingdom of Pontus*. Tbilisi 1990.
- Tracy 1992 S. V. Tracy, "Inscriptiones Delicae: IG XI 713 and IG XI 1056". *MDAI* 107 (1992) 303-314.
- Tsetskhladze 1994 G. R. Tsetskhladze, "Colchians, Greeks and Achaemenids in the 7th-5th Centuries BC: A Critical Look". *Klio* 76 (1994) 78-102.

- Tsetskhladze 2002 G. R. Tsetskhladze, “Ionians Abroad”. Eds. G. R. Tsetskhladze – A. M. Snodgrass, *Greek Settlements in the Eastern Mediterranean and the Black Sea*. Oxford (2002) 81-96.
- Tsetskhladze 2010 G. R. Tsetskhladze, “Arkaik ve Klasik Dönemlerde Karadeniz’de Ticaret: Bazı Gözlemler”. Eds. H. Parkins – C. Smith, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*. Çev.: Ö. Harmanşah. Oxford 2002.
- Ünal 2013 A. Ünal, “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”. *Cedrus I* (2013) 21-32.
- Waddington *et al.* 1976 W. H. Waddington – E. Babelon – T. Reinach, *Recueil Général Des Monnaies Grecques D’Asie Mineure*. New York 1976.
- Walbank 1957 F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Vol. I: Books I-VI, Oxford 1957.
- Walbank 1979 F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Vol. III: Books XIX-XL, Oxford 1979.
- Walbank 2006⁹ F. W. Walbank, “Macedonia and Greek Leagues”. *CAH*. VII. 1 (2006⁹) 446-482.
- Weiskopf 1989 M. Weiskopf, *The So-called ‘Great Satrap’s Revolt’, 366-360 B.C.* Stuttgart 1989.
- West 2003 S. West, “The Most Marvellous of All Seas; The

- Greek Encounter with the Euxine”. *G&R L/2* (2003) 151-167.
- Wiesehöfer 2003 J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*. Çev.: M. A. İnci. İstanbul 2003.
- Wilhelm 1908 A. Wilhelm, “Eine Inschrift des Königs Epiphanes Nikomedes”. *JOAI XI* (1908) 75-82.
- Wilkins 2005 J. Wilkins, “Fish as a Source of Food in Antiquity”. Ed. T. Bekker-Nielsen, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*. Aarhus (2005) 20-30.
- Will 2006⁹ E. Will, “The Succession to Alexander”. *CAH*. VII.1 Cambridge (1996⁹) 23-61.
- Williamson 2014 C. G. Williamson, “Power, Politics, and Panoramas: Viewing the Sacred Landscape of Zeus Stratios near Amaseia”. Ed. T. Bekker-Nielsen, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*. Stuttgart (2014) 175-188.
- Wilson 1960 D. R. Wilson, *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains still Visible*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Oxford. Oxford 1960.
- Yakar 1992 J. Yakar, “Beyond the Eastern Borders of the

Hittite Empire: an Archaeological Assessment".
Eds. H. Otten *et al.*, *Hittite and Other Anatolian
and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*.
Ankara (1992) 507-520.

Yakar 2007

J. Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*. Çev.: S.
H. Riegel. İstanbul 2007.

Zinsser 2014

W. Zinsser, *İyi yazmak Üzerine*. İstanbul 2014.

ÖZET

Mithradates Hanedanlığı MÖ 302 yılında Paphlagonia Bölgesi'nde Mithradates I Ktistes tarafından kurulmuştur. Sonraki süreçte, bir krallığın gelişip, güçlenebilmesi için oldukça elverişli koşullara sahip Karadeniz Bölgesi istikametinde genişlemiştir. Söz konusu süreçte III. Aleksandros'un (Megas=Büyük İskender) ardılları arasındaki mücadeleler nedeniyle Küçük Asya'daki genel siyasi durumunun oldukça karışık olduğu görülmektedir. Bu nedenle Küçük Asya'da kurulmuş olan Hellenistik krallıklar kısa sürede gelişme imkânı bulmuştur. Genel siyasi durumdan faydalanmış olan Mithradates I Ktistes, Amaseia Kenti'ni ele geçirmiş ve hanedanlığının başkenti yapmıştır. Mithradates I Ktistes ve oğlu I. Ariobarzanes zamanlarında Amisos ve Amastris gibi önemli sahil kentleri de hanedanlık sınırlarına eklenmiştir. Bunun akabinde II. ve III. Mithradates zamanlarına gelindiğinde mevcut sınırlar korunmuş ve Seleukos Krallığı'yla evlilik yoluyla yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu süreçte Mithradates Hanedanlığı yerel politikalar izleyen küçük bir hanedanlık izlenimi vermiştir.

I. Pharnakes'in hanedanlığın başına geçtiği MÖ II. yüzyılın ilk çeyreğinde Küçük Asya'da güç dengelerinin değiştiği ve genel siyasi durumun karışık olduğu görülmektedir. Küçük Asya'da yer alan Hellenistik krallıklar kendi aralarında mücadele halindeyken, I. Pharnakes Küçük Asya ve Karadeniz'deki otorite boşluğunu fırsata çevirmek için çeşitli ittifaklar yaparak ordusunu güçlendirme yoluna gitmiştir. Ardından Karadeniz'in güneyinde yer alan hem siyasi hem de ekonomik açıdan son derece stratejik öneme sahip kentleri ve teritoryumlarını ele geçirmiştir. I. Pharnakes tarafından izlenen bu yayılcı politika zaman içinde Pergamon Krallığı'yla teritoryal ve siyasi fikir ayrılıklarına yol açmış ve Mithradates

Hanedanlığı arasında giderek şiddetlenen bir savaşıla sonuçlanmıştır. Bu süreçte çarpışmalara müdahil olan Roma Cumhuriyeti ise Küçük Asya'da herhangi bir krallığın güçlenmesine izin vermeyecek şekilde savaşıa katılan krallıkların birbirlerini ekonomik, askeri ve demografik açılardan yıpratmasını izlemekle yetinmiştir. Söz konusu savaşıtan yenik ayrılan I. Pharnakes, Küçük Asya'daki yayılma politikasını bir süreliğine de olsa terketmek zorunda kalmıştır. Fakat ekspansiyonist politikalarını Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Hellen kentlerine uyarlayarak, söz konusu kentleri kendi etki alanına alma girişimlerinde bulunmuştur.

Bu tezin amacı I. Pharnakes'in Mithradates Hanedanlığı'nın başına geçtiği süreçte hanedanlığın genel durumunu analiz etmek, Küçük Asya'nın içinde bulunduğu karmaşık durumda I. Pharnakes tarafından hanedanlığın geleceğinin şekillenmesine yönelik izlenen politikaların ne derece etkili olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır. Bunun yanında Hellenistik Dönem Küçük Asyası'nın siyasi konjonktürü de geniş bir perspektifle anlatılmaya çalışılmış, böylelikle I. Pharnakes zamanına ilişkin problematiklerin çözümüne yönelik yeni bakış açıları sunulmuştur. Söz konusu tez yazılırken Mithradates Hanedanlığı'nın genel durumu ve I. Pharnakes zamanındaki gelişmeler, antik kaynaklardan, arkeolojik kalıntılardan, nümismatik buluntulardan ve epigrafik belgelerden elde edilen bilgilerin modern literatürdekilerle bağdaştırılmasıyla kronolojik bir sistem çerçevesinde anlatılmasına özen gösterilmiştir. Böylece I. Pharnakes zamanındaki gelişmelere ve I. Pharnakes'in Mithradates Hanedanlığı'na mensup krallar arasındaki konumuna/önemine ilişkin bilinenler, kuramlar ve sorunsallar detaylı bir şekilde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The Dynasty of Mithradates was established in the Paphlagonia region by Mithradates I Ktistes in 302 B.C. Subsequently the dynasty expanded into the Black Sea region adjacent to the kingdom to develop and expand. During this period it is clear that the general political situation was quite complicated in Asia Minor due to the struggles between Alexandros III (Megas=Alexander the Great) and his successors. Therefore the Hellenistic Kingdoms established in Asia Minor, found the chance to develop within a short period. Through taking advantage of the general political situation Mithradates I Ktistes conquered the city of Amaseia and made it the capital for his dynasty. During the time of Mithradates I Ktistes and his son Ariobarzanes important coastal cities such as Amissos and Amastris were annexed by the dynasty. Subsequently in the reigns of II. Mithradates and III. Mithradates the existing borders were protected and close relationships were established with the Seleucid Kingdom through marriage. In this period the Mithradates Dynasty seemed to be a small dynasty involved in local politics.

It is evident that the balance of power changed and the general political situation was complicated in Asia Minor in the first quarter of the II. Century B.C. when Pharnakes I of this dynasty came to power. While the Hellenistic Kingdoms of Asia Minor, were fighting among themselves, Pharnakes I signed many alliances to take the advantage of the gap in authority in Asia Minor and Black Sea region, to strengthen his army. Then the cities and territories located to the south of the Black Sea that had both political and economic strategic importance, were conquered. In time the expansionist policy that Pharnakes I was following caused both a territorial and a political dichotomy with the Kingdom of Pergamon and it ended in a fierce

war. In this process the Roman Republic just watched the kingdoms that took part in the war, without permitting any kingdom to gain strength in Asia Minor, while letting them damage their own economic, military and demographic systems. By leaving the war defeated, Pharnakes I had to surrender the dynasty's expansionist policy in Asia Minor. However, Pharnakes I tried to take control of the Hellenic cities north of the Black Sea, bringing his expansionist policy to these cities.

The aim of this thesis was to analyze the general situation in the period when Pharnakes I came to power and attempt to present how effective those policies that were followed by Pharnakes I that shaped the future of the dynasty were, when Asia Minor in a complicated political situation. Further, the political business cycle of Asia Minor was in the Hellenistic Period is explained in detail with new perspectives presented as solutions to the problematics of the time of Pharnakes I. This thesis addressing the general situation of the Mithradatic Dynasty and the developments of the time of Pharnakes I are presented with all the employed data taken from ancient sources, archeological evidence, numismatic and epigraphic documents, which are combined with the modern literature within a chronological system. Through the use of this method the known data, theories and problematics concerning the developments at the time of Pharnakes I and Pharnakes I's position among the other kings in the dynasty are presented in detail.